

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELE KONULU ROMAN VE HİKÂYELERDE
KAHRAMANLARIN YAŞADIĞI PSİKOLOJİK DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL 2024

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELE KONULU ROMAN VE HİKÂYELERDE
KAHRAMANLARIN YAŞADIĞI PSİKOLOJİK DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEYZA SAYDAN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MURAT KOÇ

İSTANBUL 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖN SÖZ	III
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
I. ANA HATLARIYLA MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ.....	1
II. TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU.....	12
1. BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE KONULU ROMAN VE HİKÂYELERDE TSSB'YE İLİŞKİN UNSURLAR	25
1.1. Yağma ve Tahrip	25
1.2. Tecavüz	43
1.3. Yas	54
1.4. Asker Yakınlığı	64
1.5. Yaralanma ve Sakatlık.....	73
1.6. Paranoya	79
1.7. Delilik	91
1.8. Depresyon	98
1.9. Kafa Travması	107
1.10. İkincil Travma	108
1.11. Akut Stres Bozukluğu	110

1.12. Travma Sonrası Hayata Küsme Bozukluğu	113
1.13. Esaret	121
1.14. Kaçınma	125
1.15. Tekrarlama	135
1.16. Travma Sonrası Gelişim	137
1.17. Toplumsal Travma	147
SONUÇ	168
TABLolar	179
KAYNAKÇA	183

ÖN SÖZ

Milli Mücadele Dönemi, I. Dünya Savaşı sonrasında Türk ulusu adına ölümlük dönemini olmuştur. Bu tarihsel süreçte; dış düşmanlar, çeteler, isyancılar, Kuvayımilliyeye, İstanbul Hükümeti, TBMM gibi pek çok aktör sürecin dünya tarihinde önemli bir sayfa olmasında rol oynamıştır. Geniş bir coğrafyada ve pek çok cephede, kıran kırana gerçekleştirilen savaş, o dönemi yaşayan tüm kişilerde psikolojik anlamda etkisini bırakmıştır. Edebiyatın iyileştiren ve hayata anlam katan gücü, Milli Mücadele günlerini tüm yönleriyle ele alırken anlatıyı insanileştirerek okura nüfuz etmesini sağlayan psikolojiden de faydalanmıştır.

Bu tez çalışması, Milli Mücadele Dönemi'ni ele alan roman ve hikâyelerde savaşın yarattığı yıkımla psikolojik manada değişen ve dönüşen kahramanları belirleyerek ilgili değişimleri psikoloji bilimindeki yansımalarla karşılaştırmayı ve edebî eserlerdeki psikolojik değişimlerin gerçekçiliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Savaş, doğal afet, soykırım gibi toplumu ve bireyi derinden etkileyen olaylar; kişilerde ve toplumda travma yaratmakta ve bu travmalar kimi zaman travma sonrası stres bozukluğuna dönüşmektedir. Milli Mücadele gibi tarihsel manada toplumu oldukça etkilemiş bir savaşın da travma yaratması kaçınılmazdır. Milli Mücadele konulu roman ve hikâyelerde travmaya neden olan yağma, yas, tecavüz, sakatlanma gibi olguları travma sonrası stres bozukluğu penceresinden irdeleyen bu tez, travmatik yaşantıları üzerinden karakter dönüşümünün izini sürerek psikoloji-edebiyat ilişkisine travmaları ele alma biçimi üzerinden yeni bir bakış getirmeyi amaçlamaktadır.

Tezin giriş bölümünde önce ana hatlarıyla Milli Mücadele incelenmiş sonra travma sonrası stres bozukluğu üzerinde durulmuştur. Tarihsel koşulların yarattığı Milli Mücadele ortamına retrospektif bir yaklaşımla travmaların gelişimini, isimlendirilmesini ve gerçekçi yönünü ortaya koyan travmatik bulgular ve ruhsal bozukluklar, interdisipliner bir anlayışla sunulmaya çalışılmıştır. Bu anlayışı yansıtabilmek amacıyla travma sonrası stres bozukluğunun tarihçesi verilmiş ve sınırları çizilmiştir. Travmatik olgunun oluşmasına neden olan şiddet ve gerilim faktörünü içeren eserler teze konu edilmiştir

Birinci bölümde tez kapsamına giren romanlar ve hikâyeler travma unsuru bakımından incelenmiş ve travmaya tepki veren kahramanların duygu durumu;

psikolojinin alanı olan travma sonrası stres bozukluğu, akut stres bozukluğu, travma sonrası hayata küsme bozukluğu, travma sonrası gelişim, toplumsal travma, ikincil travma gibi yaşantıların gerçek hayatta yarattığı tepkisellikle karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmanın sağlıklı yürümesi bakımından ilgili yaşantılar, psikoloji literatüründe tarama yapılarak teze yansıtılmıştır.

Bu tezde; ölüm, sakatlık, kayıp ve yas, travmatik yas, tecavüz, yağma, haneye tecavüz gibi savaş zamanında olağanlaşan travmatik etkiler olay örgüsü içinde ele alınırken kişilerin bu olaylara tepkisinin psikolojik gerçeklikle uyumlu bir biçimde ele alınıp alınmadığı incelenmiştir. Edebiyat-psikoloji ilişkisine farklı bir cepheden yaklaşılacak bu incelemede interdisipliner bir bakış açısıyla yazarların kurgusal gerçeklik ile psikolojik gerçeklik arasında kurdukları bağın derecesi araştırılmıştır. Bu bağlamdan hareketle savaş kaynaklı travmatik etkilerin yoğunlukta olduğu, savaşın yıkıcılığını deneyimlemiş veya çetecilik gibi faaliyetlerle savaşa katkısı veya zararı olmuş roman ve hikâye kişilerini barındıran romanlar ve hikâyeler çalışmanın inceleme kapsamını oluşturmuştur. Buna göre incelenen romanlar şu şekildedir:

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* (1922), *Vurun Kahpeye* (1926); Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* (1927); Mehmet Rauf'un *Halas* (1929); Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* (1932); İlhan Tarus'un *Var Olmak* (1957), *Hükûmet Meydanı* (1962), *Vatan Tutkusu* (1967); Samim Kocagöz'ün *Kalpakkıllar* (1962); Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* (1963); Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* (1965); Talip Apaydın'ın *Toz Duman İçinde* (1974), *Vatan Dediler* (1976); Sevinç Çokum'un *Ağustos Başağı* (1988) adlı romanları incelenmiştir.

Milli Mücadele konulu eserlerde kahramanı travmatize eden pek çok mesele ele alınmıştır. Romanlarda romanın bir anlatı biçimi olarak kendine has özelliklerinden dolayı daha ayrıntılı işlenebilmiş olan bu travmatik unsurlar, hikâyelerde de kendisini göstermiştir. Konuyu ele alan hikâye sayısı çok olmasa da ilgili hikâyelerdeki travmatik unsurların görünüm şekli romanlardaki yansımalarla benzerlik göstermektedir.

Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nden sonra ülkeyi terk eden işgalcilerin yarattığı yıkım; tahribi önlemek adına bazı tedbirleri gerekli kılmış, konuyla ilgili gerekli incelemelerin yapılabilmesi için bu mezalimin tetkik edilmesine yönelik Tetkik-i Mezalim Komisyonu adında bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonla Anadolu'daki yıkım manzaralarını teşhis ve tetkik eden Halide Edip Adıvar ve Yakup Kadri

Karaosmanoğlu görüp duyduklarını kimi zaman olduğu gibi yani hikâye formuna sokmaksızın kimi zaman da hikâyeleştirerek anlatmışlardır. Türk tarihinin ve Anadolu insanının bu travmatik dönemi de en gerçekçi, en derin ve en hazin cevherler halinde bu yazarların hikâyelerine yansımıştır.

Hikâyelerde, savaş dönemi olması gerekçesiyle bireylerin hayatlarını alt üst eden travmatik olaylar irdelendiğinde, kahramanlarda ve toplumda travma sonrası stres bozukluğunun oluşmasına sebep olacak yaşantılar daha çok yağma, tecavüz, yas, asker yakınlığı, yaralanma ve sakatlık, paranoya, delilik, kaçınma, tekrarlama, travma sonrası gelişim ve toplumsal travma şeklinde görünmektedir.

Konuya ilişkin hikâyeler daha çok ilgili tarihsel sürecin çağdaşı olan yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Halide Edip Adivar'ın *Dağa Çıkan Kurt* (1922) adlı eseri ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Millî Savaş Hikâyeleri* (1947) adlı eseri, Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan trajik olayları büyük çoğunlukla hikâye biçiminde ele alan iki temel eserdir. Çalışmada konu kapsamı gereğince incelenen hikâyeler şu şekildedir:

Halide Edip Adivar'ın; “Dağa Çıkan Kurt”, “Zeynebim, Zeynebim...”, “Tamıdığım Çocuklardan”, “Efe'nin Hikâyesi”, “Kırmızı Tepe”, “Aziz'in Karısı”, “Fadime Nine ile Kerem Dede”, “Mekkâreci Mehmet”, “Şebben'in Kara Hüseyin'i”, “Vurma Fatma!”, “Emine'nin Şahadeti”, “Muhlis'in Ağabeysi”, “Himmet Çocuk”, “Cin” ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun; “Ses Duyan Kız”, “Dünya Gözü ile Ahret Sesleri”, “Teslim! Teslim!”, “İssiz Köy ve Dilsiz Kız”, “Küçük Neron”, “Bir Meczup”, “Utanç”, “Hasretten Hasrete”, “Muhacir Kerim Ağa”, “Düşmana İltihak”, “Ceviz”, “On Dört Yaşında Bir Adam”, “Köyünü Kaybeden Kadın”, “Bir Şehit Mezadı”, “Garip Bir Benzeyiş”, “Bir Hastahane Koğuşunda”, “Bir Beyoğlu Dönüşü”, “Gizli Posta III” adlı hikâyeleri incelenmiştir.

Kahramanların psikolojik dönüşümlerini ve travmatize oldukları olayları yansıtması ve dolayısıyla hangi duygu bozukluğu altına alındığının anlaşılması bakımından roman ve hikâyelerdeki ilgili bölümlerden alıntılar yapılmıştır. Bu alıntılarda metnin orijinaline sadık kalınmıştır.

Tezin sonuç bölümünde ele alınan bulgular ve iki disiplin arasındaki karşılaştırmalar değerlendirilmiştir. Roman ve hikâyelerdeki travmatik yansımalar, gerçekçiliği ve yoğunluğu açısından yorumlanmıştır. Roman ve hikâyelerdeki travmatik yaşantıların dökümü tablolarda gösterilmiştir. Tez çalışmasında incelenen eserler ve

fayda sağlayan dergi, gazete yazısı, kitap, makale ve tezler kaynakça bölümünde alfabetik sırayla verilmiştir.

Çalışmada malzeme sağlaması bakımından Milli Mücadele konusunu ele alan romanlardan ve hikâyelerden savaş yaşantısını veya çetecilik faaliyetlerini yansıtan eserler incelenmiş olup toplamda on dört roman ve otuz hikâye değerlendirilmiştir.

Çalışmamda zarif rehberliği ve disiplinli yaklaşımı ile bana yol göstermiş olan kıymetli hocam Prof. Dr. Murat KOÇ'a saygı ve şükranlarımı sunarım. Tez çalışmamı; bu tezin de konusu olan, en çetin zamanlarda vatanperverliğini nefsinin önüne koyarak mücadeleye katkı sunan ve kurtuluş mücadelesinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e ve onun izinden giden tüm savaşçılara ithaf ederim.

Beyza SAYDAN

İSTANBUL

ÖZET

Milli Mücadele yılları, Türk tarihinde her zaman önemini koruyacak bir devredir. Bu dönem, tarihsel önemi ve sunduğu kurgusal malzeme dolayısıyla Türk edebiyatında da önemli bir yazın alanı açmıştır. Gerçek yaşamda olduğu gibi edebiyat anlatılarında da bu tarihsel süreç; fedakârlıkları, travmaları ve maruz kaldıkları acılar sebebiyle bireylerde psikolojik anlamda değişimlere neden olmuştur. Bu travmatik yaşantılar bazen olumlu bazen de olumsuz dönüşümleri tetiklemiştir. Benzer bir dönüşüm toplum düzeyinde de sosyal, siyasi ve ekonomik değerlerin değişimiyle gerçekleşmiştir.

Kahramanların yaşadıkları travmatik durumlar çoğunlukla travma sonrası stres bozukluğuna yol açmıştır. Bazen de akut stres bozukluğu veya travma sonrası hayata küsme bozukluğu biçiminde seyretmiştir. Travma sonrası stres bozukluğu belirtileri gösteren karakterlerde psikoloji biliminde olduğu gibi genellikle depresyon ve yorgunluk da görülmüştür. Benzer yaşantılar bireylerde her zaman aynı sonuçları doğurmadığı için bazı bireylerde psikolojide olduğu gibi travma sonrası gelişim yaşanmış, bazı bireylerde ise travma oluşmamıştır.

Toplumunu etkileyen savaş, göç, soykırım, doğal afet gibi felaketler toplumsal travmaya neden olabilmektedir. Korku, kaygı ve panik hali, ahlâki çöküş, depresyon ve sosyal değerlerin yitimi ile karakterize olan toplumsal travma; roman ve hikâyelerde de oldukça benzer biçimde görülmektedir. Tezde roman ve hikâyelerde tespit edilen travmatik unsurlar, kahramanlarda ve toplumda yarattığı değişimle birlikte verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Milli Mücadele, savaş, travma sonrası stres bozukluğu, psikoloji.

ABSTRACT

The years of the War of Independence is a period that will always remain important in Turkish history. This period has opened an important literary field in Turkish literature due to its historical importance and the fictional material it offers. In literary narratives, as in real life, this historical process caused psychological changes in individuals due to their sacrifices, traumas and the pain they were exposed to. These traumatic experiences have sometimes triggered positive and sometimes negative transformations. A similar transformation has taken place at the level of society through changes in social, political and economic values.

The traumatic experiences of the protagonists often led to post-traumatic stress disorder. Sometimes it took the form of acute stress disorder or post-traumatic stress disorder. Characters who showed symptoms of post-traumatic stress disorder often also suffered from depression and fatigue, as in psychology. Since similar experiences do not always produce the same results in individuals, some individuals have experienced post-traumatic development, as in psychology, while others have not been traumatized.

Disasters such as war, migration, genocide, natural disasters affecting the society can cause social trauma. Social trauma, which is characterized by fear, anxiety and panic, moral collapse, depression and loss of social values, is seen in novels and stories in a very similar way. The traumatic elements identified in the thesis and the changes they cause in the protagonists and society.

Keywords: National Struggle, war, posttraumatic stress disorder, psychology.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geen eser
Ark.	Arkadaşları
ASB	Akut stres bozukluğu
Bas.	Baskı
ev.	evirmen
PTSD	Posttravmatik stres bozukluğu
s.	Sayfa
S.	Sayı
TSG	Travma sonrası gelişim
TSHKB	Travma sonrası hayata küsme bozukluğu
TSSB	Travma sonrası stres bozukluğu
Yay.	Yayıncılık/Yayımları

GİRİŞ

I. ANA HATLARIYLA MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük beklentilerle atıldığı I. Dünya Savaşı macerasında yenik düşerek askerî, siyasi, ekonomik ve demografik gücüne aldığı büyük darbeler, Milli Mücadele'nin esas kaynağıdır. Savaşın kazanan tarafı olan İtilaf devletleri, Mondros Mütarekesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal altına almıştır. İtilaf devletleri tarafından baskı altında tutulan İstanbul hükümeti, mütarekenin eziciliği karşısında zayıf düşer ve itilaf devletlerinin iş birlikçisi haline dönüşür. Böylelikle savunmasız kalan ülke toprağı, mütareke şartlarının esnekliği sayesinde her cenahtan işgale uğrar. Osmanlı halkını infiale ve işgale karşı kenetlenmeye iten ilk gelişme İzmir'in işgali olur.

İzmir'in işgali (15 Mayıs 1919), Yunanlıların tacizleri ve itilaf devletlerinin emperyalist yaklaşımları bir direnişin doğmasına neden olmuştur. Haksızca başlatılan işgalin zalimce uygulanması halkta korku, panik ve gerilim yaratır. İzmir'in yanı sıra Çukurova ve Ege'de de işgalci güçlere karşı halk ayaklanması başlar. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal tarafından Samsun'dan başlatılan direniş, Amasya Tamimi (22 Haziran 1919) ile devam eder. Amasya Tamimi, bağımsızlık mücadelesini önceler ve ulusal egemenliği tesis edecek bir hükümet kurulmasını gerekli görür. Amasya Tamimi'nden sonra Erzurum Kongresi (23 Temmuz 1919 - 7 Ağustos 1919) ve Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) ile direniş çok daha askerî ve resmî bir hüviyet kazanır ve mücadele her kesimden taraftar toplar. Ülkenin çeşitli noktalarında başlayan direniş, askerî ve siyasi bir çatı altında toplanır ve ulusal egemenlik ve bağımsızlık ön koşuluyla savunma stratejileri oluşturulur.

Böylelikle Yunanlıların İzmir'i işgal etmesinden sonra Ege'de, Çukurova'da ve Batı Anadolu'nun tamamında, sonrasında da Doğu Anadolu'da mücadele boy vermiş olur. Subay sınıfının ve Mustafa Kemal'in özel gayretleriyle yürütülen koordinasyon faaliyetleri kısa sürede sonuç verir ve düzenli ordu kurulur. Düzenli ordunun kurulması süreci Çerkez Ethem gibi kimi çetecilerin ayrılıkçı faaliyetleri dolayısıyla hayli zorlayıcı olur. Ancak mücadelenin gücü ve verimliliğı açısından düzenli ordu elzemdir.

Silah ve ordu gücü yanında mücadelenin resmîyeti açısından halk gücünü temsil eden bir meclis olan TBMM (23 Nisan 1920) kurulur. TBMM, itilafçı güçlerin sunduğu Sevr Antlaşması'nı reddederek İstanbul hükümeti ve saray ile göbek bağına çoktan

kesmiş olduğunu resmî anlamda da gösterir. TBMM'ye bağlı ordu, halktan aldığı direniş gücüyle sırasıyla İnönü Muharebeleri'nde (9-11 Ocak 1921 ve 23 Mart-1 Nisan 1921), Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde (10-24 Temmuz 1921), Sakarya Meydan Muharebesi'nde (23 Ağustos 1921 - 13 Eylül 1921) ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde (26-30 Ağustos 1922) var oluş savaşı verir. Doğu, Batı, Güney ve Kuzey cephesi olmak üzere ülkenin her yerinde açılan cephelerde verilen mücadeleler bağımsızlığı getirir ve direnişin zaferler sonuçlandırır.

Elbette direnişin karşısında yer alan itilafçı güçler tüm bu süreçte ellerinden geleni yapmaya gayret etmişlerdir. İşgalci kuvvetler işgal çalışmalarına devam ederek içerde azınlıkları, çetecileri, hilafet yanlılarını desteklemiş dışarıdan da Yunan ordusunu savaş alanına sürmüşlerdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde oluşan ve Milli Mücadele'yi ifade eden bu direniş, içte ve dışta pek çok engelle karşılaşmıştır. Hatta güncel engellerin yanı sıra sosyal ve ekonomik manada köklü engeller de mevcuttur. Bu engellere dönemi kavramak adına genel bir bakış atılarak dönemin şartları şu şekilde anlamaya çalışılabilir:

“Bitkin bir asker sınıfı ve halk vardır. Ama Mustafa Kemal ve etrafındakiler artık Anadolu'da bir mücadele yapmaya karar vermişlerdir. İstanbul mücadelenin merkezi olamazdı. Daha 1918'de, mütarekenin hazin yılında, Trakya'da ve İzmir'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş, millet her yerde direnişe geçmişti. Ama bu direnişlerin arasında koordinasyon, yani eş güdüm yoktu ve bu eş güdümü ancak arkasında askerî bir başarı olan ve müspet intibalar bırakmış bir kumandan başarabilirdi. Galiba Anadolu'nun asayişini gözlemek, burada önemli bir rol oynamıştır. Samsun'a geliş ve arkasından Amasya Tamimi ve sonrasındaki Erzurum ve Sivas kongrelerinin Millî Mücadele'nin seyrini değiştirdiği bilinmektedir. Aynı bir hükümet olarak fakat devlet reisiği olmayan, doğrudan doğruya saltanat makamının hukukunu kurtaracak ve İstanbul'daki şartların olumsuzluğundan dolayı Ankara'yı seçmiş bir meclis kuruldu.”¹

Ankara'da kurulan hükümet, Milli Mücadele'yi örgütlerken İtilaf Devletleri de zaferlerini pekiştirme telaşındadır. Ankara'da çakan kıvılcımdan dolayı işgalci güçler, işgal faaliyetlerine ivme kazandırır ve millî bir direnişi ölüm-kalım meselesi haline getiren uygulamalara başlarlar.

“Savaştan yorgun çıkan İtilaf Devletleri kendi iç meseleleriyle boğulmuşlardı. Mağlub Osmanlı tarafındaysa, Mondros'la beraber İttihat ve Terakki erkânı galip devletlerden bir

---

¹ İlber Ortaylı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Yay., İstanbul 2018, s. 155-156.

adalet, bir centilmenlik bekliyordu. Mondros'taki şartlar çok ağır bulunsa da tasdik edildi; ama maddelerin esnek halinden istifade eden işgalciler daha da ileri gideceklerdi.”²

Düzenli ordu kurulana kadar Kuvayımillîye'ye hizmet eden kişi, grup ve çeteler faydalı olur. Ancak mücadelenin daha sağlıklı ve etkin yürütülmesi adına düzenli bir orduya ihtiyaç vardır ve kimi çetecilerin savaş döneminin özel şartlarını kişisel çıkarları için kullanmaları düzenli ordunun kurulmasının önemini ve aciliyetini artırır:

“Kuruluşlarından sonra Kuva-yı Milliye müfrezeleri, disiplin içinde kaldıkları sürece, kendilerinden beklenen ödevleri yaptılar; özellikle karşıdevrimci ayaklanmaları bastırmada daha da yararlı oldular. Güneydekilerin başarısı ise üstün keredeydi. Batıdaki milli direniş güçleri, gönüllülerin kökeni ve komutanlarının serüvenci kişilerden gelmesi yüzünden kısa zamanda yönetilemez, yasalara uymaz hale geldiler.

Zorla halktan para toplamak, gönüllü yazmak, ülke içinde devşirme görevlileri gezdirmek, olur olmaz suçlardan ya da isteklerine boyun eğmemelerinden ötürü yurttaşları, ölüme varan derece cezalandırmak gibi davranışlar, Batıdaki Kuva-yı Milliye müfrezelerinin hemen hemen ortak davranışlarıydı. Çerkes Ethem örneğinde olduğu gibi, şımarıklık yüzünden askeri makamlara insan ve cephane raporları vermez ve devletin mahalli ve mülki idare amirlerini yerlerinden uzaklaştırır bir azgınlığa varanları oldu.”³

Elbette bu süreçte bilhassa Yunanlılar işgal sahalarını genişletmişlerdir. Halkın direnişte doğrudan rol alması ve seferberliğe katılması pek çok güçlüğün aşılmasında temel etken olmuştur. Ordunun zararlı oluşumlardan arındırılarak merkeze bağlanması mücadeleye güç ve hız kazandırmıştır.

Asker ve mühimmat yetersizliğinin yanı sıra pek çok eksikliğe rağmen cepheleer açılmaya devam eder ve işgalci güçler tamamen yurttan sürülür. Ricat eden Yunan askerlerinin tahrip birlikleriyle özellikle Batı Anadolu'da büyük bir yıkım ve faciaya neden olması da işgalci güçlerin son darbesidir. Ancak büyük bir gayretle hem ordu hem millet toparlanır, halk kendi yaralarını sarar. Yine de yeni kurulan Türk devletini pek de iç açıcı bir manzara beklemez. Bu manzaranın müsebbibi daha da eskilere dayanmaktadır.

Milli Mücadeleden hatta 1908'den önce Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Türk milliyetçiliğinin oluşmamış olması ve halkların homojen olmaması, kurtuluş adına zorlayıcı şartlar oluşturan unsurlardır. Ayrıca halkı sürükleyebilecek nitelikte bir burjuva sınıfının da oluşmamış olduğunu dile getiren Belge, Benedict Anderson'un

---

² A.g.e., s. 156.

³ Celâl Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, İş Bankası Yay., İstanbul 2014, (3. bs.), s. 143.

Imagined Communities eserinde belirtildiği üzere insanların kendilerini bir millete ait hissetmesini kolaylaştıran unsurlardan biri olan matbaa faaliyetlerinin hatta ortak bir dilin bile Osmanlı'da olmadığını söyleyerek iktisadî yönden dezavantajlı olan Müslüman-Türk burjuvazisiyle ilgili olarak eklemeye bulunur:

“Ancak Osmanlı örneğinde sürükleyen bir burjuvazinin ‘yokluğu’ sorununa baktığımızda, ilk dikkat etmemiz gereken nokta, herhalde olduğu kadarıyla burjuvazinin dinî ve etnik çok-parçalılığı, heterojenliği olmalıdır. 19. yüzyılın koşullarında, bu ayrı ‘millet’lerden insanların kendi aralarında ayarlı, ‘anlaşılır’ bir program oluşturmaları kolay, belki mümkün değildi. Siyasî ‘güç’ değilse de ‘ağırlık’ Müslüman-Türk tarafıydı; ama ekonomide daha avantajlı konumda olanlar gayrimüslim olanlardı. Bu da, bir ‘ulus-devlet’ kurulması projesi için ideal başlangıç noktası sayılamazdı.”⁴

Milliyetçilik fikrine yabancı ve heterojen halk, kültürel ve iktisadî anlamda dezavantajlı burjuvazi ve siyasî gücünü yitirmiş saray ve hükümetin yanı sıra I. Dünya Savaşı hezimetini dolayısıyla hem halkın hem sarayın gözünde başarısız ilan edilmiş bir İttihat Terakki de kurtuluş mücadelesinin oluşmasında olumsuz bir tablo çizmekteydi. İlk ismi “İttihad-ı Osmanî” olan İttihat ve Terakki Cemiyeti 1899’da kurulduktan ve “Genç Türkler”i etrafında topladıktan sonra Osmanlı’daki ilk düzenli örgütlenme olarak faaliyetlerine başlar. Ana kadroyu oluşturan Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa, öylesine muteber kişiler haline gelirler ki Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na girişi dahi Meclis-i Mebusan ve padişahın habersizce Enver Paşa’nın takdiriyle olur.⁵ Mütarekeden sonra harp kabinelerinin soruşturma ve kovuşturmasında Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey’den Sadrazam Sait Halim Paşa’ya kadar tüm sorumlu olması gerekenler harbe girilmesiyle ilgili bilgi sahibi olmadıklarını söylerler:

“Görünüşe göre her şey, Almanya’nın Avrupa’da harbe girişinden sonra ve Almanya ile Osmanlı hükümetinden yalnız dört kişinin malumatı dahilinde (Sait Halim Paşa, Talât Bey, Enver Paşa ve Halil Bey) bir ittifak muahedesi imzalamakla başlar. (2-3 Ağustos 1914). Aynı günlerde Akdeniz’de kaçacak yer arayan iki Alman gemisi (Göben ve Breslau) da, Çanakkale’den Marmara’ya girerek İstanbul’a demirler (12 Ağustos 1914).

17 Ekim 1914’te bu filo, Karadeniz’e çıkarak, Rus limanlarını topa tuttu ve Türkiye böylelikle fiilen harbe girdi. (Tek Adam, Cilt I.)”⁶

Böylelikle savaşın yarattığı yıkımdan sorumlu tutulan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin örgütlenmesi hâlâ geniş çapta etkiliyse de savaşa sebep olan ittihatçılara

⁴ Murat Belge, *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 572-573.

⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Sıyrı Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2021, s. 237.

⁶ A.g.e., s. 23.

bakış şüpheliydi. Dolayısıyla kurtuluş mücadelesi adına hem ismi bu şekilde kirlenmemiş hem de I. Dünya Savaşı'nda büyük ve önemli bir isim haline gelmiş olan Mustafa Kemal, mücadelenin lideri olmak adına en doğru isim olarak kabul görüyordu. Saray ise Mustafa Kemal'in başlattığı hareketi ittihatçılık ve isyan olarak nitelendirerek mücadeleye gölge düşürüyordu. Mustafa Kemal de hem ittihatçıların örgütlenmesinden istifade etmek hem de bu bağlantılar dolayısıyla ittihatçı yaftası yememek adına zorlu bir süreçten geçiyordu. Bilhassa Enver Paşa ile Mustafa Kemal arasında soğuk rüzgârlar esse de mücadelenin kaderi adına her iki taraf da birbirini sineye çekiyordu. İttihatçıların bir kısmı zorlu görevi yerine getirdikten sonra Mustafa Kemal'den kurtulmayı kuruyorsa da İzmir suikasti girişiminden sonra yapılan soruşturmalar sonrası pek çoğu tasfiyeye uğramış, Mustafa Kemal'e biat eden ittihatçılar Cumhuriyet'in kurulmasından sonra hâlâ Mustafa Kemal'e biat etmeyen ittihatçıların idam kararını imzalamış ve İttihat ve Terakki dönemi sona ermiştir.⁷

Bu zorlayıcı şartlar, Mütareke döneminde hepten ağırlaşmış; İzmir'in ve İstanbul'un işgali sonrası itilaf devletleri tarafından iktisadî anlamda Türklere ağır bir darbe indirilmiştir. İtilaf devletlerinin üniformasına bürünen bazı azınlık grupları çeteleşerek düşman askerlerinin göz yummaları ve hatta teşvikleriyle şehirlerdeki asayiş bozarak sivil yaşamı terörize etmişlerdir. Savaş, her alanda olumsuz etkisini göstermiş; Türk halkı ve Türk askeri yapayalnız bırakılmıştır:

“Avrupa kapitülasyon rejiminin aracı kurumları olan Duyûn-ı Umûmiye ve Gümrük İdaresi, ülke ekonomisini kontrol altına almışlardı. Türkler askerlik, çiftçilik ve devlet memurluğuyla yetindiğinden asıl ekonomi azınlıkların elindeydi. Savaş sırasında Türkler her anlamda zayıfladı. Müttefiklerin İstanbul'u işgal etmesiyle birlikte Türkler, ekonomik sıkıntı içinde düştüler. Bu durumu fırsat bilen Atina Bankası, İstanbul'daki Türklerin mülklerini satın almak isteyen Rumlara kredi açtı. Rumlular Türk mülklerini adeta yağmalamaya başladılar.”⁸

Aynı şekilde 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali tüm yurttaki geniş yankılar uyandırmıştır. Şehirdeki Rum azınlık, işgal güçlerini Yunan bayraklarıyla karşılamış; tüm şehirde yağma, yaralama, öldürme, tecavüz, hırsızlık gibi olaylar yaşanmıştır. “İzmir metropoliti Hristostomos işgal kuvvetlerini takdis etti, Yunan bayrağını öptü. İşgalciler, Türk evlerine baskınlar düzenlediler, pek çok Türk'ü öldürdüler. Büyük bir

⁷Murat Belge, *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*, s. 595.

⁸Nurullah Çetin, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 91-92.

katliam yaptılar, kadınlara tecavüz ettiler, Türklerin mallarını yağmaladılar. İzmir'in işgalinden sonra Damat Ferit Kabinesi istifa etti.”⁹

Bu karışık dönemde halkı, subayları, din adamlarını, gazetecileri ve entelektüelleri direnişin bileşeni haline getirmek çok mühimdi. Bazı gazeteciler ve yazarlar çoktan bu görevi üstlenmiş olsalar da çeşitli sebeplerle mücadele karşıtı tutum sergileyenler de vardı. İlgili dönemde Türklerin bağımsızlık mücadelesini destekleyen yayınlar arasında *Tevhid-i Efkâr*, *İleri*, *Vakit*, *Akşam*, *İkdam*, *Tanin* ve Fransızca yayınlanan *La Turquie Nouvelle* bulunuyordu. Zıt kutupta ise *Peyam-ı Sabah*, *Alemdar*, *Serbestî*, *Ferda*, *Açıksöz*, *Adana Postası*, *İrşat* ve *Adalet* gazeteleri bulunuyordu. Mücadele karşıtı gazetelerde yayın yapan yazar ve gazeteciler dönemi ele alan bazı romanlarda unutulmamıştır.

Örgütlenme, ülkenin tüm bileşenleri tarafından taraftar toplamaya başlamış ve mili mücadele, savaş meydanının yanı sıra her koldan ilerlemiştir. Bireysel çalışmalar, azınlık çeteleriyle çatışan Türk çeteleri, Anadolu kadınlarının faaliyetleri, dönemi konu alan romanlarda da görüleceği üzere aydınların düzenlediği mitingler ve propaganda faaliyetleri olduğu gibi gruplar düzeyinde savunma ve saldırı örgütlenmesi oluşturulmuştu. Anadolu'ya direnişçi ve silah kaçırmak, işgalci güçlerin mühimmatını imha etmek, işgalci güçlerin güdümünde bulunan milletlerin askerlerini saf değiştirmeye ikna etmek; din adamlarını, öğrencileri, aydınları, sivil halkı, gazetecileri kurtuluşa ikna etmek, gizli telgraf hatları oluşturmak, fabrika ve depolardan hammadde; uçak, tabanca, top gibi savaş malzemesi çalarak Anadolu'ya iletmek gibi faaliyetlerde bulunan resmi ve gayriresmi örgütlenmeler Kuvayımillîye adına çalışmışlardır. Bunlardan bir kısmı Teşkilât-ı Mahsusa (sonradan Müdafaa-i Milliye), Karakol, Felah Grubu, İmalat-ı Harbiye Grubu, Muavenet-i Bahriye Grubu, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (sonradan Kızılay Derneği)'dir. Anadolu'ya subay tayininin yasaklanmasından dolayı subayları Anadolu'ya din adamı kılığında gönderen Özbekler Tekkesi gibi dinî oluşumlar da vardık ki İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Mehmet Akif Ersoy, Halide Edip Adivar ve Adnan Adivar gibi isimler de bu tekke aracılığıyla Anadolu'ya gidebilmişlerdir.¹⁰ Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışıyla başlayan süreçte halkın her kesimi olabildiğince bilinçlendirilmiş, savaş; ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlara da yayılmış, Milli Mücadele her kesimi ortak bir kader ve

⁹A.g.e., s. 97.

¹⁰Nurullah Çetin, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi*, s. 106.

amaç üzerine birleştirmiştir. Karaosmanoğlu bu manzarayı yeni bir Anadolu inşası olarak değerlendirerek Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanan “Yeni Anadolu” yazısında doğan yeni Anadolu ruhunu şöyle tasvir eder:

“Şimdi Anadolu, her gün bir cepheden gelen fırtınayla başını kaldırıyor. Yer yer millî kıyafetleriyle halâs yolunu açanların etrafında toplanıyor.

Anadolu’yu kurtuluş zevki baştanbaşa sardı. Her gün batıyı yanık yamaçlarıyla eski bir dertli gibi karşılayan Ankara’nın da gençleri millî kıyafetleri, uzun püskülleriyle gönüllü karargâhlarını dolduruyorlar.

Dolup dolup boşalan gönüllü kabileleri içinde fesli, sarıklı, kalpaklı kumandanların yanında her kıyafette, her yaşta, ihtiyar, aksakallı adamlarla, genç çocuklar yan yana, omuz omuza silâh taşıyor.

Ankara Anadolu’daki bir ruhu doğurdu. Ondan daha ne kadar çok şeyler bekleniyor!”¹¹

Halktan, eşraftan ve çetecilerden bu desteği sağlamak; Mustafa Kemal ve onun etrafında birleşen bir grup subay, siyasetçi ve edebiyatçıdan müteşekkil olan beyin takımı için halife unsuru varken hayli zordur. Bu nedenle çeşitli sosyolojik taktiklerin ve siyasi hamlelerin gerekliliği doğar. Hem epik bir millî bağımsızlık söylemi şarttır hem de dinî manada bilhassa halifenin makamı konusunda yumuşak bir geçiş gereklidir. Özellikle memleketinde düşman postallarının ayak sesini duymuş olan halk için bağımsızlık en yüce değer haline gelir. Emperyalist güçlere karşı hem içte hem dışta yürütülen bu topyekûn savaş, diğer ulusların nazarında insanlık adına gurur vesilesi ve ilham kaynağına dönüşmüştür:

“Kemalizmin anti-emperyalist söylemi, dönemin koşullarına bağlı, zorunlu bir taktik olmuştur. Bu zorunluluk, direniş hareketinin iki cephede uğraş vermesinden doğmuştur. Anadolu halkını Kurtuluş Savaşı’na katılmaya yöneltmek için, Kemalistler söylemlerini bir yandan yabancı işgalcilere karşı anti-emperyalist, diğer yandan ise, Padişahçı/Hilafetçi güçlere karşı İslâmî temellere dayandırmak durumunda kalmışlardır. ... Kemalistlerin seçenekleri nesnel olarak kısıtlı idi; yarı sömürge durumundaki Osmanlı ülkesinde, sömürgeci, emperyalist devletlere karşı savaş veren kurtuluş hareketinin anti-emperyalist tutum alması doğaldı ve ancak böyle bir siyasal yönlenme ile yürütülebilirdi.”¹²

Tüm bu bakımlardan zor bir süreç içerisinde doğan ve gelişen Milli Mücadele, her ne kadar kendi destanını kendi tarihine yazmış olsa da verilen mücadelenin her

¹¹ Alıntılayan Nurullah Çetin, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Mütareke ve Mücadele Dönemi*, s.107.

¹² Ali Kazancıgil, “Anti-emperyalist Bağımsızlık İdeolojisi ve Üçüncü Dünya Ulusçuluğu Olarak Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce II, Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, (6. bs.), s. 236.

yönden başarılı olabilmesi adına yeni kurulacak ulus-devlette çağın gerekliliklerine uygun modern insan tipi yetiştirilmesi ve ülkenin kalkındırılması en önemli hususlardan birini oluşturuyordu. Bu noktada milli kimlik inşası, emperyal güçler karşısında bağımsızlık mücadelesi veren ve büyük bir imparatorluğun bakiyesi olup yeni var oluşunda halkın bağlılığını gerekseyen yeni devlet adına, en doğru biçimde ve pek çok disiplinin yardımıyla kotarılması gereken hayatî bir öneme sahip oluyordu:

“Millî kimliğin inşası için öncelikle milliyetçiliğin bir milleti ortak bir bilinç veya tahayyülde bir araya getirmesi gerekmektedir. Bunun için de edebiyat, sanat, tarih, coğrafya, antropoloji gibi pek çok disiplinin devreye sokulması ve bunların tasarlanan veya tahayyül edilen yeni kimliği beslemesi ve inşa etmesi beklenir. İşte millî kimliğin inşasında edebiyatın işlevinden söz ettiğimiz vakit söz konusu edilen şey, bir ‘ulus tahayyülü’nün ortaya çıkması ve bir yerden sonra edebiyatın bu tahayyülün kurumsallaşmasına hizmet etmesidir.”¹³

Tarihî kayıtların dışında mücadeleye daha samimi ve daha insanî boyuttan yaklaşıp o gündeki ve gelecekteki kitleleri aynı düzlemde paydaş kılmak sanatların ve bilhassa edebiyatın işidir. Edebiyat hem süreci epik bir biçimde ele alıp halkta devlete ve benimsenen yeni değerlere bağlılık oluşturacak hem de istenen insan profilini eserlerde kurgulayarak sıfırdan yaratacaktır. Cumhuriyet’in ilânından itibaren yazılan Milli Mücadele konulu eserlerin önemli bir kısmında edebiyatın yüklendiği bu sorumluluk kendisini kanonik edebiyat olarak gösterir:

“Ulus kimlik inşası çabasında olan devletlerin bu amaca uygun eserleri ve bu eserleri oluşturan sanatçı ve yazarları belirli bir çerçevede ele aldığı düşünülebilir. Başka bir deyişle bu görevi üstlenenler ayrı bir grup oluşturabilmektedir. Bu grubun oluşmasındaki etkenin devlet olduğu söylenebilir.”¹⁴

Kanonik edebiyat bir nevi ulusların çözülme ve birleşme dönemlerinde ihtiyaç duyulan ve yaratılarak ulusun bir arada kalmasına yardımcı olan söylemlerin tamamı olmakla birlikte işlevi ve ortaya çıkmasındaki hassasiyet göz önüne alındığında kahramanlık konulu destanlarla benzerlik göstermektedir. Kanonik edebiyata modern destanlar denilebilir ve Türk ulusu için de Milli Mücadele hem destansı bir süreç ve

---

¹³ Mehmet Sümer, *Millî Kimliğin İnşasında Edebiyatın Rolü (1911-1920)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015, s.21.

¹⁴ Naz Sarıaslan, *Cumhuriyet’in İlk On Yılında Yaşamış Yazarların (Halide Edip Adıvar, Peyami Safa, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu) Romanlarında Millî Mücadele ve Cumhuriyet’in İlk Yılları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2023, s. 9.

zaferdir hem de dönemi itibariyle toplumun yani ulusun bir arada olmaya en çok ihtiyaç duyduğu dönemdir:

“Edebiyat –özellikle roman- kitle iletişim araçlarının yokluğunda, ideolojinin topluma nüfuz etmesini sağlayacak en uygun silahtı. Siyasî, toplumsal ve ekonomik devrimler gerçekleşmemiş de olsa, onları gerçekleştirmiş, sanki öyleymiş gibi göstermenin biricik yolu propagandadan geçiyordu. Bugün ‘ütopya’ oldukları açıkça görülen romanlar, işte bu atmosfer içinde üretildiler.”¹⁵

Kanonun genel itibariyle Avrupa’da doğuşu ise yücelik atfedilen değerlerin sarsılmasıyla olmuştur. “Edebiyat kanonu Kitabı Mukaddes gibi işlev görmesine rağmen, aslında Batı toplumlarında Kitabı Mukaddes’in kendisinin ayrıcalıklı metin olarak sahip olduğu otoriteyi kaybetmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır.”¹⁶

1700’lerin ortalarında başlayan okuma salgınında bilinçsiz halkın İncil’den uzaklaşarak edebî metinlere sarılması, güdümlü bir edebiyat olan kanonu doğurmuştur. Edebiyat kanonunun devlet veya diğer otoritelerce halkı belli eserlere yönelterek istenilen insan tipi yaratmak ve ulusa, devlete bağlılığı artırmak gibi işlevleri vardır:

“Edebiyat kanonları bazı metinlerin otoritesini pekiştirir, kabul edilebilir olanı kabul edilemez olandan, edebi olanı edebi olmayandan ayırırlar; bir geleneği muhafaza edip bugünü geçmiş başarılarla irtibatlandırır; bütün bir milletin kimliğinin oluşturulup korunmasına yardım ederler; bir cemaatin hikâyelerini düzgün hiyerarşiler içinde tasnif ederler. Kanon, içinde bir milletin, bir sınıfın ya da bir bireyin farklılaşmamış bir kimlik bulabileceği ütopyik bir sürekli metinsellik mekânıdır.”¹⁷

Böylelikle belli amaçlara yönelik üretilen eserler çevreden merkeze itilerek yüceltilir, eser de görevini yerine getirerek okuru; tahayyül, kimlik ve süreklilik bakımından yönlendirir. İşte Cumhuriyet’in ilk dönem romanlarında ve hikâyelerinde görülen bu kanonik söylem zamanla yerini daha realist bir bakış açısına bırakırken ana karakterler de epik bir kahramandan çok sıradan, ancak inançlı bireylere dönüşür. “1960’tan sonra siyasi hayattaki değişimler, yazarların romanlarını oluşturma aşamasında etkili olmuştur. Milli Mücadele’nin üzerinden geçen uzun yıllar, yazara daha serinkanlı düşünme ve bileşeni meydana getiren unsurların organik ve inorganik bağlarını gösterme imkânı vermiş olmalıdır.”¹⁸

¹⁵ Ömer Türkeş, “Güdümlü Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C. II, Kemalizm*, s. 428.

¹⁶ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 98.

¹⁷ A.g.e., s. 94.

¹⁸ Alıntılayan İlnur Tatar Kırılmış, “Tarihi Romanlarda Değişen Bakış Açısı, *Küçük Ağa ve Küçük Ağa Ankara’da*”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VI/28, (2013), s. 95.

Her durumda, romanlardaki karakterler dönemin ve olayların gerektirdiği sorumluluk karşısında farklı tepkiler vererek dönüşüm yaşamaya başlarlar. Edebiyatın belki de en evrensel anlatı ögesi olan kahramanın yolculuğunda yaşadığı değişim, tezin konusunu oluşturan romanların ve hikâyelerin de dikkat çekici bir unsurudur. Bizzat savaşa katılan asker kahramanların yanı sıra ateş hattına yakın bir noktada bulunan eşraf, çeteciler, asker yakınları, Kuvayımillie adına çalışan gönüllü kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve genel itibariyle toplum, büyük ve köklü bir değişim içindedir. Direkt olarak savaşa ve savaşın yarattığı yıkımla değişim yaşayan ve yine mücadelenin verdiği inançla harekete geçen insan, yaşanan tarihi sürecin büyüklüğü karşısında olumlu veya olumsuz yönde değişim ve dönüşüm yaşamak zorundadır. Travmatik yaşantıların başında gelen savaş, bir başkaldırı ve direniş halini aldığı anda bireylerde psikolojik anlamda farklı değişimler ve çözümler yaratmaktadır. Savaşın yaşam karşısında ölüm talep eden yapısı da bireyleri özellikle de subay olmadığı halde savaşmak durumunda kalan askerleri psikolojik bir yükün altında bırakmaktadır:

“Savaş alanı, her yaratığın bir başkasının ölümüyle yaşadığı yaşam alanının simgesidir. Kaçınılmaz yaşam suçunu işlemek, Hamlet ya da Arjuna’da olduğu gibi kalbi öyle hasta edebilir ki, yaşamı sürdürmeyi reddedebilir insan. Diğer yandan, çoğumuzun yaptığı gibi, insan kendisi için, diğerleri kadar suçlu olmadığı, iyiyi temsil ettiği için kaçınılmaz günahlarının amlandığı, yeryüzündeki sıra dışı bir görüngü olduğu şeklinde yanlış, sonuçta haksız bir imge oluşturabilir. Kişinin kendisini bu şekilde üstün ve haklı görmesi, yalnız onun kendisinin değil, insanlığın ve kozmosun doğasının da yanlış bir kavranışına sürükler.”¹⁹

Savaş, ona hazır ve dayanıklı olmayanları demir yumruğuyla ezebilecek bir yaşam gerçeğidir. Bu arkaik ve mitsel yaşantı, sıradan insana alışık olduğu yaşamı içinde unutmuş olduğu mücadele duygusunu ve hayatta kalma içgüdüsünü anımsatır. Psikanalitik bir söylemle savaş yani acımasız gerçeklik, annenin yani yaşam gücünün antitezi olan babanın müdahalesiyle egoyu ayaklar altına alır. Bu yanılsama bireyde güçsüzlük ve isyan duyguları uyandırır:

“Çünkü babanın çirkin yanı, kurbanın geride kalmış, ama yansıtılmış duygusal bebeklik sahnesinden türetilen kendi egosunun bir yansımasıdır; ve pedagojik açıdan “olmayan şeyin” takıntılı putperestliği, gizil olarak yetişkin olan ruhu babaya, dolayısıyla dünyaya

---

¹⁹ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Çev., Sabri Gürses, İthaki Yay., İstanbul, 2017, s. 216.

ilişkin daha gerçekçi, daha dengeli bir görüşten kişiyi uzak kılarak bir tür günah duygusuna batmış bir halde tutan bir yanlışlıktır.”²⁰

Gerçek dünya ve gerçekçilikle mücadele eden kahraman babaya/mücadeleye inanç duymalıdır. Baba ego yıkıcıdır, tıpkı savaş gibi. Bilindik devlet-baba, vatan-anne analogisinin de bize hatırlatabileceği gibi anneye/libidoya duyulan sevgi, bağlılık ve güven kahramanı maceraya yönlendirir. Mücadeleye devam ederse ve sınavlardan geçerse egosunu kırarak başarılı olacaktır. Maceracı, artık bilindik evrensel öğretilerin seçilmiş kralı değil modern insan olduğu için mücadele ve engeller tüm zorluklarıyla kahramanın üstüne çullanır ve tarihsel gerçeklikte olduğu gibi kişide derin, unutulmaz ve belki de hiç düzelmeyecek travmatik etkiler yaratır.

Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı gibi büyük ve anlatı malzemesi geniş bir savaşın yarattığı savaş edebiyatı, yine bu savaşın ve direnişin yarattığı insanı ele alırken onun değişimini psikolojik yönden detaylıca işlemiş ve kahramanların değişimini psikoloji biliminin literatüründe ciddi bir yere sahip olan “travma sonrası stres bozukluğu” yani TSSB bakımından canlandırmıştır.

---

²⁰ A.g.e., s. 120.

II. TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU(TSSB)

Dünya tarihi boyunca savaşların yarattığı gerginlik ve endişe, savaş zamanında bulunan herkes için kişiyi psikolojik bakımdan oldukça yıpratıcı duygu durumları olagelmıştır. Özellikle savaş meydanında savaşıma ve hayatta kalma dürtüsü arasında çatışma yaşayan askerler, bu duygu durumlarının baskısı altında en yıpranan kesimi oluşturur. Zamanla artarak kronikleşen ve savaş sonrasında dahi bazı kişilerde devam eden bu duygu kümesine “travma sonrası stres bozukluğu” adı verilmeden önce bu duygu durumuna “savaş nevrozu” yahut “asker sendromu” deniliyordu. Freud’a göre ego, savaş zamanında ortaya çıkan ego ile çatışmaktaydı. Barış egosu, yeni oluşan asalak ikizinin riskli girişimleri nedeniyle öldürülme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı anda şiddetlenir. Ya da şöyle ifade edilebilir; eski ego, hayatını tehdit ettiğini kabul ettiği yeni egoya karşı kendini savunurken travmatik nevroza kaçarak kendisini hayati tehlikelerden korur.²¹

I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı döneminde bu konu derinlemesine irdelenmiş, Vietnam gazileriyle ilgili pek çok bilimsel çalışma literatüre girmiştir. Ayrıntılı olarak belgelenecek ilk büyük ölçekli vaka grupları Birinci Dünya Savaşı’nda meydana geldi. Savaşamaz hale gelen çok sayıdaki birliklerden oluşan vaka gruplarında ilgili durum; dönüşüm histerisi, belirgin sersemlik ve aşırı uyarılma gibi bir dizi semptomla ortaya çıktı. İlk çalışmalar, bu durumun, patlamalarla ilişkili güçlere yakın veya uzun süreli maruz kalmanın beyin üzerindeki basınç veya kimyasal etkilerden kaynaklandığını düşünen nörologlar tarafından yapıldıysa da sorunun düzelmemesi ve giderek büyümesi, psikiyatristlerin devreye girmesine ve NYD-P (not yet diagnosed-psychiatric -henüz tanı konmamış-psikiyatri) birimlerinin kurulmasına yol açtı. Aynı dönemde bu ruh hali romancılar ve şairler tarafından da edebi eserlerde konu edildi.²²

Literatürde henüz TSSB adını almadan önce savaş nevrozu olarak geçen ilgili hastalığın semptomatolojisi oldukça ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Hastalığın kişilerde hem fiziksel hem de ruhsal anlamda yarattığı etkiler dikkatli gözlemciler tarafından rahatlıkla gözlenebilmektedir:

“Savaş nevrozları semptomatolojisiyle ilgili literatür, tek kelimeyle muazzamdır.

Örneğin Gaupp, şu histeri semptomlarını gözlemlemiştir: “Bazen saatler süren *arcde*

²¹ Sigmund Freud, Sandor Ferenczi, Karl Abraham, Ernst Simmel, Ernest Jones, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, Çev., Adem Beyaz, Pinhan Yay., İstanbul 2017, s. 7.

²² O. Brian, L. Stephen, J.P. Watson, *Traumatic Events and Mental Health*, Cambridge University Press, 1988, s. 9.

*cercle*²³, bazen de spontan yapısı ve sıklığıyla epilepsinin görüldüğü, en hafifinden en şiddetlisine nöbetler; ayakta duramama; yürüyememe; emeklemeye kadar varan, beden duruş ve hareket anomalisi; tik ve titremenin her türlü; tek yan felci, yarı felç ve bel altı felci biçimlerdeki felç ve kasılmalar; sağırılık, sağır ve dilsizlik; kekeleme ve tekeme; ses yitimi ve ritimli çığlık; göz seğirmesi olsun ya da olmasın körlük; her ne türden olursa olsun duyum bozukluğu; ve özellikle, daha önce hiç rastlamadığımız nicelik ve çeşidi ihtiva eden fiziki rahatsızlık ve bozukluk fenomenleriyle alacakaranlık durumları²⁴ ... Son olarak, bütün yazarlar, travmadan sonra mizaçta ortaya çıkan değişimleri anar; hissizlik ve aşırı-duyarlılık bunlardan bazılarıdır.”²⁵

Bir kısmı roman ve hikâyelerde de tespit edilebilen bu semptomlar, ruhsal acılığın somutlaşarak bireyi uyaran alarmlar haline gelmesi anlamını taşır. İç sesini bastıran birey, fiziksel semptomları görmezden gelemez. Askeri iyileştirerek bir an evvel savaş meydanına göndermekle görevli olan hekimler için de dikkate değer engeller olan bu semptomlar her vakada farklılık gösterir. Dolayısıyla semptomlar, hayli zengin bir yelpazede görülmesiyle de konuyla ilgilenen hekimleri zorlamıştır:

“...Fiziksel semptomlar, dilsiz ifadeleriyle, insanın kişiliğini örseleyen ve bilinç dışında hapsolmuş unsurları insana fark ettirmeye çalışırlar. Bilinç ve bilinç dışı arasındaki birlik içerden kuvvetli bir direniş engeliyle sekteye uğradığından, kişiliğin münasip bir birliği için dışarıdan fiziksel yollar aracılığıyla bir sapma gerekli hale gelir.”²⁶

Hastalığın semptomatolojisinin anlaşılacak ayrı bir hastalık olarak değerlendirilmesi kolay olmamıştır. Freud ve öğrencilerinin konuyla ilgili çalışmaları psikiyatri çevrelerinde başlarda kuşkuyla karşılanmış ancak hastalığın barış zamanı semptomlarından ayırıcı yönlerinin kabul edilmesiyle savaş nevrozu ile ilgili öncü ve pratik çalışmaları dolayısıyla psikanaliz kuramı itibarını arttırmıştır. Daha da ötesi “psikanaliz kısmen savaşın malzemelerinden, verdiği zayıatlar ve kullandığı dilden meydana gelmiştir.”²⁷

Amerikan Psikiyatri Birliği'nin çıkardığı ve her baskıda güncel literatürü belirlediği *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*'nin beşinci baskısı olan *DSM-V*, PTSD (post-traumatic stres disorder) yahut TSSB (travma sonrası stres bozukluğu) rahatsızlığının çizgilerini netleştirmiştir. Dünya savaşları ve Vietnam'dan sonra karıştırıldığı diğer rahatsızlıklardan sıyrılarak müstakil bir biçime kavuşmuştur.

²³ Çevirmenin Notu: Histeri nöbetinde gövde kaslarının aşırı kasılmasıyla beden önünün dışbükey hale gelerek yerde yatan kişinin bedeninin ayakları ile başı yerde gövdesi yukarı kalkmış durumda olması.

²⁴ Sandor Ferenczi, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 43-44.

²⁵ A.g.e., s. 44.

²⁶ Ernst Simmel, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 71.

²⁷ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, Çev., İpek Şen, Ayrıntı Yay., İstanbul 2019, s. 191.

TSSB’de genel manasıyla semptomlar: Artmış uyarılmışlık, uyku düzensizliği, travmatik olayın hayal etme yoluyla tekrar tekrar yaşanması, heyecansal sınırlılık ve kaçınmadır.²⁸

Travmatik yaşantıyı aynı derecede yaşayan her insanda aynı şekilde görülmeyen TSSB’nin oluşmasında veya oluşmamasında pek çok farklı etken rol oynamaktadır. Stresörün etki şiddetini arttıran en önemli etkenler: birey için öznel anlamı olması, karşı karşıya kalma süresinin uzaması, karşılaşmanın ani olması (hazırlıksız olma), katastrofik olması, insan tarafından oluşturulması, ölüm tehdidi içermesi, fiziksel yaralanma ile birlikte olması, gaddarlık ve insanlık dışı olay içermesi, kişide suçluluk duygusu uyandırması, kişinin köşeye sıkıştırılmışlığı hissetmesidir.²⁹

Zorunlu olmamakla birlikte ölüm tehdidi altında daha yoğun olarak ortaya çıkan TSSB, bireyde korunma ihtiyacını doğurarak bireyi içgüdüsel eylemlere yönlendirir. Bu içgüdüsel davranışlar psikanalizde de geçen ve çatı kavram olarak kullanılan “libido”dan doğmaktadır:

“...Semptomları biçimlendiren savaş tesirleri ve temsilleri, cinselliğe içkin bir bağa sahiptir, çünkü insandaki en ilkel içgüdülerle – özellikle de kendisi koruma içgüdüleriyle- yakından ilişkilidir. Cinsel tesir nihayetinde türün korunumuna yönelik bir içgüdüde kök salıyor olmasına rağmen savaşın neden olduğu dehşet, kaygı ve öfke tesirleri, bireyin kendini korumasına yönelik temel itkilerle bağlantılıdır; bu da yüzeysel gözlemcilerin düşündüğü gibi sadece fiziksel varlığı değil, her şeyden öte psişik varlığı koruma maksatlıdır.”³⁰

TSSB hastası kişiler, benlik libidosu da denen kendini ve türünü koruma davranışı içine girdiklerinde nesnelere yani dış dünyadan içe yönelirler. Çünkü birey her şeyden önce kendi varlığını korumak zorundadır:

“Son yıllarda yapılan psikanaliz araştırmalarının ardından, cinsel itkilerin dışarıya yöneltildiği ‘nesne libidosu’ ile içe yöneltilmiş ve insanın kendini sevmesinin kökenini inşa eden narsistik eğilim ya da “benlik libidosu” arasında net bir ayrımın olduğunu daha iyi gördük. Benlik libidosunun hem daha eski hem de daha kapsayıcı olduğunu bununla birlikte daha az keşfedildiğini- düşünmek için geçerli sebepler var çünkü bu libido, bir bakıma, bir nehir yaratır, bu nehrin taşması sayesinde de dışsal cinsellik doğar.”³¹

²⁸ Fuat Özgen, Hamdullah Aydın; “Travma Sonrası Stres Bozukluğu”, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, I, (1999), s. 36.

²⁹ A.g.e., s. 36.

³⁰ Ernst Simmel, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 70.

³¹ Ernest Jones, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 107-108.

İçgüdüsel olarak kendisini korumak yani varlığını savunmak zorunda olan kahraman, her ne kadar travmatize olsa da dönüşüm yolculuğunu tamamlayabilmesi adına libidoya ihtiyaç duyar. Libido, türün korunumunu gerektiren savaş gibi durumlarda bireyden türe doğru açıklanabilir. Ayrıca kahraman, bireysel varlığını da en hasarsız biçimde korumaya çalışarak yolculuğunu tamamlamak için çaba sarf eder:

“...Evrensel öğretisi, dünyanın tüm görünür yapılarının – tüm şeylerin ve varlıklarının dışavurumları sürecinde onları destekleyen ve içlerini dolduran, içinden çıktıkları ve sonuçta yine geri dönmeleri gereken biricik bir gücün eseri olduğunu söyler. -Bu güç- Psikanalistlerce ruhtaki dışavurumu libido olarak adlandırılmıştır. Ve kozmostaki dışavurumu evrenin kendisinin yapısı ve akışıdır.”³²

Çeşitli savunma mekanizmalarıyla libidosunu yani var oluşunu korumak isteyen kişi bunu yapabilmek için kendi bilincini veya hafızasını sabote edebilir. Kötü olan her şey yansıtma aracılığıyla dışarıya çıkartılır ya da bastırma aracılığıyla –bilinçdışına- içerde olanın dışına çıkartılır.³³ Yansıtma, bastırma, kaçınma, tekrarlama gibi mekanizmaların işlevsiz kaldığı durumlarda hafızayı silme, anıları çarpıtma, delirme gibi durumlarda ortaya çıkabilmektedir. Ancak savunma mekanizmalarının tamamen işlevsiz kaldığı durumlar da söz konusudur.

TSSB, çoğu zaman tek başına değil ek ruhsal hastalıklarla birlikte seyrederek. Özellikle en çok depresyonla birlikte görülmektedir. “TSSB ile depresyon belirtileri/yaşantıları arasında benzerlik dikkati çekmektedir.”³⁴ TSSB yanında en az bir tane farklı ruhsal hastalık getiren bir rahatsızlıktır ancak bunların travmadan kaynaklanan iki farklı hastalık mı yoksa sonradan ortaya çıkan hastalığın TSSB ile komorbid(birlikte seyreden) olarak mı ortaya çıktığı tartışma konusu olmuştur ve şu tarz varsayımlar gelişmiştir:

- “1) Travma öncesi var olan ruhsal bozukluklar TSSB'ye olan duyarlılığı artırıyor.
- 2) Ruhsal bozukluklar TSSB'nin bir komplikasyonu olarak ortaya çıkıyorlar.
- 3) Eşlik eden ruhsal bozukluklar bazı risk etkenlerinin etkileri sonucu ortaya çıkarlar.

---

³² Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 231.

³³ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 128-129.

³⁴A.g.e., s. 37.

4) Komorbidite ölçüm yanlışlıklarının bir sonucudur.”³⁵

Ek hastalıkların TSSB ile birlikte görüldüğü ancak TSSB'nin bir semptomu veya sonucu olmadığı anlaşılmaktadır. Maruz kalınan travmatik olayın katastrofik derecesi, süresi ve biçimi, ruhsal zararın yanında fiziksel zarar verme durumu, kişiye veya başkasına verilen zararın derecesi ve olaydaki gaddarlık, olayın insanî kaynaktan doğması; kişilik yapısı, cinsiyet, yaş, ekonomik ve sosyal konum, kültürel farklılıklar bağlamında değişkenlik göstererek bir ölçüde ruhsal rahatsızlıkları tetikleyen ve birincil sebep olan travmatik olay veya süreç, TSSB'den sonra farklı rahatsızlıklara sebep olur. Savaşta bulunmak, katastrofik duruma maruz kalma süresini artırdığı ve sürekli tekrar ettiği için gazilerde diğer tarzda travmatik olaya maruz kalma ile oluşan TSSB ile benzer özellikler gösteren bir TSSB durumu gelişir ancak TSSB'nin akabinde ortaya çıkan rahatsızlıkların sayısı daha fazladır.“Diğer yandan, başka bir travmaya maruz kalan bireylerde tanısız örtüşmelerin savaş travmasına göre daha az olduğu ifade edilmektedir.”³⁶

Travma sonrası stres bozukluğu, benzer özellikler gösteren akut stres bozukluğu tanısıyla kimi zaman karıştırılabilmektedir.“Semptomlar üç aydan kısa sürdüğünde “akut”, daha uzun sürerse “kronik” TSSB adı verilir.”³⁷ Akut stres bozukluğu ile TSSB, aynı tanı ölçütlerine sahiptir. ASB'nin TSSB'den ayrılan yönü kronikleşmeden sona eren bir bozukluk olmasıdır. Bu bakımdan ASB, travma sonrasında kişinin psikolojik olarak daha hızlı düzelmesine ve TSG oluşmasına daha fazla imkân sağlar. ASB, yoğun travmatik yaşantıdan sonra herkeste görülebilecek ve zamanla sonlanabilecek bir bozukluktur. Yoğun ve acılı sürecin geçip gitmesinde zaman etkilidir. Ancak TSSB, kronikleşerek kişinin dışarıdan yardım almasını gerektirebilir ve uzun yıllara yayılabilir. Hatta kişinin ömrü boyunca sürebilir.

Benzer bir rahatsızlık olan Travma Sonrası Hayata Küsme Bozukluğu (TSHKB) ise ölüm tehdidi içermeyen travmalar sonrasında oluşan travmatik rahatsızlığın tanısıdır. Kişi, bu noktada kendisini anlaşılmamış, yanlı ve çaresiz hisseder. Her ne kadar TSHKB'de TSSB'de tanımlandığı gibi bir ölüm tehdidi olmasa da ilgili olaydan kaçınma, öfke, küskünlük, yineleme durumları söz konusudur. Ayrıca TSSB'de görülen

³⁵ Burhanettin Kaya, “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Komorbidite”, *Psikiyatri Dünyası*, IV, (2000), s. 38.

³⁶ A.g.e., s. 42.

³⁷ A.g.e., s. 34.

ölüm tehdidi kriteri son yıllarda yapılan çalışmalarla esnetilmiş ve TSSB'nin alanı da genişletilmiştir.³⁸

TSSB, altı aydan başlayarak bir ömür boyu sürebileceği gibi iyileşme biçimi de değişkenlik göstermektedir. TSSB yaşayan bazı bireylerin iyileşme sürecinde, travma yaşantısından önceki ruhsal durumlarından bile daha iyi bir noktaya gelebildikleri gözlemlenmiştir. “Travma Sonrası Gelişim” adıyla kavramlaştırılan bu olguya göre bazı kişiler travma ile farklı baş etme yolları geliştirebilmektedir. Böylelikle iyileşme yolunun biricik olmadığı, öznel bir gelişim süreci olduğu anlaşılmıştır.³⁹ Travma yaşayan birey, yaşamının devamında çeşitli etkenlere bağlı olarak travmanın etkisiyle birlikte eski yaşamına oranla daha güçlü ve daha iyi bir duruma gelebileceği gibi, ortalama bir düzeyde de kalabilir veya travma sonrası hayata küsme bozukluğu yaşayarak daha kötü bir duruma düşebilir:

“Genel anlamda travmatik deneyime maruz kalan bireyin travma sonrası gelişim için önce sıkıntılar yaşadığı ardından olumlu yönde değişim gösterdiği ve bu değişim için sosyal destek arama, dışadönüklük gibi bazı temel özelliklerin yaşanan travmatik deneyimin ardından bireyde sağlam kalması gereken değişkenler olduğu aktarılmaktadır.”⁴⁰

TSG olarak değerlendirilebilecek durumlarda bireyin eskisine oranla daha olumlu özellikler geliştirmesi beklenir. Kişinin daha özgür, iradeli, güçlü vb. bir kişilik yapısı oluşturması durumunda TSSB'yi atlatmış olmasının yanı sıra “travma sonrası gelişim” yaşadığı söylenebilir.

TSSB ile mücadele eden hastalar, aşırı uyarılmışlık ve anksiyete durumundan kurtulmak için stres etkenini azaltan yollara başvurma eğilimi göstermektedir. Pek çok savaşçıyı esasen hayatta tutan TSSB semptomları kişiyi yine de rahatsız ederek alkol, tütün ve daha başka uyaranlara yönlendirmektedir. Vietnam gazileri üstüne yapılan araştırmalarda savaşa bağlı kronik TSSB'nin boylamsal seyrinin, Vietnam Savaşı sırasında semptomların başlaması ve savaştan sonraki ilk birkaç yılda semptomlarda artış ile karakterize edildiği görülmüştür. Semptomlar, savaştan sonraki birkaç yıl içinde, deneğin tedavi için başvurduğu zamana kadar durağanlaşmış ve kronikleşmiştir. Aşırı uyarılmışlığın sonrasında kaçınan semptomların ve müdahaleci kümelerdeki

³⁸ Alper Hasanoğlu, “Yeni Bir Tanı Kategorisi Önerisi: Travma Sonrası Hayata Küsme Bozukluğu”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, XIX/1, (2008), s. 94-100.

³⁹ Tuğba Özyanık - Sultan Tarlacı; “Toplumsal Travma Döneminde Travma Sonrası Gelişim ve Temel İnançlardaki Sarsılmalar”, *Gelişim ve Psikoloji Dergisi (GPD)*, III/6, (2022), s. 124.

⁴⁰ Seda Bayraktar, “Travma Sonrası Hayata Küsme Bozukluğu”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Travma Özel Sayısı*, III/3, (2018), s. 56.

semptomların (anı uydurma, geriye dönüşler vb.) başladığı gözlemlenmiştir. Alkol ve madde bağımlılığındaki artışlar, savaş sırasında ve hemen sonrasında görülen TSSB belirtilerindeki artışla yakından paralellik gösteriyordu. Hastalar; alkol, eroin, esrar, afyon ve benzodiazepinlerin (kokain değil) TSSB semptomlarına faydalı olduğunu bildirmiştir. Aşırı uyarılmışlık kategorisindeki tetikte olma ve kolayca irkilme gibi semptomların çoğunlukla, stresle mücadeleye maruz kaldıktan sonra gelişen ilk semptomlar olduğu bildirilmiştir.⁴¹

Savaşın yarattığı yıkım yalnızca askerler için değil asker yakınları için de travma unsuru oluşturmaktadır. Özellikle eski dönemlerdeki savaşlarda olduğu gibi evden ayrılan kişinin gittiği yerden sağlıklı ve düzenli biçimde haber alınmaması, ölüm haberinin her an gelebilecek olması, ölüm durumunda geride kalanlar için aile içi dinamiklerde yaşanacak belirsiz değişiklikler; asker yakınlarının hayatını olumsuz yönde etkileyen en güçlü stresörlerdir. Cephede bir yakının bulunması ve o kişinin ailede önemli bir yer tutması kalanlar için zor bir süreç yaşatır. Sürecin uzaması ve beklenen kişiyle ilgili olumlu veya olumsuz haber alamamak bireylerde yoğun endişeye ve anksiyeteye sebep olabilir. Bunun dışında cephedeki kişinin genç bir erkek olması evdeki iş gücünün azalması anlamına gelir. Aile, bu durumda hem maddi hem manevi anlamda ağır bir yük altında kalır. Bir evden birden çok kişinin gitmesi ise bu yükü daha çok artırır. Giden kişinin sorumluluğu kalanlara düşer ve çoğunlukla sorumluluğun büyük bir kısmı küçük erkek çocuklara düşer. Bunun dışında kadınlar ve yaşlılar da bu süreçte mağdur olurlar. Giden kişinin sağ salim dönmemesi, ölmesi veya psikolojik bir bozuklukla dönmesi de savaş sonrasında dahi asker yakını kişilerin travmatik yaşantılara maruz kalmaya devam etmesine neden olur. Milli Mücadele’de olduğu gibi savaşın cephe dışına taşarak sivil yerleşim yerlerini yağma, tahrip, tecavüz ve yas gibi travmatik unsurlarla vurması da asker yakını olan sivillerin hayatını tehdit eder ve kişileri çaresizliğe sürükleyerek travma oluşumuna neden olur.

Savaş dönemlerinde toplumu ve bireyi derinden sarsacak bir diğer travmatik unsur da ateş hattının genişleyerek çatışmaların sivil yerleşim bölgelerine sıçramasıdır. Milli Mücadele yıllarında görülen ağır yağma ve tahripler geride kalan ülkeyi yoksullaştırdığı gibi yağma ve tahribe maruz kalan halkı da travmatize etmiştir. Özellikle Anadolu’nun batısı Yunanlılar ve azınlık çeteleri tarafından yoğun bir

---

⁴¹Bremner vd., “Chronic PTSD in Vietnam Combat Veterans: Course of Illness and Substance Abuse”, *Am J. Psychiatry* 1/3, (1996), s. 373.

mezalime sahne olmuştur. Yaşam alanları ve tarım alanları yakılmış, siviller işkenceden geçirilmiş veya öldürülmüş, kadınlar tecavüze uğramış, çocuklar öksüz ve yetim bırakılmıştır. Can ve mal güvenliğini koruyacak olan ordunun olay yerinin genişliği sebebiyle mezalim alanlarına yetişememesi veya geç gelmesi sivil halkı ciddi anlamda travmatize etmiştir. Büyük ve kıyıcı savaşların sadece askerleri değil sivilleri de vuran gücü Milli Mücadele yıllarında derinden hissedilmiştir. Bu nedenle yağma ve tahrip konusuna da ayrı bir başlık açılması gerekliliği doğmuştur.

Yağma ve tahribin beraberinde getirdiği felaketlerden belki en sarsıcı olanlardan biri de tecavüz travmasıdır. Tecavüz mağduru ile birlikte tecavüz mağdurunun yakınlarını da yaşattığı çaresizlik ve utanç sebebiyle travmatize eden bu olgu, tarihsel manada Milli Mücadele yıllarının acı gerçeği olmuştur. İşgalci güçlerin güç gösterisi olarak kullandıkları bu eylem, toplumun şakağına dayanan bir silah gibi halkı çaresiz bırakmıştır. Mağdur edilen kadınların büyük bir kısmını toplumdaki izole eden bu travma süreci bazen de intiharla sonuçlanmıştır. Tecavüz mağdurunun yakını olan erkekler için de utanç duygusunu yoğun bir biçimde yaşatan tecavüz olgusu, erkekleri de aynı biçimde toplumdaki izole olmaya ve tecavüz mağduru olan kadından utanmaya sevk etmiştir. Bu utancın temel sebebi genel anlamda kadınları koruyamama duygusundan doğmaktadır. Geçmişe dair silinmeyecek, düzeltilmeyecek ve unutulmayacak bir yaşantı olması da tecavüz travmasını diğer pek çok travmadan daha ağır kılmaktadır.

Bireyde savaşın en dehşetli yönünü hissettiren olgu ölüm ve ölümden doğan yas duygusudur. Asker yakını için endişelenen kişilerin ölümle yüzleşmesi sarsıcıdır. Öte yandan cephedeki askerler için de silah arkadaşlarının ölümü onlara kendi ölüm ihtimallerini hatırlatır. Dolayısıyla ölüm gerçeği savaş döneminde her ne kadar herkese yakın da olsa duyarsızlaşma yaratmaz. Kişileri travmatik yasa ve depresyona sürükleyebilir. Yaşanan acının derinliğine ve yaşantının sarsıcılığına göre yas kimi zaman travmatik yasa dönüşerek kronikleşir, kimi zaman da yas duygusu depresyonla beraber kişinin kimliğinin bir parçası hâline gelir.

Kişilerin ölümün kıyısında dolaştığı savaş ortamında, asker veya sivil, yaralanma ve sakatlanma durumu oldukça sık yaşanır. Her ne kadar sık karşılaşılan bir durum olsa da kişinin beden bütünlüğünü bozan, estetik algısını zedeleyen, yaşam kalitesini azaltan, kalıcı yaralar ve sakatlıklar kişide travmaya ve hatta uzun vadede depresyona neden olur. Bu yaralanma ve sakatlıklar cephede olabileceği gibi yağmanın

ve tahribin ulaştığı bölgelerde de meydana gelebilir. Kişiler sivil de olsalar savaş ortamında tam anlamıyla güvende olamazlar. Bu güvensizlik duygusunun ve hissedilen korkunun en büyük kaynağı ölmek veya ciddi bir şiddete maruz kalmaktır. Kişinin mr boyu kendisinde görünür bir iz halinde kalacak olan yaralar ve sakatlıklar bu açıdan da travmaların ana sebeplerindendir.

Savaş dönemlerinin ortaya çıkardığı bir diğer ruhsal bozukluk paranoya ve sanrılardır. Toplumda ve kişilerde kimi yaşanmışlıklar ve geleceğe dair kimi kötü ihtimaller bu bozuklukları tetikler. Ruhsal ve fiziksel manada zarar görme ihtimalinin yüksekliği bu dönemlerde paranoaya karşı ayrı bir hassasiyet geliştirilmesine neden olur. Tamamen sebepsiz olmayan bu kuşkuculuk, savaş döneminin olağanüstü şartlarından kaynaklanır ve artarak yerini ruhsal bir bozukluk olan paranoid kişilik bozukluğuna bırakabilir. Bazen de kişinin ruhsal muvazenesinde bir bozulma yaratarak kişiyi normal dışı bir kuşkuculuğa sevk edebilir. Savaş döneminin yarattığı bir travma ve bozukluk olması sebebiyle ilgili eserlerde paranoya da incelenecektir.

Savaş döneminde yaşanabilecek tüm travmaların keşiştiği anda kişi, akıl sağlığını nispeten veya tamamen yitirebilir. Kısaca delilik olarak adlandırılacak ancak çok çeşitli türleri ve görünümleri olan bu ileri seviye ruhsal bozukluk travmatik tepkinin son aşamasıdır. Müstakil bir olay üzerinden olabileceği gibi çeşitli travmatik olayların art arda yaşanmasıyla tetiklenebilecek olan delilik, savaş dönemlerinde bilhassa ruhsal olarak hassas olan kişileri etkilemektedir. Yaş, cinsiyet, medeni durum gibi ölçütlere göre travmaların etkisinin farklılık gösterdiği ve ocuk veya yaşlı, dul veya bekr ve kadın olma gibi özelliklerin kişileri travmaların oluşumu açısından daha riskli bir kümeye konumlandırđı TSSB çalışmalarında kanıtlanmıştır. Bu bağlamdan hareketle deliliğin genel itibariyle bu özelliklere sahip kişilerde görülmesi olasıdır.

Travmaların yoğunluğunun ve içsel gerilimin istikrarının doğurduğu başka bir olumsuz sonuç da depresyon ve depresif ruh hlidir. Depresyon bozuklukları adı ile tanımlanan pek çok bozukluk olmakla birlikte araştırmada ele alınacak olan depresyon durumları genel bir başlık altında toplanmıştır. Savaş döneminin yarattığı ağır ruhsal bunalımlar kişileri majör depresyona sürükleyebileceği gibi süregiden (distimi) gibi farklı depresyonlara da sürükleyebilir. Ayrıca doğrudan depresyon olmasa da depresyona yaklaşan depresif ruh hâlinin yaşanması da böylesi dönemler için olasıdır. Bu ruh durumunun gerçekçi bir şekilde ve gerektiği kadarıyla yansıtılması eserlerin psikoloji disiplini ile bağlantısını apaçık ortaya koyacak sonuçları oluşturabilir. Ayrıca

depresyon TSSB ile en çok komorbid olan ruhsal rahatsızlıktır. Bu nedenle TSSB yaşayan kahramanlarda depresyon bulgularına yer verilmesi eserin inandırıcılığını ve gerçekçiliği ortaya çıkarması açısından beklenen bir durumdur.

Askerlerde savaş alanlarında yaşanan çatışmalarda ağır yaralanmalar ve sakatlıklar oluşabilmektedir. Kimi zaman asker başına aldığı ağır darbeler sonucunda “kafa travması” yaşayabilir. Kafa travması yaşayan asker, beynin çalışma prensibi gereğince bilincini yitirdiği anlara ait boşluğu hayali anılarla doldurur. Gerçekte yaşanmamış olan bu anılar müdahaleci bilişsel anılar olarak adlandırılır. Kafa travması yaşayan kişi, zaman anlamında belki dakikalar belki de günler süren boşluğu içinde bulunduğu şartlara uygun biçimde anılarla doldurur ve kafa travmasının olumsuz etkilerini en aza indirmeye çalışır. Bilinçsizce yapılan bu anı üretimi, savaş dönemlerinde askerlerde sıklıkla görülen nörolojik bir durumdur.

Savaş dönemleri savaş olan ülkenin tüm insanlarını bir şekilde etkisi altına alır. Tüm bireyler savaşın getirdiği yıkımı çeşitli sebeplerden ötürü birincil olarak deneyimleyebilir. Herkes başkalarının ve genel olarak toplumun içinde bulunduğu çaresizlik, korku, panik, sıkıntı gibi olumsuz duyguların etkisi altında kalır. Bu duruma ikincil travma denir ve savaşın hem bireyleri hem de toplumu en kısa yoldan etkisi altında aldığı travma türüdür. Sosyal bir canlı olan insan çevresine duyarlıdır ve savaş döneminin hassas koşulları ağır travmalar yaşamayan kişi ve grupları da benzer travmalar yaşamışlarcasına etkiler. Bazen de ikincil travma, ebeveynlerinin travmasından etkilenen çocuklarda görülmektedir.

Kişileri travmaya iten pek çok içsel sebep olmakla birlikte savaş dönemlerinde bazen de esaret gibi dışsal faktörler devreye girmektedir. Kişinin hürriyetini kısıtlayan, baskı altında tutan ve aşağılayan bir süreç olan esaret buhrana, isyana ve çaresizlik duygularına sebep olarak kişiyi travmatize edebilir. Milli Mücadele'nin kendi şartları dolayısıyla esaret kavramı işgalci güçlerin bir stratejisi olarak kullanılabilceği gibi yerel ve başka güçlerce de devreye sokulabilir. Kuvayımilliyecilerin, çetecilerin, hilafet yanlılarının, azınlık gruplarının ve Ankara hükümetinin de türlü durumlarda esir almaya başvurdukları tahmin olunabilir. Esaret, esir edilen kişi için travmatik bir yaşantıdır. Bu nedenle bu konuya da ayrı bir başlık açılmıştır.

TSSB'de sıklıkla görülen tepkilerden ikisi kaçınma ve tekrarlama. Travmatize olmuş kişi hem travmalarını anımsatacak her şeyden kaçınma eğilimindedir hem de bu

travmalara dair çeşitli duygular, düşünceler ve anılar tekrarlama yoluyla kişinin zihnine hücum eder. Anılarını, duygularını ve dürtülerini bastıran birey, kaçınma psikolojisine girerek travmalarından kaçabilir veya tam tersine kendisinde travma oluşturan olguya sarılabilir. Askerlerde bu durum, cepheden kaçınma olarak görüldüğü gibi sosyal hayattan kaçınarak cepheye dönme, cephe hayatının anılarına gömülme gibi dürtüler şeklinde de görülebilir. Tekrarlama dürtüsü de benzer biçimde kişinin travmatize olduğu olayla veya olguya ilgili zihninde kristalize ettiği bir ana, duyuya, olaya veya kelimeye saplantı geliştirme şeklinde görünebilir.

Toplum da savaş dönemlerinde pek çok travmatik olgu ile karşı karşıya kalmaktadır. Kolektif travma olarak adlandırılan bu durum, ikincil travma yaşayan toplumun bir kısmı ile ateş hattına yakın bulunarak savaş gerçeğiyle yüzleşen diğer kısım arasındaki perdeyi kaldırarak kolektif bilinçaltında toplumsal birliği yaratır. Bireylerden oluşan toplum ve toplumun sonucu olan birey arasındaki benzeşim, travmalarda da varlığını ortaya koymaktadır. İnsanı ve toplumu ele alan edebî eserlerde bu benzerliğin izlerini sürmek mümkündür.

Toplum, savaşın getirdiği geniş çaplı yıkımdan etkilenerek dejenere olur. Bu bozulma her kesimde ve farklı biçimlerde tezahür eder. Hem toplumsal bilinçte hem de kolektif bilinçaltında izleri görülebilecek bu bozulmalar, özellikle kaybedilen büyük savaşların etkisiyle oluşur. Öte yandan kazanan taraf için de kaybedene karşı geliştirilebilecek zalimce davranışlar da muzaffer addedilen toplum nazarında normalleşebilir. Bu normalleşme de kaybeden tarafın yaşadığı kaos kadar travmatize bir ruh hâlinin eseri olarak görülmelidir. Roman ve hikâyelerin psikolojik derinliği sağlamak adına toplumdaki bu olumsuz değişimleri çeşitli yönleriyle ortaya koyması beklenir.

Savaş dışında pek çok travmatik yaşantı unsuru bulunmakla birlikte savaş zamanında bu travmatik yaşantı unsurlarının sayısı ve şiddeti artmaktadır. Bu nedenle savaşı konu alan eserlerde bu tarz travmatik etkilere maruz kalan kahramanların ruh halinin bu duygu durumuna uygun verilmesi, anlatının gerçekçiliğinin ve yazarın psikolojik gözlemdeki başarısının derecesini ortaya koyabilmektedir.

Savaşlar, tarihsel gereklilikleri bir yana birey ve toplum adına tekâmül anlamında bir meydan okumadır. Antik Yunan'daki trajedinin ruhu arındıran gücüne olan inanç ile aynı kavram ağında buluşan savaşların yıkıcı ve yapıcı yönü kişiler ve

toplumlar için psikolojik hudutlar çizer. Freud'a göre ise savaş ve mücadele, var oluşsal tamamlanmanın sağlanmasında acı bir ilaçtır:

“Freud okumalarından en az birinde savaş –ya da en azından kötü ya da yıkıcı olanın tahliyesi- ruhsal olarak hayatta kalmak için gereklidir. Bu, bir bakıma Freud'un trajik gerçekçi halidir. Biz hem kendimizle hem de kültürle savaş halindeyizdir. Gerçek savaşlar bize iç bölünmelerimiz için yapacak bir şeyler vererek bizi canlandırır, bize hem bir hedef hem de hayata geçirilebilecek bir proje, bir sahne verirler; acı çekmek söz konusu olduğunda, bizi daha gamsız yapabilmek için yeterli cezalandırmayı sağlarlar.”⁴²

Savaşa dair tarihî ve insanî bakımdan çok farklı bakışlar edebiyata da yansımıştır. Savaşların tek bir biçimde olmaması savaşa verilen bireysel ve toplumsal tepkilerde de belirleyici olmuştur. Savaşların kaynağındaki, gidişatındaki ve tarihsel manasındaki farklılıkları kavramak; verilen tepkilerdeki farklılıkları anlamaya yardımcı olacaktır:

“Psikanaliz kuramı daima, sanki az çok genellenebilir ruhsal etkilere sahip ve az çok evrensel olarak savaş adı verilen bir şey varmış gibi, savaşları tarihten kopartma riskini taşır. Sanki teknolojik gelişmeler savaşın ruhsal deneyiminde hiçbir değişikliğe neden olmamış gibi.”⁴³

Milli Mücadele'nin büyük bir savaşın akabinde gerçekleşmesi halkta yılgınlık ve yorgunluk yaratsa da tarihsel anlamdaki önemi tüm çevreleri savaş dâhil etmiş son bir gayretle savaş refleksi oluşturarak ölüm korkusunu ikinci plana atmıştır. Belli bir düşmana karşı birlik ve beraberlik duygularını aşılansa da Milli Mücadele'de savaşın halkı ve bireyi mutlu ettiği ve travmaya sebep olmadığı söylenemez. Savaşların farklılaşması ve çeşitli sebepleri etnokültürel değişimlerle birlikte düşünüldüğünde bireysel ve toplumsal manada farklı sonuçlar ve tepkiler doğurmaktadır.

Savaş, anlatı malzemesi açısından zengin ve dokunaklı bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla savaşın ağırlığı altında ezilen birey ve toplumu ele alan eserler, insanlık tarihinin binlerce yıldır oluşturduğu kültür kodlarını anlatı örüntüleriyle destekler. Modern zamanların insanının hikâyesi de o eski ve köklü insanlık hikâyesinin yani bireysel dönüşüm macerasının modernize varyantlarıdır:

“İnsan, bencil güçleri ortaya çıkarılması gereken, böylece egoyu çarmıha geçecek ve diriltecek olan ve imgesinde toplumun yenileneceği o yabancı varlıktır ... her birimiz,

---

⁴² Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 197.

⁴³ A.g.e., s. 198.

kabilesinin büyük zafer anlarında değil, kişisel umutsuzluğunun sessizliğinde yüce sınavı paylaşmakta, kurtarıcının haçını taşımaktayız.”⁴⁴

Kültür, kolektif bilinçaltı ve bireysel psikolojinin harmanlanmasıyla ortaya çıkan bu evrensel anlatı örüntüsü; savaş, mücadele, direniş gibi zengin anlatı dağarcığına sahip konuları ele aldığında geleneksel anlatının kodları daha etkili biçimde görülebilmektedir. Milli Mücadele konusunu ele alan roman ve hikâyelerde de bu etkili yön kendisini göstermektedir.

---

⁴⁴ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 346

1. BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE KONULU ROMAN VE HİKÂYELERDE TSSB'YE İLİŞKİN UNSURLAR

Milli Mücadele'yi konu alan romanlarda tarihsel gerçeklik, kurgunun meseleyi insanileştiren gücüyle birleşerek okurun gözünde daha somut ve anlaşılır kılınmıştır. Bilhassa savaş zamanlarında yaşanan dramın ve yapılan fedakârlıkların derecesinin anlaşılması; dönemin olaylarının, ilişkilerinin ve insanların “anlatı”laştırılmasıyla daha mümkün olabilmektedir. İlgili dönemi ele alan romanlarda ve hikâyelerde öne çıkan travmatik unsurlar ve bu unsurların açıklıkla ele alınabilmesi, dönemi daha canlı kılarken romanları ve hikâyeleri de daha gerçekçi kılmıştır. Bu romanlarda dönemin gerçekliğine uygun olarak ele alınan travmatik unsurlar; yağma, tecavüz, yas, asker yakınlığı, yaralanma ve sakatlık, paranoya, delilik, depresyon, kafa travması, ikincil travma, akut stres bozukluğu, travma sonrası hayata küsme bozukluğu, esaret, kaçınma, travma sonrası gelişim ve toplumsal travma şeklindedir. TSSB'ye neden olan etmenlerin başında gelen bu unsurların romanlardaki kurgusal izdüşümünün takibi, yazarların psikoloji disiplininin faydalanma boyutunda yeni bir kapı aralaması bakımından önemlidir.

Milli Mücadele'yi konu alan hikâyelerde de benzer travmatik süreçler kurgulanmıştır. Tamamı kısa hikâye olan ve savaşın daha çok sivil bireylerde ve toplumda yarattığı dramı yansıtan hikâyelerde genellikle bir gözlemcinin veya ziyaretçinin izlenimleri yansıtılmıştır.

1.1 Yağma ve Tahrip

Savaş dönemlerinde düzenli veya dağınık askerî kuvvetler, genellikle muzaffer durumdayken, işgal edilen yerde yağma ve tahrip gerçekleştirmişlerdir. Milli Mücadele yıllarında ise çoklu bir işgal söz konusu olduğu için yurdun pek çok yeri yağma ve tahrip sahnelerine şahit olmuştur. Özellikle Yunanlıların Ege'de sebep oldukları yağma ve tahrip başı çekmektedir. Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nden sonra yenilgiyle çekilirken dahi yağma ve tahrip birlikleriyle yağmayı sürdüren Yunanlılar, köy ve kasabaları ateşe vermişlerdir. Sivil halkın evinden, tarlasından, hayvanından, namusundan ve bazen de canından olduğu bu travmatik etki, romanlarda ve hikâyelerde anlatı malzemesi ve tarihî öge olarak kendisine canlı bir biçimde yer bulmuştur. Kimi zaman yağma ve tahrip, birkaç cümle veya diyalogla hatırlatılarak olay örgüsüne devam edilmiş kimi zaman da anlatıda hayli önemli bir yere konumlandırılmıştır.

Tarihsel manada yağma ve tahribin sonuçları hem bireysel hem toplumsal travmayı tetikleyecek nitelikte ağır olmuştur. Tetkik-i Mezalim Komisyonu'nun gezilerinden Alaşehir ile ilgili gözlemleri başlı başına Anadolu'nun tahribinin derecesini anlamak adına bir fikir vermektedir:

“Alaşehir dört bin beş yüz evli mamur bir kasabaydı. Harabeler arasında şehrin eski şeklini bina enkazına bakarak tasavvur etmek mümkündür. Fakir ve kerpiç köyler yandıktan sonra kuru bir çamur yığını haline geliyor, mamur kasabaların enkazı içinde tesadüf ettiğimiz taş duvarlardan, kapı iskeletlerinden, demir parmaklık döküntülerinden evlerin şeklini, hatta büyüklüğünü tanıyabiliyoruz. Yunanlılar ve yerli Rumlar, Alaşehir yangınında süngü ile altı yüz kişi öldürdüler, köylerde ve şehirde şimdye kadar bulunan yanmış cesetlerin adedi iki yüzü aşıyor. Uşak'ta kâfi derecede vakit bulmayan tahrip taburu, Alaşehir'i son akçesine kadar soydu, son evine kadar yaktı, tutabildiği kadar kesti, ateşe attı. Bu tabur giderken Manamak istasyonunda üç yüz Türk çocuğu öldürmüştür.

Alaşehir ahalisinin birçoğu yabancı olduğundan, bu kasaba için diğer yanan yerlerden daha ziyade dağılmak tehlikesi var. Hatta şimdiden birçok kimseler Anadolu'nun başka taraflarına, bir daha buraya dönmek üzere, hicret etmişlerdir.”⁴⁵

Anadolu insanının düştüğü bu perişan durum; zorunlu göçle, tecavüzle, sebep olduğu ruhsal rahatsızlıklarla, yaşla, yoksullukla, ahlâkî çöküşle detaylı bir biçimde roman ve hikâyelerde işlenmiştir. Savaşın en kirli yönünü gösteren bu manzaralar, yazarların sanatçı duyuşuyla ele alınırken canlı anlatımlarıyla okurun gözünde canlanabilmektedir. Mehmet Asım Us, bu anlatı malzemesinin hakiki kaynağının fotoğrafını şu sözleriyle çekmiştir:

“Yunan ordusunu idare edenler ricat sahalarını tahrip edebilmek için pek muntazam bir plan çizmişlerdir. Tahrip edilecek her şehri, her kasabayı ve her köyü her şeyden önce silahlı kuvvetlerle sararak baştan aşağıya kadar soymak sonra benzin dökerek ve bomba atarak evleri yakmak, yangından kurtulmak için meydana çıkan biçare ahaliyi en aciz kadın ve çocuklarına kadar kurşun yağmuruna tutmaktan ibaret olan bu tahrip planı, Yunan ordusunun geçiş yoluna tesadüf eden her şehir, her kasaba ve köye tatbik edilmiştir. Yunanlıların hakiki maksatları, boşalttıkları Türk topraklarında taş üstünde taş, gövde üstünde baş bırakmamaktı. Fakat Yunan ordusu hatır ve hayale gelmez şekilde bozguna uğrayarak muntazaman ricate imkân bulamadıkları için bu maksatlarında tamamen muvaffak olamamışlardır.”⁴⁶

Belli bir plan dâhilinde yürütülen yağma ve tahrip, Yunan ordusunun ve Ermeni çetelerinin faaliyetleriyle hayata geçmiştir: “Yunanlıların tatbik etmiş oldukları mezalim

⁴⁵ Falih Rıfki Atay, “İzmir'den Bursa'ya Kadar”, *İzmir'den Bursa'ya Yunan Mezalimi*, Pozitif Yay., İstanbul 2022, s. 83.

⁴⁶ Mehmet Asım Us, “Yunan Ordusunun ve Hükümetinin Sorumluluğu”, *İzmir'den Bursa'ya Yunan Mezalimi*, s. 123.

planı hemen her yerde dört muhtelif safha göstermektedir. Bu safhaların birincisi soygunculuk, ikincisi yangın, üçüncüsü katliam, dördüncüsü göç ettirmedir.”⁴⁷

Savaş döneminde yaşanabilecek tüm travmatik unsurlar, yağma ve tahrip semsiyesi altında görülebilmektedir. Yıkımın derecesini yaşananlara şahit olmuş olan Franklin Bouillon şu şekilde dile getirmiştir:

“Bizim Almanlar tarafından tahrip edilen bütün vilayetlerimizi göz önüne getiriniz. İyice hatırlayınız. Bugün Anadolu'nun bulunduğu vaziyet hakkında bir fikir edinebilirsiniz. Yollarda perişan bir halde dolaşan, ağlayan, sızlayan bir milyon aç, çıplak adam var: Bunlar Anadolu'nun Türk olan halkıdır. Yunanlılar ricat esnasında her yeri ve her şeyi yakıp yıkmışlardır. Harap ve perişan etmişlerdir. Bilhassa Manisa'nın vaziyeti elimdir. Yangında hazır bulunan birçok şahitleri dinledim ki, bu şahitlerin hepsi Fransız'dır. Bu şahitler yangını sevk ve idare eden Yunan zabitlerinin:

-Buraya bir parça gaz koyunuz. Şu noktayı yakmayı unutmayınız, dediğini işitmişler. Gözleriyle görmüşlerdir. Bu emirler yalnız Manisa'da değil, bütün Anadolu'da tatbik edilmiştir.”⁴⁸

Kâzım Özalp'in de sözünü ettiği eğitilmiş tahrip taburları yenilgi yaşadıkları orduya ve ülkeye karşı verilebilecek en yüksek zararı vermeye yönelik hareket etmişlerdir. Büyük çaplı bir şiddet eylemi ve intikam biçimi olarak hayata geçirilen yağma ve tahrip planı, neredeyse soykırımı amaçlamıştır.

“Nitekim Karacabey kazası ahaliyi Yunan kuvvetlerinin tahliyesi sırasında kasabanın tahrip edileceğini anladığı için mevki kumandanına kaymakam vasıtasıyla müracaat ettikleri zaman Yunan kumandanının, ‘Ben ahalinin hayatını korumayı üzerime alamam ve size hiçbir surette yardım edemem. Çünkü geriden gelecek olan intikam alaydır. Sekiz yaşından yukarı olan bütün ahaliyi imha edecektir,’ dediği Bursa vilayetince yapılan resmî bir tahkik neticesinde sabit olmuştur.”⁴⁹

Dönemin acı gerçeği hâline gelerek toplumun tüm kesimlerini travmatize eden bir durum olan yağma ve tahribin eserlerde işlenme biçimi de olabildiğince gerçekçidir. Yağma ve tahribin esas boyutlarının ise romanlardan çok hikâyelere konu edildiğini söylemek yanlış olmaz.

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe ve diğer İzmirli, İzmir'deki işgalle birlikte yağma ve Vandalizm karşısında çaresiz kalır. Romanın olay örgüsünde detaylı biçimde ele alınmasa da yağma ve el koyma sonucunda İzmirli

⁴⁷ Mehmet Asım Us, “Yunan Ordusunun ve Hükümetinin Sorumluluğu”, *İzmir'den Bursa'ya Yunan Mezalimi*, s. 133.

⁴⁸ A.g.e., s. 118-119.

⁴⁹ A.g.e., s. 126.

bir kısmı İzmir’de barınamaz hale gelir ve Ayşe de İzmir’i terk etmek zorunda kalır. İşgalin doğal bir sonucu gibi görünen yağma ile İzmir’in köklü aileleri dağılır ve uzak akrabalarının yanına sığınır. Ayşe de aynı şekilde memleketinden koparak belirsiz bir süreliğine İstanbul’daki akrabalarının yanına yerleşmek zorunda kalır. Eşini ve çocuğunu düşman kurşunlarıyla kaybeden Ayşe, memleketi İzmir’i ve evini de kaybetmiştir. Yağmalanan İzmir’in düşmanlardan kurtarılması Ayşe’nin hayattaki biricik hedefi ve yaşam amacı haline gelir. Çünkü büyük ölçekte vatan tehlikedeysen İzmirli Ayşe için küçük ölçekte İzmir, vatanın kendisini sembolize eder.

Yağma ve tahriple Türklere eziyet edilmesi ve Türklerin adeta vatansız bırakılması Ayşe gibi vatanseverlerde korku, isyan ve hayret duygularını uyandırarak düşmanla mücadele isteği doğurur. Evsiz kalması bir yana eşinden ve çocuğundan olan Ayşe, tek başına bir birey olarak her şeyini bu yağmada yitirmiştir. Yalnızca bir vatan evladı olarak kendi varlığı kalmıştır. Artık kendi hayatı adına değil vatanın kurtuluşu adına varlığını sürdüren Ayşe, benliğini Türk milletine ve kurtuluş mücadelesine vakfeder. Onun bu onurlu duruşu Türk subaylarına da ilham olacaktır.

Vurun Kahpeye romanında, romanın sonunda gerçekleşecek olan yağma ve mezalimin ayak sesleri roman boyunca adım adım yükselen tonda duyulur ve romanın gergin atmosferini artırarak halkın korkulu bekleyişini okurun anlamlandırması sağlanır. İşgal ve yağma korkusu ile kime sığınacağını şaşırarak halk, kötücül ve haince davranışlar sergileyen Hacı Fettah’ın izinden gittiği için yaklaşan sona hazırlıksız yakalanır. Yunan ordusunun çok yakında olduğunu ve daha önce geçtikleri yerlerde yaptıkları mezalimi aktaran Tosun Bey’e inanmak zor ve korkuludur. Bu nedenle Tosun Bey’e ve onun temsil ettiği Kuvayimilliyeye yakınlık göstermekten çekinirler ancak romanın sonunda beklenen gerçekleşir ve köy yağma için basılır. Damyanos komutasındaki Yunan birlikleriyle iyi geçinerek yağmayı engellemeye çalışan halk oldukça yanılmıştır. Köyün yakılarak tahrip edilmesi ve halkın zulme maruz kalması büyük bir korku ve şaşkınlık uyandırır. Yağma ve tahripten sorumlu tutulan Aliye linç edilerek öldürülür ancak sonra asıl sorumlunun Aliye’yi hedef gösteren, Tosun Bey’e karşı durarak köye yardım gelmesine engel olan ve işgalcilerle işbirliği içinde olan Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin olduğu fark edilir. Mezalimden sonra köye yetişen askerler Hacı Fettah’ı ve Uzun Hüseyin’i asarlar ancak halk, hem Aliye’nin linç edilmesini göreyerek hem de mezalimi yaşayarak roman boyu kaçındıkları korkulu durumu en derinden yaşamış olur.

Romanda yağma sahneleri anlatma ve gösterme tekniğiyle verilmese de okura sezdirilmiştir. Yağmadan ve tahripten etkilenen ve travmatize olan toplum, içlerindeki suçluyu bulup çıkararak ve hızla infaz ederek yaşanan zulmü ve acıyı telafi etme yolunda refleksif bir tepki geliştirmiş ancak Aliye'nin suçlu değil yalnızca masum bir kurban olması toplumun yaşadığı travmaya yeni bir zincir eklemiştir.

Romanda yağma ve tahrip tek tek bireylerin penceresinden değil toplumun nazarından ele alındığı için toplumsal travmayı tetiklemiştir. Milli Mücadele'nin özellikle ilk yıllarında kime güveneceğini bilemeyen ve iki ateş arasında kalan halk, romanda bu biçimde yeniden ele alınmıştır. Kafası karışık ve cahil olarak ortaya konulan halk tabanına uzak bir bakış olduğu da eklenmelidir. Yazarın aynı konuyu işleyen hikâyelerinde bu bakış çok daha yumuşak ve müşfikdir. Tetkik-i Mezalim Komisyonu ile yapılan gezilerdeki gözlemlerin ürünü olduğu rahatlıkla anlaşılan hikâyelerde yazar, romanındaki izlenimlerinden tamamen uzaklaşmamış ancak çok daha içerden bir duyuş ve bakış geliştirmiştir.

“Zeynebim, Zeynebim...” hikâyesinde İzmir'in zenginlerinden Uzun Osman, kızı Zeynep'i, Çanakkale gazisi olan Zeynep'in teyzesadesi Süleyman'la evlendirmek üzeredir. Uzun Osman'ın yokluğunda evin eski kâhyası Yorgi, iş birliği yaptığı Yunan askerleriyle bir gece vakti evi basar. Yorgi'nin karısı Kalyopi de işin içindedir. Yıllarca ev sahipliğini yapıp kendilerine iş veren Uzun Osman'a ihanet eden Yorgi ve Kalyopi'nin yaptıkları Zeynep'in gururuna dokunur. Evi basan yağmacılar, Süleyman'ı öldürdükten sonra Zeynep'i taciz ederler. Evi alt üst edip soyduktan sonra Zeynep'i yırtık kıyafetleriyle askerlerin önünde oynamaya zorlarlar. Süleyman'ın intikamını almak isteyen Zeynep, soğukkanlılıkla Süleyman'ı öldüren yüzbaşının önünde oynayacağını söyleyerek diğer yağmacıların odadan gönderilmesini sağlar ve yüzbaşını öldürür. Bu esnada diğer yağmacılar yerli Rum köylüleriyle birleşerek çiftliği yağmaladıktan sonra ateşe verirler. Evin güvendikleri Yorgi ve Kalyopi aracılığıyla yağmalanması, nişanlısının öldürülmesi ve kendisinin taciz edilmesi Zeynep'te ciddi bir travmatik etki yaşatır ve intikamını almış olan Zeynep, dışarıda alevlerin ışığında “Zeynebim, Zeynebim!” havasıyla oynamaya devam eder. Zeynep'in bu kendinden geçmiş hali yağmacılarda şaşkınlık ve korku yaratır.

Zeynep, kendisini kaybetmiş neredeyse delirmiştir. Eski çalışanlarının ihaneti, babasının yokluğunun fırsat bilinmesi, Süleyman'ın vahşice katledilmesi, evin yağmalanması, kendisinin taciz edilmesi ve nihayetinde memleketin düşmesi tek bir

gecede gerçekleşmiş, savaşın çirkin yüzü Zeynep'e kendisini bir anda göstermiştir. Hazırlıksız yakalandığı bu olaylardan dolayı travmatize olan Zeynep, intikam duygusu ile hareket ederek yüzbaşını öldürmüş ve yağmacılarda saygıyla karışık bir korku uyandırmış olsa da kendisi de neredeyse her şeyini kaybetmiştir.

“**Efe'nin Hikâyesi**” adlı hikâyede Tahkik Heyeti'nin⁵⁰ önüne Aydın'da yaşanan yağma ve tahrip hareketlerini anlatmak üzere çıkan Efe, Yunanlıların yağmanın yanı sıra giriştikleri tecavüz eylemlerinden sonra kızanlarla birlikte Yunanlılardan aldıkları intikamı dile getirir. Heyete yağma ve tahribin manzarasını çizen Efe, sözlerini gözyaşlarıyla sürdürür:

“Rüzgâr gibi kasabaya daldık. Müslüman mahalleleri çığırarak, çatırdayarak yanıyordu. Sokakların üstünde alevden dallar var, altında evlerin pencerelerinden bohçalar, halılar atılıyor, aşağıdan Yunanlı alıp kaçıyor. Sokaklar ortasında başörtüsü parçalanmış bir nineyi boynundaki altınlardan yakalamış bir Yunanlı taştan taşa sürüklüyor, göğsü açık genç bir kızın iki eliyle gırtlığını sıkarken bir Yunanlı dudaklarını öpüyordu. Anasını boğan askerleri şu kadirlik bir kız ısıırken bir nefes sarı saçlı başını dipçikle eziyordu. Alev, tüfek, duman, kan ve çığırış içine biz de rüzgâr gibi, cehennem gibi girdik.”⁵¹

Efe'nin yüzünden, sesinden ve devinimlerinden etkilenen heyet, Efe'nin hikâyesinin tercümesine bile ihtiyaç duymadan yaşanan acıların derinliğini kavrar. Hikâyedeki ilgili kısım, yağmacıların yarattığı kaotik ortamın dinamik ve gerçekçi tasviriyle Efe'nin ve diğer Türklerin yaşadığı travmatik etkiyi apaçık ortaya koymaktadır.

Efe'nin tasvir ettiği çılgınlık savaşın doğurduğu vandalizmin eseridir. Picasso'nun Guernica tablosunu andıran sahnede insan ruhunun gerçeküstü kötücüllüğü Efe'nin hatıralarından heyetin önüne serilir. Ne var ki savaş, tüm yönleriyle gerçektir. Efe, bir cehennem gazabıyla daldığı yağmacıların arasından çıktığında kendilerinden yardım uman kadınların intikamını almıştır. Ancak bazı travmatik yaşantıların açtığı yaraların intikamla kapanmayacağını sonradan anlayacak ve heyetin karşısında serinlemiş mağrur başı anlattıklarının da etkisiyle biraz eğik kalacaktır.

“**Aziz'in Karısı**” hikâyesinde Çekirdeksiz köyünde yağma ve tahrip sonrasında ortaya çıkan trajik sahne ele alınmaktadır. Ateşe verilmiş köyde ancak kadınlar ve ihtiyarlar kalmıştır. Yakılan harman yerinde küller arasından buğday ayıklayan kadınlar,

⁵⁰ “Osmanlı hükümetinin talebiyle, Yunan ordusunun Ege'deki tahribatını incelemek üzere İtilaf Devletleri tarafından, 21 Temmuz 1919'da kurulmasına karar verilen komisyon.” Alıntı, yayıncının notundan alınmıştır. Halide Edip Adıvar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 51.

⁵¹ Halide Edip Adıvar, *Dağa Çıkan Kurt*, Can Yay İstanbul 2022, (8. bs.), s. 56.

yerlere serilmiş hayvan leşleri ve acılı yüzler roman ve hikâyelerde Yunanlıların geçtiği yerlerde bıraktığı manzaranın ana hatlarını çizmektedir:

“Bizim başımıza neler geldi; Yunanlılar her şeyimizi aldı götürdü. Ne ot ne ocak ne bucak var. Bak bebelerime, yerde sürünüyor. Bak damlarım, yepyeni damlar, hepsi çöktü. Bak bu leşlere, bunlar bizim davarımızı, malımızı, hepsini aldı götürdü, kalanını süngüledi. Yiyecek, giyecek bir şey yok!”⁵²

Anlatıcıya köyün başından geçenleri anlatan ihtiyar kadın diğer kadınlarla birlikte acıyla ulurlar. *Dağa Çıkan Kurt* hikâyesinde olduğu gibi eski Türk anlatılarındaki kurtla bir analogi kurduğu düşünülebilecek bu uluma ifadesi, kişinin inleyişi ve kurdun uluması anlamlarıyla tevriyeli kullanılmış gibidir. Yağma karşısında her şeyini yitiren çaresiz Türk köylüsü her biri sürüsü dağıtılmış ve sürü lideri boğulmuş bir kurda dönmüştür.

“**Vurma Fatma!**” hikâyesinde eskiden yerli Rum olan Yanako adlı Yunan çavuşu, Anadolu’yu iyi tanimasının avantajıyla tahrip tümeninde görevlendirilir ve geçtiği her yeri kolaylıkla yakıp yıkar. Köyün kadınlarıyla birlikte hareket eden Fadime’ye karşı içinde saplantılı duygular uyanır. Bu hikâyede de görüldüğü gibi ilgili dönemde siviller, Yunanlılara karşı birlikte hareket etmek mecburiyetinde kalmışlardır:

“Yunan askerlerinin ve Ermeni çetelerinin korkusundan köylüler Pazar yerlerine bile gidemez olmuşlardı. Son derece çaresiz kaldıkları zaman bütün köy halkı birleşir, hep birden pazara gider, yine hep birden köylerine dönerlerdi. Bununla beraber mallarından ve canlarından yine emin olamazlardı. Ekseriya yollarını kesen Yunan şakileri kıymetli olarak üstlerinde buldukları her şeyi soyup götürürlerdi.”⁵³

Fadime’de her ne kadar kalabalıkla hareket etse de sonrasında Yanako’nun elinden kurtulamaz. Kozaç’ta gördüğü Fadime’ye saplantı duyan Yanako, psikopatça hislerini Fadime’yi bulmak için Kozaç’a yansıtır:

“Öğleye doğru Kozaç’ta korkulu rüya başladı. Yunan askeri sövüyor, bağırıyor, kadınlar, çocuklar çığırıyor; sopa, yumruk sesleri, haykıran köylüler, tek tük tüfek sesleri, köpek havlamaları, koyun melemeleri, araba gıcırtiları; çırpınan, tıslayan kazlar bir toz bulutu içinde birbirine karışıyor, her an bu feryatlar artıyor, azıyor, tüfekler daha sık, daha yakın atılıyordu.”⁵⁴

Yanako’nun Fadime’yi bulmak için Türk köylülerine çektiği eziyetler aynı zamanda görevinin de bir parçasıdır. Yunan birliği ek kuvvetlerle köyü tamamen yakar

⁵² A.g.e., s. 82.

⁵³ Mehmet Asım Us, “Yunan Ordusunun ve Hükümetinin Sorumluluğu”, *İzmir’den Bursa’ya Yunan Mezalimi*, s. 128.

⁵⁴ Halide Edip Adivar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 118.

ve Fadimeyi’de ele geçirirler. Yağmacılığın vahşi doğası ve savaş hukukuna aykırılığı köylüleri travmatize eder. Yine toplumsal travma üzerinden işlenen yağma ve tahrip, Yunan birliklerinin acımasızlığıyla Türk köylüsünü karşı karşıya getirir. Köylülerin yalnız malı değil namusu da yağmalanmaktadır.

“**Emine’nin Şahadeti**” hikâyesinde Türk birliklerinin geldiği haberini alan yağmacılar, kasabayı ateşe verir. Emine’yi ve evin diğer kadınlarını yağmacılardan sakınmak isteyen Emine’nin kocası, kadınları bahçelerden ovaya kaçırmaya çalışır. “Patlıcan tarlasına geldiğimiz zaman yapraklar arasında çıplak bir Müslüman kızı cesedi gördük.”⁵⁵ Yunanlılar tarafından soyulup ve muhtemelen tecavüz edilip öldürülen Müslüman kızı, yağmanın tecavüz boyutunu da göstermektedir. Bu sahneden etkilenen ve canından çok namusunu düşünen Emine, Yunanlılar tarafından yakalandıklarında ölümü göze alarak düşmanlara saldırır ancak şehit edilir. Yine de kendi namusunu ve kocasının hayatını yağmacılardan korumuş ve yiğitliği ile kasabalılar arasında efsaneye dönüşmüştür.

Emine’nin kahramanca cesaretini efsaneleştiren kasabalılar, güçlü kalabilmek ve birlik olabilmek için böylesi hikâyelere ihtiyaç duymaktadır. Erkekler Emine’yi yüceltirken Türk kadınına savaşçı bir rol biçmekte kadınlar da kendilerine bir rol model belirlemektedirler. Her birinin başına aynı felaketin gelmesi ihtimalini bilen kasabalılar Emine’nin ve kocasının yaşadıklarından doğal olarak çok etkilenmiş ve olayı efsaneleştirmişlerdir. Toplumsal değerlerin önemli bir kısmını içeren ve dönemin toplumsal aile yapısını ortaya koyan hikâyede, namus kavramının korunması hem Emine hem de kocası için kişinin hayatından önemlidir. Buradan hareketle tecavüz meselesinin yağmacılar için yağmanın önemli bir aşaması olarak belirlenmesinin sebebi rahatlıkla anlaşılmaktadır.

İzmir kızı Yıldız’ın trajedisine odaklanan Aka Gündüz’ün *Dikmen Yıldızı* romanında, İzmir’de köklü ve zengin bir ailenin kızı olan Yıldız ve ailesi, işgal üzerine İzmir’den kaçır. İzmir’deki işgali ve yağmayı gören ve babasının zoruyla İzmir’i terk etmek zorunda kalan Yıldız bu duruma kahrolur. Babasının ve annesinin İzmir’i daha iyi savunabilmek ve vatana daha faydalı olabilmek için terk etmeleri gerektiği yönündeki açıklamalarıyla teselli bulan Yıldız, dumanlar içindeki İzmir’den ayrılırken tüm bir vatani kaybetmiş gibi acılıdır. Kapatıp bıraktıkları evi ve vedalaştıkları

---

⁵⁵ A.g.e., s. 125.

hizmetçileri bir daha görememek ihtimali aileyi sarsar. Bu nedenle yağma ve tahripten ilk etkilenen İzmir'in kurtarılması da Yıldız için vatan savunmasının temel taşı niteliğindedir.

Yıldız, *Ateşten Gömlek*'in Ayşe'si gibi İzmir'in düşmanlar tarafından ele geçirilmesiyle ailesini yitirmemiştir ancak bu ilk felaket bir zincir şeklinde birbirine eklemlenecek olan diğer felaketlerin başlangıcıdır. Bu nedenle Yıldız, İzmir'in kurtuluşuna vatanın kurtuluşu gözüyle bakar. Dolayısıyla İzmir'in yağma edilmesi tüm vatanın kaybı kadar Yıldız'a acı verir.

Mehmet Ruaf'un *Halas* romanında aslî kahraman Nihat, İzmir'deki çalkantılardan etkilenerek Milli Mücadele'ye yardımcı olabilmek adına arayışa girer ve bu süreçte yolu İclâl ile kesişir. İclâl'in İzmir'deki varlıklarının durumunu değerlendirmek adına İclâl'le İstanbul'dan İzmir'e gelen Nihat, son derece vatansever ve cesur bir gençtir. İzmir'in işgal edildiği gün yapılan çıkarmayı balkondan görür. Mitralyöz seslerini duyduğunda Türklerin öldürüldüğünü anlar, dahası balkondan bu sahneleri gözlemler. Dışarı çıkmak için davrandığında onu tutan İclâl olur. Yalnız kalmaktan korkan İclâl, Nihat'ı teskin etmeye çalışarak dışarı çıkmasına engel olur. Yunan askerlerinin Türklere yaptığı eziyetleri sindiremese de İclâl'i yalnız bırakamayan Nihat hırsından, çaresizliğinden ve utancından mahvolur. İclâl'in aşkıdan dolayı "zincirli bir köpek gibi uslu oturan"⁵⁶ Nihat, duygusal ve âşık bir erkek hüviyetiyle kadını olarak gördüğü İclâl'den içten içe kılavuzu olmasını ister. İclâl'e duyduğu aşktan aldığı cesaretle maceraya atılmak isteyen Nihat, aslında erginleme döneminde tanrıça arayışı içindeki maceracı gibidir. Hem İclâl'den hem de Beatrice'ten yolculuğunda yardım görür. Onların rehberliğinde ilerleme kaydeder. İclâl'in de kendisiyle aynı ülküsel çizgide buluşması iki kahramanın yolculuğunu, vatanın kurtuluşunu ön görmektedir. Joseph Campbell bu psikolojiyi şöyle açıklar:

"Yaşam denen yavaş erginlemede ilerledikçe, tanrıçanın biçimi onun için bir dizi değişimden geçer: hiçbir zaman kahramanın kendisinden büyük olamaz, ama onun kavrayabileceğinden daha çoğunu vaat edebilir. Cezbeder, rehberlik eder, zincirlerini kırmasını sağlar. Ve eğer kahraman onun arzusuna uyabilirse, ikisi, bilen ve bilinen, her türlü sınırlamadan kopacaktır."⁵⁷

Bir aşk adamı olan Nihat, kendisini tüm varlığıyla bir davaya adayacak tutkuyu bir kadının aşkıyla birleştirmeyi hayal eder ancak İclâl henüz öylesi bir kadın değildir.

⁵⁶ Mehmet Ruaf, *Halas*, İş Bankası Yay., İstanbul 2022, (3. bs.), s. 147.

⁵⁷ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 134.

İzmir’de şahit olduğu yağma ve tahrip sahnelerinden çok etkilense de daha çok yalnız kalmaktan ve Nihat’ın başına bir iş gelmesinden çekinir. Ancak Nihat’ın aylarca ortada olmayışı, dayısı Sami Remzi Bey’in ve misafirlerinin güttüğü pragmatist politika, babasının ölümü ve Mustafa Kemal’in ülküsüne duyduğu inanç zaman içinde İclal’i dönüştürmüş ve Nihat’ın arzu ettiği ölçüde cesur ve milli mücadele yanlısı yapmıştır. Nihat’ın İclal’i görmediği sekiz ayda İclal, fikirlerini derinleştirmiş ve Ankara’nın yüksek idealine gönül vermiştir. Dolayısıyla İzmir’deki yağma, tahrip ve işgalden etkilenererek kendisini sokağa atmaya çalışan ancak İclal yüzünden hırsını dizginlemek zorunda kalan Nihat, artık İclal ile birlikte yağmayı ve işgali gerçekleştiren düşmanlardan askerce çatışarak intikam alabilecektir.

Yakup Kadri’nin *Yaban* romanında düşman kuvvetlerinden merhamet bekleyen ve Ahmet Celâl’in sözlerine kulak vermeyen halk kötü bir sonla karşılaşır. Kimliğinin özünü oluşturan düşünme biçimini, zaman kavramını ve öz saygısını yitiren Ahmet Celâl köyde kaldığı iki yılı aşkın sürede neredeyse köylüler gibi tepki geliştirmeye başlar. Düşman askerinin ilerleyişinin manasını idrak edemeyen halk, dağıtılan kâğıtlarda yazana inanır, yıllarca askerlik yapmış Bekir Çavuş’a değil Salih Ağa’ya kulak verirler. Köylünün neye inandığını kâğıtta kendi gözleriyle okuyan Türk subayı, “Bu insanlar kurtarılmaya layık değildir,”⁵⁸der. Böylelikle işgal görmemiş ve kurtuluşa katkısı ve imanı olmayan bölge halkları romanda işgalcilerce cezalandırılır. Bu ifadeyi romanda bir askerinin dile getirmesi, savaşarak ülkeyi kurtaran kurucu subay sınıfının kurtuluşa etkisi olmayan halkı dışlaması yani kurulacak yeni Türk devletinin bileşeni olarak kabul etmemesi manasına gelir. Aynı şekilde Anadolu’ya sinip Ankara’da faydalı olabilecekken bir köylü teslimiyetine bürünen Ahmet Celâl de köylüyle birlikte cezalandırılacak, düşman askerlerince zelil edilecektir. Bir küme haline getirilen köylü başlarına gelecek felaketleri sessizce ve korkuyla beklemektedir:

“Köylüler tarafından çıt yok. Bu sözleri, öbür taraftan, kahkahalar, iğrenç ve vahşi kahkahalar izliyor. Sonra gene bir homurtu, bir fısıltı... Elli, altmış kişilik bir insan kümesinin can korkusundan solumaları ve gece... ve nerede başlayıp nerede biteceği bilinmeyen bir gece...”⁵⁹ Yunan askerlerince yağma, taciz, tecavüz, dayak gibi her türlü eziyete reva görülen halk, tüm işkencelerden sonra kurşundan geçirilir. Düşmanların yaptığı yağma ve tahrip Zeynep Kadın’ın ağzından şu şekilde dile getirilir:

⁵⁸Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, (52. bs.), s. 131.

⁵⁹A.g.e., s. 194.

“-Evimi yaktınız. Harman yerindeki buğdayımı yaktınız. Bütün paramı, altınlarımı aldınız. Gelinlik kızlarımın boyunlarındaki Mahmudiyelere kadar neyimiz varsa çaldınız. Şimdi de gelmişsiniz; şu altımdaki yatağı yorganı almağa çalışıyorsunuz. Donguzlar, donguzlar...”⁶⁰

Romanda yağma ve tahrip, yenilgi sonrası çekilen Yunan tahrip birliklerinin eseridir. Bu birlikler hem strateji hem intikam arzusuyla çekildikleri bölgelere verebilecekleri en büyük zararı verme amacıyla hareket ederler. Bu birliklerin genel olarak geçtikleri her yerde uyguladıkları yağma, taciz ve tecavüz, bina ve tarlaları yakma, genç erkekleri öldürme, yaşlı ve çocukları dövme veya sakat bırakma gibi eziyetler kimi yönleriyle romanda da ele alınmış ve köylü düşman eliyle cezalandırılmıştır.

“**Dünya Gözü ile Ahret Sesleri**” hikâyesinde Hacı Arif Efendi, diğer kasabalılar gibi yaşadığı kasabaya, Salihli’ye, Türk askerinin muzaffer girişini dünya gözüyle görebilmeyi bekleyen gönlü bol bir ihtiyardır. Yerli Rumların hal ve tavırlarından savaşın gidişatını kestirmeye çalışır. Nihayet “Geliyorlar!” nidalarına uyararak heyecanla istasyona koşturur ancak ne yazık ki gelen Türk askeri değil, İzmir’e kaçarken yangın çıkarmak ve yağma yapmak için Salihli’ye gelen Yunan askeridir. Yunanlılar trenden iner inmez yağmaya ve işkenceye başlarlar:

“Bir ân içinde bütün kasaba düşman askerlerinin ayakları altında kaldı. Her tarafı azgın bir sel gibi kaplayan bu vahşî tazyikin içinden kendini kurtarabilenler pek azdı. Bazısı yaralanıp yolun üstüne yuvarlanıyor, bazıları vücudundan kanlar sızarak evine doğru koşuyordu.

‘GamutoTurko (kahrolası Türk) gamuto, gamuto!..’ sesleri arasında kemik çatırtıları ve birbirine çarpan süngüler ve sırta, enseye, kafaya inen dipçiklerin küt, kütleri...”⁶¹

Bir mahşer kalabalığı istasyondan çılglık çılgılığa kaçışırken Hacı Arif Efendi de düşmanın eline geçerek soyulur ve ağır şekilde darp edilir. Yarı baygın düştüğü yerde duyduğu “Allah, Allah!” seslerine anlam veremez ancak bu kez gelen Türk askeridir. Bir askerin kendisine yaklaşıp Türk askeri olduğunu söylemesiyle dilediği gibi dünya gözüyle Türklerin gelişini görmüş olan Hacı Arif Efendi son nefesini verir.

Tüm varlığını vatana vakfeden Hacı Arif Efendi gibi kişiler için Türk askeri yerine Yunanlıların gelmesi en büyük felakettir. Yunanlıların gelişiyle yıkılan ve darp

⁶⁰A.g.e., s. 186.

⁶¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, İletişim Yay., İstanbul 2023, (27. bs.), s. 23.

edilen yaşlı adam, ölmek için eski zamanların muzaffer haykırışı olan “Allah, Allah!” seslerini duymayı beklemiş gibidir.

“**Teslim! Teslim!**” hikâyesinde yağma ve tahribin acıklı manzaraları Şevki Efendi'den kaymakama naklettirilir. Yağmacı Yunan askerleri bir kasaba kazasını basmış ve yangınla, süngü ve dipçikle kazayı yerle bir etmiştir. Sekiz, dokuz yaşlarında bir kız çocuğunun “Teslim! Teslim!” diye iki elini havaya kaldırarak nafîle yere aman dilemesi ve oracıkta süngülenerek öldürülmesi Şevki Efendi'yi şahit olduğu tüm yağma manzaralarından daha ziyade etkilemiştir. Sürekli o kız çocuğunun hayalini gören ve sesini duyan Şevki Efendi, vicdan azabıyla karışık halde travmatize olmuştur.

Travmatik yaşantıyı aktarması açısından yağma ve tahribin sivil yerleşim yerlerinin felaketi olması, bu temayı cepheden genele yaymıştır. Yağma felaketinin içinde türlü türlü savaş suçu işlenmektedir. Günahsız çocukların zalim bir biçimde süngülenerek öldürülmesi de savaşa dair var olan etik kuralların hiçe sayıldığını göstermektedir.

“**İssız Köy ve Dilsiz Kız**” hikâyesinde 1922'nin Eylül'ünde Alaşehir kasabasına giden yolda yağma ve tahriple viran olmuş, göçle ıssızlaşmış bir köye uğrayan mezalimi tetkik heyeti bir kız çocuğunun görünüp kaybolduğunu, kendilerinden kaçtığını anlar. Kızı bulmak için gezerlerken Alaşehir'in içler acısı manzarasına da şahit olurlar. Sanki hiçbir zaman yaşanmamış bir toprak parçasıymışçasına تنها bu köyde bir görünüp bir kaybolan kız da heyet için gerçeklik algısını sorgulatacak cinsten görünür. Bir zamanlar buranın da mamur ve meskûn bir köy olduğu ancak küllerin arasındaki insan eşyalarından anlaşılabilir:

“Ayaklarım henüz sıcak duran kül yığınlarına gömülüyor. İşte, bu küllerin içinde, kavrulmuş buğday taneleri, mavi boncuklar ve bazı çarık parçaları görüyorum. Deminki kanaatime rağmen her şey bana bu köyün yakın zamana kadar meskûn olduğunu bildiriyor. İşte, bir oyuktan sarkan şu kırmızı mintan parçası...”⁶²

Yağma ve tahripten sonra yaşam izlerinin sadece küllerin arasından seçilebildiği köyde bir başına kalan dilsiz ve korkak kız çocuğu ise yaşadıkları karşısında aklını yitirmiştir.

---

⁶²A.g.e., s. 34.

“**Küçük Neron**” hikâyesinde Roma’yı yakan hükümdarla Türk askeri gelirken Manisa’yı yakan Filipos’un deliliği arasında bir analogi kurulmaktadır. Manisa Mevki Kumandanı Filipos, son görevi olarak Manisa’yı yakmak için düzenlemelere girer:

“Kimine yangın bombaları; kimine yangın paçavraları; kimine benzin tenekeleri dağıttı ve geride kalan silâhlı efradı şehrin muayyen noktalarında Müslüman ahaliyi ateşten kaçırmamaya memur etti. Bunlar üç bin kişi kadar vardı ve gündüzden, güyâ, şehrin âsaişini idare etmeye çıkan muntazam devriyeler halinde sokaklarda küme küme dolaşmaya başladı.”⁶³

Yangınla birlikte tecavüz ve yağma üç gün üç gece devam eder. Belediye binasının balkonundan yangını izlemeye çıkan Filipos/Küçük Neron, Türk askeri yaklaşırken tüm yağmacıların kendisinden habersiz çoktan kaçtığını anlayacaktır. Yağma yapmak ve tahrip etmek için özellikle görevlendirilmiş olan böylesi Yunan birlikleri Türk askerinin yaklaşma haberi karşısında içine düştükleri yağma çılgınlığından tam olarak kurtulamazlar. Kendi canlarını korumak için apar topar kaçıp komutanlarına haber vermeyen Yunan askerleri ile kendisini Neron zanneden ve sanki zaman/mekân algısını yitiren Filipos, yağmacılığın nasıl büyük bir savaş suçu olduğunu ve birlikleri savaş disiplini ve ahlâkından sıyrarak nasıl sefahate sürüklediğini göstermektedir. Yağmaya eşlik eden cinayet ve tecavüzler de aynı biçimde insanlık onurunu ayaklar altına almaktadır.

“**Utancı**” hikâyesinde kocasını aramaya İstanbul’a gelen bir kadın ele alınmıştır. Savaş döneminde köyü yağmalanan ve kocasının önünde kendisine tecavüz edilen kadın, kocasının bu utancın yüküyle yaşayamadığı için köyden kaçması üzerine yol, iz bilmeden İstanbul’a gelmiş; bir yıldır kocasını sorup soruşturmaktadır. Kadının hikâyesini dinleyenler kocası Pehlivan Ahmet’in neden kaçtığını, neden pehlivanken iğne ipliğe döndüğünü anlar. Köy basılmış, Pehlivan Ahmet’e işkence edilmiştir. Ahmet’i çamaşır ipliyle bağlayarak kadını kocasının önünde ifsal etmişlerdir. Kendinden geçen kadın uyandığında Ahmet çoktan gitmiştir. Ödemiş’ten çıkıp İstanbul’a gelen adam ve kucağında çocuğuyla kocasının neden kaçtığını bile daha tam anlayamadan kocasını arayan kadın, Milli Mücadele yıllarında yaşanan eziyetlerle dağılan ailelerden birini oluşturmaktadır.

Kadın, hikâyesini anlatmaktan utanç duymaktadır; Pehlivan Ahmet, karısının ve toplumun karşısında utanç duymaktadır; toplum yaşadıkları ortak trajedinin

---

⁶³Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Milli Savaş Hikâyeleri*, s. 38.

hatırlatılması karşısında utanç duymaktadır. Utanç duyulması gereken eylemlerin failleri utanç duymadığında tüm utanç mağdurlara kalmaktadır.

Savaş döneminde sivillere saldırıların, yağmanın, tahribin, taciz, tecavüz ve işkencenin de toplumu etkileyen ağır travmatik yaşantılar olduğu ve sarsılan ailelerin toplumu da kökünden sarstığı dikkate alındığında tek tek cereyan eden yağma olayının esasen toplumsal sonuçları olduğu ortaya çıkmaktadır.

“**Muhacir Kerim Ağa**” hikâyesinde çalışkanlığıyla ve tutumluluğuyla servet sahibi olmuş; çocukları, damatları, torunlarıyla büyük bir aileyi yöneten Muhacir Kerim Ağa, patlak veren savaşlarla önce yakınlarını sonra servetini kaybetmeye başlamıştır. Üçüncü ve en son kez göçtüğü yer olan Orta Anadolu’daki yağmalarla başını sokacak bir ev dâhil olmak üzere tüm malını yitirmiştir. Konuşacak dermanı kalmayan Kerim Ağa’nın yağma ile başına gelenleri bir başkası anlatır:

“ ‘Ne oldu ise, buna oldu,’ dedi; ‘hiçbir şey bırakmadılar. Karısının altınlarını, kızının mahmudiyelerini, yatak ve yorganlarını; neleri varsa hep aldılar... Kendisini de caminin önünde ‘çıkpar paraları’ diye bir iyi dövdüler; herkes gibi biraz davarı, beş on tavuğu vardı, onları bile boğazladılar, harmanındaki buğdaylarını yaktılar. Hiçbir şeyini, kurtaramadı.’ ”⁶⁴

“**Düşmana İltihak**” hikâyesinde düşman işgalinden sonra cephe gerisine çekilen ve kendi kazasının çok yakında bulunan ancak düşman yerleşmiş olduğu için evine dönemeyen birlikten Ziver Bey’in adım adım yalnızlaşması işlenmiştir. Birlikteki diğer kişiler gibi bu işgali nefsine yediremeyen Ziver Bey, halinden memnun olmayarak hep geri dönüş hayalleriyle düşmana pusu kurma planları yapar. Ziver Bey’in evi, toprağı, tüm yaşamı yağmacıların eline geçmiştir ve Ziver Bey de çaresizce pek de uzak olmayan bir noktadan yağmacıların bu yaşantısını hüznle takip eder:

“O kadar ki, Ziver Bey, bize ekseriya pencerelerin açılıp kapandığını, kâhyasının melûl bir tavırla ıssız ve metruk Batöz’ün etrafında dolaştığını ve düşman atlarının kendi mandalarıyla birlikte bostanın içindeki küçük gölde sulanışlarını gördüğünü söylüyordu. ... Ziver Bey’in oradan kâh bir tutam ot, kâh bir avuç toprakla avdet ettiği de oluyordu; gözlerinin içi mahzun bir neş’e ile parlayarak canlı bir kimse gibi sevdiği küçük yurdunun bu çamur parçalarını bize doğru uzatıyor: ‘Bizim topraktan, bizim otlardan...’ diyordu.”⁶⁵

Ziver Bey; vatanını tamamen yitirmiş gibi üzgün, kendisi kadar kimsenin bu durumdan etkilenmemesinden dolayı da hırçındır. Kimseyi planlarına ikna edemez,

⁶⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, s. 84-85.

⁶⁵ A.g.e., s. 94.

üstelik artık dalga konusu haline gelir. Daha fazla dayanamayarak tek başına düşmana iltihak eden Ziver Bey, yağmacılar tarafından kendi evinde hapsedildikten sonra yine kendi evinin samanlığında boğularak öldürülür.

“**Ceviz**” hikâyesinde bir köy üzerinden Anadolu’nun savaş sonrasındaki viran hali anlatılmaktadır. Göçle ıssızlaşan köyde bir çocuk, bir genç kadın ve bir ihtiyar adamdan müteşekkil bir aile kalmıştır. Tetkike gelen grup onların hikâyesini ve yağmacıların zulümlerini dinlerler. Yağmacılar yağmanın yanı sıra yakıp yıkarak, insanları işkenceden geçirerek de yöre halkına zarar vermişlerdir. Genç kadın da bu durumdan nasibini alarak kötürüm kalmıştır.

Köyü terk edemeyen belki de tek aile olan mağdur aile, yaşadıkları travmaların ağırlığı altında şoka girmişçesine sessiz ve umursamaz görünmektedir. Dertlerini anlatabilecek kimseleri olmamasından dolayı kendi içlerine göçmüş, acı anılarla baş başa kalmışlardır. Onların bu trajik durumu ziyaretçileri en çok etkileyen sahne olur.

“**Köyünü Kaybeden Kadın**” hikâyesinde köyü düşmanlarca işgal edilmiş olan yaşlı bir kadın; yersiz yurtsuz kalmış, göç ederlerken köylülerinin izini yitirmiştir. Köyün yönünü doğrultamayan kadın, köyünün hala düşman işgalinde olduğu söylentisine inanmak istemez ve askerlerden kendisini köyüne ulaştırmalarını ister. İşgal dolayısıyla göçten göçe sürüklenen kadın, oğlu Osman’ın da düşman askerleri tarafından alıkondüğünü görmüş ve oğlunu kurtaramamıştır. İssız dağ başlarından sonra nihayet köyünü bulmuştur ancak bu kez de köy yakılmaktadır. Sivilleri çevreleyen düşman askerleri süngüleri takarak kalabalığı korkutmuş ve kadını yine yersiz yurtsuz bırakmışlardır.

Hikâye ve romanlardan yola çıkarak yağma ve tahribin, geçtiği yerlerde insanları evsiz bırakan, göçe zorlayan sert bir fırtına gibi estiğini; insanları yalnız evinden ve malından değil alışılmış yaşantısından ve memleketinden kopardığını ve bu nedenle bireyi ve toplumu bunalıma benzer bir ruh haline soktuğunu söylemek mümkündür.

“**Bir Hastane Koğuşunda**” adlı hikâyede savaşın sivil yerleşim yerlerine sıçramasıyla başına şarapnel parçaları isabet eden ve kimsesiz kalan küçük bir çocuk psikolojik ve fizyolojik manada travmatize olmuştur:

“Bu çocuğa Bahçecik köyü civarında, yolun üstünde rast geldik. Eli yüzü kan içinde, bir hendek kenarında ağlıyordu. O vakitten beri işte bir haftadır, hiçbir şey söylemiyor, hep

ağlıyor. Hem de sessiz sessiz ağlıyor; yüregim parçalanıyor. Yalnız bu sabah dili açıldı; “amca üzüm isterim!” dedi. Allah rızası için şuna biraz üzüm alıverin.”⁶⁶

Onu bu halde bulanlardan yalnızca biraz üzüm ve bir de annesini ister. Kafa travması yaşayan küçük çocuk üzüm gibi annesinin de bulunabileceğine inanmak ister ancak çocuğun bu yakarışları koğuştakileri çaresiz bırakır. Anlatıcı karakterin yaralı askerleri küçük şımarıklıklarından, nazlanmalarından ve taleplerinden dolayı sünnet çocuğuna benzetmesi ile daha sonra gördüğü, öksüzlüğünün acısını duyan ama henüz anlamayan küçük çocuğun şımarıklıktan uzak durumu arasındaki çatışma; yağma ve işgalin bilhassa çocuk, kadın, yaşlı gibi tamamen savunmasız kişiler üzerinde bıraktığı travmatik etkiyi ortaya koymaktadır.

Öte yandan askerlerin sünnet çocuğu gibi nazlanarak çocuklaşmaları yaralanan ve tedavi gören askerlerde sıklıkla görülmektedir. Yaralanan asker, ilgisini tamamen kendisine yöneltir ve aynı ilgiyi dış dünyadan talep eder. Sandor Ferenczi bu durumu şöyle anlatır:

“Bir veya birden çok kez tecrübe edilen şokun ardından hasta, ilgisini ve libidosunu nesnelere çekip Benliğe doldurur. Böylece Benlikte libidoya set çekilir; bu da kendini özellikle bu anormal kuruntulu beden duyularında ve aşırı-duyarlılıkta ifade eder. Bu aşırı benlik-sevgisi sıklıkla yozlaşır ve bir çeşit çocuksu narsisizme döner; böyle bir durumda hastalar tıpkı çocuklar gibi şımartılmak, ilgi ve şefkat görmek isterler.”⁶⁷

Bu farkında olmaksızın çocukluğa dönüşün sebebi askerin veya travmatik yaşantıya maruz kalmış bireyin güvenli bir alana ulaşma arzusudur. “Hastalığın asıl nedeni, zamanında gönülsüzce ardımızda bıraktığımız çocukluğun korunaklı alanına çekilmenin ve orada kalmanın verdiği hazzın kendisidir.”⁶⁸

Samim Kocagöz’ün *Kalpakkılar* romanında yağma, tahrip ve işgal unsurları romanın başında ve sonunda ayrı ayrı ele alınmıştır. 15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgalini ve yenilen Yunan ordusunun tahrip birliklerinin yarattığı yağmayı işlediği için romanda tahrip unsuru önemli bir malzemedir. Romanda her iki sahnenin izi de romanın aslı kahramanı Yusuf’un başından geçenlerle sürülür. Yusuf, İzmir’de Yunanlıların İzmir’i işgal ettiği 15 Mayıs 1919’da yakın arkadaşı Hasan Tahsin’in trajik ölümüne şahit olur. İşgalden amcasını bilgilendirmek için Rüsumat Müdürlüğü’ne giderken bir Yunan askerini vurarak öldürmek zorunda kalır. Yunan askerleri Rüsumat Müdürlüğü dâhil

⁶⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, s. 132.

⁶⁷ Sandor Ferenczi, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 50.

⁶⁸ A.g.e., s. 52.

tüm resmi kurumlara girerek memurları yağmur altında koşturup bir yük gemisinin ambarına tıklarlar. Bu koşuda gerek Yunan askerleri gerek Rum halkı Türk memurlara savaş esiri gibi davranır, sözlü ve fiziksel hakarete maruz bırakır. Kimi kişileri de sebepsizce yolda öldürürler. Bu aşağılanmaya maruz kalan Yusuf, bir yolunu bularak trenden kaçar ve Türk Ocağı'na sığınır. Evine döndüğünde üç gün ateşler içinde yatar.

Bu sahnede Yunan birliklerinin ezici ve kıyıcı yaklaşımı, halkın şaşkınlığını ve korkusunu besler. Yusuf'un mağrur bir Türk genci olarak maruz kaldığı aşağılanma duygusu, sahnenin akıcı anlatımı ile okura işler. Romanın en başında ele alınan bu sahne ile Yusuf, maceraya atılmak zorunda kalır. Yine aradan geçen üç yılın ardından romanın sonunda görülecek olan tahrip sahneleri, Yunan ordusunun savaş algısının yağma yapma ve tahrip etme reaksiyonu ile karakterize olduğunu ortaya serer.

Yusuf, romanın sonlarında aldığı özel izin sayesinde ve zabıt eksikliğinden dolayı terhis edilmeden önce Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılması akabinde kaçan Yunan askerlerinin oluşturduğu tahrip birliklerinin peşine düşerek tahribi olabildiğince engelleme görevi alır. Artık savaş kazanılmış görülmektedir ancak tahrip birliklerinin yaptığı zulüm dolayısıyla Anadolu halkı henüz huzura kavuşmamıştır. Yaşanan mezalimin boyutlarını gören Yusuf; kız kardeşi gibi tecavüze uğrayarak intihar eden genç kızlara, annesi babası gibi kaybolan veya öldürülen insanlara, işkenceye uğrayan genç erkeklere, öksüz ve yetim kalan çocuklara ve yakılan köylere yetişememenin verdiği acıyı ve acziyeti derinden hisseder. Yusuf, son görevi olan mezalimi engelleme görevinde gördüklerinden sonra düşmana karşı amansız ve acımasız bir intikamcıya dönüşür. Bir binanın içine kısırdığı Yunan birliğini diri diri yakma emri verir:

“Salih Efe, dümdüz yattığı yerden döndü. Yusuf'un yüzüne baktı: Korktu. Yusuf basbayağı kendini kaybetmiş gibiydi. Üç yıllık kurtuluş ümidi, isteği, üç yıllık intikam hisleri, şu anda gözlerinde toplanmıştı Yusuf'un. Tuhaf tuhaf, Salih'in yüzüne baktı o da... Sanki, 'haklı değil miyim?' demek istiyordu. Bir nöbet geçiriyordu.”⁶⁹

Yusuf'un aradan geçen üç yılda başından geçenler hayli travmatik olmakla birlikte son görevi olan yağma ve tahribi engelleme görevi esnasında şahit olduğu mezalim, onu kişilik olarak tamamen değiştirmiştir. Yunan mezaliminin boyutlarının okurun gözünde daha berrak bir biçimde canlanmasını sağlaması bakımından romandaki bu tarihsel anlatı malzemesi, önemli bir rol üstlenmektedir. Yusuf gibi uysal

⁶⁹ Samim Kocagöz, *Kalpakkılar*, Literatür Yayınları, İstanbul 1962, s. 666.

bir karakterin şahit oldukları karşısında sert, soğuk, sessiz ve kinci bir askere dönüşmesi de yine işgalle birlikte yağma ve tahribin karakterdeki psikolojik dönüştürücü etkisini ortaya koyması açısından ayrıca dikkate değerdir.

Talip Apaydın'ın *Vatan Dediler* romanında 25 Ağustos'ta başlayan ve başarıyla sonuçlanan Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nden sonra Mahmut'un da bağlı olduğu birlik, Yunan güçlerinin yarattığı tahribi önlemek maksadıyla harekete geçerek İzmir'e doğru ilerler. Bu esnada birliğin Tacım'dan da geçmesiyle Mahmut ile Haceli ailesini kısacık bir süreliğine ziyaret eder. Kökezli Hacı Nuri düşman kuvvetlerine karşı tüm yaltaklanmalarına rağmen perişan olmuştur. İzmir'e giderken gördüğü tahrip can yakıcı niteliktedir. Mahmut'un buruk zafer sevinci halkın uğradığı tacizleri görmesiyle yarım kalır: "Yollarda tüm köylerin kasabaların yakıldığını haber alıyorlardı. Uşak da yanıyordu. Suları kesmişlerdi. Demiryolunu bozmuşlardı. Yunan askerleriyle birlikte yerli Rumlar da kaçıyordu."⁷⁰

Romanda tahrip güçlerinin çeşitli yöntemlerle yarattıkları tahrip ve bozgun, boyutları çok detaylı dile getirilmese de Mahmut'un zafer sevincine engel olur. Ordu, bir yandan kaçan Yunanlılara yetişmeye, bir yandan da yağma ve tahripten etkilenen halkla ilgilenmeye çalışmaktadır. Özel birliklerle yaratılan tahrip, halka hür ancak yangın yeri bir toprak bırakmakta, insan gücünü ise olabildiğince kırmaktadır:

"Düşman, geri çekilme süresince birçok köyleri yakmıştı. Köylüler, yangınların düşman kuvvetleri tarafından çok ustalıkla yapıldığını söylüyorlardı. Yangın çıkarma vasıtalarıyla donatılmış ve bu gaye için özel olarak getirilmiş düşman kuvvetlerinin bulunduğunu biliyorduk. Demiryolu hattı, elektrikli tertibat ile, her ray ayrı ayrı parçalanacak şekilde tahrip olundu ve küçük köprüler ile bütün istasyonlar, özel olarak yetiştirilmiş tahripçi kuvvetler tarafından ustalıkla imha edildi. Sarıköy yakınına düşen bir düşman tayyaresinin pilotlarını yanıma getirdikleri zaman, henüz yanmakta olan köyleri, çıplak ve perişan bir halde dağlara kaçan halkın acı vaziyetlerini kendilerine gösterdim.'Bu nedir?' dedim. 'Bilmiyoruz, biz yapmadık!' dediler. Bunu özel olarak yetiştirilen ve doğrudan doğruya karargâhtaki bir sorumludan emir alan kuvvetlerin yaptığını söylediler."⁷¹

Sevinç Çokum'un *Ağustos Başağı* romanında zaferden sonra kaçan Yunan askerlerinin geçtikleri yerleri yakıp yıkarak harabeye çevirmesi, yaralıların sevgiyle ilgilenen Yusuf'un gözünden verilir. Yunanlıların geçtiği her yer, köyler, kasabalar ateşe verilmiş; yangınların kızıllığı tepelerin üzerinde tütmektedir:

⁷⁰A.g.e., s. 356.

⁷¹Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922 I-II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, s. 218.

“Söğüt... Sanki binlerce yıllık uykudaydı. O harap görünüşüyle eski medeniyetlerden kalmış bir yıkık şehri hatırlatıyordu. ... Yusuf'un içinde bir burukluk, bu harap yerde bir zamanlar çift atlı arabasıyla gelip geçtiği aydınlık çiçekli sokakları arıyor. Güzelim kafesleri, işlemeli perdeleri, havuzlu bahçeleri... Ve Çardaklı kahveyi...”⁷²

Yağma ve tahrip, verdiği maddî hasarın yanı sıra bir medeniyetin oluşturduğu kültür hazinelerine ve toplumun hafızasına yönelik saldırıdır. Bireysel anlamda da Yusuf'u etkilediği gibi kişilerin mekânla ve eşyayla kurduğu birlik duygusunu bozarak kişinin geçmiş yaşantılarına ve anılarına zarar vermek suretiyle kişide travmatik bir etki yaratır. Söğüt'ün tarihsel manada taşıdığı önemle birlikte karakterde yarattığı geçmişin tahribi duygusu, Yunanlıların yaptığı yağmacılığın etkisini toplumsal ve bireysel düzeyde daha derinden ortaya koymaktadır. Romanda mekân ile kurulan ilişki bağlamında okura sezdirilene göre esas tahrip edilen, en güçlü ve sarsılmaz köklerinden birini Söğüt'e salmış olan Türk tarihi ve Türk medeniyetidir. Bu manada karakterler ve özellikle de Yusuf, yağma ve tahripten oldukça hüzün duyar.

1.2. Tecavüz

Bireyin arzusu dışında gelişen cinsel eylemler ağır travmatik yaşantılara neden olur. “Cinsel istismar TSSB geliştirmek için çok kuvvetli bir travmadır. Kazalar daha az kuvvetli etkenlerdir ancak kuvvetli olduğunda TSSB belirtileri gelişir. Çoğul travmaya maruz kalmak riski arttırır.”⁷³ Savaş döneminde tecavüzün dışında başkaca travmatik olaya maruz kalan kadınlar çoğul travmaya maruz kalmış oldukları için TSSB oluşumu kaçınılmazdır.

Tecavüz eyleminde toplumun mağduru gözeten değil suçlu arayan önyargılı bakışı, savaş dönemlerinde görülen toplu tecavüz durumlarında farklılık göstermektedir. Toplumun tecavüze bakışı mağdurun yaşadığı TSSB rahatsızlığının oluşmasında ve seviyesinde önemli bir faktördür:

“Travmanın yoğunluğu kişinin yaşadığı sosyal grubun travmatik tecrübeye verdiği tepki ile alakalıdır. Ailesi, eşi, erkek arkadaşı ve arkadaşlarından alacağı destek mağdurun durum ile başa çıkmasında çok önemli bir rol oynar, saldırıyı algılamasında farklılık yaratır.”⁷⁴

⁷² Sevinç Çokum, *Ağustos Başağı*, Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 381.

⁷³ Alıntılayan, Zeynep Belma Gölge, “Cinsel Travma Sonrası Oluşan Ruhsal Sorunlar”, *Nöropsikiyatri Arşivi*, XLII/1,2,3,4, (2005) s. 24.

⁷⁴ Zeynep Belma Gölge, “Cinsel Travma Sonrası Oluşan Ruhsal Sorunlar”, s. 24.

İşgalci güçlerin yağmaladığı yerleşim yerlerinde bir bastırma eylemi olarak kullandıkları tecavüz olgusu, barış döneminin tecavüz kavramından daha farklı bir anlam örüntüsüne sahiptir ve toplumdaki karşılığı da başkadır:

“Cinsel şiddet, ruh ve beden sağlığı açısından en sarsıcı olan şiddet türlerinden biridir. Genel olarak, cinselliğin bir tehdit, sindirme ve kontrol etme aracı olarak kullanılması şeklinde tanımlanabilir. Tecavüz olgusu ise cinsel şiddetin özel ve en sarsıcı varyasyonlarından biridir.”⁷⁵

Bireyde derin yaralar açan ve TSSB'nin oluşmasında tek başına dahi etkili olan tecavüz, yüzyıllar boyu savaşın acı gerçeği olmuştur. İşgalci askerlerin veya başıbozukların yarattığı kaotik ortamın sonuçlarından biri olan tecavüz; Milli Mücadele yıllarında haneye tecavüz, yağma, şiddet veya ölümlerle birlikte eşzamanlı görülmektedir. Küçük düşürücü cinsel zorbalığın yanında savaş dönemlerindeki tecavüzün düşmanlıkla ilintisi, tecavüzü bireysel bir travmatik yaşantının ötesinde toplumsal travmayı tetikleyici bir unsur haline getirmektedir. Romanlarda ve hikâyelerde özellikle Yunan birliklerinin geçtikleri köy ve kasabalarda topluma zarar verme stratejisi olarak tecavüze sıklıkla başvurdukları görülmektedir.

Toplumun tecavüze bakışında etkin olan tecavüz mitleri, tecavüz mağdurunu da çarmıha germektedir. Ancak savaş kaynaklı bir işkence yöntemi olarak kullanılan tecavüzde, hayatın normal akışında rastlanılan tecavüz olaylarına verilen tepkinin dışına çıkıldığı ve mağdurun suçlanmadığı görülmektedir:

“Tecavüz mağduru kadınlara karşı toplum tarafından sergilenen birtakım olumsuz tutumlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi mağdurun suçlanmasıdır. Mağdurun suçlanmasını açıklayan en önemli teorilerden biri tecavüz mitleri teorisidir. Burt tarafından ortaya atılmış olan tecavüz mitleri kavramı genel olarak, tecavüz, tecavüzcü ve tecavüz mağduruna yönelik önyargı barındıran, kalıplaşmış ya da yanlış inançlar şeklinde tanımlanmaktadır.”⁷⁶

Tecavüzün yarattığı travmatik etki kimi zaman intiharla sonuçlanırken bazen de tecavüz mağdurunun çevresinden soyutlanmasıyla veya eşinin/nişanlısının bu durumu hazmedemeyerek kendisinden uzaklaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Tecavüzün yağma, yas, kıtlık gibi savaş kaynaklı diğer travmatik etkilerden bir diğer farkı da namus algısı faktörünün devreye girmesiyle konuşulamayan bir acı olmasıdır. Tecavüz mağduru

⁷⁵ Alıntılayan, Ferihan Yancı, Aslıhan Özlem Polat; “Tecavüze İlişkin Tutumların Tecavüz Mitleri, Adil Dünya İnancı, Cinsiyet Roller ve Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, I, (2019), s. 33.

⁷⁶ Ferihan Yancı, Aslıhan Özlem Polat; “Tecavüze İlişkin Tutumların Tecavüz Mitleri, Adil Dünya İnancı, Cinsiyet Roller ve Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, I, (2019), s. 33.

kadar mağdurun yakınları da ruhsal anlamda örselenmekte ancak bu olgu mümkün olduğu kadar dillendirilmemektedir. Ayrıca romanlarda intihar eylemini tetikleyen travmatik olgunun yalnızca tecavüz yaşantısı olması da yine tecavüzü travmatik manada daha farklı bir noktaya taşımaktadır. Yunan mezalimini yerinde inceleyen komisyonunda bulunan Falih Rıfki'nın gözlemleri de romanlardaki tutumun gerçekçiliğini desteklemektedir:

“Ya ırz faciaları? Bütün şehirler ve köyler bu bahis geldiği vakit susuyor. Zira yaşayan kadınlar ve kızlar için bu facia süngü yarası gibi değildir. Bakirenin, dulun veya zevcenin hayatında bir leke gibi kalıyor. ... Onun için kadınlar ve kızlar bu ıstıraplarını anlatmaya değil, unutturmaya çalışıyor.”⁷⁷

Yakup Kadri'nin *Yaban* romanında tecavüz bir sahne olarak değil korkulu kümenin uzaktan uzağa duyduğu bir trajedi olarak verilmiştir. Yunan birliklerinin son gece köylüyü küme halinde ortada toplaması ve yaşanacak rezilliklerin gerginliği, köylüyü ve Ahmet Celâl'i iyice korkutur. Savaşın tacizsiz ve tecavüzsüz olmadığını bilen Ahmet Celâl, Emine'yi korumak, kaçırıp götürmek ister. Yunanlılar sabahtan kadınları ve genç kızları zaten paylaşmıştır. Romanda tecavüz meselesi tek başına bir kadının travması olarak değil tüm bir köyün travması biçimine girer. Erkekler yanlarından alınan kadınları koruyamamakta, düşmanların vahşi eğlencelerine karşı koyamamaktadırlar. Bu nedenle tecavüz eyleminin travmatik etkisi katlanmakta ve anlatının yakalamak istediği kaotik ortamı netleştirmektedir. “Bu gece, düşman askerleri, gündüzün peyledikleri güzel kızların ve genç kadınların hep üstlerinden geçeceklerdir. Yaptıkları fecaatler ancak bununla tamam olacaktır. Zira, hiçbir katliam bunsuz yapılmamıştır.”⁷⁸

Gece olduğundan düşman askerleri, kadınları önce sözlü olarak taciz ederler. Erkekleri öldürmekle korkutup evleri ateşe verirler. Sonra kadınları karanlığın içinde ve çılgınlıklar arasında kümeden birer birer alıp götürürler:

“Zavallı kadıncağızlar, zavallı kızcağızlar yegâne korunma çaresini birbirine sokulmakta buluyorlar. Sokuldukça sıkışıyorlar. Adeta, kocaman, yekpare bir cisim haline girdiler. İçlerinden bir tanesine bir el uzandı, bir ayak dürttü mü, hepsi birden bir çılgık koparıyor ... Fakat, işte ikinci bir çılgık. Nedir? Ne oluyor? demeğe kalmadı, kümemizden bir parçanın, bir vücuttan bir uzuv gibi zorla koparılarak, sürüklendiğini gördüm.”⁷⁹

⁷⁷ Falih Rıfki Atay, *İzmir'den Bursa'ya Yunan Mezalimi*, Pozitif Yay., İstanbul 2022, s. 68.

⁷⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, s. 191.

⁷⁹ A.g.e., s. 192-193.

“**Utanaç**” hikâyesinde yağma ve tahrip birliklerinin yaşattığı ırz facialarından bir örnek ele alınmıştır. Ülkeyi işgal eden dış düşmanların tecavüzü bir cezalandırma yöntemi olarak kullandığını ve uygulama şekli bakımından yalnız bireyi değil toplumu travmatize ederek topluma verilecek ağır bir hasar olarak stratejik bir hamle niteliğinde hayata geçirildiği belirtilmiştir. Bu hikâyede de benzer biçimde kadın ağaca bağlanan kocasının önünde toplu tecavüze uğramıştır. Kadına yapılan tecavüz eyleminin muhatabı uygulama şekli bakımından aynı zamanda kocasının kendisidir. Bu tarzda aile hayatına tecavüz ve işkence ile zarar vermeyi amaçlayan eylemler bütünü, kişide yenilmişlik ve çaresizlik duyguları uyandırarak bireyi ölmeden öldürecek ve böylelikle toplu tüfekle yenilmeyen bir toplumu psikolojik, sosyolojik ve kültürel kodlar üzerinden bozguna uğratmaya yönelik hesaplı bir davranış modelidir. Yine hikâyede olduğu gibi evinden yani karısından kaçan adam utanaç içindedir. Dağılan aileyi toparlamaya çalışan kadın tecavüz mağdurudur. Ortada kalan çocuk/çocuklar ise savaş sonrasında dahi maruz kaldıkları travmatik süreçleri travma aktarımı yoluyla nesiller boyu devam ettireceklerdir.

“**Muhacir Kerim Ağa**” hikâyesinde tecavüz, yağmacıların yaptığı işkencelerden biri olarak söz arasında geçer ve hikâyenin temel temasını oluşturmaz. Servetini ve ailesinin büyük bir kısmını yitiren ve en sonunda da yağma ile her şeyi elinden alınan Muhacir Kerim Ağa'nın kızı maruz kaldığı vahşetlerden yani tecavüzden dolayı köyün diğer kadınları gibi bir köşede hasta ve perişan yatmaktadır. Zamanında büyük bir aileyi ve büyük bir serveti yöneten Kerim Ağa, sahip olduğu hiçbir şeyi koruyamamıştır. Defalarca göç etse de gittiği her yerde tarihsel konjonktür gereği benzer olaylar yaşamıştır. Artık ağalık durumu kalmayan talihsiz adam, köyün diğer erkekleri gibi kızının namusunu koruyamamıştır.

Ağa ifadesi feodalite anlamında kullanılabildiği gibi zengin ve çevresi geniş, bilhassa tarım ve ticaretle geçinen sermaye sahipleri için de kullanılmaktadır. Öyküdeki ağa, ikinci türden bir ağadır. Osmanlı Devleti'nde ve sonra kurulan yeni devlet içinde burjuva sınıfının olmayışının nedenlerinden biri de bu “ağa”ların varlıklarının savaş dönemlerinde erimesidir. Sermayesi yok olan eski zenginler itibarlarını kaybetmiş, daha sonra savaş zengini türediler ortaya çıkmıştır. Kerim Ağa gibi ağaların serveti bir yana kızının ve genel olarak ailesinin namusunu dahi koruyamaması, savaşın ölüm gibi kimseyi ayırt etmeden yok edici gücüyle halkın üstüne bir balyoz darbesi savurduğunu

göstermektedir. Genel itibariyle yoksul ve cahil köylünün çektiği eziyetler dillendirilse de bu öyküde olduğu gibi tüm iktisadi sınıflar savaşa birlikte aynı seviyede hizalanmış, yalnız politik ayak oyunlarını iyi yöneten kişiler servetlerine servet katmıştır.

“**On Dört Yaşında Bir Adam**” hikâyesinde, babasının künyesinin gelmesi üzerine evi geçindirme sorumluluğunu tek başına üstlenen çocuk, zorlayıcı koşulların etkisiyle erkenden olgunlaşmıştır. Düşman işgalini köyünde görmüş olan çocuk, köyün diğer kızlarıyla birlikte kendi nişanlısının da tecavüze uğradığı için evlenmediğini söyler. Köyün kızları derenin içine çekilerek düşman güçleri tarafından tecavüze uğrarken kendisi dâhil köydeki herkes de bu duruma şahit olmuştur ancak ellerinden bir şey gelmemiştir. Hem nişanlısının ve diğer kızların namusunun kirletilmesi hem de gözünün önünde olan bu korkunç olaya müdahale edememek çocukta derin izler bırakmıştır.

İlgili tarihsel dönem göz önüne alındığında evlilik çağındaki kızların tecavüz yaşantısı sebebiyle evlenip yuva kuramamaları ve erkeklerin de benzer bir utançla bu konuyu kapatmaları toplumun vicdanında açılan bir yara ve sosyal değerleri çiğneyen bir olgudur. Dolayısıyla tecavüz yaşantısı bireysel olduğu kadar toplumdaki büyük grupları da etkisi altına alan travmatik bir yaşantıdır. Hikâyenin asli kahramanı da bu bakımdan ikincil travma yaşamış ve nişanlısının tecavüz travması onun da travması olmuştur. Henüz ilk gençliğinin baharında olan kahraman, ailesini geçindirmek dışında hayata ve kendi yaşamına dair pek çok şeyden vazgeçmiş gibidir. Bu açıdan bakıldığında savaşın getirdiği yıkımlar arasında ölümden sonra hatta kimi durumlarda ölümden bile çok daha etkili olan travmanın tecavüz olduğu ortaya çıkmaktadır.

İlhan Tarus’un *Var Olmak* romanında Saniye, yaşadığı taciz ve tecavüzlerden ötürü psikolojisi bozularak değişime uğrar. Zaten dul bir kadın olarak Hamdi Bey’in evine sığınan ve evin işlerini gören Saniye, Hamdi Bey’in taciz ve tecavüzlerine maruz kalır. Evden ayrılıp tütün idaresinde çalışmaya başladığında da bu tecavüzlerin sonu gelmez. Ailesine bakmak zorunda olduğu için çalışan ve Hamdi Bey’e ses çıkaramayan Saniye’nin ruhunda kapanmaz yaralar açılır ve bu işten de ayrılarak kendi evine çekilir. Ancak travmalarını unutamayarak intikam hırsına kapılır. İntikam için güçlü bir erkeğe ihtiyaç duyan Saniye, başta Hamdi Bey ile aynı çizgide ilerleyen çete lideri Kara Hasan’ın kapatması olur ve Kara Hasan’ı Hamdi Bey’den kopararak hasmı haline getirir. Hamdi Bey’den kaynaklanan travmatik yaşantının acısını ancak Hamdi Bey’in ölümünün gidereceğine inanmaktadır:

“Kütük gibi elleriyle Saniye’yi yakalamıştı musluk aralığında... Yemekten kalkmışlardı. Birkaç adım ötede, Seher masayı topluyordu. Naciye Hanım çocukların sabunlu bezle ellerini siliyordu. Kıpırdamak, kurtulmak istedi, ne mümkün? Herif, dağ gibi dayanmıştı göğsüne... Salyalı, pis ağızını yapıştırmıştı dudaklarına... Yiyordu sanki, kemiriyordu. Daha o akşam, sabaha karşı, kilitli kapıyı çarkkadak açarak girmişti odasına.. Bağırarak istedi, korktu.

‘Sussss...’diyordu herif, kulağının dibinde...

‘Sussss...’

Saniye’nin yalvarmaları üzerinde adam, Reji’nin altındaki kovuğu bulmuştu. Kafasını silkeledi. Bir kâbustan kurtulmak istiyormuş gibi, kalktı ayağa, sofaya doğru koştu... Tekrar döndü odaya... Aynada dağınık başını gördü.Ya o tütündeki günler? Tanrının günü damlardı herif... İşlere, defterlere bakardı güya... O rezil kâtip de sıvışiverirdi odadan... Orada, tütün yapraklarının üstünde, kızgın develer gibi soluya soluya... ‘Rabbim, şu adamın leşini göster bana... Ağaç kütüğü gibi yerlere serildiği günü göster bana... Topuklarımla yüzünü, gözünü ezeyim...Barsaklarını dışarı dökeyim... Göster bana o günü...’

Bu saçları, aynada kıvrır kıvrır yanan bu saçları, nasıl da yumruğuna dolayıp asılırdı. Nasıl da çiğnerdi vücudunu... Bu deri, bu sıkı etler, nasıl da lime lime dağılmadı ellerinde... Nasıl kurtuldu o canavarın pençesinden...

‘Rabbim, sen bana acıdın... Bir de intikamımı almama yardım et... Sonra uğruna kurban edeyim kendimi... Adak edeyim vücudu uğruna... Camilerde dileneyim... Sürüneyim... Binbir kişinin oyuncağı olayım... Kerhanelerde can vereyim... Göster bana o günü... Göster.’

Saniye yere diz çökmüş, yaşlı gözlerini tavana dikmiş, inliyordu.

Sonra kuvveti kesildi, öne doğru sarktı, başını kilime dayadı.”⁸⁰

Saniye, birden fazla kez maruz kaldığı taciz ve tecavüzlerin etkisiyle TSSB yaşamakta, travmatik yaşantıyı zihni tekrar tekrar canlandırmaktadır. Saniye’nin Hamdi Bey’in yanında uğradığı tecavüzler savaş veya işgalden kaynaklanmamıştır ancak Saniye, tuttuğu kinle harekete geçerek Hamdi Bey’in sonunu hazırlar ve Hamdi Bey’in ölümü doğrudan Kuvayimilliyeye birliklerinin elini zayıflatır. Saniye’nin planları işler ve Kara Hasan, Hamdi Bey’i ortadan kaldırmış olur ancak öncesinde Saniye, kolcular koğuşunda Hamdi Bey tarafından yakalandığı için günlerce kolcular tarafından tecavüze uğrar. Saniye’nin dileği ve duaları da Hamdi Bey’in yaptıkları gibi ayağına dolanır ve binbir kişinin oyuncağı olur. Saniye’nin peşinden giderek taraf değiştiren Kara Hasan

⁸⁰ İlhan Tarus, *Var Olmak*, H2O Yay., İstanbul 2019, s. 107-108.

da öfkeye kapılarak kendi sonunu getirir. Benzer şekilde Saniye ile Hamdi Bey arasındaki cinsel ilişkiyi Naciye Hanım'a haber vererek Saniye'den kurtulan Seher ise daha sonra Hamdi Bey'in asıl hedefi haline gelir ve boşandığı kocasına dönmemenin bedeli olarak Hamdi Bey'in taciz ve tecavüzlerine maruz kalır.

Vatansever bir Kuvayımilliyeci olan Hamdi Bey'in bu şekilde tecavüzcü bir kimliğe sahip olması ilginçtir. Yazar, Cumhuriyetin ilk yıllarında kaleme alınıp milli mücadele yanlısı olan kişilerin idealize edildiği romanlardan (*Ateşten Gömlek, Halas* vs.) farklı bir noktada durarak aslı kahraman olan Hamdi Bey'i tam anlamıyla idealize etmekten kaçınmıştır. Hamdi Bey cesur bir vatansever profili çizerken kadın düşkünü, tacizci ve tecavüzcü, sert ve kibirli yönleriyle adeta ideal alandan çıkarılmış ve iyisiyle kötüsüyle "karakter" formatına sokulmak istenmiş gibidir. Onun hain kadınlara biçtiği ceza da -Madam Polini ve Saniye'de olduğu gibi- tecavüze uğramaktır. Hamdi Bey, kendi davasına ihanet eden kadınları kolcuları tarafından tecavüze mahkûm eder. Seher'e ve Saniye'ye tecavüzü ise kendi kadın düşkünlüğünden kaynaklanmaktadır. Romanda Madam Polini hariç olmak üzere tecavüze uğrayan her iki kadının da tecavüz eyleminden ve eylemin uzun bir süreçte yaşanmasından kaynaklı travmatize ruh hali, anlatının akışında önemli bir noktaya taşınmıştır.

Anzavur birlikleriyle Kuvayımilliyeye adına çalışan Hamdi Bey'in kolcuları arasında verilen var oluş savaşında romanda kahraman olarak adı geçen her kadın ve her erkek iki taraftan birine yakındır. Hamdi Bey'in Kuvayımilliyeci olarak davaya ihanet edenlerden erkekleri ölümle, kadınları tecavüzle cezalandırılması da tecavüz eyleminin anlam alanını cinsel zorbalıktan ruhun idamına genişletmektedir.

Hükümet Meydanı romanında Leman'ın travması tecavüz kaynaklı olur ve İlhan Tarus'un romanlarında görülen hain kadının tecavüzle cezalandırılması malzemesi burada da kullanılmıştır. Leman'ın hain olarak görülüp cezalandırılması da yine isyancılar ile Kuvayımilliyeciler arasındaki çatışmanın ortasında kalmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Leman, Mülazım Faruk'un karısı olarak Faruk'un cepheden dönüşünü yıllarca beklemiş ancak Faruk'un bu kez de kendisi gibi millici arkadaşlarıyla isyancı avına çıkarak kendisini görmezden gelmesi sonucu yapayalnız kalmıştır. İsyancıardan Yunus Ağa'nın has adamı olarak gördüğümüz Yozgadlı ile tavan arasında daha çok cinselliğe dayalı bir beraberlik süreci yaşayan Leman, tavan arasındaki izmaritlerden işkillenen

Yozgadlı tarafından aldatmakla ve belki de temelde millici bir casus olmakla suçlanarak Havuzlu Han'a yerleştirilir ve her bir kişiye onar dakika müsaade eden Yozgadlı yirmi kişiyi Leman'a tecavüz ettirir. Kendi nazarında hain olan Leman'ı öldürmektense toplu tecavüz cezasını uygun gören Yozgadlı, hem bir isyancı olarak isyan hareketlerinin yani siyasi ideolojisinin yanı sıra insanî anlamda kabul edilemez bir suç işleyerek aslında isyancılarla ilgili olumsuz bir profil çizer hem de ilgili travmatik olgu eserin entrik unsurunu besleyerek eseri akıcılaştıran bir lokomotif görevi görür.

Yalnız hissettiği için yakınlaştığı Yozgadlı'dan böylesine büyük ve beklenmedik bir yara alan Leman, uğradığı tecavüzler dolayısıyla derin bir travma yaşayarak Yozgadlı'dan intikam almayı ana amaç haline getirir. Mümtaz Bey'in birliklerinin Çoraklı'ya girmesiyle dağılan isyancılardan iz bulamayan Leman, Yozgadlı'yı bularak kendisine yaşattıklarının bedelini ödetmeyi obsesyon haline getirir ve Yozgadlı'yı çok iyi tanıyan Kevser'i kandırarak ev ev, köy köy Yozgadlı'yı arar. Bu esnada Kevser'in suyuna gitmek için hayli dikkatli davranırken gerçek duygularının tam tersini yansıtmaya zorunluluğu Leman'da psikolojik harp yaratır. Travmatik yaşantısı içinde yanan bir ateşe benzetilerek somutlanan Leman, İç Anadolu'nun soğuk akşamlarında içinin yangınından çıplak yatar. Yozgadlı'yı bulup öldürme fantezileri kurar. Bir sarnıcın içindeki delikten askerlerin yardımıyla cesedini çıkardığı zaman da Yozgadlı'nın cesedinin üzerinde tepinir ancak yine de rahatlayamaz. Giyimi kuşamı tamamen dağılmış, dekolte ve pejmürde bir hale girmiştir. Tecavüze uğradığı anda düzenlenecek piyeste rol alma fikri doğduğunda aklına ilk olarak han ile özdeşleştiği travmatik yaşantısı gelir. "Tekrar o hana girmek, o havayı koklamak, Leman için ölüm, ölüm demektir."⁸¹

Kendisini eve bırakan zabitle ilgili sorular soran Kevser'le alelâde sohbet ederken bir anda duygu durum bozukluğu yaşar. Onun bu halleri yaşadığı travmanın büyüklüğü ve tazeliğinden kaynaklanmaktadır:

"Birden, bir kahkaha patlattı Leman... Dekoltesinin içinde memeleri zıp zıp sırıyıyor; iki büklüm olmuş, ellerini dizlerine dayamış, katılırcasına gülüyordu. Kevser'in şaşkın bakışları arasında güldü, güldü. Sedire attı kendini... Arada bir tikanır gibi oluyor; sonra tekrar makaraları koyveriyordu. Bir ara boğazı düğümlendi sanki... Ot yastığına dirseğini dayadı. Alnını avucunun içine aldı. Omuzları sarsıla sarsıla hıçkırmaya başladı. Kevser ilkten fark edemedi. Hâlâ gülüyor sanıyordu. Dikkat etti, yaklaşık çıplak omzuna dokundu:

⁸¹ İlhan Tarus, *Hükümet Meydanı*, H2O Yay., İstanbul 2019, s. 174.

‘Kız, delirdin mi sen?’ dedi. Leman, artık çırpınmaya başlamıştı. Tırnaklarıyla sedir örtülerini topluyor, dizlerine doğru kapanarak, ağzını açabildiği kadar açarak, boğula boğula ağlıyordu. Ne yaptıysa baş edemedi Kevser. Belki yarım saat sonra, sık, sert soluklara döndü nöbet... Eli kolu farıdı. Yana doğru devrildi, sustu.’⁸²

Travmatik olguyla gelişen travmatik atağı canlı ve gerçekçi bir şekilde aktaran yazar, tecavüz malzemesini dönemin gerçeği olarak sunmaktadır. Yazar, Leman’ın duygu durumunu kısıtlı bir biçimde olabildiğince gerçekçi yansıtmaya çalışmış ancak romanda yan bir tem olarak kaldığı için pek üstünde durmamıştır.

Samim Kocagöz’ün *Kalpaktılar* romanında tecavüz, olay akışına katkı sağlayan entrik bir unsurdur. Başta Yusuf’un kardeşi Neriman’ın ve daha sonra İlyas’ın karısının uğradığı tecavüz, dolaylı olarak işlense de Yusuf’un ve İlyas’ın karakter gelişiminde önemli bir rol oynar. Yusuf’un Manisa’daki anne ve babası kayıptır, kız kardeşi Neriman ise uğradığı zulüm ve tecavüzler sonucunda intihar etmiştir. Bu sahneden önce Yusuf, yaşayacaklarına dair öncü bir sahneye şahit olur.

İlyas, köyünün işgal edildiğini ve annesinin, hamile karısının öldürüldüğünü görerek şoka girmiş; kendisini dağlara vurmuştur. Yusuf’un attığı tokat ve intikam duygusunu mücadeleye yönlendirmesi İlyas’ı şoktan çıkarır. İlyas’ın durumu Yusuf için tüm ülkede yaşanan ve yaşanacak eziyetler adına bir fragman niteliğinde olur. Çok geçmeden Yusuf da İlyas gibi şoka girer. Çünkü kız kardeşi Neriman, Yunanlılar tarafından tecavüze ve işkenceye maruz kaldığı için kendisini asmıştır. Anne ve babasını hiç bulamayan Yusuf, kız kardeşini o halde görünce dilsiz bir acıya hapsolarak şoka girer. Salih’in yardımıyla kız kardeşini gömen Yusuf, yeniden yola koyulma güdülenmesini İlyas’tan aldığı ilhamla sağlar ancak kız kardeşinin bu durumu, sürekli aklına gelerek Yusuf’ta unutulmaz bir iz bırakacaktır. Romanda tecavüz, tecavüze uğrayan kişinin değil onun yakınının travması olarak ele alınmış böylelikle tecavüzün, özellikle de işgalle gelen düşman askerinin neden olduğu tecavüzün, esasen bireysel travmayı aşan bir yönü olduğunun da altı çizilmiştir. Tecavüz sonrası intihar etme veya intihara teşebbüs etme eylemi de Neriman örneğinde olduğu gibi kimi zaman olaya dâhil edilmiştir.

Yusuf, Alaşehir dolaylarında bir Yunan askerini yakından ve bıçakla öldürmek zorunda kalır. Öncesinde ve sonrasında öldürdüğü düşman askerlerini hep silahla ve uzaktan öldüren Yusuf için bu deneyim ağır bir etki bırakır. İlgisiz zamanlarda dahi bu

---

⁸²A.g.e., s. 179.

görüntü beyninde yankılanır. Kendisinde travma yaşatan bu olayla kız kardeşinin intiharı yahut Hasan Tahsin'in öldürülme anı bir yumak halinde birbirine girerek Yusuf'un zihnini ele geçirir:

“İlyas'ın başına gelenleri hatırlayınca, kendisinin başına da gelen feci olay karşısına dikilivermişti. Zaten o günden beri, Yusuf'un iler tutar tarafı kalmamıştı. İşgalin ilk günleri aklına geldikçe yüreği duruyor, boğazı düğümleniyor, beynini bir kan, yenilmez bir intikam ateşi yakıyordu. Böyle anlarında –ki bu anlar, bazen onun için günlerce sürüyordu- insanlığını, her şeyi unutuyor, gözlerinin önünde sevgili kız kardeşi, bir ipin ucunda durmadan sallanıyordu. Onun çıplak bedenini saran kan, gözlerini boyuyordu Yusuf'un... Salihli cephesinde, Alaşehir'den kurulan Kuvayı Milliye müfrezesiyle yaptıkları baskında kalabalık, üstün düşman kuvvetlerinin önünde, bir kere çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu çekilme sırasında Yunanlılar, altı Türk zabitanı, bir o kadar da gönüllüyü esir etmişlerdi. Yusuf'un da arkadaşlarıyla esir olmasına kıl payı kalmıştı. Yusuf bir hendeğin içinde, süngülü bir Yunan neferi ile nasıl boğuştuğunu rüya gibi hatırlıyordu. Hendeğe ilk önce atlayan düşman neferi, harekete vakit bulamadan Yusuf'u gırtlığına sarılmış görünce şaşırılmıştı. Yetişen arkadaşları Yusuf'un, arkadan gelenleri ateşle oyalamışlar, hep beraber geri çekilebilmişlerdi. Boğuşan Yusuf'a yardım edebilecek vakitleri yoktu. Bir ara Salih, onun ayaklarının ucuna sivri bıçağını fırlatmış, Yusuf da kapıldığı bu bıçakla Yunan askerinin icabına bakmıştı.”⁸³

Kız kardeşinin intiharına neden olan tecavüz, Yusuf'un zihninden silinmez ve tecavüz bu intiharın yarattığı acıyı katmerlendirir. Yusuf'un olmadık zamanlarda dahi aklına bir imaj olarak düşen o travmatik an, TSSB'nin etkisiyle kendini sürekli tekrar ederek Yusuf'un acısını tazeler. Anne ve babasını hiç bulamamış ve haber alamamış olan Yusuf, içten içe onların da ölmüş olduğunu bilir ancak aklına anne ve babası neredeyse hiç gelmez çünkü Neriman'ın zihnine işleyen görüntüsü savaşın getirdiği yıkımı realize ederek Yusuf'u fazlasıyla meşgul eder. O halde söylenebilir ki tecavüz ve tecavüzün doğurduğu intihar eylemi, Yusuf'un psikolojik dönüşümünde ve TSSB'ye kapılmasında tek başına ölümden ve gaiplikten daha etkili bir yer tutmaktadır.

Halide Edip Adıvar'ın “**Zeynebim, Zeynebim...**” hikâyesinde Zeynep, aklını ve soğukkanlılığını kullanarak tecavüzden kurtulsa da tacizlerden kurtulamaz ve evi yağmalandıktan sonra düşman askerlerinin önünde yarı çıplak oynamaya zorlanır. Nişanlısının öldürülmesi ve evin yakılması sonrasında hiçbir kurtuluş umudu olmayan Zeynep, hem kendi başına gelenler hem de nişanlısı Süleyman adına yağmacıların elebaşı olan yüzbaşığı öldürür. Taciz, yas ve yağma gibi travmatik yaşantıların hepsini

⁸³ Samim Kocagöz, *Kalpakkılar*, s. 162.

tek gecede yaşayan Zeynep, intikamını aldıktan sonra kendini kaybederek ev yanarken oynamaya devam eder.

“Efe'nin Hikâyesi” adlı hikâyede Aydın ve çevresindeki yağma hareketlerinin doğurduğu sonuçları Tahkik Heyeti'ne anlatan Efe, Yunanlıların işledikleri tecavüz suçunu anlatırken bu durumun toplumda yarattığı infiale değinir. Cuma namazı çıkışında her türlü hakarete maruz kalmış, ağlamaklı bir grup kadın; Efe'ye ve kızanlara Yunanlıları şikâyet ederek başörtülerini kızanların suratlarına çarparlar. Efe'nin ve kızanların canı, malı ve namusu koruyamayacak acziyete düşmüş olduklarını ve artık kendi kendilerini koruyacaklarını belirtirler. Bu hakarete dayanamayan Efe ve kızanlar örgütlenmiş, düşmanın üstüne yürüyeceklerken Aydın yağmacılar tarafından yakılır ve yeni bir tahrip dalgası başlar. Bu olayın yarattığı hışımla Yunanlıların üstüne çöken çeteciler, kadınların intikamını alır ancak başörtüsünü fırlatanlardan Kezban da bu utancın yükünü kaldıramayarak intihar etmiştir. İntikam alınmış olsa da Kezban'ın intihar etmiş olması, kadınlar için savaş döneminde başlarına gelen tecavüz olayının intikamla telafi edilemeyecek ve iyileştirilemeyecek bir travma olduğunu göstermektedir. Kezban'ın Efe'ye çıkışmasındaki sözleri erkekleri asıl harekete geçirenin de bu tecavüz olayı olduğunu ortaya koymaktadır:

“ ‘Efe’, dedi, ‘Yunan İzmir’e girdi, sustunuz; din kardeşlerimizi soydu, sustunuz; ne kan ne can ne ırz kaldı, sustunuz. Burnunuzun dibine geldi, yine başınızda oya, elinizde tüfekler dağlarda eğlendiniz. Bizi bugün Menderes Köprüsü’nün yanındaki Yunan neferleri yakaladılar. Koyunlarımızı aldılar, boynumuzdan altınlarımızı kopardılar, üstümüzü parçaladılar...’

‘Daha ne yaptılar?’ diye kızanlar hep bir ağızdan haykırdı.

İmamın kızı, ‘Ne yaptılar, diye sormayın, daha ne yapacaklar, diye sorun,’ dedi. ...

O vakit ben kadınların hepsini evlerine yolladım. Kızanlarla köyün eşiğinde, ertesi gün öğle vakti, Menderes Köprüsü’ndeki köpekleri tepelemeye ant içtik.”⁸⁴

O halde düşman güçlerinin uyguladığı toplu tecavüzün cinsiyet fark etmeksizin tüm toplumu travmatize eden bir suç eylemi olduğu tekrar edilebilir. Tecavüzün toplumdaki namus algısını dinamitleyen yıkıcı yönü, çetenin Yunanlılara karşı harekete geçmesine ve intikamcı bir katarsis yaşanmasına neden olmuştur.

---

⁸⁴ Halide Edip Adivar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 54-55.

“**Vurma Fatma!**” hikâyesinde Fadime’yi bulmak için Kozaç köyünü yakıp yıkan Yanako, Fadime’yi bulduğunda kocasını ve kızını öldürmüş, Fadime’ye de işkence ve tecavüz etmiştir. Kocasına ve kızına yapılanları elleri bağlıyken izlemiş olan Fadime, Yanako’nun eğlencesi haline gelir. Gece biterken Fadime’nin hayali Yanako’nun zihnine kazılır ve beddua eden sesi kulaklarında çınlar. Bu hayalin etkisiyle deliren Yanako’yu yaklaşık bir yıl sonra gören köylü kadınları linç ederek öldürür.

Yine tecavüz eyleminin toplumsal travmayı tetikleyen çok önemli bir unsur olduğunun göstergesi olan hikâyede, köyün kadınları kendilerine ve Fatma’ya yapılan eziyeti unutmamış ve affetmemiştir. Kadınların kendi intikamlarını vahşi bir yolla kendilerinin alması da psikolojik anlamda dönüştükleri acı durumu gözler önüne sermektedir. Yanako’nun delirmesinde etken olan da yine kendi yarattığı vahşetin yankısını Fatma’nın gözlerinde gördüğünde yaşadığı anlık aydınlanmadır. Savaşın tüm vahşetleri askere bir hak olarak gösterdiği çılgınlık, bilişsel ketlemenin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan derin bir utanç ve vicdan azabından kaynaklanan gerçek bir çılgınlığa dönüşmüştür. Öykü bu bakımdan düşman/karşı taraf psikolojisini yani travma yaratmanın psikolojisini ele alması yönüyle özeldir.

1.3. Yas

Milli Mücadele yıllarında düşmanın geçtiği her yerde hemen hemen herkesin asker olsun sivil olsun pek çok yakını ya hayatını kaybetmiş ya da kaybolmuştur. Özellikle yağma ve tahrip yapılan bölgelerde hemen hemen herkes yakınlarını yitirmiştir. Yağma ve tahrip, cephe savaşı kadar kıyıcı olmuştur. Bu süreçte yaşanan şiddet eylemleri, işkenceler ve ölümler kişileri ve toplumu travmatik anlamda etkisi altına almıştır. Fransız yüzbaşısı Renaudineau’nun mensup olduğu resmî makamlara ilettiği rapordan aktaran Mehmet Asım Us, Milli Mücadele Dönemi’nde savaş hukukunun hiçe sayılarak sivillerin dehşetli muamelelere maruz bırakıldıklarını şu şekilde ortaya koymaktadır.

“Renaudineau bu raporunda Yunan zabıtları tarafından civar köylerin yakılması kararlaştırılmış olduğu için oradaki malların hemen kaldırılması hakkında verilen emirleri kendi kulağıyla işitmiş olduğunu, yakmak için dökülen benzinlerin Yunan askerî depolarından alınıp yine Yunan askerleri tarafından döküldüğünü, yangın yerine gitmek istediği halde Yunan zabıtları revolverle kendisini tehdit ederek yolunu kestiklerini ve engel olduklarını, bu suretle yüzbaşı ile neferleri yapılan tahribata karşı seyirci kalmak mecburiyetinde kaldıklarını, nihayet Müslüman kadınların ırzlarına geçildikten sonra

karınlarına süngü sokularak öldürüldüğünü ve aynı zamanda Türk çocuklarıyla birtakım ihtiyarların öldürüldüğünü gördüğünü ifade etmiştir.”⁸⁵

Bu uygulamalara maruz kalan kişilerin ve toplumun yastan öte travmatik yasa boğulması doğal bir sonuçtur. Ölen kişilerin ardından tutulan yas doğal bir süreç olmakla birlikte savaşın getirdiği ölüm şekillerinin kendi içinde barındırdığı acı bu süreci travmatize etmektedir. Ayrıca ölen kişinin ardından kalan yakınlarının hayatı da onun ailede tuttuğu yer bakımından oldukça zorlaşabilmektedir. Dinmeyen bir acı şeklinde yaşanan yas, travmatik yas biçimine evrilmektedir:

“Travmatik yas sevilen birinin ani ve şiddet içeren bir şekilde ölümü sonucunda bu kaybı yaşayan bireylerde gelişen belirti ve tepkilerdir. Her kaybın arkasından gelişen yas normal ve doğal tepkidir. Ancak travmatik yasta ise kaybın beklenmedik ve şiddet içermesi bu doğal süreci etkiler. Buradaki travmatik etki bedensel ve ruhsal hastalıkların oluşması için bir risktir. Travma ve kaybın eşzamanlı olarak yarattığı ikili etki ile bireyin dünyayı algılama biçimi ve baş etme mekanizmaları ciddi oranda örselenir. Tüm bunların sonucunda bireyin yas tepkilerinin çözülme süreci uzar. Ayrıca, travmatik kayıp yaşayan bireylerde, yaşadıkları travmaya bağlı olarak travma sonrası stres bozukluğu gelişebilir.”⁸⁶

Romanlarda kimi zaman yas, travmatik yas biçiminde görünmekte bazen de geride kalanların hayatının alt üst olmasıyla ilgili ölüm unutulmamaktadır. Özellikle anne veya babanın şiddet eylemleri sonrasında veya cephede ölmesi, hem ölüm kavramını algılayan kişiyi travmatize etmekte hem de çoğu zaman ailenin tamamen dağılmasıyla veya ailenin tüm yükünün bir kişiye yüklenmesiyle sonuçlanmaktadır. Ölümün şiddet içermesinin yanı sıra ani biçimde gelişmesi de yas süresini uzatmakta ve yas tutma yoğunluğunu artırmaktadır. Savaş dönemlerinde ölümlerin genellikle hem şiddet içerdiği hem de ani olduğu ve geride kalanların hayatlarını da zora soktuğu göz önüne alınırsa tutulan yasin uzun sürmesi ve travmatik yasa dönüşebilmesi de sürecin doğal sonucudur ve romanlarda yas her yönüyle ele alınmıştır.

Yas, asker veya sivil tüm kahramanlarda dönüştürücü görev taşıyan kapsayıcı bir travmatik öğedir. “Kişisel sınırları aşmanın acısı, ruhsal büyüme acısıdır. Sanat, edebiyat, mit ve tapım, felsefe ve çileci disiplinlerin hepsi, bireye ufuklarının ötesine, durmaksızın genişleyen gerçekleşme alanına geçmesinde yardımcı olur.”⁸⁷ Kahramanın dönüşümü acılı olmak zorundadır. Modern anlatılarda her yönüyle kusursuz ve tüm

⁸⁵ Mehmet Asım Us, “Yunan Ordusunun ve Hükümetinin Sorumluluğu”, *İzmir'den Bursa'ya Yunan Mezalimi*, s. 119.

⁸⁶ Tezan Bildik, “Ölüm, Kayıp, Yas ve Patolojik Yas”, *Ege Tıp Dergisi*, 52/4, (2013), s. 227.

⁸⁷ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 176.

imtihanları kolaylıkla geçen seçilmiş kahramanlar olmadığı gibi sıradan insanın dramını yansıtan eserlerin kişileri yaşadığı ruhsal ve derin acıların yardımıyla gelişim gösterir. Düşe kalka ve hatalar yaparak, bazen de o hataları yapmamaya muktedir olmadığı için önüne çıkan engellerde yalpalayan ancak bir şekilde ayağa kalkarak yoluna devam eden kahraman; yas, tecavüz, depresyon vb. travmatik olguları deneyimleyerek kişiliğini yeniden oturtur. Acının ağırlığı kimi zaman kahramanın içini tamamen boşaltır ve onun eski kişiliğinden geriye pek bir şey bırakmaz.

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe, çocuğu Hasan'ın ve eşi Mukbil Bey'in İzmir'i işgal eden Yunan askerlerince öldürüldüğünü görmüş, kendisinin de kolu kırılmış ve sivil olmasına rağmen savaştan nasibini almıştır. Yaşadığı bu derin travmatik olaylar İstanbul'a geldiğinde kendisinde intikam duygularını tetiklemiştir. Mister Cook ile karşılaştığında oğlunun ve eşinin vahşice öldürülmesinin acısı henüz çok tazedir. Bu nedenle kendisinden beklenen sükûneti gösteremez ancak bir noktada Ayşe'nin Mister Cook şahsında İngilizlere başkaldırısı kurtuluş ümidini alevlendirir.

Ayşe'nin yas sürecinin travmatik yasa dönüşmesi, yakınlarının ölüm biçimi göz önüne alındığında yani travmanın insan kaynaklı bir zalimlikten doğması, şiddet içermesi, ölümlerle sonuçlanması gibi durumlar ele alındığında gayet olasıdır. Ancak travmatik yasta birey, majör depresyon benzeri bir ruh haline bürünerek dünyadan elini ayağını çeker yahut delilik emareleri gösterebilir. Motor becerilerinde ve hafızasında zorlanmalar oluşabilir. Bu nedenle Ayşe'nin romanın olay akışını sağlayan intikam duygusunu oluşturacak ve onu harekete geçirecek bir travma ile sınırlandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla Ayşe'nin acısı ve bu acıyla büründüğü vakur duruş, çevresinde saygı ve empati duyguları uyandırır ve onun davasına sorgulanamaz bir haklılık teslim eder. Kezban da benzer şekilde babasını yitirmiş, hayatta kendisini kimsesiz hissetmeye başlamıştır. Ayşe'de olduğu gibi Kezban da tuttuğu yas ile düşmana bilendir:

“Kimsesi yokmuş. Babasını öldüren ve kendini aç, çıplak bırakan gâvurlarla artık o da dövüşmek istiyordu. İki elleriyle atın dizginlerini sımsıkı tutmuş, küçük yüzü daha sararmış, gözleri yabani ve güzel bir kedinin atılmaya karar verdiği anın tehlikeli ışıklarıyla yanıyordu. İlk defa olarak Ayşe ile onun yüzündeki müşabeheti gördüm, aynı yeşil gözler ve kat'î çehre. ... Bu, Anadolu'nun gözleridir.”⁸⁸

⁸⁸ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Can Yayınları, İstanbul 2016, (34. bs.), s. 113.

İşgalcilerden gördüğü zulüm sonucunda tepkisel olarak savaşmak hiç değilse cephedeki askerlere yararlı olmak isteyen Kezban, çok genç ve köylü olmasından dolayı Ayşe kadar net bir biçimde kendi yolunu tayin edemez ancak yaşanan acılar bu iki kadında aynı duyguları uyandırır. Kezban, romanda bir görünüp bir kaybolan, acı çeken ve kendini fedaya hazır ancak cahil Anadolu köylüsü tipidir. Ayşe’de ve diğer subaylarda müşfik duygular uyandırsa da Kezban’a kimse yardımcı olamaz. Çektiği acıların yanı sıra İhsan’a duyduğu karşılıksız aşkla da yıpranan Kezban, Ayşe gibi kendi travmasını kendisi iyileştiremez ve yanlış seçimler yaparak hayatını çıkmaza sokar.

Her iki kahramanda da yas, travmatik yasa dönüşmez ancak intikam duyguları uyandırmasıyla kahramanlara eyleme geçmek için itici bir güç teşkil eder. Kişiler yalnız kendileri adına değil ölen yakınlarının hatırası adına da vatan savunmasına canla başla katılmak isterler.

Vurun Kahpeye romanında savaş kaynaklı olmayan ancak karakterlerin seçimlerini etkileyerek olay örgüsünü şekillendiren yas biçimleri dikkat çekicidir. Romanın aslı kahramanı Aliye, kimse Anadolu’ya gitmek istemezken görev bilinci ve vatan sevgisi sebebiyle Anadolu’ya gönüllü bir şekilde gider. Roman, idealize bir profil çizen Aliye’nin İstanbul’dan Anadolu’ya gitme amacı ile başlar:

“Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billâhi!”⁸⁹

Bu motto üzerine yolculuğuna başlayan Aliye, belki beklediğinden de yoz ve geri bir Anadolu ile karşılaşır. Gençliği ve güzelliği karşısında Maarif Müdürü’nden eşrafa kadar bir nevi tacize uğrar. Özgüvenli, dobra ve yer yer cüretkâr yapısı Aliye’ye ahali nazarında otantik ve muteber bir kişilik yapısı kazandırırken esasen ona karşı yabancılığı da artırmaktadır. Öyle ki Aliye tarafından ve Aliye sayesinde lütuf gören ve Aliye’yi benimseyen ahali en ufak karşı söylentide onu dışlamaya hazırdır. Aliye’nin Anadolu’ya gitme isteği Anadolu’nun müşfik bağrında kendine yer bulma ve ait olma isteğidir çünkü Aliye, yetim bir çocuktur. Anne ve babasının yokluğu onda öğretmen olup Anadolu’ya gitmek ve Anadolu insanı ile bütünleşmek ihtiyacını doğurmuştur. Aynı biçimde kendisi sözlü tacize uğradığında ona bağrını açan da kızlarının yasını tutmakta olan yaşlı bir çift olur. Aliye’yi kızlarının yerine koyan ve onu aile olarak kabul eden çiftin bu müşfik davranışı Aliye’nin barınmasına ve mücadele etmesine

---

⁸⁹ Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, Can Yayınları, İstanbul 2023, (30. bs.), s. 21.

dolayısıyla da romanın akışına olanak sağlar. Aliye ilk başlarda ancak kendisi gibi yas tutmuş ve aynı yerden yaralanmış olan kişilerle yakınlık kurabilmiştir.

“**Dağa Çıkan Kurt**” hikâyesinde anlatıcı Milli Mücadele’deki Türk direnişini yaralı büyük bir bozkurdun mücadelesine benzeterek bu mücadelenin toplumsal ve ailevi sonuçlarından etkilenen bir aile hayal eder. Ailedeki küçük çocuk annesinin bir parça ekmekle dönmelerini beklemektedir ancak kadın eli boş gelir. Bu noktada çocuk kaybettiği asker babasını düşünürken annesi de dövünmeye başlar:

“ ‘Yuvalarınız bozuldu, yavrularınız dağıldı, yurdumuzda yas ve zincir var, avcı inlerinizi sardı. Ne dişi, ne yavru, ne iş, ne ekmek ne de ateş kaldı. İni köpekler basmış kurt yavruları gibi çocukların dağıldı.’ Bu garip lakırdıların arkasındaki ses bana babamı çağıran bir haykırış gibi geliyor, içim değişiyor, ellerim pençeleşiyor, çenem uzuyor, gözlerim yanıyor, çenelerimin arasında insanoğluna benzemez bir çığlık mezarlığa doğru uzanıp gidiyor.”⁹⁰

Evin babasının ölümüyle ve yurdun düşmanlar tarafından istila edilmesiyle ini bozulmuş bir kurt ailesine benzeyen anne ve çocuk, hem ölen erkeğin hem de Türk yurdunun yasını tutmaktadır. Türk kültüründe önemli bir motif olan bozkurt, sözlü kültür anlatılarıyla Türk milletinin ihtiyaç duyduğu maneviyata ulaşmasında rol oynayan unsurlardan biridir. Bu hikâyede de eski Türklerle bağlantı kuran yaralı bozkurt motifi, ailenin zor anında ihtiyaç duyduğu ruhsal gücü ve milletçe gelinen üzücü dönemi ifade etmekte ve kurt anlatısı tutulan yasla ağıta dönüşmektedir. Duyduğu acıyla soyut anlamda kurda dönüşen küçük çocuk, Türklerin kültürel ve milli kodlarına yerleşmiş olan manevi gücü çağırılmaktadır.

“**Fadime Nine ile Kerem Dede**” hikâyesinde yakılarak tahrip edilen Oğlakçı köyünde Fadime Nine İle Kerem Dede’nin eski zaman aşkını Fadime Nine’den dinleyen anlatıcı, aktüel zamanın yıkıcılığıyla eski zamanların samimi ve huzurlu yaşantısı arasında bir tezat sunar. Hayatlarının sonuna gelen insanların ömürlerinin son deminde yaşadıkları acılar unutulmaz izler bırakmıştır. Oğulları Ahmet’in adını bile bilmedikleri bir yerde savaşa gitmesi ve bir daha dönmemesi bu izlerin en derinidir. Yunanlıların getirdiği “yangın, kan ve utanç”tan⁹¹ tüm Oğlakçı hatta tüm Anadolu gibi Fadime Nine ile Kerem Dede de nasibini almıştır.

“**Himmet Çocuk**” hikâyesinde tetkik heyetine kılavuz olarak verilen on üç yaşındaki Himmet, annesini ve babasını kaybettikten sonra ailenin geri kalanının

⁹⁰ Halide Edip Adivar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 14.

⁹¹ A.g.e., s. 87.

sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmış ve yas sürecini doğal bir biçimde bir çocuk yaşayamamıştır:

“Büyük bir gururla on üç yaşında olduğunu söyledi. Yedi yaşında; ihtiyar bir nine, genç bir kız kardeş, bir çift de öküzle anasız babasız kalmıştı. Öküzlerle kocasız iki kadının tarlalarını yıllarca sürmüş, ortakçılık etmiş, ninesini, kardeşini beslemiş, hatta kız kardeşini ere vermişti. Fakat bir gün, o bölgeye bir hayvan hastalığı gelmiş, iki öküzü birden ölmüştü.”⁹²

Anadolu'nun ilgili tarihsel döneminde yaşanan olağanüstü koşullar, toplumu travmaya sürüklerken bireylerde de yas gibi bazı acıların üstünkörü yaşanmasına sebep olmuştur. Yaşamın kesintisiz bir süreklilik talep eden yapısı, küçük çocukları erkenden olgunlaştırmıştır. Edebî eserlere de yansıyan bu durumun bir örneği olan ve tüm çalışkanlığına rağmen öküzleri ölen Himmet, başka bir çaresi olmadığından mücadeleye devam etmiştir:

“ ‘Ne yaptın?’

Sessiz, omuzlarını silkti. Hiç, ne yapacaktı? Öküzsüz çalışmış, gündeliğe gitmiş, dul kadınların öküzlerini sürmüş, üç yıl çalışmış ve sonunda iki şişman, kocaman dombay (manda) almıştı.”⁹³

Anne babasının ardından küçük kardeşlerine ve ninesine bakmak durumunda kalan Himmet, Anadolu'daki pek çok akranı gibi yaşla birlikte çocukluğunu da bir kenara bırakmak zorunda kalmıştır.

Yakup Kadri'nin *Ses Duyan Kız* hikâyesinde Emine isimli genç kız, Garipler köyünün en zengin ve en namuslu gençlerinden biriyle nişanlanmıştır. Birbirlerini seven gençler erkeğin askere gidişi ve peşinden de şahadetiyle ebediyen ayrılır. Bu habere ağlamayan, haykırmayan hatta konuşmayan Emine, birkaç gün sonra sesler duyarak delirir. Artık kendisine söylenenleri işitmeyen ancak kafasının içindeki sesle yaşayan Emine'nin travmatik yas sonucunda hızla bu hale geldiğini söylemek mümkündür.

Emine'nin gösterdiği en net semptom kimsensin duymadığı bir ses duymasıdır. Ancak artık diğer kişileri değil yalnızca bu sesi duyması, sonrasında bu sesin buyruklarına göre harekete geçmesi ve kendisini gece vakti yollara vurması da ağır travmatik semptomlardır ve Emine'nin aklını yitirdiğini göstermektedir. Emine'nin bu hale gelmesinde etkili olan asıl travma, yaşadığı travmatik yastır ancak sonrasında

⁹² A.g.e., s. 137.

⁹³ Halide Edip Adivar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 137.

kendisini seslere kaptırmasında ve uyarıcı gibi insanları kendisiyle birlikte harekete geçirmeye çalışmasında esas etkili olan savaştır.

Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldız* romanında nişanlısı Murat'ın ölüm haberiyle hepten sarsılan Yıldız, aklı melekelerini tamamen yitirir. Murat'ın ölecek olması zaten Yıldız'da saplantılı bir iç gerilim yaratmış ve ruh hali paranoyaklaşmıştır. Murat'ın ölüm haberi ise bu iç gerilimin dışa infilakıdır. Ruh sağlığının bozulmasıyla gerçek olaylarla hayalleri ve halüsinasyonları birbirine giren Yıldız, Murat'ın asıl ölüm nedenini anlayamaz. Dolayısıyla Yıldız'ın Murat'ın ardından tuttuğu yas, bir askerin şehadetinden duyulan mağrur bir acı değil de sevilenin kurban edilmesinin yaratacağı intikam ateşi ve infial duygusu yaratır.

Yıldız'ın zihni Murat'ın ölüm biçimini çarpıttığı için yas duygusunu da sağlıklı biçimde yaşayamaz. Bu nedenle Yıldız'ın bir süreliğine de olsa delirmesine neden olan ve olay akışının yaslandığı temel mesele, mağara günleri ile birlikte Murat'ın ölümüdür. Yasın doğal bir süreçte yaşanmamış olması da Yıldız'ın yasını travmatik yasa dönüştürmüş ve yas sürecini ağırlaştırarak uzatmıştır. Hastalığı süresince hep Murat'ın boğdurulduğunu düşünen ve hayal eden Yıldız, Murat'ın kendi zihninde yarattığı ölüm sahnesini çağrıştıran her eşyaya ve sözcüğe karşı da çok duyarlı hale gelir ve zihnindeki sahneye karşı saplantı oluşturur. Sürekli olarak zihni o geceye tekrar tekrar döner. Yıldız, çeşitli ve otantik yollar denenerek az çok iyileştirildikten sonra travmatik yastan sıyrılarak doğal bir yas tutma sürecine girer ancak yine de Murat'ın esasen ölmediğini öğrendiği ana kadar acısı hep taze kalır.

Samim Kocagöz'ün *Kalpakkılar* romanında yas unsuru pek çok şekilde kullanılmıştır. Yusuf'un ve Talip'in yas süreci olay akışında bunların arasında en önemli olanlarıdır. Depresyon ve travma sonrası hayata küsme bozukluğu yaşayan ve gündün güne sessizleşip hırçınlaşan Yusuf; zamanla Salih, Rasim, Niyazi, Mehmet, Osman, Cemil, Şevket Bey gibi ast ve üstlerine derinden bir bağlılık hissetmeye başlar. Rütbesi yükseldikçe sorumluluğu da artar ve kendisi dışında diğer askerlerin can güvenliğiyle de alâkadar olmak zorunda kalır. Artık kız kardeşi, Hasan Tahsin veya öldürdüğü Yunan askerini daha az düşünerek Nemide'ye ve İzmir'e yani kurtuluşa odaklanarak var olmak ve savaşmak üzerine yoğunlaşır. Ancak Kurtuluş Savaşı'nın en yoğun geçtiği noktalarda dövüşen Yusuf, arkadaşlarının birer birer şehit olduğunu görmektedir. Kendi komutasında olan askerleri de yitirmek, ordunun sahip olduğu az sayıdaki zabitanın pek çoğunun şehit olduğunu görmek Yusuf'un iyileşme sürecini

engeller. Yusuf'u yaşamaya davet eden tek güç vatanın kurtuluş ümididir. Parsalı Rasim'in ve İlyas'ın düşmanla çatışırken ayrı düşerek kaybolmaları onu derinden etkiler:

“Belki de iki yıldan beri elde silah sağa sola koşmaktan sinirlerim çok yıprandı. Hele dün gece, İzmir'den beraber çıktığım iki arkadaşımı daha kaybedince, büsbütün sarsıldım. Sanki durmadan önümde, arkamda, sağımda, solumda her dakika şehit olanlar yokmuş gibi hep bu arkadaşlarımı düşünüyorum. Kendimi de biraz suçlu görüyorum onların kaybolmasında; şehit olmalarında diyelim. Belki de esir düştüler...”⁹⁴

Yusuf'u derinden etkileyen bu ölümler Yusuf'un da eski kişiliğinden ve kurtuluş umudundan birer parça alıp götürür. Bu bakımdan zaten TSSB belirtileri gösteren Yusuf için tüm kayıpları adına genel bir yas havasına girdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca sosyal iletişim becerileri çok zayıflar ve bazen günlerce ağzını bıçak açmaz veya arkadaşlarını kırıp geçirir. Bu durumun ana sebebi Yusuf'taki bu kronikleşen yas sürecinin travmatik yasa dönüşmüş olmasıdır:

“Normal yastan farklı olarak travmatik yasta ayrılık kaygısı işlevselliği etkileyecek düzeyde tekrarlayıcı ve rahatsız edicidir. Bireyde oluşan tepkiler süreklilik özelliği taşır ve psiko-sosyal işlevsellik alanlarında önemli derecede bozulmalara yol açarlar.”⁹⁵

Aynı şekilde sevdiği kadınla aynı yola baş koyan Talip, Müjgan'ın ardından büyük bir acı yaşayarak yasa boğulur. Romandaki eş zamanlı anlatımda hassas bir noktada bulunan Talip de sevgilisi Müjgan gibi dönemin istihbarat çalışmalarını yürüten bir Kuvayimilliyeci'dir. Anadolu'ya bilgi, insan, silah, bomba, para, altın, asker aktarımı gibi işlerde rol oynar. Anadolu'ya Müjgan ile geçerlerken gemiye yapılan saldırı sonucunda Müjgan, ani bir biçimde şehit olur. Talip çok sevdiği Müjgan'ın şehadetiyle sarsılır. Özellikle Müjgan'ın hiç beklenmedik bir anda gelişen ani ölümünün içerdiği şiddet, yaşanan ölümün anlamını hepten ağırlaştırır. Mücadeleye duyduğu inanç ve görev duygusuyla çalışmalarına devam etse de Talip de Yusuf gibi yalnızca işini yapan, sessiz ve öfkeli bir gence dönüşür. Yusuf ve Talip; vatansever, duygusal, cesur olmak gibi olumlu kişilik özellikleriyle ideale yakın resmedilmiş, olay akışında etkin kişilerdir. Her ikisi de pek çok travmatik etkiye maruz kalmıştır ancak Talip'in Müjgan'ın ardından tuttuğu yas, onun kişiliğinin dönüşmesinde en etkin rolü oynamıştır denilebilir.

⁹⁴ Samim Kocagöz, *Kalpakkılar*, s. 590.

⁹⁵ Tezan Bildik, “Ölüm, Kayıp, Yas ve Patolojik Yas”, *Ege Tıp Dergisi*, s. 228.

Talip Apaydın'ın 1920 Ağustos'unda başlayan *Vatan Dediler* romanında Mahmut ve arkadaşları, Milli Mücadele'nin en yoğun olduğu cephelerde tek tek savaşır. Afyon'dan İnönü Muharebeleri'ne, Kütayha-Eskişehir'den Sakarya Meydan Muharebesi'ne ve son olarak Başkumandanlık Meydan Muharebesi'ne katılırlar. Büyüklü küçüklü pek çok çatışmada Mahmut'u en çok etkileyen Tacım'dan beri kader ortağı olarak gördüğü köylülerinden Kâzım'ın bir anda şehit düşmesi olur. Kâzım'ın yasını savaş süresince tutan Mahmut, her ölen asker için üzüldürken hep Kâzım'ı hatırlar. Ernest Jones askerlerdeki bu psikolojiyi şöyle açıklar:

“Örneğin, yakın bir arkadaşının öldüğünü görmesi bir askerde derin bir teessüre yol açarken ve müteakip nevrozuyla yakından bağlantılı şekilde etkili olurken, aynı heyecanı yaşamış diğer bir askerde bu heyecanla hiçbir şekilde ilişkili olmayan başka bir nevroza neden olmuştur; aynı çıkarımı savaş zamanındaki başka acılı olaylar için de yapabiliriz, yayılım ateşinin altında bekleme gerilimi, canlı canlı gömülme korkusu vs. gibi.”⁹⁶

Kâzım'ın ölümü, diğerlerine zaferi göremeden ölme olasılığını hatırlatıp durur. Bu durum, savaşta her ölenin kişiye kendi ölümüne dair ihtimali hatırlatması bakımından savaşçılarda önemli bir etki bırakır:

“Toprak yolda bir iki saat yol aldılar. Kış akşamı erkenden inmişti. Ortalık ayazdı. Molla Mahmut içine gömülmüş düşünüyordu. Kâzım'ı anımsadı, bir yerleri derin derin sızlıyordu. ‘Ne olurdu şimdi o da aramızda olsaydı. Kahpe felek ettin edeceğine. Nereye gömüldüğünü bile bilmiyoruz. Çoluk çocuğuna ne diyeceğiz?’”⁹⁷, “-Buradayız emme eksildik, dedi Mahmut. Acılı bir sesi vardı. -Yaa, kara yazılı Kâzım. Ne olurdu o da kurtulsaydı? Hep sustular. Bir söz bulup söyleyemiyorlardı. Mahmut'un gözleri yandı. Kendi kendine ağlamaya başladı.”⁹⁸

Bir gece Mahmut ve Haceli nöbetçiyeiken düşman taarruzu başlar. Mermi yetersiz olduğu için asker süngü takar ve amansız bir süngü savaşı başlar. Bu karmaşa içerisinde Teğmen Galip, Mahmut'un hayatını kurtarır ancak kendisi dramatik bir şekilde şehit düşer. Çok sevdiği teğmenin bu genç yaşta hem de kendi hayatını kurtardıktan hemen sonra gözlerinin önünde ölmesi, Mahmut'u, Kâzım'ın ölümünden bile daha derin bir biçimde sarsar.

Sakarya'da düşman geriletilmiştir. Son darbe için düşman güçlerinin teyakkuzda olmadığı bir an seçilir. 25 Ağustos gecesini taarruza başlayan Türk ordusu balodaki düşman kuvvetlerini gafil avlar. Kuvvetli bir çarpışma yaşanır. Çarpışmada Hamdi de

⁹⁶ Ernest Jones, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 92.

⁹⁷ Talip Apaydın, *Vatan Dediler*, Literatür Yay., İstanbul 2021, s. 206.

⁹⁸ A.g.e., s. 213.

yaralanır ve yarasının mahiyeti anlaşılmasından sıhhiye tarafından kaldırılır. Mahmut, Kâzım ve Teğmen Galip için tuttuğu sürekli yastan sonra tek tek şahıslar için üzülemediğini şaşkınlıkla fark eder. Artık duyarsızlaşma başlamıştır. Sanki genel bir yas haline bürünmüştür. Teğmen Galip’le Kâzım’ın ölümlerinin kanlı bir biçimde gözlerinin önünde olmasından dolayı bu görüntüleri sürekli hatırlamakta, gencecik yaşta ölmelerinden dolayı ayrı bir hüznü duymaktadır. Mahmut’un tuttuğu zamana yayılan bu yas, askerlerde görülen travmatik yastır. Aralarında kader ortaklığı olan ve bu sayede kardeşlik duyguları gelişen askerlerin cephede böylesi bir ölümle yüzleşmesi, kendi ölümlerinin de her an olabileceği düşüncesini hatırlatmasından dolayı askerlerde yastın yanı sıra korku, öfke ve çaresizlik duyguları uyandırır.

Sevinç Çokum’un *Ağustos Başağı* romanında savaşa katılan yan karakterlerin ani ölümleri de önemli bir yer tutmaktadır. Hayata dair tüm hayallerini erteleyerek cepheye koşan ve bir anda şehit düşen askerlerin diğer askerlerde ve ailelerinde yarattığı acı; Mülazım Refik, Osman, İlyas, İzzet gibi farklı kişiler üzerinden ele alınmıştır. İzzet’in şehit değil gazi olduğu sonradan anlaşıldığından bu haber büyük bir sevinç uyandırır. Ancak Söğüt’te çocukluklarından beri arkadaş olan Osman’ın ve İlyas’ın ölümleri herkes için yıkıcı olur. İzzet, arkadaşı İlyas’ı yitirdiği günün akşamı yas, başkaldırı ve şaşkınlık duyguları içinde çaresizce kıvrınır:

“Biraz ötesinde Hayri böcek gibi dertop olmuştu, uyuyordu. Ama uykusunda da cepheyi, savaşı yaşadığı ara sıra istemsiz kıpırdanışlarından belliydi. Diğer askerler de yorgun gövdelerini öylece bırakmışlardı toprağa. Şimdi İzzet fırlayıp koşmak, bu dipsiz karanlığın içinde koşmak ve ‘Neden susuyorsunuz?’ diye bağırarak istiyordu. Dağa taş, düşmanın şimdilik susmuş toplarına, makinalı tüfeklerine ‘Neden susuyorsunuz!’ diye bağırarak. ‘Hadi kusun mermilerinizi... Kusun alevlerinizi!’ Ama hiçbir şey yapamıyordu. Sadece karanlığın çekilip gitmesini bekliyordu. Çünkü İlyas’ın öldükten sonraki yüzünü gecenin o siyah örtüsü de örtemiyordu. Bütün gece bu ölümün solgun aydınlığının vurduğu yüz, İzzet’in karşısından gitmedi.”⁹⁹

Romanda İlyas, Osman gibi kişilerin ani ölümleri travmatik yasa sebep olur. Bu yaşantı depresyonu da tetiklemektedir. “Ölen kişi ile kurulan bağ, kişinin tuttuğu yer yahut yas tutan kişinin yaşı, cinsiyeti vs. yastın biçimini, süresini ve şeklini değiştirebilir. Psikiyatrik morbidite (birlikte seyreden hastalık) daha çok depresyon, anksiyete ve madde bağımlılığı biçiminde gelişir.”¹⁰⁰

⁹⁹ Sevinç Çokum, *Ağustos Başağı*, s. 234, 235.

¹⁰⁰ Çağrı Yazgan, “Yaşlılıkta Yas”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, VII, (2006), s. 179-184.

Söğüt'e düşen kara haberler ailelerinde ve Söğüt halkında kahredici bir etki bırakır. Haberi alıp cephede olan askerlerde ise bazen büyük bir çaresizlik bazen de yersiz bir cesaret ve atılım isteği uyandırır. Esasen İzzet'in de yaşadığı bu duygu patlaması; yas, bıkkınlık, yorgunluk, korku ve anksiyetenin isyanla birleşmiş şeklidir.

1.4. Asker Yakınlığı

Milli Mücadele yıllarında savaşçılar, Kuvayımillie ve sonrasında orduya katılarak savaşmışlar, bazı kişiler de çetecilere katılmışlardır. Her gruptan savaşçı ailesini bırakarak uzaklara gitmiş ve dönemin tarihsel koşulları sebebiyle evle sağlıklı bir haberleşme imkânı bulamamıştır. Özellikle orduya katılan askerler, bazen ilk başta dahi nereye gönderileceğini bilmeden ailesinden ayrılmış, asker takviyesi ihtiyacıyla sık sık yer değiştirmek suretiyle çeşitli cephelerde bulunmuşlardır. Askerler geride bıraktıkları ailesinin durumunu merak etmekte ve evden haber alamadığı veya kötü haberler aldığı için motivasyonunu kaybetmektedir.

Aynı şekilde cephede yakını olan ve genellikle kadınlardan, çocuklardan ve yaşlı erkeklerden müteşekkil aile de cephede olan yakınları için endişelenmekte, yakınlarıyla düzenli bir irtibat kuramamaktadırlar. Bu durum her iki tarafta da endişeye neden olmaktadır. Kötü haberler askerlerin şevkini kırarken iyi haberler de eve ve memlekete karşı derin bir özlem uyandırmaktadır.

Milli Mücadele'nin kendine has ruhu ve koşulları nedeniyle askerler daha çok yurdu düşmandan temizlemeye ve savaşı bir an önce bitirmeye çalışmaktadır. Köylü ve eğitimsiz olan ve askere alınan kişiler de cephede eğitilerek savaşın nedeni, amacı ve önemi konusunda bilinçlendirilmektedir. Dolayısıyla savaşa giden kişi için evde olmamak değil evden haber alamamak temel stresördür. Asker yakını olan kişiler ise yakınlarının hayatı adına daha endişeli olmaktadır. Bazen de giden kişinin ailedeki konumu nedeniyle oluşan boşluk, geride kalanların yaşamını alt üst etmektedir. Bu nedenle askerler kadar asker yakınları için de savaşın gidişatı hayati bir öneme sahiptir.

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe, İhsan'a âşık olsa da evinde onun cepheden dönüşünü beklemeksizin kendisi de cepheye koşar. Hemşirelik yaparken askerlerin yalnız yaralarını sarmaz; onlara kardeş olarak moral verir, şefkat gösterir. Yine de bu durum Ayşe'yi İhsan'ın ne halde olduğuyla içten içe ilgilenmekten alıkoymaz. Hatta cepheye gidip savaşın en çetin yüzünü birincil olarak gözlemleyen Ayşe için İhsan'ın hayatta olduğunu bilebilmek çok daha önemli olmuştur.

Haberleşmenin çok zor ve kesintili olması, ölümün ise bilhassa askerler yani İhsan için bir mermilik mesafede olması, ayrıca itiraf edilmemiş bir aşkın iletişimi zorlaştırması Ayşe için hayli zorlayıcıdır. İhsan'dan elbette düzenli ve sağlıklı bir biçimde haber alamaz. Ağabeyinin ve arkadaşı Peyami'nin de cephede olması Ayşe'nin hayatında önemli olan tüm erkeklerin savaşta olduğu anlamına gelir.

Sahra hastanesinde her gün yüzlerce gazi ve şehit gören Ayşe için en yakınlarının da aynı tehlikede olduğunu bilmek travmatik süreci zorlaştıran ve uzatan bir etki bırakmaktadır. Elbette aynı şekilde bugünlerin sona erdiği, İhsan ile birlikte olabileceği bir geleceği hayal etmek ancak savaşın kazanılmasıyla mümkündür. Dolayısıyla Ayşe, maddi ve manevi anlamda tüm varlığıyla mücadeleye hizmet eder.

Vurun Kahpeye romanında asker yakınlığı ana karakteri nesneden özneye taşıyan bir basamak görevindedir. Romanın aslı kahramanı olan Aliye, Kuvayımilliyeci olan Tosun Bey'e âşıktır. Romandaki Hacı Fettah, Uzun Hüseyin ve Yunan komutanı Damyanos, Tosun Bey'in doğal düşmanlarıdır. Tosun Bey'i yakalamak, esir almak ve öldürmek isterler. Tosun Bey'in Aliye'nin yaşadığı eve sığındığı düşünülerek ev gözetimde tutulur. Tosun Bey bir süre kaçak hayatı yaşamak zorunda kalır. Bu noktada Tosun Bey'in can güvenliğini sağlamak Aliye'nin görevi olmuştur. Aliye, Tosun Bey için endişelenmek bir yana onun hayatını korumak ve gerektiğinde zor kararlar almak mecburiyetinde kalmıştır.

Roman; iyilikle kötülüğün çatışması, Anadolu'daki taassup ve cinsiyetçi söylem, dini ve manevi duyguların istismarı, sınıf çatışması, aşk ve vatan ikilemi gibi temalar üzerinde yoğunlaşarak iç cepheye odaklanmıştır. Böylelikle yazar, savaş edebiyatı yaparak milliyetçilik duygularını körüklemeyi değil yeni devlet yapısı üzerinden imar edilmesi gereken Anadolu'nun belli başlı sorunlarına değinmeyi ve en çok da dar çevre tutuculuğunun bilhassa kadınlar üzerinde doğurabileceği kötü sonuçları başkışisi kadın olan bir roman üzerinden göstermeyi amaçlamıştır.¹⁰¹ Belki de bu nedenle romanda Tosun Bey'i her ne kadar Kuvayımilliyeci bir asker olsa da Aliye'yi ve halkı zorluklardan kurtaran kahraman olarak değil aksine Aliye tarafından kurtarılan, Aliye karşısında daha pasif ve aşk uğruna yaptığı hatanın Aliye tarafından giderildiği muvaffakiyetsiz kişi olarak görürüz. Yazar, okurun gözünde askerleri değil Aliye'yi yüceltmek ister. Tosun Bey'in hakkını ise yapacağı son fedakârlıkla bacaklarını

¹⁰¹Bülent Kalkan, *Kurtuluş Savaşı Romanlarında Aydın Tipi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 156-157.

yitirmesi sonucunda teslim eder. Yine diğer eserlerden farklı bir biçimde asker olan Tosun Bey olsa da asıl mücadeleyi yürüten kadın karakter yani Aliye'dir.

“Tanıdığım Çocuklardan” hikâyesinde babasının ölümüyle açlık ve sefaletle karşı dört kişilik ailesini geçindirmek zorunda kalan Rüstem'in acı yaşamı ona paketlerini taşıtan anlatıcı tarafından anlatılır. Muharebeye gidip bir yıldır haber alınamayan babanın acısı bir yana, geride kalanların üstlenmek zorunda olduğu ekonomik ve sosyal sorumlulukların artması asker yakınlığının kişiyi travmatize eden önemli yönlerinden biridir. Paket taşıyarak, gazete dağıtarak ailesini bir arada tutmaya çalışan Rüstem'in içine girdiği hayat mücadelesi çocuğa, babasının yokluğunu sorgulama lüksü dahi tanımaz. Anlatıcının ve elbette okurun kalbinde yara açan bu durum, anlatı malzemesi olması yanında savaş gerçeğidir:

“ ‘Annen bir iş tutmuyor mu?’

‘Nasıl tutsun hanım teyze, hasta yatıyor.’

‘Ona, size kim bakıyor?’

Bu defa isyanla, hayretle ayakları soğuk taşlara kakılıp durdu. Yokuşu süpürerek çığırışan poyrazı yenmek için sesinde azıcık yırtılmış, azıcık hırçım, fakat gurur ve kuvvet sezilen bir incelikle, ‘Ben yok muyum, ben anneme bakamaz mıyım?’ diye haykırdı.”¹⁰²

Rüstem gibi çocuklar babanın evden ayrılışı veya şehadetiyle ailenin tüm ekonomik sorumluluğunu üstlenirler. Bu görevin üstesinden gelmek için okuldan ayrılan çocuklar evi geçindirirken bir yandan da kendilerinden küçük kardeşlerini okutmaya çalışırlar. Buna benzer aile dramları daha çok hikâyelerde ele alınmıştır. O dönemin toplumsal ve ekonomik yapısının kadına çalışma alanı açmaması ve genellikle annenin evde diğer çocuklarla ilgilenmek zorunda kalması da çocukları bu yola sevk eden temel unsurlardır.

“Şebben”in Kara Hüseyin’i” hikâyesinde K. köyünü ziyaret eden anlatıcı, Şebben ve Kezban gibi erkeklerini orduya yollamış ve yollarını bekleyen kadınlarla sohbet eder. İki yıldır izin alıp gelemeyen Kara Hüseyin'in resmini çıkarıp her gece öpüp ağlayan Şebben, savaş hikâyelerini anlatıcısından büyük şevkler dinler. Özellikle oğlunun ölümünden sonra kocası Kara Hüseyin'e tüm ilgisini yönelten Şebben, bir gün dayanamayarak Kara Hüseyin'e yazdığı mektupta askerden kaçmasını yazmıştır. Kaçaklığı gururuna yediremeyecek olan Kara Hüseyin bu isteği reddeder ve Şebben bu yaptığını anlatıcıya aktarırken hareketinin yanlışlığını da kabul eder.

¹⁰² Halide Edip Adivar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 32.

Şebben’i tam ordu Sakarya zaferini kazanmak üzereyken bu yola sevk eden asker yakını olmanın yarattığı zorluklardır. Bu zorlukları ve özlemlerini mani ve türkülerle dile getiren kadınlar için hayat, askerlere olduğu kadar zordur. Bu zorluğu dinlediği türkülerle hissedilen anlatıcı “O vakit gözlerimin önüne kolları bomboş, elleri parça parça, mustarip ve hasretli Anadolu kadınları geldi. Anadolu’nun heybetli ve sonsuz dağlarının bir an kalkması ve arkasındaki sevgililerin görünmesi için kara toprakların sert kayalarına yalvarıyordu.”¹⁰³ diyerek asker yakınlığının bilhassa kadınlara yaşattığı buhranı teslim etmektedir.

Eşinden ayrı kalan kadınlar, ya çocukların yetiştirilmesini üstlenerek çocuklara hem anne hem baba figürü oluştururlar ya da bu hikâyede olduğu gibi eşleri olmadığı için hem çocuksuz hem eşsiz bir başına kalırlar ve gelin oldukları ailenin büyükleriyle ilgilenirler. Evli oldukları için eşi ortada olmasa bile kendi ailelerinin yanına dönmeleri uygun karşılanmaz. Ayrıca büyük çoğunluğu tarımla ilgilenen aileler olduğu için evin gelini eşi olmadığı için ev işleri dışında tarlada da çalışmak zorunda kalır.

Yakup Kadri’nin “**On Dört Yaşında Bir Adam**” hikâyesinde düzensiz ve sapa köy yollarında arabacıyla birlikte şehir yolunu bulmaya çalışan anlatıcı, yaşından hayli küçük gösteren ancak sorumluluklarının ağırlığıyla olgunlaşan bir çocukla tanışır. Anlatıcının henüz çocuğu tanımadan çocukla ilgili sezileri, hikâyenin kurgusal yapısında merak unsurunu azaltsa da dönemin gerçekliğini en baştan dillendirmesi açısından da önemlidir. Seferberliğe giden babasının künyesinin gelmesinden sonra tam bir aile babası olarak evini çekip çeviren çocuk artık aynı talihi paylaşan akranları gibi çoktan çocukluktan çıkmıştır.

Köyde çiftçi, şehirde tüccar olan çocuk-adamın kimliğinin bu şekle dönüşmesinin temel nedeni baba figürünün olmamasıdır. Asker yakını olup beklenen askerin ölmesi sonucunda yas tutmak, doğal bir tepki olsa da ilgili tarihsel koşullarda evin büyük çocuğu yaşının ötesinde sorumluluklarla donanarak yas tutmakla veya çocukluğu sürdürmekle vakit kaybedemez ve çok erkenden olgunlaşır. Türk toplumunda sosyal bir değer olan aileyi geçindirmek, ele güne muhtaç kalmamak düşüncesi bilhassa babasını yitirmiş erkek çocuklarını erkenden olgunlaştırmaktadır ve yetim kalmanın sıradanlaştığı savaş yılları bu bakımdan pek çok olgun çocuk yetiştirmiştir.

---

¹⁰³ A.g.e., s. 110.

“**Gizli Posta III**” hikâyesinde esir kafilesiyle İstanbul’a dönen ancak kendisiyle hiçbir iletişim kurmayan sevdiği adama mektup yazan genç kadın, mektubunda sevdiği adama kendisini dört yıldır beklediğini yazar. Eski askerlerin uzun süre savaş ortamında kaldıktan sonra kaçınma psikolojisiyle sosyal yaşama uyum sağlamamaları bu hikâyede de kendisini göstermektedir. Eski asker; İstanbul’un tamamen değiştiğini, insanların savaşı umursamadığını, toplumun askerleri unutarak yaşamına döndüğünü söyleyerek herkesi suçlamış ve kendisini dört yıldır bekleyen genç kadınla iletişime dahi geçmek istememiştir. Sevdiği adamın içine düştüğü yalnızlığın ve buhranın sebebini anlayan genç kadın, erkeği ikna etmek için yazdığı mektupta bir asker yakınının ruh halini olduğu gibi yansıtmaktadır:

“Neden her biri bir adsız nefer gibi hayat yolunu alın teriyle sökmekte olan kadınlardan ve genç kızlardan haberin yok? Ben bunlar arasındayım. Ve seni, yadırgamıyacağın bir noktada bekliyorum. Burada bizim için dört yıl evvel başlayan kahramanlık dolu büyük hayat sona ermedi. Cephelerden dönenleri gene siperler bekliyor. Bu siperler yeni kurulacak evlerdir. Ve bu evler, bizim son müdafaa hatlarımızdır.”¹⁰⁴

Dört yıl beklediği erkeğin genç kadını da herkesle aynı kefeye koyarak herkesten uzaklaşması kadın için zorlu bir mücadelenin başlangıcıdır. Esir dönen erkeğin yenilmişlik duygusuyla hayata küsmesi ve yalnızlığına gömülmesi üzerine genç kadının yeni cephelerin ve yeni savaşların olacağını yani hayatta başka türlü savaşların da var olabileceğini ve hayatın devam ettiğini dile getirmesi, erkeğin psikolojisini anladığını göstermektedir.

Aka Gündüz’ün *Dikmen Yıldızı* romanında Yıldız, işgal döneminde pek çok travmatik olguyla farkında olmaksızın mücadele ettiği için hayli paranoyak bir ruh hali içine girer. Nişanlısı Murat’ın cepheye gideceği gerçeğiyle bu nedenle yüzleşemez ve neredeyse aklını yitirir. Esasen gizli görevde casusluk yapan ve görevin salâhiyeti bakımından ölü olarak bilinmesi gereken Murat, bizzat Mustafa Kemal’in emriyle görevini ifa etmektedir ancak bu gerçek Yıldız’dan gizlenir. Bu travmatik durum, Yıldız’ın gerçekle bağını kopararak onu paranoyaya ve depresyona sürükler.

Yıldız, esasen asker yakını olduğunu idrak edebilecek durumda da değildir. Murat’ın yokluğunda tamamen eski kimliğini ve inisiyatif alabilen cesur yönlerini yitirmiştir. Murat’ın yokluğu aynı zamanda Murat’ın babası olan Beybaba’nın da hayatını tamamen değiştirir. Bu durum, askerinin görevde veya cephede olmasının tüm

¹⁰⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, s. 150.

aileyi ilgilendiren ve etkileyen bir durum olduğunu göstermektedir. Yıldız ve Beybaba birbirlerine destek olurlar el yordamıyla karanlıktan aydınlığa geçmeye çalışırlar.

Samim Kocagöz'ün *Kalpakkıllar* romanında Yusuf, ailesini kaybetmiştir. Geride nişanlısı ve kendisinin de akrabaları olan nişanlısının ailesi kalmıştır. Yusuf'un Anadolu'ya geçmesine bizzat amcası yardım eder. Nişanlısıyla görüşükten sonra aradaki üç yılda Yusuf, en çok nişanlısını ve İzmir'in kurtuluşunu hayal ederken nişanlısı da Yusuf'u beklemiştir. Üç yılın sonunda Yusuf'un dönüşü Yusuf için, sakatlığı dolayısıyla trajik olsa da nişanlısı Nemide'nin nazarında önemli olan tek şey, Yusuf'un sağ salim dönebilmiş olmasıdır. Nemide, Yusuf'un küskünlüğü karşısında onun kafasının içine girmeye, onu anlamaya çalışır. Yusuf'a hoşgörüyü yaklaşır ve onunla iftihar ettiğini belli eder. Asker yakını olarak yıllarca Yusuf'un yolunu bekledikten sonra onun bu küskün halini yenmesine yardım etmeye çalışır. Ne var ki Yusuf'un travmaları hayli derinlerde olduğu için hiçbir şeyle avunamayan, karamsar ruh hali Nemide'nin karşısına dikilir.

Savaşlarda en kötü senaryo ölüm olsa da yurduna sağ dönen asker, eski çevresine ve eski benliğine uyum sağlamakta çok zorlanır. Bu durum asker yakınları için de geçerlidir. Bazen depresyonla seyreden travma sonrası stres bozukluğu bir ömür sürerken asker yakınları travmatize olan yakınlarını iyileştiremez ve eski bağları kuramaz. *Kalpakkıllar* romanında da Nemide, eski Yusuf'u arasa da, sağ kolunu kaybetmesini önemsemese de Yusuf'un eski benliğine dönmesi ihtimali zor görünmektedir:

“...Allahını seversen Yusuf, bu küskün halini bir yana at. Aklından geçenleri biliyorum. Seninle ömrüm oldukça iftihar edeceğim. Senin gibi bir kahramana ömrümce layık olamaya çalışacağım...”

Nemide, birdenbire gözlerinden boşanan yaşlarla yerinden fırladı. Kapıya doğru yürüdü. Yusuf, şaşkın seslendi:

‘Dur, nereye gidiyorsun Nemide?’

‘Yorgunsun Yusuf, yat uyu. Ben senin sivil elbiselerini çoktan ütöleyip hazırlamıştım. Ama yarın kışlaya gideceğini söyledin. Asker elbiselerini temizleyip ütöleyeyim.’

Bu sözleri söylerken Nemide, hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordu. Yusuf kalktı, onu sağ kolu ile göğsüne bastı. Yaşlı yanaklarından öptü.”¹⁰⁵

¹⁰⁵ Samim Kocagöz, *Kalpakkıllar*, s. 694-695.

Nemide'nin eski Yusuf'u bulamayışı, Yusuf'un uzun bir sürece yayılmış olan travmatik yaşantılarının benliğinde yarattığı değişimden kaynaklanır. Eve dönen bu sessiz ve karamsar eski asker, aile üyelerinin de yaşamını olumsuz yönde etkiler. Zahava Solomon, Vietnam gazilerinin de yaşadığı bu durumu şöyle tespit eder:

“Polner tarafından iki yüz Vietnam gazisinin ailesiyle yapılan görüşmelere dayanan bir çalışmada, aile üyelerinin gazilerin duygusal dengelerinde önemli bozulmalar algıladıkları belirtilmiştir. Özellikle evlilik ilişkilerinde ciddi şekilde kişilerarası problemler olduğu görülmüştür. Özellikle ölen arkadaşlarının yasını hâlâ tutan veya hayatta kaldığı için suçluluk duygusu hisseden gazilerin yakın insanî ilişkilere dâhil olmadıkları görülmüştür.”¹⁰⁶

Talip Apaydın'ın *Toz Duman İçinde* romanında Kül Hamit, cephede olduğundan karısı Nazife gelin ve oğlu köyde bir başlarına kalmışlardır. Nazife gelin tek başına çocuk büyütüp tarla işlerine yetişmeye çalışırken büyük bir umut ve sabırla kocasını bekler. İmam Ziver Efendi ise Kül Hamit'in yokluğunu fırsat bilerek gece vakti Nazife gelinin evine gider. Yalnız bir kadın olan Nazife, imamın niyetini anladığı için kapıyı açmaz ancak kocasının yokluğunda erkeklerin kendisini bu şekilde taciz edebileceklerini düşünmeleri Nazife'yi bir kat daha üzer ve korkutur. Bir kez daha tekrarlanırsa ne yapacağını, kimseden aman dileyip dilememesi gerektiğini kestiremez. Kocasından haber alamayan Nazife, onun ölümü halinde başına geleceklerden korkar. Geceleri rahat uyuyamaz, her sese irkilir. Anadolu'nun bir köyünde bir çocukla bir başına kalmış genç bir kadın olmanın tüm zorluklarını çeker. Onun için tek kurtarıcı kocasının sağ salim dönmesi olacaktır ancak kocasından düzenli biçimde haber bile alamaz: “Bir kedi miyavlasa bir köpek havlasa, bir şey oluyor sanıyorum. Gözüme uyku girmiyor. Hamit yanımdayken böyle miydin hiç? Haberim bile olmazdı. Yolla Allah'ım gayri Hamit'i. Yetiversin bu yalnızlık!”¹⁰⁷

Hamit'in cepheden kaçarak gelmesi Nazife'nin umduğu türde bir geliş olmaz. Nazife, kaçtığından pişman olup tekrar düzenli orduya yazılan Hamit'in yolunu beklemeye devam edecektir.

Vatan Dediler romanında, Molla Mahmut cepheye gittiğinde eşi ve çocuğu da köyün yağmalanma ihtimaline karşı İbrahim Efendi'nin yardımıyla Tuzcu Sadık Ağa'nın yanına gitmiştir. Annesi Ayşa Kadın ise toprağından geçmeyerek tek başına

¹⁰⁶Zahava Solomon, “TheEffect Of Combat-RelatedPosttraumatic Stres Disorder On TheFamily”, *Psychiatry*, LI, (1988), s. 325.

¹⁰⁷ Talip Apaydın, *Toz Duman İçinde*, Literatür Yay., İstanbul 2021, (6. bs.), s. 79.

köyde kalmayı yeğlemiştir. Mahmut, eşinin ve çocuğunun nerede olduğunu güç bir şekilde öğrenip görüşme imkânı bulmuştur ancak eşinin Mahmut'tan Mahmut'un da eşinden haber alması çok güçtür. Aile üç yana dağılmış olup eşi çalışmaya başlamıştır. Köyde bir başına kalan Ayşa Kadın ise Yunanlıların eziyetlerini tek başına göğüslemek zorunda kalmış, Nazife gelinle birbirlerine yoldaş olarak dağılan ailesinin yolunu beklemiştir.

Nazife gelin de Ayşa Kadın gibi kocasının tekrar cepheye gitmesinden sonra oğluyla bir başına kalmıştır. Önceleri sadece İmam Ziver Efendi gibi kapısına dayanabilecek erkeklerden korkarken artık düşman köyün içine kadar girmiştir. Ayşa Kadın'dan başka sığınacak dalı kalmayan Nazife gelin için yine tek kurtuluş Hamit'in sağ salim dönmesi ihtimalidir.

Ayşa Kadın, hem gelininden hem oğlundan haber almaksızın toprağını tek başına işleyerek hayatta kalmaya çalışmıştır. Tahrip birlikleri evini yaktığında dövünürken karşısında oğlunu sağ salim görür. Bu karşılaşma Mahmut'un iki yıldır taşıdığı ağır yükten kurtulvermesini sağlar. Ayşa Kadın da nihayet oğluna sağ salim kavuşmuştur. Bu sahne asker yakınlığı travmasının iki yönünü de yani hem asker hem asker yakını açısından bir arada göstermektedir. Ayşa Kadın, artık oğlunun gelişiyse gelininin ve torununun da geleceğini, eski günlere döneceklerini bilir.

Sevinç Çokum'un *Ağustos Başağı* romanında Nazik Ana oğlunun, Esmâ da sevdiği adamın yolunu gözlemektedir. Cepheden haber alamamak ve Söğüt'e düşen şahadet haberleri Söğüt'te kalanların endişesini artıran en önemli unsurlardır. İpek kozacılığı yapan Nazik Ana, askerler için bez dokur. Esmâ, hem bez dokuyup yararlı olmak hem de Nazik Ana'nın gözüne girerek yakınlık kurmak amacıyla Nazik Ana'nın yanına gider. Ortak bekleyişleri iki kadını yakınlaştırır. Nazik Ana, Yusuf'la ilgili duyduğu kaygıdan dolayı iyice ipek böceklerine gömülmüştür. Zaten bir oğlunu daha önce şehit veren Nazik Ana, Yusuf'un cephede olmasından hem gururlanır hem de oğlunun geri dönmeme ihtimalinden duyduğu kaygıyla kendisini askerlerin işlerine verir.

Esmâ ise Yusuf'a duyduğu sevgiyi ve bağı kimseye söyleyemediği için Yusuf'la ilgili haberleri başkalarından laf arasında duyarak kendini rahatlatmaya çalışır. Bir yandan da Nazik Ana'nın gözüne girmek, Yusuf döndükten sonra ona gelin arayacak olan müstakbel kayınvalidesinin aklına ilk olarak Esmâ'yı getireceğinden ayrıca önemli

bir sınava dönüşür. Esmâ, Yusuf'a olan aşkını keçilerine anlatır ve Yusuf'un kendisine olan duygularından emin olamaz. Kendisini isteyen varlıklı aileye gelin gitmemek ve annesinin ısrarlarına karşı koymak Esmâ için, Yusuf'un cephede olmasından kaynaklanan diğer bir önemli sorundur. Her duyguyu içinde yaşayan Esmâ için mutluluk ihtimali savaşın gidişatına bağlıdır ve kendisi her ne kadar sivil de olsa hayatındaki tüm çatışma unsurları savaşın sınırlayıcılığından kaynaklanır.

Esmâ'nın içinde bulunduğu kuşatıcı şartları ortadan kaldırarak onu kurtarabilecek tek kişi Yusuf'tur ve Yusuf'un da bunu yapabilmesi için dönüşüm yolculuğunda başarılı olması gerekmektedir. Dolayısıyla kahramanın dönüşüm yolculuğu kendisiyle birlikte diğer yarısı olan hayatının kadınının da yolculuğunu belirlemektedir. Joseph Campbell'in bu durumu şöyle açıklar:

“Düşmandan zorla elde edilen egemenlik, canavarın kötülüğünden kurtularak kazanılmış özgürlük, tiranın, Yerinde Duran'ın yarattığı uğraşlardan çıkan yaşam enerjisi, bir kadın olarak simgeleştirilmiştir. O, ejderlerin öldürüldüğü sayısız öyküdeki genç kız, kıskanç babadan kaçırılmış gelin, melun âşıktan kurtarılan bakiredir. Bizzat kahramanın “diğer yarısıdır” –çünkü “her biri ikisidir””: eğer kahraman dünyanın kralıysa, bakire dünyadır ve eğer kahraman savaşçıysa, bakire de ündür. Bakire, kahramanın kaderinin imgesidir, kahraman onu kuşatıcı şartların hapisanesinden kurtaracaktır. Fakat kaderine aldırmadığı ya da yanlış düşüncelerle aklı karıştığı yerde, kahramanın hiçbir çabası işe yaramayacaktır.”¹⁰⁸

Esmâ ile Yusuf, birbirlerinden ayrı ve birbirlerinden habersiz olsalar da aynı yolculuğu sürdürmektedirler. Her ikisi de bir bütünün iki yarısı gibi birbirlerinden uzakta birbirlerini düşünerek, birbirleriyle avunarak zorluklarla mücadele etmektedirler. Bu nedenle büyük kurtuluşun ödülü her ikisi için de aşk olur ve çektikleri tüm sıkıntılar giderilir.

Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* romanında yıllar süren savaşlardan sonra mütarekeyle birlikte teyzesi Selime Hanım'ın evine yerleşen Cemil, teyzesinin kızı Neriman ile bir aşk ilişkisi içindedir. Kocasını cephede yitiren Neriman, yıllar yılı Cemil'in de dönmesini beklemiştir ancak Cemil, zihnen Neriman'ın yanında değildir. Bu duruma içlenen Neriman, Cemil'in dönüşünü pürüzsüz bir sevinçle yaşayamaz ve Cemil'e sitem eder:

“Vuruşacaktınız... Yüzünüz nasıl değişti birden... Bu kadar alıştınız mı boğuşmaya? Duramaz mı oldunuz dövüşmeden? Daha ne kadar sürecek bu ölüp öldürmeler? Hesapladım geçenlerde... Hapse girdiğinizden bu yana on yedi yıl geçmiş... O zamandan

¹⁰⁸ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 301.

beri Makedonya'da vuruştunuz... Trablus'ta vuruştunuz... Balkan Savaşı'nda vuruştunuz... Dört yılda Seferberlik sürdü... Bu dört yılda bizi dört saat düşündünüz mü?"

109

Neriman, şehit verdiği kocasında benzer travmaları fazlasıyla yaşamıştır. Üstelik ilk eşinden Enver adında küçük bir oğlu vardır. Cemil'le hayatını birleştirmeyi uman ve evlerine çöken yas havasını artık dağıtmak isteyen Neriman, Cemil'in hep eli tetikte gözü dışarıda halini gördükçe kahrolur. Kendisine eş olacak kişinin aynı zamanda oğluna da baba olacağını yani çocuğunun da sorumluluğuyla hareket etmesi gerektiğini bilen Neriman için Cemil'in gizli kapaklı davranışları ve tehlikeli eylemleri yeni bir endişe kaynağına dönüşür ve Cemil'in dönüşüne ağız tadıyla sevinemez.

Cemil, kaçak hayatı yaşamaya başlar ve Doktor Münir'in evine sığınır. Neriman'ın hamile olduğunu öğrenmesi üzerine Cemil, ani bir evlilik kararı alır. Evlendikleri gece –İzmir'in işgalinin bir gün öncesi (14 Mayıs 1919)- ittihatçı düşmanları tarafından ev basılacağı için kaçan Cemil, Doktor Münir'in evinin de basıldığını görerek eski arkadaşlarından Teğmen Recep'in yanına gider. Neriman, Cemil'i yıllarca bekledikten sonra nihayet evlenmiş olsalar da şimdi hem hamiledir hem de Cemil, Anadolu'da savaştadır. Neriman'ın yaşadıkları dönemin İstanbullu kadınlarının yaşadıklarının izdüşümüdür. Yaşadığı kent, henüz işgal altında olmasa da kocası savaştadır ve doğru düzgün bir haberleşme olanağı bile bulunamaz. Üstelik Cemil'in ittihatçı oluşu da Neriman'ın yaşamını zorlaştırmakta; halkın gözünde onu, bir kaçağın karısı konumuna indirgemektedir. Zaten Cemil'i ele veren Cemil'in ittihatçılığından rahatsız olan mahallenin bakkalı Hacı Bakkal olur.

Eski kocası zaten savaşta ölmüş olan Neriman için Cemil'in de tekrar cepheye gitmesi yeterince zorken bir de hamileliğinde yalnız kalmıştır. Üstelik oğlu Enver de Cemil'i bir baba olarak kabul etmemektedir. Kurulduğu gün dönemin koşulları gereği ayrı düşen evlilik birliğinin tekrar ne zaman kurulacağı belirsizdir. Dolayısıyla cepheye yakını olan her kadın gibi Neriman için de savaşın kazanılması şarttır.

1.5. Yaralanma ve Sakatlık

Kişinin beden bütünlüğünü ve yaşam kalitesini ciddi anlamda bozan yaralanma ve sakatlıklar tek başına zaten travmatik bir olgudur. Ateş hattında veya düşman işgaline uğrayan sivil yerleşim yerlerinde yaşanabilecek şiddet olayları ciddi sakatlıklarla sonuçlanabilmektedir. Ayrıca kişiyi ölüme yaklaştıracak denli büyük

¹⁰⁹ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, Ketebe Yay., İstanbul 2021, s. 21.

yaralanma olayları hayatta kalma dürtüsü alarını çalarak kişide ölüm korkusu ve anksiyeteye neden olur. Şiddetin bir olay olarak ani ve kaotik olması, ayrıca gaddarlık içermesi de travmatik süreci başlatır. Öte yandan bu travmatik yaşantının akabinde o ana dair bir iz olarak kişinin bedeninde oluşan eksiklik yani sakatlık, zamanla geçmediğinden bir ömür boyu unutulamaz ve travma sonrası gelişmeyi hayli zorlaştırır.

Romanlarda, ciddi yaralanmalar sakatlıkla sonuçlanmıştır ve travmatik etki bırakan bu sakatlıklar cephedeki askerlerde düşmanla çatışırken oluşmuştur. Cephe günlerinden bir nişan olarak kişinin bedenine kazınan sakatlıklar, askerlerin yaşamını zorlaştırmıştır ve daha da ötesinde askerlerin sakatlıklarından dolayı terhis edilmiş olmaları gururlarına dokunmuştur. Artık işe yaramaz olarak görüleceğini düşünen askerler istemsizce olumsuz benlik algısı geliştirmiştir. Sakatlanan kahramanlar artık ilgili olumsuz kişilik tahayyülü sebebiyle dış dünyanın savaşından ayrı olmaksızın iç dünyalarında da kendi var oluşları ve hayata karşı yeni bir mücadelenin içine düşerek yetersizlik ve işe yaramazlık kuruntuları tarafından kuşatılırlar:

“İçerideki savaş daima dışarıdaki savaştan daha kötüdür. İçerideki savaş tarihsizdir ve durumsallığın ötesindedir; içerideki savaş varoluşumuzun gerçeğidir, dışarıdaki savaş ise sadece tarihtir. Dışarıdaki düşman, içeridekiyle kıyaslandığında zayıf bir taklittir, tarihin bir tesadüfüdür. Dışarıdaki savaş içsel dramının hayalet yazarıdır.”¹¹⁰

Romanlarda sakatlıklarından ötürü bunalıma sürüklenen askerlerin temelde en büyük problemi cepheden ayrı düşmek, bir kenara atılmaktır. İnsan gücünün hayati önem taşıdığı Milli Mücadele, kişileri bireysel acılarından uzaklaştırarak askerlerde vatana adanmışlık duygusunu derinden hissettirmiştir. Herhangi bir savaş olarak görülmeyen bu büyük direnişte sakatlanan bireyler de sakat kalmaktansa zaferi görmeden önce terhis edilmiş olmaktan dolayı mutsuzlardır.

Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* romanında Tosun Bey, Yunan mezalimine maruz kalan halkı kurtarmak için cephane atar, Kuvayımilliye birlikleri taarruza geçer ve düşman püskürtülür. Ne var ki bu kahramanlığı esnasında Tosun Bey, vücudunun neredeyse yarısını kaybederek koltuk değneklerine mahkûm olur. Aliye'nin başına gelen faciaları altı ay sonra bir çocuktan öğrenirken “iki koltuk değnekli, gençliğinin harabesini sürükleyen”¹¹¹ bir zabittir artık. Uğradığı felaket ve Aliye'yi böylesine acı bir şekilde yitirmiş olmak Tosun Bey'e çok ağır gelir ve Aliye'nin mezarını yaptırma işini asker dostu Âli Bey'e sevk eder. Aliye'nin son sözlerinden

¹¹⁰ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 202.

¹¹¹ Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 204.

ilham alarak vatana bir şekilde hizmet etmenin yolunu bulacağını düşünür. Bu anlamda her ne kadar ciddi bir travmatik durumda olsa da vatan için hayata ve mücadeleye devam etme düşüncesi Tosun Bey'i yüreklendirir.

Tosun Bey'in yaşadığı tüm ağır travmalara rağmen Aliye'den ilham alarak hayata tutunması ve sakatlığının verdiği sıkıntıyla bir köşeye çekilmemesi çok yüksek bir dava ruhu gerektirmektedir. Hem Aliye'nin hatırasına saygısından hem de direnişe olan inancından güç alan Tosun Bey, varlığından geriye kalanları da vatanın kurtuluşuna vakfeder. Bu bakımdan Tosun Bey'in kendi bireyselliğine gömülmeden, travmalarını kimlik edinmeden mücadeleye devam etmesi de kahramanın idealize edildiğini göstermektedir.

Yakup Kadri'nin *Yaban* romanında Ahmet Celâl genç bir aydın ve genç bir asker olarak ülkesine duyduğu sorumluluk duygusunun ağırlığı altında ezilmiş, sağ kolunu kaybetmesiyle olumsuz benlik algısı tetiklenmiş, karamsar ve yenik aydın tipidir. Ülkesi adına tek umudu işgale karşı direniş gösteren ve Erzurum'da, Sivas'ta, milleti başına toplayan¹¹² Mustafa Kemal'in etrafında toplanan subaylardır ancak Ahmet Celâl bir asker veya bir birey olarak kurtuluş mücadelesinde kendisine yer göremez. Ahmet Celâl'in zihni, fiziksel bütüncüllüğü ve benlik algısı savaşın yıkımı karşısında ağır ve geri dönülmez bir darbe almıştır. Ahmet Celâl, henüz romanın başında, travma sonrası stres bozukluğunda izlenen belirtilerin pek çoğunu kendi ruh halini betimlerken sayıp döker:

“Ben, burada diri diri, bir mezara gömülmüş gibiyim. Hiçbir intihar bu kadar suurlu, bu kadar iradeli, bu kadar sürekli ve çetin olmamıştır.

Daha otuz beşimize basmadan her şeyin bittiğini, işin tamam olduğunu; aşkın, arzunun, ümit ve ihtirasın artık bir daha uyanmamak üzere sönüp gittiğini kendi kendimize itiraf etmek; kendi kendimize, bütün mutluluk ve başarı kapılarının kapandığını söylemek ve gelip, burada bir ağaç gibi yavaş yavaş kurumağa mahkûm olmak.”¹¹³

Bedenen küçümsenmeyecek kadar önemli bir hasar almış olan Ahmet Celâl hayata tamamen küser. İstanbul'daki zengin yaşamına da sırtını dönen Ahmet Celâl için sağ kolunu kaybetmek o kadar önemlidir ki yıkılan özgüveninin ardından kendisiyle ilgili olumlu bir algı inşa edemez. Köye gelen askerlerle tekrar cepheye dönme fikri cazip olsa da artık sakat olduğu için orduya ayak bağı olacağını, hiçbir işe yaramayacağını düşünür. Yabancı dil bilgisiyle sağ kolunu kullanmasını gerektirmeyen

¹¹²Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, s. 27.

¹¹³A.g.e., s. 17.

çevirmenlik gibi bir görev alabileceğini bile düşünmeyen Ahmet Celâl için kolunu kaybettikten sonra adeta hayat bitmiştir. Köylülerin uzak ve küçümser tavırları da bu olumsuz benlik algısının oluşmasına hizmet eder.

Ahmet Celâl'in sakatlığından dolayı sürüklendiği buhranın en karanlık tonu işe yaramama düşüncesinden kaynaklanır. Bedensel bütünlüğünün hasar almasından da öte Ahmet Celâl kendi zihin dünyasında artık eli silah tutmayan ve dolayısıyla mücadelenin artık gereksinmediği bir fazlalıktır. İşe yaramaz köylüler kadar işe yaramaz, cahil halk kadar etkisiz bulur kendisini. Onun köylüyle verdiği var oluş mücadelesinin temel sebebi de zaten bu kurmuş olduğu benzerlik vehmidir. Bu nedenle savaş döneminde kaybedilen bir el veya kol, topallayan veya kesilmiş bir bacak sadece bir uzuv kaybı manasına gelmez ve kahramanın dünyasını yıkmaya yeterlidir.

“**Ceviz**” hikâyesindeki genç kadın, evlerinde yatıya kalan gruba yağmacıların kendisini soktukları hali gösterir. Anlatma ihtiyacı içinde olan genç kadın, gördüğü eziyetler neticesinde kötürüm kalmıştır. Kadının iki yanmış oduna benzetilen bacaklarının ve diğer eziyetlerin hikâyesi grubu derinden sarsar.

Hikâyede yaşanan travmatik olay değil bu olayın yarattığı izlenimler ve buhran sezdirilmeye çalışılmıştır. Köye gelen ziyaretçilerin gözünden aktarılan hikâye, dışarıdan bir gözle Anadolu'nun içler acısı haline bakarak travmatik olaya değil olgulara işaret eder. Travmatik yaşantıların kendi gerçekliği içinde sıradanlaşmasını kötürüm kalan kadının ve ailesinin gözünden, bu duruma alışık olmayan kişilerin dışarıdan bakışıyla travmatik olaya verilmesi gereken asıl tepkiyi verebileceğini ve acıların da bayatlayabileceğini ortaya koyan hikâye esasen bir insanlık dramının örneğini ortaya koymaktadır.

Samim Kocagöz'ün **Kalpaktılar** romanında sağ kolunu dirsekten kaybetmesiyle beden bütünlüğünü yitiren Yusuf'un olumlu kimlik algısı da ciddi şekilde yara alır ve onu daha intikamcı bir hale getirir. Onu motive eden düşler artık Yusuf'a korku vermeye de başlar. Nemide'nin karşısına “yarım bir adam” olarak çıkmak, Yusuf için hem korku hem utanç kaynağına dönüşür. Kesilen el, travmatik biçimde hem varlığını hem yokluğunu psikolojik ve fiziksel manada hissettirmektedir. Üstelik artık sağ olsa da fiziksel bütünlüğü ciddi şekilde bozulduğu için terhis edilme emri de gelmiştir. Böylelikle muzaffer orduyla İzmir'e girme hayali de alt üst olur. Tüm bu sebeplerle psikolojisi darmadağın olan Yusuf, artık İzmir'e bile gitmeyi içten içe istemez.

Yusuf, bu ruhsal değişiminin farkında olan, kendisini duyan ve dinleyen bir insandır. Savaşın zaferle sonuçlanması dahi Yusuf'u geldiği bu noktada yıllar öncesinde olacağına inandığı biçimde mutlu etmeye yetmez. Yalnız kolunu değil aklını ve yüreğini de kaybettiğini düşünür. Çok fazla adam öldürmesi, öldürme sebebini rasyonalize edebilse de ruhundan çıkaramayacağı bir leke gibi Yusuf'a bulaşmıştır. Yusuf, savaşla değiştüğünün ve olmayı istemediği birine dönüştüğünün farkındadır. Kimi zaman askerleri koruyan bir savunma mekanizması olan bilişsel ketlenme, ilgili farkındalığın önünü keser ve askeri eylemlerinde özgürleştirir. "Bilişsel açıdan ketleme kişinin kendisine dair bir şeye; böyle duyguları hissedebilen ya da bu gibi eylemleri yerine getirebilen bir insan olduğuna inanmayı başaramaması olarak tanımlanabilir."¹¹⁴ Yusuf ise ketlenme yaşamaksızın geçmişinden gelerek tüm zamanlarına yayılacak ve onun kimliğinin bir parçası haline gelecek olan şiddet eylemlerinin bilincindeki ve ruhundaki yansımalarını görebilmektedir. Yusuf'un dünyasının rengi artık sadece savaşın, acının, ölümün ve yasin yoğun ve karanlık tonlarıyla kararmıştır:

"Denilebilir ki, inancı, inadı, giderek salt asker mantığıyla koşullanmış savaş adamı kimliği Yusuf'un düşün duygu birlikteliğine dayanmasını beklediğimiz kişiliğinin çizgenini daraltır. Yer yer nişanlısının anıları bile yalnızca öfke, korku ve umut duygularının belirlediği ölçüler içinde görünür. Savaşın olağanüstü koşullarında, silah arkadaşlarının ölümü, ihanetler karşısında insancıl yönü ve duyarlılığına tanık oluruz ama bunlar onun 'dar dünyasını' değiştirmeye yetmemektedir."¹¹⁵

Üç yılda başına gelen her türlü felaketten sonra zor da olsa kurtuluş umuduna sarılan Yusuf, sağ kolunu kaybettikten sonra zaten yarı yarıya kendisini ölü gibi görmeye başlar. Özellikle nişanlısının gözünde kendisini yarım gören Yusuf için memleketine sağ dönmek, kurtuluşun ferahlığı değil acziyetin yükü anlamına gelir. Bu psikolojik durumu Adam Phillips şöyle açıklar:

"Kişilerin egoları ve ego idealleri arasındaki ihtilaflar aşırı boyutlara ulaştığında insanların bundan mağdur olmaya başladıkları psikanalitik teorinin jargonunda geleneksel bir ifade haline gelmiştir; buna göre, bu sıkıntı hali kişinin kendi olduğunu hissettiği kişi ile olmak istediği kişi arasındaki mesafe çok açıldığında –boşluk çok büyüdüğünde- ortaya çıkmaktadır."¹¹⁶

Yusuf, üç yıl boyunca kurduğu hayallerde olduğu kişiden çok farklı bir kişiliğe bürünmüştür. İki kişilik arasındaki kapanmaz farkın en büyük sebebi Yusuf'un

¹¹⁴ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 229.

¹¹⁵ Şükran Kurdakul, "Samim Kocagöz'ün Romanlarında Kurtuluş Savaşçıları", *Türk Dili Dergisi*, Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, XXXVI/ 298,(1976), s. 81.

¹¹⁶ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 97..

travmatik geçmiştir. Hayal-hakikat çatışmasını andıran bu durum kahramanların yaşamak durumunda kaldıkları olaylar ve sonucunda dönüştükleri kişiler ile yaşamak ve olmak istedikleri arasındaki fark açıldığında benzer bir sıkıntı hali doğmaktadır.

Bir şekilde kişisel yolculuğunu tamamlayan Yusuf'un memleketine ve eski yaşamına dönmek istememesi, kimi zaman zaferin sevinci kimi zaman da Yusuf'ta olduğu gibi yolculuğun bittiğini kabul edememe durumundan kaynaklı olarak kahramanın verdiği duygusal bir tepkidir. Kahramanı yolculuğa çıkarmaya zorlayan dış dünya, yolculuk bittiğinde onu yolculuğun başladığı noktaya dönüşmüş bir biçimde geri çeker. Böylelikle döngü ödülle veya şehadetle/ölümle nihayete erer. Ölüm, kutsal bir dönüşümün ilk adımı olan şehadet olabileceği gibi kahramanın ruhsal ölümü de olabilir. "Kahramanın doğaüstü macerasından dışarıdan yardımla geri getirilmesi gerekebilir. Yani, dünyanın gelip onu alması gerekebilir. Çünkü bir yerde olmanın derin saadeti, uyanık durumdaki benlik parçalanması yararına kolayca bırakılamaz."¹¹⁷

Sevinç Çokum'un *Ağustos Başağı* romanında Münire'ye âşık olan İzzet, cephede sakatlandıktan sonra koltuk değneklerine mahkûm kaldığını düşünür. Herkes savaşırken sakatlandığı için sahra hastanesinde ancak Münire'ye ve Doktor Necati Bey'e yardımcı olmak zorunda kalmak İzzet'i yaralar. Ayrıca sevdiği kızın karşısına sakat bir adam olarak çıkmak İzzet'i işe yaramaz hissettirir. Öleceğini bilse bile cepheye dönmek İzzet için çok daha iyidir. Sakatlığından dolayı özgüvenini yitiren İzzet, tedirgin ve kırık döküktür: "Bir süre sonra koltuk değneğini bırakmıştı. Ama kendini debelenen, ters dönmüş bir böcek gibi hissediyordu. Yürürken zorlanıyor, ağrı duyuyordu. Elbette siperden sipere bu halde koşamazdı. Yine Necip Ağabeyinin, o yaman süvarinin bir gölgesi oluvermişti."¹¹⁸

Aksayan bacağının bir daha düzelmeyeceğine inanan İzzet, hem bu sakatlığından dolayı hem de Münire'nin eski nişanlısının şehit olmasından dolayı ona açılmakta zorluk çeker. Ancak Münire için İzzet'in sakatlığı gurur vesilesidir. Münire'nin bu sakatlığa yaklaşım biçimi, gaziliğe duyulan saygının ifadesidir ve ilgili tarihsel dönemde hemşirelik yaparak askerler kadar mücadeleye destek olan Münire'nin verebileceği gerçekçi bir yaklaşımdır. Münire'nin İzzet'e karşı bu olumlu tutumu, İzzet'in travmasını yenmesine ve kendisine dair yeniden olumlu benlik algısı geliştirmesine yardımcı olur.

¹¹⁷ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 109.

¹¹⁸ Sevinç Çokum, *Ağustos Başağı*, s. 341.

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanında Salih, 1919 baharında memleketi Akşehir'e gelir. Bir kolunu cephede yitirdiği için adı hızla Çolak Salih olacaktır. Üstelik yüzünün yarısı da yanık izleriyle kaplıdır. Cephede şahit oldukları ve yaşadığı psikolojik travmaların yanı sıra fiziksel anlamda da zamanla düzelmeyecek yaralar almıştır. Dolayısıyla memleketine bir kolunu savaşırken kaybetmiş yiğit bir asker edasıyla gelemeyen ve trenden indiğinde aklından geçen ilk şey onun bu sakat ve perişan halini gören insanların vereceği tepkiden kaçıp kurtulmak olur:

“Keşke gelmek olmasaydı. Gelmek mi denirdi buna?”

Nerede sağ kolun yavrum Salih?

Nerede sağ kulağımın yarısı oğlum Salih?

O kehribar gibi gözlerine ne oldu bir tanem?

Ya o yiğit yüzün kardeşim?

Gelmek mi denirmiş buna?”¹¹⁹

Salih, memleketine geldiği ilk andan itibaren gerekli şekilde itibar görmez. Akşehir halkı içinde buldukları durumdan askerin başarısızlığını sorumlu tutmaktadır. Padişah veya diğer idareciler için açıktan açığa olumsuz düşünceler dillendirilmemektedir. Salih, itibar görmeyişinin sebebini kolsuz yani yarım bir adam kalmasında bulur. Bu yarımlik, annesinin onun bu halini görünce şoka girmesi ve içinde yaşadığı fırtınalar Salih'in içini boşaltmış; cepheye giden Salih'ten geriye bir şey bırakmamıştır: “Şimdi artık Salih'ten beter veya Salih'ten bir parça iyi bir şey yoktu, tıpkı Salih gibi bir şey vardı. Tıpkı Salih gibi kolu kanadı kırılmış, dünyası yıkılmış bir şey. Adı ne idi bunun?”¹²⁰

Salih'in olumsuz benlik algısının oluşmasında temel rol sakat kalmasındadır. Akşehir halkının kucaklayıcı bir tavır göstermeden “çolak” lâkabını yakıştırmaması Salih'in bu algısını pekiştirmektedir. Bu durumdan kurtulması kolay olmayacak ancak Salih, travma sonrası gelişim gösterecektir.

1.6. Paranoya

Şüphencilik ve güvensizliğin sanrı boyutuna ulaştığı paranoya, ileri düzeyde olduğunda ruhsal bir hastalık haline gelmektedir. Daha geniş bir çerçevede ele alınması adına psikoloji literatüründe hezeyanlı bozukluk olarak adlandırılan ilgili ruhsal

¹¹⁹ Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 14.

¹²⁰A.g.e., s. 54.

bozukluk daha yaygın bir tanım olması nedeniyle bu çalışmada paranoya başlığıyla incelenmiştir:

“Paranoya teriminin sadece perseküsyon sanrıları kapsadığı, diğer alt türlerini kapsam dışı bıraktığı düşünüldüğü için “Paranoid Bozukluk” yerine “Hezeyanlı Bozukluk” terimi kullanılmaya başlanmış ve Emil Krapelin’in tanı kriterleri baz alınarak 1987 yılında yayımlanan DSM-III’te yerini almıştır... Hezeyanlı Bozukluk, 1987 yılında DSM-III’te yer alan ve uluslararası platformda sağlık çalışanları tarafından tanınan psikiyatrik bir bozukluktur.”¹²¹

Kuşkucu kişilik bozukluğu da denilen paranoid kişilik bozukluğunun sanrıya varan durumu sanrılı bozuklukla karıştırılmasına neden olabilir. Şizotürü bozukluğun yani sanrılı bozukluğun türlerinden olan kötülük görme (perseküsyon) türü paranoid kişilik bozukluğu ile hayli benzer özellikler taşır. Bu bozukluk türünde paranoyada olduğu gibi kişinin dış dünyaya karşı kuruntulu bir bakışı söz konusudur:

“Kötülük görme (perseküsyon) türü: Sanrının ana konusu, kişinin, güç duruma sokulmak için kendisine karşı birtakım tasarılar yapıldığı, aldatıldığı, gözetlendiği, izlendiği, zehirlendiği ya da kendisine ilaç verildiği, amaçlı olarak kötülendiği, usandırıldığı, bezdirildiği ya da uzun erimli amaçlarından alıkondugu inancını kapsıyorsa bu alttür kullanılır.”¹²²

Perseküsyon türü sanrılı bozukluk da her iki bozukluğun çok yakın tanı ölçütlerine sahip olması nedeniyle bu araştırmanın kapsamında paranoya başlığında ele alınmıştır. Ayrıca DSM-III’teki hezeyanlı bozukluk şeklinde geçen paranoya DSM-V’te yeniden paranoid kişilik bozukluğu başlığında incelenmiştir. Çocukluk yıllarında temeli atılan ve erken erişkinlik yıllarında ortaya çıkan paranoid kişilik bozukluğunun tanı ölçütleri DSM-V’te şu şekilde belirtilmiştir:

“Yeterli bir temele dayanmadan, başkalarının kendisini sömürdüğünden, kendisine kötülük yaptığından ya da kendisini aldattığından kuşkulandır. Arkadaşlarının ya da çalışma arkadaşlarının kendisine olan bağlılıkları ya da güvenilirlikleriyle ilgili yersiz kuşkuyla uğraşır durur. Söylediklerinin kendisine karşı kullanılacağı korkusuyla başkalarına açılmak istemez. Sıradan sözlerden ya da olaylardan, aşağılama ya da göz korkutma anlamı çıkartır. Sürekli kin besler. Ortada bir neden yokken başkalarının kimi davranışlarını kişiliğine ya da saygınlığına bir saldırı olarak algılar ve bunlara birden öfkeyle karşılık verir ya da karşı

¹²¹Fatih Bal - Beril Zeynep Hacıoşman, “Hezeyanlı Bozukluk Hakkında Güncel ve Bilimsel Bulgular”, *The Journal of Social Science*, III/5, (2019), s. 106-107.

¹²² Amerikan Psikiyatri Birliği, *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*, s. 86-87.

saldırıya geçer. Eşinin ya da cinsel birliktelik yaşadığı kişinin, kendisine bağlılığıyla ilgili yineleyici, yersiz kuşkuları vardır.”¹²³

Bu bozuklukta kişi, başkalarına karşı katı, soğuk ve güvensiz davranır. Eserlerde kimi kahramanlar bu özellikleri daha az sergilerken kimileri de ciddi bir paranoid kişilik bozukluğu içindedir. Kuşkucu kişilik bozukluğu başka bozuklukların öncülü olabildiği gibi başka hastalıklarla beraber de görülebilir:

“Bu bozukluğu olan kişiler, özellikle zorlandıkları durumlara tepki olarak çok kısa psikoz dönemleri (dakikalar, saatler süren) yaşayabilirler. Kimi durumlarda, kuşkucu kişilik bozukluğu, sanrılı bozukluğun ya da şizofreninin hastalık öncülü olarak görünebilir. Kuşkucu kişilik bozukluğu olan kişiler yeğin (majör) depresyon bozukluğu geliştirebilirler ve agorafobi ve takıntı-zorlantı bozukluğu geliştirme olasılıkları yüksektir. Alkol ve diğer madde kullanım bozuklukları sıklıkla görülür. Birlikte en sık görülen kişilik bozuklukları şizotürü, şizogibi, özsever, çekingen ve sınırdaki kişilik bozukluklarıdır.”¹²⁴

Güvensizlik duygusunu tetikleyen ve düşman algısını somutlaştıran savaş dönemleri, özellikle askerlerde paranoyakça düşünceleri ortaya çıkarmaktadır. Hayatta kalma içgüdüsünü doğrudan tehdit eden savaş, bir savunma mekanizması olarak da paranoyayı harekete geçirebilmektedir. Her uyarana karşı her an daha dikkatli olmak durumunda kalan askerlerin hayatta kalma olasılığının artması da güvensizliği ve daha sonrasında da paranoyayı doğurmaktadır.

Milli Mücadele’de dış düşmanların yanı sıra İstanbul Hükümeti ve isyancılar Kuvayımilliye adına derin ve işlek bir istihbarat ağı oluşturmayı zorunlu kılmıştır. Anadolu’ya silah ve insan kaçıran ve direnişi örgütleyen bu istihbarat ağının mümkün olduğunca kusursuz çalışması, ancak güven ortamının tesis edilmesiyle mümkündür. Bu bakımdan Milli Mücadele’yi sıradan bir savaştan daha farklı bir konuma yerleştiren istihbarat ağının genişliği ve tabana yayılımı, üst düzeyde temkinli olmayı gerektirmiştir. Her yerde farklı güç odaklarının muhbirinin bulunabilmesi, dost ve düşmanın kolaylıkla ayırt edilememesi de ister istemez paranoyakça düşüncelerin önünü açmaktadır.

Romanlarda paranoya genellikle ihanete uğrama düşüncesinden doğmuştur. Her şeyin alt üst olduğu Milli Mücadele yıllarında farklı siyasi düşünceler de bu paranoyayı tetiklemiştir. Kuvayımilliye ve koruyucu çeteler adına toplanan paraların akıbetinden başlayarak düşmanla iş birliği içinde olan veya doğrudan casus olan kişilerin

¹²³ Amerikan Psikiyatri Birliği, *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*, s. 901-902.

¹²⁴ A.g.e., s. 904.

yapabileceği sızıntı ihtimaline kadar pek çok etken savaş halinin dışında dahi paranoyayı beslemiştir. Kişide her an diken üstünde olmayla görülen ve bazen de başka bir ruhsal hastalıkla birlikte ortaya çıkan paranoya, savaşın kişiyi etkisi altına alan travmatik unsurlarından biridir ve romanlarda da bu ruhsal problem pek çok şekliyle ele alınmıştır.

Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldız* romanında Yıldız'ın mağarada yaşadığı yirmi altı günlük uzun süreç Yıldız'da ve diğer kişilerde beklemedikleri bir travmaya ve daha çok paranoyaya sebep olmuştur. Bu travmatik yaşantıdan sonra Yıldız'ın bozulan ruh iklimi anne ve babasında yoğunlaşarak onları da düşman olarak görmeye, kendisini sevdiği kişiden ayırmaya çalıştıklarına inanmaya iter. Mağaradan çıkarılıp Eskişehir'e annesiyle birlikte gönderilen Yıldız, babası Kâmil Bey'in Ankara'ya gitmeleri yönündeki isteğini Murat'a Eskişehir'de kalma sözünü verdiğini söyleyerek yerine getirmez. İnönü'de kazanılan çifte zafer ve Sakarya'da düşmanın kovalanması ile Ankara'ya gitmeye razı olan Yıldız, her nedense anne ve babasının Murat'ı onaylamadığı ve kendisini amcasının oğlu –esasen uzak bir akraba- Nedim'le evlendirmek istedikleri sabit fikrine kapılır. Babası Kâmil Bey'in kendisini Murat ile nişanlayıp İzmir'in kurtulması sonrasında da evlendirme kararına karşı çıkarak hırçınlaşır. Yıldız'a göre anne ve babası Murat ile nişanlandıktan sonra bir sebepten nişanı attıracak ve onu Nedim'le evlendirecektir ve bu nedenle nişan ile düğün arasında uzun ve belirsiz bir zaman payı bırakmaktadırlar. Murat'ın nişandan sonra cepheye gitmesiyle ve şehit haberi gelmesiyle tamamen aklî melekelerini yitiren Yıldız, anne ve babasının hain planlarla Murat'ı öldürdüğünü düşünerek uydurma anılar yaratır.

Romandaki asıl vaka Murat'ın şehit olduğu haberinin gelmesidir ancak Yıldız'ın zihnindeki çarpık anılar ve halüsinasyonlar ikinci bir Yıldız'ı, hasta olanı, ortaya çıkarır ve roman bu noktada başlar. Nişanlandıkları günün ertesinde Murat'ın cepheye gitmesiyle son noktaya ulaşan travmatik etki, Yıldız'ın zihnini son günlerde yaşanan olaylardan parçalar toplayarak bilinçaltında olmadık biçimde birleştirip gün yüzüne çıkarmasına neden olur. Süleyman, Yıldız'ın gözünde sadece Yıldız'ın gördüğü bebeği boğan bir canı olmuştur. Oysaki Süleyman sadece Murat'ın şehadetini haber vermiştir. Nedim, Yıldız tarafından Murat'ı sicimle boğmak suretiyle öldürmekle suçlanmaktadır. Oysaki Murat çoktan evi terk etmiş olup Nedim ve Süleyman köşke giren bir başka kişiyi bağlamıştır:

“Murat, sondan bir evvel gelişinde yine atla ve yine gece vakti dönmüştü. Ata binerken özenge kayışı kopmuş. Süleyman’a seslendi. Murat sicim getirdi. Kayışın kopuk yerini tamir ettiler. Yıldız yanlarında idi. Süleyman, hayırdır inşallah, diye selâmetledi. Galiba hatırında ilk bu kalmış ve dimağ insicamını kaybedince ona itisafî bir surette yerleşmiş kalmış, ikinci defa yine böyle bir sicim vak’ası oldu. Yine gece gitti, o gece biliyorsunuz ki, Yıldız benimle mücadele ettikten sonra komşuya geçmiş ve geç vakte kadar kalmıştı. Murat gittikten sonra odalarımıza çekildik. Epeyce geç olmuştu. Aşağıda bir tıkırtı işittim, yavaşça kalktım, sofaya çıkarken, Nedim’e tesadüf ettim. O da pıtırtyı işitmiş. Yavaşça konuştuk, kulak kabarttık. Bu, hırsızdan ziyade, hizmetçi kızlardan herhangi birisine göz koyan hoyrat bir adam olacaktı. Nedim aşağıya koştu. Hizmetçinin oda penceresinde bir gölgenin atlayıp kaçmak istediğini görmüş. Yakaladı. Süleyman’la beraber bağliyerek karakola gönderdi. ... O gece de Yıldız gelmiş, daha soyunmadan, gürültüyü işitince elinde tabanca, aşağıya koşmak istedi. Menettim. Bir âdi hırsız olduğunu söyledim. Bu iki hâdise nihayet hepimizin caniliğile neticelendi.”¹²⁵

Yıldız’ın hayal dünyasındaki çağrışımlarla realize ettiği bu boğulma sahnesi, Yıldız’da ayrı bir travmaya sebep olmuştur. Anlatıcı-karakter olarak romana dâhil olan Aka Gündüz ile ava giden Dikmen Yıldızı, yazarın bir ördeği yanında çakısı olmadığı için iple boğmaya çalıştığını görünce travmatik yaşantı tetiklenir:

“Zayıf elini omuzuma vurdu, derindeki gözlerinde bir çift şimşek parladı. Dişlerini göstere göstere, sesi titriye titriye omuzumu sarstı:

-Siz, hepiniz, insanlardan sonra hayvanları da mı boğarsınız? Ayol! Bu yeşilbaşın adı Murat değil ki, boğuyorsunuz.”¹²⁶

Yıldız; herkesten şüphe duymakta, kimseye güvenmemekte ve gördüğü halüsinasyonların ve rüyaların etkisiyle paranoyası artmaktadır. Geçici bir ruhsal hastalığa yakalanan Yıldız’ın hastalığının seyrinde paranoya önemli bir yer tutar.

İlhan Tarus’un *Var Olmak* romanında romanın ana kişisi Reji İdaresi Müdürü Hamdi Bey, anlatının hemen hemen tamamında kafasına koyduğunu yapan, iradeli, atak ve sert erkek imajı çizerken gerek Anzavur Ahmet Paşa ile gerek Kara Hasan’la yaşadıkları neticesinde düşmanın dört bir yanı sardığını hissederek daha temkinli, daha unutkan ve daha yumuşak bir kişiliğe dönüşmeye başlar. Kendisi de bu değişimi yadırgayarak artık altmışına yaklaşmasıyla açıklamaya çalışsa da değişimi salt yaşlılığın uyandırdığı bir yumuşamadan kaynaklanmaz. Kendisi uğruna canını feda edecek

¹²⁵ Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, s. 88.

¹²⁶A.g.e., s. 103.

kolcular dâhil herkesi eleştiren, haklı olarak yanına sokulan herkesten şüphe duyan Hamdi Bey, karanlıkta el yordamıyla yolunu bulmaya çalışır gibi yürüdüğü dava yolunda her yeni gün kimlere güven duyulup duyulamayacağını sorgular. Hamdi Bey'in akıl hocası olarak anlatıya dâhil edilen Hacı Rifat da tıpkı Hamdi Bey gibi güvensizdir ve Hamdi Bey'den torunlarının sayısını dahi saklar, Hamdi Bey'e hain olabilecek kişilerin adını verir. Böyle bir ortamda Hamdi Bey paranoyaklaşmaya, dışından kendi kendine konuşmaya ve kendisine itiraf edemese de korkmaya başlar. Uyku düzeni bozulur ve çelikten iradesinin gündün güne zayıfladığını hisseder:

“ ‘Ben gümlesem de, Allah'ın inayetiyle, bizim çocuklar işi yürütür...’ diye mırıldandı.

Yine iki tarafına bakındı. Zihni karmakarıştı.

‘Ben uyurgezer mi oldum yoksa,’ diye düşündü, ‘nedir bu halim yahu? Anladık, iki saatten fazla uyku yok. Sabah birde işbaşı ediyoruz. Bütün gün, iki çeşit işin hakkında gelmeye çalışıyoruz. Yüz yirmi adamın yiyeceği, giyeceği, boku püsürü... E ne olmuş? Bu koca gövde, dayanamayacak mı bu kadcarcık yüke? Silkin Hamdi, silkin... Aç gözünü...’¹²⁷

Kolcuların ihtiyaçlarını karşılamak için müdürlük üzerinden ticaret yapan, müdürlüğe ait mallardan kullanan ve gerektiğinde eşinin takılarını satan Hamdi Bey, manen ve maddeten büyük bir yük yüklenir. Karmaşık ilişkiler ağı içinde hainlerle sadık kişilerin iç içe geçerek oluşturduğu güvensiz ortamın yarattığı paranoya ve tüm kasabanın gözetlenerek tetikte tutulması zorunluluğu Hamdi Bey'in sinirlerini yıpratır: “ ‘Hazırlık yerinde,’ dedi, ‘ilk imtihan bu! Bakalım.’ Sesi yine çok çıkmıştı. Sanki karşısında birisi varmış da, onunla konuşuyormuş gibiydi. Bu haline şaşıyordu... Bunaklık mı başlamıştı yoksa kafasında?’¹²⁸

Saniye'nin kolcular koğuşunda yakalanması üzerine Kara Hasan ile aralarında uzlaşmaz bir hasımlık oluşur. Anzavur, ordusuyla Biga'dan ayrılmak üzeredir ancak yine de adamlarından her an bir tehlike beklenebilecek durumdadır. Kendisini vatansever bilen Çerkez Ethem, Müvezzi İbrahim'i göndererek kendisinden Anzavur Ahmet Paşa'nın hareket saatini öğrenmek istediğinde hem kendi paranoyasından hem de dönemin yarattığı güvensiz ortamdan dolayı Çerkez Ethem'e olumsuz bir cevap gönderdiği için de kendisini bildiği ve bilmediği düşmanlar tarafından çepeçevre kuşatılmış hisseder:

¹²⁷ İlhan Tarus, *Var Olmak*, s. 115.

¹²⁸A.g.e., s. 141.

“Aylardan beri, üst üste, deliksiz bir uyku uyumadı. Hep tilki uykusu... Üstüne üstlük, rakıyı da arttırdı. Düşünce dersin, gırla... Ölüm korkusu, sonra ihtiyar yüreğini demir bir yumruk haline getiren hırslar, öfkeler, sevinçler... Her sabah, tanyerine karşı, ‘acem bu akşama sağ çıkacak mıyım’ diye düşünceye varmak... Ben nasıl dayanabiliyorum buna? Allah yardım ediyor galiba...

... Acaba bu akşama sağ çıkacak mıyım? Ey ulu Tanrım, medet senden, gayret bizden!”¹²⁹

Artık her anında ölümü beklediği için ailesine karşı yıllardır takındığı sert tavrı da yumuşatır. Karısı Naciye Hanım’a sevgi sözcükleriyle konuşur, oğulları Namık ile Kemal’e silah kullanmayı öğretir. Hamdi Bey’den böyle bir yakınlık görmeyi hiç beklemeyen ailesi şaşkınlık içindedir:

“Gözlerinin içi gülüyordu kocasının... Çocuklara doğru eğilmişti. Sanki ömründe yapmadığı bir işi yapacaktı: Namık’ın yanağını okşayacaktı. Öyle tatlıydı yüzü...

...Hamdi Bey’in dişleri görünüyordu. Sevinç içinde olduğu belliydi. Naciye Hanım, binde bir bu halini sezebilmişti onun. Binde bir... Çok mesut olduğu zamanlar ancak...”¹³⁰

Hamdi Bey yıpranan sinirlerinin etkisiyle herkesten şüphelenmeye başlar ancak sonu gerçekten yakındır. Makamında Kara Hasan tarafından baskınla öldürülür, dolayısıyla yaşadığı paranoyanın dozu fazla olmakla birlikte tamamen yersiz değildir.

İlhan Tarus’un *Vatan Tutkusu* romanında kişi kadrosu da dönemin namlı Ege çetelerine istinaden efelerden oluşmaktadır. 1919 yılının kışında başlayan roman aynı yılın mayısında gerçekleşen Aydın işgaline kadar geçen süreci anlatır. Aslı kahraman Osman Efe, bölgenin muteber çete reisidir. Kendisi gibi çete reisi olan Ekrem Efe ve Durdu Efe ile güçlerini Yunan işgaline karşı birleştirirler. Her üçünün de kişisel çıkarı farklıdır ancak Osman Efe, kendisini vatan tutkusuyla motive etmektedir. En azından romanın sonlarına kadar kendisini harekete geçiren bu duyguların ana kaynağını kendisi de çok sorgulamaz. Üç efe Beydağı’nda konuşlanan Yunan karargâhını dağıtmayı amaçlar ancak Çerkezlerin kurduğu pusu dolayısıyla güçlerini yarı yarıya kaybederek Kuvayımillie güçlerinden destek beklerler. Güç savaşının ve kişisel çıkarların birbirine girdiği bir ortamın adım adım oluşmasıyla birbirine zaten güvenmeyen efeler birbirlerine düşerler. Durdu Efe, Ekrem Efe’yi öldürür.

---

¹²⁹A.g.e., s. 218.

¹³⁰A.g.e., s. 211-212.

Söz konusu yalnızca çıkarları olduğunda bir araya gelen insanlar arasında oluşan güvensizliği yansıtan eserde dönemin hassas koşullarının karakterlerde paranoyaya yol açtığı görülebilmektedir. Çeteleri birleştirme kararı aldıkları zaman dahi gönül rahatlığıyla kaç adamları olduğunu birbirlerine söylemeye çekinirler. Mağarada oturup birbirlerini güven konusunda test ettikleri sırada silahları bırakmak efelere huzursuzluk verir. Durumu gören Osman Efe, her iki efeye de silahlarını verdiğinde ancak rahatlayabilirler:

“ ‘Durdu Efe’nin silâhını ver! Başka türlü rahat edemeyecek!’

Ötekinin ağzı kulaklarına kadar yayıldı:

‘Hay yaşayasın be Osman! Halden anlar adamsındır vesselâm.’

‘Seninkini de versinler mi?’

Ekrem iki yanına bakındı, son bir çare arar gibi yaptı, çenesini salladı:

‘E, fena olmaz!’ İki de dipçikleri yere, namluları koltuk altlarına dayadılar. İyice yaslandılar tüfeklerin üstüne. Osman Efe yan gözle bakıp gülümsedi:

‘Yiğitin atı, avradı... Ha, Durdu?’ ‘Bin yaşa ağa! Yanında olmalı her daim... Silâhı da...’ ‘İnsan her zaman güvendiği kişilerle oturmaz a!’¹³¹

Güvensizlikle başlayan bu çete ortaklığı, Osman Efe gibi zaten kuşkucu olan bir efe için girişeceği her işte mühim bir zayıflık demektir. Beydağı’ndaki Yunan karargâhına baskın yapıp makineli tüfeklere el koyma planı yapıldığında ve işler sarpa sardığında Osman Efe ilk olarak Ekrem Efe’nin hainliğinden şüphelenir. Adamlarıyla Ekrem Efe’yi bulup getirtir. Hem Osman Efe’nin hem Durdu Efe’nin Ekrem Efe’ye karşı paranoyakça bir yaklaşımı olur. Ekrem Efe’nin Durdu Efe tarafından öldürülmesi de bu paranoyanın yükselttiği gerilime bağlı olarak gerçekleşir.

Talip Apaydın’ın *Toz Duman İçinde* romanında memleketin haline kahrolan Mahmut hayli depresif ve isyankâr bir ruh halindedir. Mahmut, Annesi Ayşa Kadın’ın sırasıyken köyün suyunu kendi çayırına verip herkesi bekleten İbrahim Efendi’ye karşı aldığı net tavırla İbrahim Efendi’nin gözüne girer. Kasabadan aldığı iç karartıcı gelişmelerden rahatsız olan İbrahim Efendi, Mahmut’a güvenerek bir çete kurmayı istediğini söyler. İbrahim Efendi’nin içten şekilde çete kurma önerisine hem minnetle hem de şüphe ile yaklaşan Mahmut, elini çabuk tutarak çeteyi kurar. Molla Mahmut, bir ağanın yani bir zenginin memleketin ve köylünün derdiyle dertlenemeyeceğini düşünür

¹³¹ İlhan Tarus, *Vatan Tutkusu*, H2O Yay., İstanbul 2019, s.42-43.

ancak İbrahim Bey samimi tavırları ile Mahmut'un şüphelerini gidermeye çalışır. İbrahim Efendi'ye mecbur olan Molla Mahmut esasen şüphelerinde tam olarak haksız değildir:

“Aslında İbrahim Bey de Kuvayı Milliye adına köylüyü kullanır. Kuvayı Milliyeden çok kendi çıkarına çalışır. Molla Mahmut ve arkadaşlarını, Hacı Nuri'nin altınlarını çalmada kullandıktan sonra ortadan kaybolmuştur İbrahim Bey. Eşrafın çıkarılığını verme bakımından *Toz Duman İçinde*'de özellikle vurgulanmıştır İbrahim Bey'in durumu. İşin nasıl gelip köylülerin omzuna yıkıldığını *Vatan Dediler*'de görüyoruz.”¹³²

Zengin olup Kuvayimilliyeye hesabına -esasen kendi hesabına- çalışan tek kişi olan İbrahim Efendi'nin Yunanlıların gelmesiyle Tacım'ı terk edip çeteye de katılmaması ile esasen zenginlerin suya sabuna dokunmazken tüm fedakârlığın ezilen köylü tarafından gösterildiğinin altı çizilir. Ayrıca ikinci romanın sonunda İbrahim Efendi'nin bir savaş zengini olarak ortaya çıkması da savaş süresince iyice zenginleşen burjuvazinin temellerinde köylünün kanının ve alın terinin olduğunu sezdirmektedir. Bu sınıfsal çatışma, eşrafla köylü arasında yüzyıllardan beri süregelen çatışmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır.

Molla Mahmut, içten içe İbrahim Bey'e tam olarak güvenemez ve paranoyası devam eder. Kökezli Hacı Nuri'nin evinden aldıkları altınları saklama konusu geçtiğinde de Mahmut, İbrahim Efendi'den şüphelenmeye devam eder. İlgili altınların tamamının Kuvayimilliyeye'ye aktarılmadığı da sonra anlaşılacaktır.

Sevinç Çokum'un *Ağustos Başağı* romanında savaşın psikolojik ağırlığı altında en çok ezilen kişi romanın başında Söğüt'te şube reisi olan Yüzbaşı Hüseyin Bey olur. Jandarma Yüzbaşısı Hüseyin Bey, Milli Mücadele'nin başlarında Söğüt'teki karakolun cephanesine el koyarak bir Kuvayimilliyeye müfrezesi oluşturan, mücadeleye Söğüt'ten gönüllü toplayan, asker kaçaklarını bulduran, inisiyatif almaktan çekinmeyen, güçlü, sert, otoriter, cesur ve mağrur bir subaydır. Ekseriyetle sert ve düşünceli yüz hatları ancak savaşa gönüllü yazılan gençleri gördüğünde yumuşar ve vatansever mizacı halkta güven uyandırır. Romanda Hüseyin Bey'in değişiminin veya onu etkileyen olayların tasviri verilmez ve Yusuf'a verilen bir görevle Hüseyin Bey'in kendisini dağlara vurduğu, ruhen rahatsız olduğu, Geyve dolaylarında aranıp bulunarak Doktor Necati Bey'e teslim edilmesi gerektiği söylendiğinde okurda da Yusuf'ta olduğu gibi bir

¹³² Adnan Binyazar, “Toz Duman İçinde/Vatan Dediler”, *Türk Dili Dergisi*, Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, s. 104-105.

şaşkınlık uyanır. Onca karakter arasından Hüseyin Bey'in "ruhen rahatsız" olması ve öncesinde yaşananların anlatılmamasıyla okurun imgelemine bırakılması vakanın vuruculuğunu artırmıştır. Geyve dolaylarında arayıp sorarak Hüseyin Bey'in içine düştüğü acıklı durumu öğrenen Yusuf sarsılır ve Hüseyin Bey'i gördüğünde söylenenlerin doğruluğuna üzüntüyle şahit olur. Yaka bağır açık, dağlarda çıplak ayakla dolaşan, köylülerin verdikleriyle beslenen Hüseyin Bey tamamen paranoyaklaşmıştır:

"Çıplak ayakla dolaştığını söylemişlerdi ya... Birden kayaların yamaçlardan yuvarlanması gibi bir ses gürledi..."

'Yakaladım sizi alçaklar! İngilizlere casusluk ha?'

Yusuf duraladı. Ses ardındaydı. Ve bu ses Hüseyin Bey'den başkasının değildi. Mehmet, Recep, Durmuş sersem sersem bakındılar.

'Kıpırdayanı yakarım, bilmiş olun!'

Yusuf başını hafiften döndürecek oldu. Ama ensesine bir namlu soğukluğu değdi. Yumuşak, ürküntüsünü açığa vurmeyen bir sesle,

'Yüzbaşım.. sen misin?' dedi.

Yusuf'un bu sözleri onu biraz şaşırtmış gibiydi. Çünkü sesinde kararsızlıklar, sıkıntılar belirmişti.

'Benim ya... Demek hemen tanıdınız? İngilizlere casusluk ha?'

'Yok be Hüseyin Bey'im. Ne casusluğu? Baksana bize bir. Hele yüzüme bak... Onbaşı Yusuf'u tanımadın mı?'

Yusuf'un ensesindeki namlu uzaklaştı.

'Yusuf mu dedin?'

Yusuf cesaretle döndü.

'Yusuf'um elbet, candarma Yusuf...'

Yüzbaşı işte karşısındaydı. Ayaklar çıplak. Gömleksiz bedenini sadece o yıpranmış ceket kapatıyor. Yanaklar çökmüş... Gözler iri ve fırlak. Alnı terli. Ağzı gergin. Hatta hafifçe bir yana çekik. Yusuf iki kaya arasında ezilir gibi oldu. 'Yüzbaşı Beyim, sana ne olmuş böyle?' diyecekti ki, diyemedi. Güvensiz, kemikli eli tabancayı üzerine yöneltmişti.¹³³

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanında Doktor Haydar'daki TSSB belirtileri daha çok paranoya ve aşırı düşünme şeklinde kendisini gösterir. Doktor daha bilinçli bir birey olmasından dolayı ruhsal durumunu sık sık kolağan ederek kendisini mantık

¹³³ Sevinç Çokum, *Ağustos Başağı*, s. 316-317.

çerçevesinde hizalamaya özen gösterir. Yine de daha felsefi bir yaklaşım sergileyerek zaman zaman varoluşsal krizler yaşar, umutsuzluğa düşer ve hüzünlenir:

“Hayatın çekirdeği bu hüzüdü galiba! ... Ama Doktor, bahçeye çıkar çıkmaz bütün benliğini, hem de metafizik yönleriyle birlikte, masmavi esintiler içinde dalgaları bulmuş ve aynı anda bu hüznün, yani bu ikiliklerin, bu hırsların, bu yüreksizlikler ve kararsızlıkların, sebep oldukları gaddarlıklarla birlikte sürüp gideceğini, çünkü sürüp geldiğini, bunun yani bu duyduğu avuntusuz, bu devâsız hüznün hayata eşit olduğunu sezivermişti.”¹³⁴

Doktor Haydar, yaşadığı hüznü derin sorgulamaları aracılığıyla şahsi problemlerinden ve içinde bulunduğu zorlu koşullardan sıyrarak hayatın mayası olarak görmeye başlar. Yani kronik bir hüzüdür bu. Salih onu iç aleminden sıyırmak için sol koluyla atışta ustalaştığını söyleyip silahını gösterdiğinde bir anda irkilir ve paranoyak bir biçimde Salih’in kendisini öldürmek için yanına gelmiş olabileceğini düşünecek kadar ileriye gider ancak çabuk toparlanır:

“Dur, inandım. Beni kuş mu sandın,” diye güldü. Güldü ama, aynı saniyenin içinde, Salih kendisini vurverecekmiş de sandı. Salih sanki kendisini sırf bu iş için aramıştı. O kadar yorgun muydu sinirleri, o kadar yıpranmış mı idi? Ve bu hüzne, İstanbullu Hoca’ya o kadar yenik miydi ki, esen rüzgârlardan hile sezdiğini kurmaya, dünyayı kendine düşman saymaya başlamıştı?”¹³⁵

Doktor Haydar, İstanbullu Hoca’yı kazanmaya çalışsa da başaramaz ancak Salih’e bir anlamda mentorluk yaparak onu Kuvayımillîye’nin içine çeker. Zaten Kuvayımillîye adına Akşehir’e gelmiş olan ve her taşın altından bir düşman çıkabilecek bir dönemde tehlikeli işlere giriştiğinden dolayı zaman zaman paranoyaklaşan Doktor Haydar, Salih’le yakaladığı başarıyla herkesten şüphelenmenin yersiz olduğunu anlar.

Kemal Tahir’in *Yorgun Savaşçı* romanında Doktor Münir’in evinde saklanan Cemil, Patriyot ile Neriman’ı da alarak Salihli’ye kaçma hayalleri kurar. Sıradan bir hayatı yaşamak bu kaçak hayatında şimdi çok cezbedici görünmektedir. Ancak Patriyot Ömer, Cemil’in aksine subaylık değil gizli kapaklı, karanlık işler yapmış, Teşkilat-ı Mahsusa adına çalışmış, var olabilmek adına kendine yepyeni bir kişilik yaratmıştır. Cemil, bu kişilik farkını daha yeni sezinlemektedir:

“Gözleri tavanda, sigara içiyordu. Cemil, arkadaşının kibrit çaktığını nasıl olup da duymadığına şaştı. Sigarayı nefeslerken, kolunu kaldırıp indirirken hiçbir hışırtı

¹³⁴ Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, s. 116-117.

¹³⁵ A.g.e., s. 118.

çıkarmıyordu. Patriyot'un yıllardır pusuda gibi yaşadığını birdenbire anladı. Ya pusuda birini bekliyor ya da korkunç bir pusuya parmağı tetikte yaklaşıyor gibi..."¹³⁶

Patriyot Ömer'in bu yaşayışı hürriyet adına bir neslin kendisini feda etmesindeki dramatikliği göstermektedir. Patriyot, mazisinden ve yaşayış biçiminden dolayı diğerlerinden sıyrılarak iç dünyası ve dış dünyası olmak üzere ikili bir hayat oluşturmuş, yine aynı sebeplerden dolayı hayatta kalmak adına her an tetikte yaşamaya alışmıştır. Kaçak hayatı sürdüren ve kimseye güvenmeyen Patriyot, ister istemez toplumdansıyrılarak paranoyakça alışkanlıklar geliştirmiş ve yaşama biçimi bakımından çamura saplanmıştır.

Yakup Kadri'nin "**İssız Köy ve Dilsiz Kız**" hikâyesinde yağma ve tahripten sonra yanarak küle dönen terk edilmiş bir kasabada tek başına kalan sekiz, dokuz yaşındaki kız çocuğu, kasabaya giren Türk heyetinden korkarak saklanır. Kendisini bulduklarında ne kadar dil dökseler de kız çocuğu sadece kaçacak fırsat kollar çünkü yaşadıkları karşısında ciddi anlamda travmatize olmuş ve herkese karşı aşırı derecede paranoyaklaşmıştır. Konuşmayan ve herkesten kaçan dilsiz kız, etrafı çember gibi sarıldığında dış kapıyı süzerek kaçabileceği anı kollar. Artık bunalan heyetten biri elini uzattığında boğulur gibi bir ses çıkararak gözden yiten kız, bilincini neredeyse tamamen yitirmiştir. Hikâyenin sonunda yer alan tespit de kız çocuğunun dilini daha ötesinde konuşma yetisini yitirdiğini göstermektedir. "Yavrum, senin gibi kaç tane gördüm; kimi kolunu, kimi bacaklarını, kimi gözlerini, kimi memelerini kaybetmişti; sen de nâtıkanla idrakini kaybetmişsin."¹³⁷ Mustafa Şahin Özden bu psikolojiyi şöyle açıklar:

"Travma sonrası kişilerde en sık görülen psikiyatrik tablolardan biri dissosiyatif bozukluklardır. Normalde uyuma hizmet eden bir mekanizma olarak her bireyde bulunan disosiyasyon, özellikle çocukluk çağı travmaları sonucunda travmatik yaşantının üstesinden gelme çabası olarak kullanılarak patolojik bir sürece dönüşmektedir. Bu patolojik sürecin ileri bir formu olan dissosiyatif bozukluklar, kişilik altında yer alan kontekste stresli yaşam olaylarına karşın verilen akut tepkilerdir. Bir başka ifadeyle dissosiyatif bozukluklar kişinin yaşadığı travmaya yönelik bir çeşit savunma mekanizmasıdır. Dissosiyatif bozukluklar normalde bütünleştirici olan bilinç, bellek, kimlik, emosyon, algı, beden temsili, motor kontrol ve davranışlarda bozulma ve kesinti meydana gelmesi ile karakterizedir."¹³⁸

Ailesini yitirerek kimsesiz kalan ve ıssız bir köyde tek başına yaşayan kız çocuğu, deneyimlediği travmatik olayların karşısında motor bir davranış olan konuşma

¹³⁶ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 121.

¹³⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, s. 36.

¹³⁸ Mustafa Şahin Özden, "Travma ve Dissosiyatif Bozukluklar: Genel Bir Bakış", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Travma Özel Sayısı, III/3, (2018), s. 71.

yetisini yitirmiştir. Ayrıca bilincinde yaşadığı bozulmalarla kimlik algısını da yitirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kız çocuğunun yaşadığı bu dissosiyatif bozukluklar, travmalarının sonucunda bilincinin yarattığı savunma mekanizmalarıdır. Ruhsal sağlığını yitiren kız çocuğu, bu sürecin de etkisiyle güvensiz hissederek paranoyaklaşmıştır. “Dehşetin kurbanı olan özne, kendi zihninde, dehşet verici olmaktan mümkün olan en uzak yerededir. Ancak görmezden gelme halinde bile dehşet tarafından kurulmuş bir ilişkiyi sürdürür.”¹³⁹

Gaupp’un gözlemlendiği savaş travması mağdurlarının semptomlarından bazıları dilsiz kızda görülmektedir. “...tek yan felci, yarı felç ve bel altı felci biçimlerindeki felç ve kasılmalar; sağırılık, sağır ve dilsizlik; kekeleme ve tekleme; ses yitimi ve ritimli çılgılık; göz seğirmesi olsun ya da olmasın körlük her ne türden olursa olsun duyum bozukluğu...”¹⁴⁰ Hem içinde bulunduğu zaman ve mekân ile zihinsel rabıtası kesilmiş hem de dilsiz belki de sağırlaşmıştır. Dolayısıyla da yabancılara –travmayı yaşatan kişiler de ona yabancı kişilerdi- karşı paranoyak bir tutum içindedir.

1.7. Delilik

Kişinin bilincini kısmen veya tamamen kaybetmesi ve bu durumun uzun sürmesi yahut hiç geçmemesi şeklinde algılanabilecek olan delilik hali travmatik yaşantıların ağırlığı altında ezilen veya şok geçiren bilincin diğer savunma mekanizmalarının yetersizliği sonucunda kendisini dış dünyaya kapatması olarak düşünülebilir. Savaş döneminde yaşanabilecek pek çok travmatik yaşantı, bireylerde ağır ve beklenmedik ruhsal bozukluklara yol açabilmektedir.

Bir savunma mekanizması olarak kişinin bilincini ve kimliğini bir ölçüde veya tamamen yitirmesi olan ve esasında dissosiyatif bir bozukluk olan delilik, bireyin yaşadığı ağır travmalar dolayısıyla ortaya çıkan kimi bozukluklara işaret eder ve çok çeşitli görünümlere sahiptir.

Bu ileri derece ruhsal bozukluğun ortaya çıkmasını kısaca delilik hali olarak ele aldığımızda romanlarda ve hikâyelerde geçici ve kalıcı şekilleriyle izlenebilen bu durum, diğer travmatik tepkilerin çok ötesinde bireyin bilincinde katastrofik bir etkiden doğar. Eserlerde ölüm korkusu, paranoya ve çaresizlik gibi bilinci baskılayan dış etkenler, bireyin iç dünyasında basıncın artmasıyla infilaka neden olmuştur ve bazen

¹³⁹ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 79-80.

¹⁴⁰ Sandor Ferenczi, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 43-44.

kısa süreli bir cinnet hali gibi görünen delirme olgusu bazen de kalıcı izler bırakarak kişinin bilincini tamamen ele geçmiştir. TSSB'nin gelişmesinde yaş, cinsiyet ve medeni durum farklılıklar yaratmakla birlikte romanlardaki delirme durumuna gelen veya kıyısından geçen kişiler için bu etkenler belirleyici olmamıştır. Kişilerin yaş, cinsiyet ve medeni durumu apayrı olmakla birlikte her birinin delirme sebebi de değişkenlik göstermiştir.

Delilik emaresi gösteren kimi kahramanlarda belli bir miktar hafıza kaybı da söz konusudur. Kahramanlar, travmatik anın etkisiyle belli bir anı zihinlerine kazıyabildikleri gibi benzer bir biçimde o anın etkisini azaltmak isteyen bilincin müdahalesiyle travmatik anı veya öncesini veya sonrasını tamamen unutabilirler:

“Savaş psikonevrozu semptomlarının en sık görülenlerinden bir tanesi, hafıza kaybıdır ki bunu uzun uzadıya açıklamamıza da gerek yok: Bu hafıza kaybı, savaşın belirli bir dönemini, veya tamamını, veya öncesini kapsayabilir. Belirli şeyler zihne gelmesin diye bütün hafıza silinmiştir.”¹⁴¹

Hafızanın silinmesiyle birlikte anıların çarpıtılması da söz konusudur. Bilinçle gerçeklik algısı arasındaki bağ kopmuştur ve kahraman, kendi gerçekliğini kurgulamak durumunda kalmıştır. Kafa travmasından hayli farklı olarak bu durumda hafızaya etki eden fiziksel bir darbe söz konusu olmaksızın kişi, hastalığın yoğunluğuna ve seyrine bağlı olarak anılarını unutarak yerine yenilerini koyabilir veya tamamen silebilir.

Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* romanında Yıldız, Murat'ın boğulduğuna inanmasıyla artık akıl sağlığını iyice kaybeder. Evden kaçarak müddeiumumînin karşısına bir taş bebekle çıkar ve başından geçenleri anlatarak suçluların yakalanmasını ister. Bebeklerini beş ay önce doğurduğunu söylediğinde müddeiumumî, henüz beş altı ay öncesine kadar kendisi ve eşi dâhil olmak üzere Yıldız'ın herkesçe ziyaret edildiğini, bu kısa sürede nasıl olup da bu hallere düşebildiğini düşünerek duygulanır fakat Yıldız'ı en son gördüğünde Yıldız'ın sekiz dokuz aylık hamile bir görünümde olması gerektiğini, dolayısıyla hikâyesinin yalan yanlış olduğunu düşünmez. Yıldız, kışın sert geçen günlerinde müddeiumumîye başvurur ancak Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin yapıldığı Ağustos 1922 sularında delirme vakasının dokuz ay önce¹⁴² Murat'ın cepheye gitmesiyle başladığı söylenir. Dolayısıyla Aralık 1921'de delirerek eve kapatılan ve gözetim altında tutulan Yıldız beş ay sonra kaçıp müddeiumumîye başvurduğunda nisan sonu mayıs başı olmaktadır ve dolayısıyla mevsim kış olamaz.

¹⁴¹ Ernst Simmel, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 81, 82.

¹⁴² Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, s. 175.

Romandaki zaman kurgusunun sorunlu olmasının ötesinde, Yıldız zihinsel muvazenesi bozulduğu için olayları ve tarihleri tamamen birbirine karıştırarak anlatır. Yine müddeiumumîye verdiği ifadede Tayyareci Murat ile Salihli cephesinde tanıştıklarında oradaki kadınlarla uçağın kanatlarına patates haşlayıp sürdüklerini, uçağın da böylelikle savaşa gittiğini söylediğinde müddeiumumî, Yıldız'ın zihnindeki mantık ağının ne derece bozulduğunu göremez¹⁴³ ancak müddeiumumînin her nedense farkına varmadığı çelişki, okurun dikkatini çekecek seviyededir.

Başlarda etrafına paranoyakça yaklaşan ve taş bebeği kendi bebeği sanan Yıldız, ilerleyen süreçte artık zaman ve mekân algısını da yitirmeye başlar. Öyle ki muharrir olarak romana giren Aka Gündüz'le Yıldız'ın gittikleri zaman ördeği boğmaya çalışan kişi ile karşısında gördüğü kişinin aynı kişi olduğunu fark etmeyerek ördeği boğmaya çalışan kişinin gidip gitmediğini muharrire sorar. Bu bir dakikalık sekans içinde Yıldız için muharrir silinip gider ve geri gelir. Boğulma imajı karşısında dehşete kapılarak gerçeğe hayali tamamen karıştırır.

Roman, Yıldız'ın delilik seviyesine ulaşan buhranının tepe noktasında başlar ve olay akışının ilerlemesiyle Yıldız'ın hikâyesinin gizemi çözülürken buhranı da eş zamanlı hafifler. İzmir'in yakıldığı günden itibaren temelleri atılan bu delilik serüveni, İzmir'in kaderiyle ortak ilerler ve yine İzmir'in kurtulduğu gün İzmir kızı Yıldız'ın da sosyal yaşama uyum sağlamaya başladığı gün olur.

Samim Kocagöz'ün *Kalpakkılar* romanında travmatik olgu karşısında travmatize olan pek çok karakter olsa da delilik denebilecek düzeyde en net şekilde dikkat çeken tek kişi İlyas olur. Yusuf ve silah arkadaşları Manisa'ya giderken İlyas'la ve babasıyla karşılaşır. İlyas, işgalcilerin ailesine yaptıklarından sonra delirerek kendisini dağlara vurmuş; yol, iz bilmeksizin yürümekte ve obsesif biçimde aynı cümleleri tekrarlamaktadır:

“Dağlar taşlar... Ey kardaşlar!”

Yirmi dört saattir durmaksızın koşutan İlyas, bilinçsizce düşmanın üstüne yürümektedir. Babasını dahi tanıyamaz ve “gâvur” zanneder. Hamile karısına gözünün önünde tecavüz edilmesi ve daha sonra karısının ve annesinin öldürülmesi, babasıyla kendisinin dayak yemesi ve annesi ile karısını düşmanın elinden kurtaramaması İlyas'ın gururuna dokunmuş ve onda ciddi anlamda delilik emareleri uyandırmıştır. Ancak

---

¹⁴³ A.g.e., s. 16.

Yusuf'tan yediği şiddetli tokat sayesinde girdiği şoktan ani bir biçimde çıkan İlyas'ın delilik süreci kısa sürer ve TSSB biçiminde devam eder.

Sevinç Çokum'un *Ağustos Başağı* romanında "ruhen rahatsız" denilerek Yusuf'a verilen özel görevle bulunup getirilmesi istenen Yüzbaşı Hüseyin Bey, Yusuf'un uğraşları ve hassas yönlendirmeleriyle Doktor Necati Bey'e teslim edilir. Ancak Yusuf'un nazarında Hüseyin Bey, Kuvayımilliyeler'in sönen kıvılcımlarından biridir. Hüseyin Bey, savaş koşullarında her ne yaşamışsa yaşamış ve bilincini büyük ölçüde yitirmiştir. Tamamen paranoyaklaşan Hüseyin Bey kendini dağlara vurmuş, yalınayak biçimde herkesten gizlenerek yaşamaktadır. Bu delilik ölüm gibidir ve Yusuf'un kalbini şehit olan arkadaşları kadar yaşla doldurur. Hüseyin Bey, psikiyatrik bir bozukluk olan hezeyanlı bozukluk yaşamaktadır. Herkesi İngiliz casusu olarak görmekte ve İngiliz casusları tarafından da takip edildiğini düşünmektedir. Belki potinlerini giymeyi bırakıp dağlarda dolaşması da takip edilmemek yani iz bırakmamak adına aldığı bir önlemdir. "Perseküsyon türü sanrılar kişilerde takip edildikleri, tehdit edildikleri, izlendikleri, kontrol edilmeye çalışıldıkları, haklarında dedikodu yapıldığına dair birtakım sanrısız düşüncelerin oluşmasına sebep olmaktadır."¹⁴⁴

Romanda bilincini yitiren kişi olarak savaşın başında son derece otoriter, vatansever, vakur bir imaj çizilen Hüseyin Bey'in seçilmesi ve Hüseyin Bey'in yaşadıklarının arka planı verilmeksizin bu paranoyak ve bilinçsiz halinin gösterilmesi, savaşın insanlarda yaratabileceği travmatik etkilerin çok çeşitli ve vurucu olduğunun altını çizmektedir.

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanında Salih'in annesi daha önce eşini ve oğlunu yitirerek travmatik bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Salih'i de yıllarca bekledikten sonra bir kolu eksik, yüzü yaralı görmek annede öncelikle şok etkisi yaratır. Daha sonra bu etkinin artarak kişinin bilincinde bozulmalar meydana getirdiği görülür. Kendisine hitap edildiğinde şaşırır ve tekrar ortamın ve diyalogun bağlamından koparak alakasız cevaplar verir veya sadece susar. Romanda bu durum gittikçe kötüleşerek devam eder:

"Kadının gözleri büyüdü büyüdü ve donup kalan göz kapaklarının arasından camlaşıp kaldı. Bir 'Hihh...' hepsi o kadar ve sersemlemiş bir hâlde, kaçır gibi dışarı fırladı,

¹⁴⁴Fatih Bal, Beril Zeynep Hacısman, "Hezeyanlı Bozukluk Hakkında Güncel ve Bilimsel Bulgular", s. 108.

merdivenleri yuvarlanır gibi indi, mutfağa girdi, raftan bir sahan aldı, onu tekrar yerine koydu, ekmek tenceresinin kapağını açtı kapadı ve hasır iskemleye çöküp kaldı.

Artık iki yanına sallana sallana ağlıyor, sesini boğmaya çalışarak “Salih'im, Salih'im”, diye inliyordu. Sonra bu da bitti ve donup kaldı. Aradan ne kadar zaman geçtiğinin farkında değildi, kapı çalınıyordu. Birisi idare edermiş gibi kalktı, gidip kapıyı açtı. Gülümseyen bir kız çocuğu. Elinde bakır bir tepsi. Tepside küçük bir tencere.

Kadın boş gözlerle bakarak:

‘Hı?..’ dedi.

‘Salih Ağam gelmiş de...’

‘Gelmiş ya...’

‘Gözünüz aydın diyor anam.’

Kadın kendini zorlaya zorlaya cümleyi buldu:

‘Aydının içinde kalın.’

‘Anam bunu gönderdi. Fatma Teyze'nin telâşı vardır, şunu yiyiversinler diyor. Bulamaç.’

‘Bulamaç mı?..’

Kızcağız şaşırmişti. Tepsiyi biraz daha uzattı:

‘Buyur.’

‘Ha...’

Önce tepsiyi almak istedi. Sonra tencereyi almak icap ettiğini anladı. Fakat uyanmış değildi ve artık asla uyanmayacaktı. Ara sokağın Fatmanım Teyzesi artık ‘Deli Fadik’ olmuştu.”¹⁴⁵

Yaşlı insanların hastalık öyküsünde geçmiş bir travma olduğunda sonraki travmatik yaşantılara daha önce travma yaşamamış bireylere göre daha ağır bir reaksiyon verdikleri anlaşılmıştır. Salih'in fiziksel anlamda hasarlı dönüşü annesinin gözünde onu canlı cenazeye çevirir ve hem yeni bir travmaya neden olarak hem de eski travmalarının üstüne eklenip etkisini artırarak romandaki son durumuna dönüştürür. Annesinin tepkileri travmatik yaşantının altından kalkamayan bireyin verdiği bir tepkidir ve halk arasında kendisine Deli Fadik denmeye başlanır. Geçmişinde travmatik olay veya olaylara mâruz kalmış olan bireylerde bu durumun, söz konusu travmatik

¹⁴⁵ Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, s. 25-26.

yaşantıların canlanmasına yol açtığı önceden yaşanmış olan TSSB belirtilerinin, ayrıca anksiyete bozukluğu ve depresyona neden olabileceği belirtilmektedir.¹⁴⁶

Salih'in annesinin Deli Fadik olarak adlandırılmasının sebebi TSSB ve majör depresyon belirtilerini ağır bir biçimde yaşamasıdır. Salih'in dönüşünden önce yaşadığı travmatik yaşantılar, Salih'in gelişimle tetiklenmiş ve bir savunma mekanizması olarak anneyi acı veren gerçeklikten izole etmiştir.

Yakup Kadri'nin "**Ses Duyan Kız**" hikâyesinde nişanlısının şehadet haberini aldıktan sonra ilk başta yerli yerinde tepki veremeyen genç kız, birkaç gün sonra sesler duymaya başlar. Emine isimli genç kız sessizliğin içinde hep aynı sesi duyar: "Kalk Emine! Memleketi düşman basıyor; kalk Emine!"¹⁴⁷

Günlerden sonra gerçekten düşman işgali olup Emine'ye söylendiğinde Emine söyleneni işitmez ve anlamaz. Ancak aynı sesi sürekli duymaya tekrar eder. Bir gece dışarı fırlayarak köyü terk eden Emine, köylü tarafından yarı deli yarı ermiş kabul edilir:

"Derken, Emine, bir gece sokağa fırladı; koşarak ve şu sözleri haykırarak köyü baştan aşağıya dolaştı: 'Yol göründü, yol göründü; haydi, hazır olun! Yol göründü!' 'Nereye? Kimler gidiyor?' diye sordular. 'Kadın, kız, ne kadar genç varsa... düşmana karşı cenge,cenge, cenge!..' diye bağırıldı."¹⁴⁸

Kendini yollara vuran Emine; üstü başı parçalanmış, bıçaklanmış, yara bere içinde ölü bulunur ve mezarı köylü tarafından türbeye dönüştürülür.

"**Garip Bir Benzeyiş**" hikâyesinde Kocaş köyü ile Gecik nahiyesi arasında at sürenlerin karşısına ihtiyar bir kadın çıkar. İhtiyar kadın, erkeklerden birini oğlu Vasıf zannederek başından geçenleri anlatmaya koyulur. Yıllar önce çeteye yazılan ve belli ki haber alınamayan oğlunun öldüğünü kabullenemeyen kadın; yağmalanan evinin ve hayvanlarının acısını, parasız pulsuz, bir başına ortada kalışının acısını sindiremeyerek oğlunun ölmüş olduğunu inkâr etme davranışı sergiler. Adamın kurtulmak için kendisine para vermesini kabullenmez ve kendisiyle köye gelmesi için daha da ısrarcı olur. Bunun üzerine atını hızla sürmek zorunda kalan adamın ardında kalan kadın kendini oğlunun hayaline tamamen kaptırır:

¹⁴⁶ Alıntılan Çiçek Hocaoğlu, Demet Sağlam, "Yaşlıda Travma Sonrası Stres Bozukluğu: Bir Olgu Sunumu", *Klinik Psikiyatri*, X, (2007) s. 226.

¹⁴⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, s. 15.

¹⁴⁸ A.g.e., s. 16.

“İhtiyar köylü kadın, yüksekten düşen bir adam gibi uzun bir müddet boşlukta sendeledi, sonra muvazenesini kaybederek yere yuvarlandı. Lâkin, aynı süratle hemen yerden kalktı ve o bitmiş, kurumuş vücuttan hiç tahmin edemeyeceğim bir kuvvetle arkasından koşmaya başladı. Bunu görür görmez ben de hayvanımı sürdüm. Artık başımı çevirip bakmıyorum; fakat, kadıncağızın gittikçe uzaklaşan, gittikçe dağılan ve dağılıp uzaklaştıkça fecaati artan sesini işitiyordum: Vasıf'ım, Vasıf'ım, Vasıf'ım!”¹⁴⁹

Kadının aklî melekelerinin yitmesi ve içine düştüğü bunalım, geçici veya kalıcı olduğu bilinmeyen bir delilik emaresi göstermektedir. Delirme nedeni ve şekli ise diğer kişilerde insanî bir acıma ve ruhlarında acılaşma yaşatmıştır. Tek bir kişinin üstesinden gelemeyeceği kadar acı çekmiş olan kadın, tüm problemlerinin oğlunun çeteye yazılması ile başlamasından dolayı tüm sorunlarının çözümünü de oğlunun dönüşüne bağlamıştır ve bu nedenle farklı travmatik yaşantıların birleşerek yekpare bir sonuç biçiminde yarattığı delilik, oğlunun imgesinde somutlaşmaktadır.

Halide Edip Adivar'ın “**Vurma Fatma!**” hikâyesinde diğer hikâyelerden farklı olarak deliren kişi, kendi yarattığı travmaların verdiği vicdan azabıyla deliren bir Yunan askeridir. Fadime'ye tecavüz edip kocasını ve kızını öldüren Yanako, Fadime'nin gözüne görünen hayalinden ve kulağında çınlayan sesinden kurtulamaz. Fadime'nin elleri bağlıyken Yanako'ya söylediği, “Domuzun kunnadığı gâvur oğlu gâvur!”¹⁵⁰ sözlerinden başka bir şey duyamayan Yanako, kendi yarattığı facianın etkisine girmiştir. Bir yıl sonra Dumlupınar'da kendisini tanıyan kadınlar intikam almak üzere kendisini döverken Yanako, kendisine vuranın Fatma olduğunu zannetmektedir. Bilincini tamamen yitiren Yanako'nun son sözleri de hikâyeye de adını veren “Vurma Fatma, vurma Fatma!”¹⁵¹ sözleri olur. Zihni tekrarlanan ve vicdan azabının etkisiyle pelteleşen Yanako, savaşın çirkin yönünü ortaya koyar. Savaşta taraflar ne kadar galip ve hâkim olsalar da savaş zamanında normalleşen çirkin eylemler, henüz savaş bitmeden önce kişide ruhsal bakımdan ağır sonuçlar doğurabilir. Çünkü kişi ve özellikle bu hikâye özelinde Yanako, şiddet eylemlerinin kabul edilemez olduğunu ve geçmişinin bir ömür peşini bırakmayacağını içten içe bilir. Kimi kahramanlarda bastırma ve ketleme dürtülerinin baskın olması bu süreci uzatsa da Yanako gibi örneklerde delilik biçiminde dahi acısı çıkmaktadır. Ernest Jones bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Gerçekten de savaşın, bütün medeni standartları mutlak biçimde iptal ettiğini söyleyebiliriz. Savaş esnasında bir halk, rüşümünü ispatlayayım derken en korkunç telkinin

¹⁴⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, s. 126.

¹⁵⁰ Halide Edip Adivar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 120.

¹⁵¹ A.g.e., s. 121.

pençesine düşer; bu telkin, medeni insanı cürümler işlemeye, ahlaki bilincimizi derinden sarsacak ve estetik zevkimizi yaralayacak olaylara şahit olmaya imkan tanımakla kalmaz, aynı zamanda onlara teşvik eder hatta iter. Önceden yasaklanmış ve saklı tutulmuş her türden itki (zalimce, sadistçe, canice itkiler) uyanır ve görülmemiş bir güçle ortaya çıkar, dolayısıyla Freud'a göre bütün nevrotik bozuklukların asli kaynağı olan ve çatışmadaki bir tarafı "bastırmak" suretiyle üstesinden geldiğimiz ruh içi eski çatışmalar, takviye kuvvetlerle aniden karşımıza çıkar, insan da tamamen farklı koşullar altında bunlarla baş etmeye mecbur kalır."¹⁵²

Bir düşman tipinin, anti kahramanın kendisinden kaynaklanan kötülükler karşısında travmatize olarak delirmesi, psikoloji bilimi açısından varlığı kanıtlanabilir bir gerçek olsa da edebî anlatılarda pek de kullanılmayan bir kurgu malzemesidir. Hem anti kahramanın hem de onun kötülükleri sebebiyle benzer biçimde travmatize olan kurbanların belli oranlarda hep birlikte deliliğe sürüklenmesi enteresandır. Kurbanlar yani köyün kadınları intikam peşinde ve bir amaç doğrultusunda hareket ederken eski benliklerinden kopsalar da bilinçlerini yitirmezler. Ancak Yanako, vicdan azabının ötesinde bir çılgınlığa kapılır. Hatta kahramanın vicdan azabı çektiği bir sürecin verilmemesi onun delirmesini daha vurucu yapmaktadır. O halde, diğer roman ve hikâyelerde bulunanlara göre daha farklı bir anti kahraman profili çizen Yanako'nun deliliği, yazarın ilgili dönemde şahit olduğu, gözlemlendiği ve duyduğu yaşantıların ürünü olabilir.

1.8. Depresyon

Milli Mücadele yıllarındaki çetin mücadeleler toplumun her kesiminden insanın hayatını derinden etkilemiştir. Maruz kalınan yaşantının durumuna göre kişilerde farklı psikolojik sonuçları olan savaş, ilgili tarihsel süreci konu alan romanlarda da farklı psikolojik yansımaların görüldüğü kahramanları ortaya çıkararak zengin bir anlatı malzemesi oluşturmuştur. Travmatik yaşantının çoğu zaman ortaya çıkardığı TSSB, bazı kahramanlarda depresyonla birlikte izlenebilmektedir:

“Depresyon, belirli bir nedeni olmadan bireyin kendini sürekli üzüntülü, melankolik veya kederli hissetmesi, bu duruma yoğun bir bunaltı, değersizlik, güçsüzlük, isteksizlik, olumsuz bir bakış açısı gibi duyguların eşlik ettiği, ayrıca beraberinde düşünce, konuşma, devinim ve bazı fizyolojik işlevlerde yavaşlamanın gözlemlendiği bir duygu durum bozukluğudur.”¹⁵³

¹⁵² Ernest Jones, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 92-93.

¹⁵³ Bektaş Murat Yalçın - Onur Öztürk, “Birinci Basamakta Majör Depresif Bozukluğa Yaklaşım”, *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, X/4, (2016), s. 250.

TSSB ile depresyon belirtileri/yaşantıları arasında benzerlik dikkati çekmektedir.¹⁵⁴ Travmatik yaşantı hem TSSB'ye hem de depresyona neden olabilmektedir:

“Saptanmış kronik bir hastalıkla ilgili yeni bir hastalığın ortaya çıkmasına komorbidite denir. TSSB hastalığından hemen sonra ortaya çıkan madde kullanımı, depresyon, obsesif kompulsif bozukluk, uyum bozukluğu vb. hastalıkların TSSB'nin bir semptomu olup olmadığı netleştirilememiştir.”¹⁵⁵

TSSB'ye özgü bir semptom olup olmadığı netleşmemiş olan depresyon, bireyde çoğunlukla TSSB ile aynı anda seyrederek veya aralarındaki benzerlikten dolayı birbirine karıştırılabilir.

Depresyonun pek çok türü olmakla birlikte romanlarda ve hikâyelerde görülen türleri majör depresyon, süregiden (distimi) depresyon ve başka bir sağlık durumuna bağlı depresyon olmuştur. Pek çok travmatik olguyla mücadele eden kahramanlardan depresyonda olanlar başka bir sağlık durumuna bağlı depresyonun etkisindedir. Ancak özel olarak majör depresyon ve süregiden depresyon özelliği gösteren kahramanlar da dikkat çekmektedir.

Romanlarda TSSB semptomları gösteren kahramanların bazılarında depresyon boyutunda depresif tutumlar dikkat çekmektedir. Savaş esnasında veya gündelik yaşamda olması fark etmeksizin birtakım ciddi travmatik yaşantıya maruz kalmış kahramanların bazılarında sürekli surette kederli ve yorgun bir ruh hali sinmiştir. Bunun yanı sıra *Yaban*'daki Ahmet Celâl'de veya *Yorgun Savaşçı*'daki Cemil'de olduğu gibi bazı kahramanlarda değersizlik ve güçsüzlük hisleri de yoğundur.

Travmatize olarak depresyona giren kahramanlar, kimi zaman cephede bile kendi yararlılıklarına inanmaz ve hem kendilerinin hem de ülkenin üstüne çöreklenen kötü talihin bu şekilde sürüp gideceğine inanırlar. Geçmiş travmatik anlar hastalıklı duygu durumunu besler: “Travma geçmişin gereğinden fazla gündemde olmasıdır; kişi kendi de farkında değilken geçmiş şimdiki zamanı siler. Güneşin altında yeni bir şey olmadığını, hiçbir şeyin değişmediğini söyleyen kişi bir noktaya kadar hepimizin olduğu gibi travmatize bireydir.”¹⁵⁶

¹⁵⁴Fuat Özgen - Hamdullah Aydın “Travma Sonrası Stres Bozukluğu”, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, I, (1999), s. 37.

¹⁵⁵Burhanettin Kaya, “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Komorbidite”, *Psikiyatri Dünyası*, IV, (2000) s. 38.

¹⁵⁶ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 266.

Campbell, kadim anlatı kodlarını tahlil ederken doğuştan kral yani seçilmiş kişi olarak formüle edilen kahramanların macerasında zorlanmadığını dile getirirken bu dizaynı paylaşmayan anlatıların kahramanlarının da tersine bir durum yaşayacaklarını belirtmiş olur:

“Burada maceranın başarılmasındaki kolaylık kahramanın üstün biri, doğuştan kral olduğunu belirtir. Birçok peri masalı ve bedene bürünen tanrıların görevlerine ilişkin tüm efsaneler böylesi bir kolaylık sergiler. Sıradan kahraman bir sınavdan geçer, oysa seçilmiş olan, bir engelle karşılaşmaz ve hata yapmaz.”¹⁵⁷

Modern anlatılarda seçilmiş kişi olmadığına göre birey herkes gibi biridir. Yolculuğu da meşakkatli, dönüşümü acılı, ödüllü gerçekçidir. Bu bakımdan birey, her ne kadar idealize veya ideale yakın da olsa hem yaşadığı travmatik süreçlerin etkisi altında kalabilir hem de sürecin uzun ve acılı olması sonucunda kişinin içsel yaşam gücünü paralize eden depresyonla baş etmek zorunda kalabilir.

Aka Gündüz’ün *Dikmen Yıldız* romanında nişanlısı Murat’ın ölümüyle sarsılan ve istemsizce hayali bir travmatik yaşantı kurgulayan Yıldız, işgalde yaşadıklarının ve tuttuğu yasın ağırlığı altında ezilerek depresyona girer. Ailesiyle iletişimi tamamen koparan Yıldız’a nişanlısının babası Beybaba ve Ahmet Çavuş ruhsal destek vermeye gayret eder. Kırlara giderek depresyonundan ve paranoyak ruh halinden kurtarmaya çalıştıkları Yıldız’ın kendisinden daha kötü durumda olan Anadolu kadınlarıyla tanışması, taş bebeğinden kurtulmasına ve Murat’ın ölümünü sindirmesine yardımcı olur. Temeli işgalin ilk günlerine dayanan ve Murat’ın ölümüyle zirveye ulaşan depresyon, paranoya ile birlikte seyredir. Öncelikle paranoyadan sıyrılan Yıldız’ın depresyondan çıkması aylar süren zorlu bir süreç şeklinde ele alınır.

Bazen hareket etmek, konuşmak ve bir yere gitmek istemeyecek kadar ağır bir depresyon yaşayan Yıldız majör depresyona girmiştir. TSSB’nin ağır olduğu durumlarda TSSB ile birlikte seyreden majör depresyon en zor geçen ve kişinin gündelik yaşamını en çok kısıtlayan ruhsal sorundur. Yıldız’ın bu depresyondan kurtulması tüm romana yayıldığı için depresyonun oluşumu, gelişimi ve sonlanması ile alakalı olarak okurda çelişkili duygular uyanmaz.

Yakup Kadri’nin *Yaban* romanında düşman işgaline uğramamış, bozkırın ortasındaki köye yerleşen Ahmet Celâl özellikle romanın ilk bölümlerinde son derece

---

¹⁵⁷ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 161.

depresif bir ruh hali çizer. TSSB ve majör depresyondan muzdarip kişilerde olduğu gibi hayatının bütün ümit ve arzularıyla sona erdiğini, kendisi ile ilgili bir beklentisi olmadığını düşünür. Ahmet Celâl bu ruh halinin yegâne müsebbibinin sağ kolundaki ampütasyondan kaynaklanmadığını bilir. Yıllar yılı insanlığın acı gerçeği olan savaşta, özellikle o döneme kadar dünyanın gördüğü en yıkıcı savaş olan I. Dünya Savaşı'nda bulunan Ahmet Celâl, bu savaşta gördükleri karşısında iyimserliğini ve insanlığa olan inancını yitirmiştir:

“Zaten, Cihan Savaşı'nda kolumu kaybetmezden önce bütün şiir kabiliyetimi, bütün sade dilliliğimi kaybetmiş bulunuyordum. Korkunç, iğrenç ve yalçın gerçek ‘parmaklarının ucunda kan ve alının ortasındaki çamurla!’ çoktan bana görünmüştü. Biliyordum ki, toprak katı ve tabiat zalimdir ve insan cinsi bozuk bir hayvandan başka bir şey değildir; biliyordum ki, insan hayvanların en kötüsü, en bayağısı ve en az sevimli olanıdır.”¹⁵⁸

Savaş, yalnızlık, yabancılaşma, dışlanma gibi dış etkenlerin zorlayıcılığı ile birleşen içsel problemler, romanın başkişisinde bunalıma neden olur. Kendisini de içinde barındıran dünyanın yok olmasını istemenin ötesinde buna inanır:

“Her akşamüstü sanıyorum ki, artık dünyanın sonu gelmiştir. Üzerinde yaşadığım bu toprak, ya içindeki gizli dert ile şişip çatlayacak, ya da, bir dehşetli gürültü ile yerin dibine doğru çöküp gidecektir.

Onun içindir ki, her sabah, gözlerimi açar açmaz, derin bir hayal kırıklığına uğrarım. ‘Niçin, beklediğim tabii olay vuku bulmadı?’ derim. Ve damlardan çıkan bütün hayvanlar, benimle beraber bu işe hayrettedirler.”¹⁵⁹

Ahmet Celâl'in yaşadığı depresyon kendisine dair hiçliğin ortasında yapayalnız kalmış bir adam algısından kaynaklanmıştır. Kahramanın sahip olduğu yalnızlık ve tekillik algısı onun vehminden veya hezeyanından doğmamıştır. Ahmet Celâl gerçekten de tektir. “Tekillik, kişinin kendisi ve başkaları tarafından anlaşılabilirliği kırılmaya başladığında başlar. Bu bir ihtimaldir. Ya da diyebiliriz ki bir kişinin tekilliği tutarlı olmanın kendi şahsına münhasır yoludur.”¹⁶⁰ Bu bakımdan Ahmet Celâl karakter olarak geçmiş ve şimdiki düşünüldüğünde tüm tekilliği ve yalnızlığı içerisinde sürüklendiği depresyonla tutarlıdır.

Samim Kocagöz'ün *Kalpaktılar* romanında Yusuf'un mülazımlıktan binbaşılığa terfi sürecinde yaşanan savaş yıllarında Yusuf, adım adım savaşın bir erkeğe ve bir

¹⁵⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, s. 18.

¹⁵⁹ A.g.e., s. 30.

¹⁶⁰ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 345.

askere yaşatabileceği bütün trajedileri yaşar ve gerilimin giderek artmasıyla travmatize ruh hali gittikçe perçinlenir. Özellikle aksayan bacağından sonra sol elini de yitirmesi, bedensel bütünlüğünün geri dönülmez biçimde bozulmasıyla ruh sağlığının bozulmasında ciddi bir rol oynar.

Yusuf'un kişiliğinin değişmesinde ve romanın başından sonuna kadar karamsar, yorgun, düşünceli bir kişiye dönüşmesinde etkili olan savaş kaynaklı gelişmeler kısaca şu şekilde sıralanabilir: Memleketi İzmir'in işgal edilmesi, Hasan Tahsin'in gözlerinin önünde vahşice öldürülmesi, aynı gün Yunanlıların kendisine ve Türk halkına reva gördüğü eziyet ve aşağılamalar, Manisa'daki ailesini bir daha bulamaması ve kız kardeşinin tecavüze uğraması ve intihar etmesi, Alaşehir'de bir Yunan askerini ilk kez yakından ve boğuşarak öldürmesi; Şevket Bey, Parsalı Rasim, İlyas, Niyazi gibi değer verdiği dava arkadaşlarının ölmesi, birliğinde bir süreliğine de olsa kendisinden başka zabıt yani sorumlu kişi kalmaması, yaralanması sonucunda sol elinin kesilmesi, terhis edilerek kendi düşüncesine göre yararsız sayılması ve bu halde İzmir'e dönme korkusu, Yunan tahrip birliklerinin yaptıkları mezalime şahit olması, İzmir'e döndüğünde nişanlısı Nemide karşısında kendisini eksik hissetmesi ve bu eksiklik duygusunun telafi edilemez olması olarak sayılabilir.

Yusuf, üç yıllık vaka zamanı diliminde bunca travmatik yaşantıyı peş peşe yaşamış, duygusal çöküntü zamanlarında kendisine teselli olan ülkeyi kurtarıp Nemide'ye ve İzmir'e sağ salim dönme düşüncesi, yaşadığı dönüşüm sonrasında yalnızca arzu değil korku nesnesine de dönüşmüştür. Karakterin dönüşümü, son cümleye kadar romanın asıl odağı olan dönem anlatıcılığını gölgede bırakmayacak şekilde alttan alta işlenmiştir. Yusuf'un travmatik yaşantıları onda yaşamaya, kurtuluşa ve Nemide'ye dönmeye dair eskisi gibi heyecan dalgası uyanmasına engel olduğu için Yusuf, hem depresyonla hem de travma sonrası hayata küsme bozukluğu ile mücadele etmektedir

Talip Apaydın'ın *Toz Duman İçinde* romanında aslı kahraman Molla Mahmut, diğer köylülerden sıyrılan kişilik yapısı nedeniyle içinde bulunduğu kuşatıcı olumsuz şartlardan dolayı depresiftir. Yaklaşan felaketi bir tek kendisi idrak edebiliyor ancak kendisinin de evli ve bir çocuklu olması, hasat zamanı olması ve eninde sonunda asker değil köylü olması elini kolunu bağlamaktadır. Her an çevresinde gördüğü yanlışlıkların, cehaletin ve kayıtsızlığın bilincinde olup örgütleyebilecek bir kitle bulamaması Mahmut'u yaralamaktadır:

“ ‘Her şey tatsız,’ dedi kendi kendine. ‘Kötü zamanda gelmişiz şu dünyaya. Hiçbir umut yok. Ne yaparsın, ne halt edersin? İlerisi daha da karanlık. Bir gün düşman çıkar gelirse... O zaman ne yapacağız? Hey Allah, daha ne çileler göstereceksin? Söyle de bilelim!’ ”¹⁶¹

Düşmanın adım adım yaklaştığının farkında olan ve idaredekilere hiç güvenmeyen Molla Mahmut, köylüler arasında adeta aydın yalnızlığı yaşar. Din sömürüsü yapan İmam Ziver Efendi'nin ve ona destek olanların Molla Mahmut'a düşmanlık taslamasının temel nedeni de zaten budur. Sahte din adamlarının hedef gösterdiği farkındalığı yüksek ve ideale yakın bireylerin romanlarda bir süreliğine de olsa depresyonda veya depresif ruh halinde ele alınması anlatı içinde oluşturulan koşulların doğal sonucudur.

Molla Mahmut, içine düştüğü karamsar ruh halinden ancak mücadele adına harekete geçerek kurtulacağını bilir. Örgütlediği arkadaşlarıyla Tacım'dan ayrılmak üzereyken Tacım Dede türbesinin kurşunlandığını ve arkadaşları Bilal'in öldürüldüğünü duymuşlardır. Bu oldukça zahmetli yolcuğa çıkış, Tacım'dan cepheye gidiş bir eşiği atlamak gibidir ve zaten ilk roman bu eşiğin atlatılmasıyla sonlanır:

“Kahraman, kaderinin ona rehber ve yardımcı olan kişileştirmeleriyle birlikte, aşırı güç bölgesinin girişindeki “eşik muhafızı”na gelinceye dek ilerler. Bu tür muhafızlar, kahramanın şu anki alanının ya da yaşam ufkunun sınırlarını belirterek dünyayı dört yönde –ayrıca aşağıda ve yukarıda- sınırlar. Onların ardında karanlık, bilinmeyen tehlike vardır; tıpkı aile gözetiminin dışında kalan çocuğu tehlikelerin beklemesi ve toplumun koruması olmadan kabile üyesinin tehlikeye düşmesi gibi. Sıradan insan belirli sınırlar içinde kalarak tatmin olmakla yetinmeyip bundan gurur da duyar ve yaygın inançlar, keşfedilmemiş olana atılan ilk adımdan ürkmesi için ona her türlü nedeni verir.”¹⁶²

Yunanlıları atlattıktan sonra eşikten atlayarak yola koyulan Mahmut ve arkadaşları asıl maceralarına başlamak üzeredirler ancak Mahmut'un depresif ruh hali devam etmektedir.

Talip Apaydın'ın *Vatan Dediler* romanında Mahmut'un depresif ruhsal durumu cephede yaşadıklarından sonra ağırlaşarak depresyona dönüşür. Molla Mahmut, sık sık içine kapanarak ölümleri, eşinin, oğlunun ve annesinin ne durumda olduğunu, savaşın akıbetini düşünerek sessizliğe gömülür. Yapılması gereken temel görevleri yaptıktan sonra küskünce köşesine çekilir. Haceli'yi ve diğerlerini bu durumu kaygılandırır:

¹⁶¹ Talip Apaydın, *Toz Duman İçinde*, s. 98.

¹⁶² Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 76.

“Molla Mahmut derin bir sessizliğe gömülmüştü. Atını tımar ediyor, suyunu yemini veriyor, günlük işlerini yapıyor, nöbetini tutuyor, sonra yatağına uzanıp battaniyeyi başına çekiyordu. Uyuyor mu, düşünüyor mu, belli değildi. İçine kapanmıştı.”¹⁶³

Molla Mahmut’un bu küskün sessizliği ve kaybettiklerinin ardından içine düştüğü travmatik yas, zaferden sonra dahi tamamen bitmez. İzmir’e gittiklerinde de üzüm, incir tüccarı olan İbrahim Bey’le karşılaşır. Savaş esnasında servetine servet katan İbrahim Bey, nüfuzunu da iyice artırmış olmalıdır ki bir ricasıyla Mahmut ve Haceli’yi terhis ettirir. Burjuva zümresi için imtiyazların devam ettiğini, servetlerinin arttığını, konumlarının güçlendiğini fark eden Mahmut, cephede kendisini motive eden geleceğin hiç gelmeyeceğini ve yapılması gereken fedakârlığı yine halkın yaptığını üzüntüyle görür. Teğmen Galip, Mahmut’a ve diğerlerine hem arkadaşça yaklaşır hem de ilk öğretmenlik deneyimini onlarla yaşayarak köylülere Türk tarihi, toplum yapısı ve güncel siyaset ile ilgili eğitimler verir. Yine Teğmen Galip dolayısıyla tanışacakları tüfek ustası Bekir Usta, Molla Mahmut’a kısa zamanda sınıf bilinci aşılıyarak onu bir dünyanın eşiğine getirir. Algı düzeyi yüksek, çalışkan, mert ve onurlu Türk köylüsünün numunesi olan Molla Mahmut; artık savaşa motivasyonunu sadece düşmanın ülkeden atılmasında değil yeni kurulacak devlette kendisi yani köylü adına yerleşik, müstakil bir alan açılarak yüzyıllardır dönen çarkın kırılabileceği ihtimalinde bulmaktadır:

“Molla Mahmut için savaş, gerçekleri öğrenmenin bir alanı olmuştur. Askeri, aydını, düşünen insanı tanımıştır. Molla Mahmut, Bekir Usta’nın sözlerini işittikten sonra daha da bilinçlenmiştir. Teğmen Galip ona dünyayı açan bir aydındır. Genç subayların tartışmaları da etkilemiştir onu.”¹⁶⁴

Cephede doğrudan ve dolaylı anlamda ölümü, yaralanmayı, arkadaşını yitirmeyi, çaresizliği, paranoyayı, ihaneti, hastalığı, günlerce süren yorgunluğu, açlığı ve uykusuzluğu tek tek tadan Mahmut, İzmir’de karşılaştığı bu tablodan sonra ordunun zaferinden umduğu hazzı ve tatmini duyamaz. Her ne kadar köylü de olsa cephede yaşadıkları ve öğrendikleri sayesinde bilinçlenen ve emperyalizm düşmanı olan Mahmut, diğer askerlerin sevincini paylaşamaz. Romanın en sonundaki şu kısım, Mahmut’un ruh halinin düzelmediğini ve onun zaferden sonra bile ve cephe arkadaşlarının yanında dahi yabancılaşıma duygusunun devam edeceğini sezdirmektedir:

“ ‘Yaslı gittim şen geldim

¹⁶³ Talip Apaydın, *Vatan Dediler*, s. 223.

¹⁶⁴ Adnan Binyazar, “Toz Duman İçinde/Vatan Dediler”, *Türk Dili Dergisi*, Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, s. 105-107.

Aç koynunu ben geldim

Bana bir yudum su ver

Çok uzak yoldan geldim...'

Bu günlerde hep bu türküyü söylüyorlardı. Haceli kendi kendine birkaç kez tekrarladı. Mahmut katılmıyordu nedense. Güneş yukardan tepelerine binmişti. Ağır ağır yol alıyorlardı...¹⁶⁵

Mahmut, artık bilinçlenmiş ancak travmatize olmuş bireydir. Döndüğünde hiçbir şeyin değişmeyeceğine inanmakla birlikte bilinçlenmiş olmasından dolayı etrafındaki karamsar manzaranın anlamını artık daha iyi idrak edeceğinden daha da mutsuz olacaktır. Bu nedenle yurduna dönen askerlerin sevincini paylaşamaz ve esas gerçekliğine dönmek istemez. “Kahramanın macerası, ya kaynağa nüfuz etme ya da birtakım erkek ya da kadın, insan ya da hayvan kişileşmelerin yardımıyla sona erdiğinde, maceracının yaşam değiştiren ödülüyle birlikte dönmesi gerekir ... Fakat sorumluluk sık sık geri çevrilmiştir.”¹⁶⁶

Peygamber mitlerine benzer biçimde aydınlanan, zorlu merhalelerden geçerek gerçeği gören ve yığından sıyrılan birey artık kendisini bekleyen ağır sorumlulukların da farkına varır ve bu sorumluluklar ya da döneceği şartlar gözünü korkutabilir. Ancak kahraman, tüm anlatılarda olduğu gibi boşuna kahraman ilân edilmemiştir. Zorlu görevlerle bezenmiş imtihan yolunda ilerleyerek dönüşen ve egosu kırılan kahraman artık kazanımlarını içinden kopup geldiği insanlığa/topluma/gruba yansıtmalıdır. Modern anlatılarda kahraman, seçilmiş kişi olmasa da o yolda yürüyecek ve kazanımlarının anlamını idrak edebilecek bireydir. Mahmut, tek başına kendisini aydınlatan ışığı yurduna yayamayacağını bilen, gerçekçi ancak karamsar karakterdir. Anlatısal örüntü, halkının tüm sorunlarını çözmese de yaptığı yolculuğun bir fark yaratması adına yurduna dönmesini ve sırt çevirdiği sorumluluğu üstlenmesini talep eder:

“Bu da bizi, tüm mucizevi gezintinin ancak bir girişi olduğu çevrimin son dönüm noktasına getirmektedir, yani kahramanın mistik alandan günlük dünyanın alanına dönmek üzere paradoksal, aşırı zor eşik geçişinin son dönüm noktasına. İster dışarıdan kurtarılınsın, ister içeriden sürüklensin ya da ödülüyle birlikte rehber tanrılarca zarif bir biçimde taşınınsın; parçalara ayrılmış insanların içinde kendilerini tüm saydığı çoktandır unutulmuş ortama, kendisine bahşedilen lütufla yeniden girmesi gerekmektedir. Ego-dağıtan, yaşam-veren

¹⁶⁵ Talip Apaydın, *Vatan Dediler*, s. 363-364.

¹⁶⁶ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 179.

iksiriyle toplumla yüzleşmeli ve makul sorgulamaların, aşırı gücenişliğin ya da anlamakta zorlanan iyi insanların karşısına çıkmalıdır.”¹⁶⁷

Sevinç Çokum’un *Ağustos Başağı* romanında Yusuf, sorumlulukları karşısında güçlü kalmak zorunda olan bir asker olarak tüm travmalarına rağmen savaşımını hem içte hem dışta sürdürür. Kût’ül Amâre’de yaşadığı tüm eziyetlere ve yurduna sapasağlam dönmesine rağmen yenik bir ordunun askeri olarak dönmek, Yusuf ve onun şahsında diğer askerler için “eve dönme” hissini rahatlığını vermemiş, üstelik düşmanın iyice içeri sokulması tüm çabaları manasız hale sokmuştur. Dolayısıyla evine dönüp Milli Mücadele ile tekrar cepheye koşan askerler için uzun yıllar boyunca rahat bir devre olamamıştır. Bu nedenle Yusuf gibi diğer askerler için de Milli Mücadele bir ölüm-kalım savaşı olmuş ve tüm mutluluk ihtimalleri savaştan sonrasına ertelenmiştir. İşte tam da bu uzadıkça uzayan süreçte gencecik askerler, acıyla ve ölümle sınanarak savaşın yıkıcılığıyla biçimlenmiş; yıllar süren savaşlar askerlerin ruhlarında demlenerek acılığını bırakmıştır: “Sonra gözlerini karşıdaki sarı, çıplak tepeye dikti. O tepeyle kendi kaderi arasında bir yakınlık kurmuştu. Kut’ül Amare çölünden çıkmış, gülememiş, ama yine de eğilmemiş biriydi. Tıpkı, o kıraç, ot bitmeyen, çiçeklenemeyen tepe gibi...”¹⁶⁸

Yusuf’un kendisiyle ilgili algısındaki bu acı ancak realist gözlem, iyileşmeye fırsat bulamamış travmasının depresyonla birlikte seyrettiğini göstermektedir. Travma sonrası stres bozukluğunun askerlerde sıklıkla görüldüğü ve beraberinde depresyonu da getirdiği bilinmektedir. Eserde savaşın bu yıkıcı yönü ve değişime zorlayan talepkâr yapısı yalnız Yusuf açısından değil genel bir değerlendirme olarak da sıklıkla ele alınmıştır. “Çünkü savaş insanı avucunun içine alır ve cephede her şey sevgi, açlık, hasret savaşın ateşten pençesinde erir. O insana bu erimiş ateşten sıcaklıklar verir, o kadar. Bir burukluk, ağızındaki acı tat, bir baş dönmesi gibi.”¹⁶⁹

Kemal Tahir’in *Yorgun Savaşçı* romanında bütün bir nesil adına romanın sonunda hislerini dile getiren Binbaşı Nuri Bey’in ağızından ele alınacak ve esere de adını veren bu yorgunluk ve yılgınlık hatta nihilist yaklaşım, apaçık depresyonla birlikte seyreden travma sonrası stres bozukluğunu betimlemektedir:

“O günden sonra bir daha kendimi toplayamadım. Sol gözümdeki seğirme geçmedi. Kabalağın altındaki mantar canımı kurtarmış. O günden beri durup dururken içimi bir bunaltı kaplar, soluklarım daralır. Yaşamaktan usanırım. Her şey bana saçma gelir... Çoluk

¹⁶⁷ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 197.

¹⁶⁸ Sevinç Çokum, *Ağustos Başağı*, s. 283.

¹⁶⁹A.g.e., s. 304.

çocuk... Vatan millet... Buralara düşmanların girmesi... Dostluk... Okuma yazma... Her şey... ‘Hafakanlar boğuyor!’ derler ya kadınlar... İşte öyle... Günlerce kaskatı, külçe gibi kalırım oturduğum yerde... Parmağımı kaldırmaya üşenirim. Bir tek söz söylemek, bana Uludağ’ın tepesine koşarak çıkmak gibi yorucu gelir. Konuşmam şurda kalsın, birinin bana karşılık beklemeden bir şey demesi bile beni yorar. Bu yorgunluğu size anlatamam! ‘Gene susayacağım, su içmek lazım gelecek,’ diye düşünerek dehşete kapıldığım çoktur. Hele başımdan geçenleri hatırlamak korkusu hepsinden zor!’¹⁷⁰

Yıllar süren ve kronikleşen bu duygu durumu, TSSB ile birlikte seyreden majör depresyondur. Ağır depresyon hastalarında görülen hareket edememe ve erteleme durumunu tarif eden Binbaşı Nuri Bey’in durumu travma sonrası hayata küsme bozukluğundan çok daha vahim bir durumdur. Romanda yorgunluk biçiminde görülen depresiflik ve yenilmişlik duygusu pek çok şahısta izlenebilmektedir ancak en ağır durumda olan Binbaşı Nuri Bey’de bu durum depresyona dönüşmüştür.

Cemil ve diğer subayların ise yaşadıkları duygu durumu depresyon değil depresifliktir. Kahramanlar bu depresifliği yorgunluk olarak duymaktadırlar. “Asker yorgunluğu” olarak bilinen bu duygu durumunun kahramanlarda da seyretmesi şaşırtıcı değildir. Subaylarda savaş kaynaklı olarak diğer askerlerde görülen ağır travmatik tepkiler gelişmez çünkü subaylar için savaş işlerinin ve uzmanlık alanlarının kendisini oluşturur. Cemil ve diğer subayların yorgunluğu ve depresif ruh hali savaştan çok sosyal ve siyasi sorunlardan kaynaklanmaktadır. Yani onların acısı ruhsal bir acıdan ziyade bilişsel veya entelektüel bir acıdır.

1.9. Kafa Travması

Kafa travması yaşayan kişiler travma anını hatırlayamadığı için sahte anılar üreterek ve geriye dönüşlerle travma anını zihinlerinde inşa ederler. Bu müdahaleci bilişsel deneyimler olan sahte anılar ve geriye dönüşler, travma anını hatırlayan ve kafa travması yaşamayan TSSB hastalarının anılarına benzer. Kafa travması geçiren hastalar, travmalarıyla ilgisi sahte anılar yaratmaya ve geriye dönüşlerle müdahaleci bilişsel deneyimler yaşamaya duyarlıdır çünkü zihin boşlukları doldurmaya kanalıdır. Kafa travmasının psikolojideki karşılığının birebir yansıtıldığı tek eser Halide Edip Adıvar’ın *Ateşten Gömlek* romanı olmuştur.

Ateşten Gömlek’te Peyami’de görülen travma romanın sonunda anlaşıldığına göre tıbbi bir sonuçtur. Başına isabet eden kurşunla alternatif bir gerçeklik kurgulayan

---

¹⁷⁰Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 492-493.

Peyami, romanın da kendi içindeki kurgusal yapısını belirlemiştir. Peyami adına konuşan doktorlar da Peyami'nin günlüğünde yazılanların kurşundan yani kafa travmasından kaynaklandığını düşünürler. Bu noktada esas önemli olan ve psikolojik bakımdan *Ateşten Gömlek*'i özel bir noktaya taşıyan durum sahiden de savaşta Peyami gibi kafa travması yaşayan gazilerin bu şekilde kurgusal bir gerçeklik oluşturmalarıdır. Richard A. Bryant'ın söyledikleri Peyami'nin durumunu açıklar niteliktedir:

“(Yapılan çalışmalar ile ilgili raporlar)Travmalarının epizodik özelliklerini hatırlamayan travmatik beyin hasarına sahip hastaların, kafa travması olmayan hastalardaki PTSD geri dönüşlerine fenomenolojik olarak benzer bir şekilde müdahaleci bilişler deneyimleyebileceğini göstermektedir. Her ne kadar bu hastaların kafa yaralanmaları, travmatik olayları bilinçli olarak hatırlamadıklarını gösterse de, onların izinsiz girişleri DSM-I tarafından tanımlanan kriterleri karşılıyor gibi görünmektedir. Dahası, onların ilişkili kaygıları ve ardından gelen kaçınma davranışları, bir PTSD'ye geri dönüş deneyimiyle tutarlıdır. Bu raporlar, kafa travması geçiren hastaların, travmalarıyla ilgili müdahaleci bilişlere duyarlı olduklarını vurgulamaktadır. Amnezik hastalarda müdahaleci görüntülerin doğası, genel olarak travma sonrası bilişlerle ilgili birçok ilginç noktayı gündeme getiriyor.”¹⁷¹

Kafa travması yaşayan Peyami de baştan sona bu durumu yaşayarak müdahaleci bilişsel deneyimler yaşamış ve Ayşe'yi merkeze alan sahte anılar yaratmıştır. Romanın yansıtmak istediği mücadeleci ruh, travmatik olguyu açıkça ortaya koymaya engel olsa da romanın kurgusal yapısı bizzat TSSB'den yola çıkmıştır ve Peyami'nin yaşadığı travmatik durum gerçekle birebir örtüşmektedir. Kafa travması yaşayan gazilerin bu biçimde sahte anılar yaratması ve TSSB ruh halinin rasyonalize edilmesine imkân sağlayacak müdahaleci bilişsel deneyimler uydurması *Ateşten Gömlek*'in yazıldığı 1922 yılından çok sonra keşfedilmiştir. Dolayısıyla Halide Edip'in anlatıyı kurgulama mantığının ve orijinalliğinin edebiyat-psikoloji ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde bir kez daha takdir edilmesi kaçınılmazdır.

1.10. İkincil Travma

İkincil travmatik stres hem travma mağduruna hem de sosyal çevreye gittikçe büyüyen bir çember içerisinde toplumun her ferdine uzanabilecek bir tehlikedir.¹⁷² “Travmatik bir olaya ikincil yoldan maruz kalan bir birey, olaya doğrudan maruz kalmış

¹⁷¹Richard A. Bryant, “Posttraumatic Stress Disorder, Flashbacks and Pseudomemories in Closed Head Injury”, *Journal of Traumatic Stress*, IX/3, (1996), s. 625.

¹⁷²Merve Özkul - Esra Çalık Var, “İkincil Travmatik Stres ve Sosyal Destek İlişkisinin Değerlendirilmesi”, *Türkiye Sağlık Bilimler, ve Araştırma Dergisi (TUSBAD)*, I/2, (2018), s. 60.

bir kişinin deneyimlediği belirtilere benzer belirtiler sergileyebilmekte ve TSSB geliştirme riski altında olabilmektedir.”¹⁷³

Savaşı birebir deneyimlememiş kişiler ve bireysel olarak travma yaşamamış çocuklar ikincil travma yaşarlar. Aynı biçimde toplumun büyük bir kısmını etkileyen travmalar toplumun geri kalanında da ikincil travma yaratır. Toplumsal travmaya benzer ikincil travma da travmayı birebir yaşamışçasına bir empati kurma durumu vardır. Travma yaşayan aile büyüklerinin travmalarının nesiller arasında aktarılmasına neden olan ikincil travma, travmanın bir hayalet gibi aileyi ve toplumu uzun süre takip etmesi nedeniyle ayrıca önemlidir.

Eserlerde kahramanların ikincil travmasından çok birebir yaşadıkları travmalar dikkate çarpılmaktadır. İkincil travmalar kendisini gizil olarak toplumsal travmada ve çocuklarda göstermektedir.

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında Peyami, yağma ve işgalden doğrudan etkilenmeyen ve savaşın getirdiği bireysel yıkımı yaşamayan bir karakter olsa da ikincil travma yaşar. Ruhsal sükûnetini yitirmesiyle bağışıklığı düşen ve tifoya yakalanan Peyami, kâbuslarında Mister Cook ve İngiliz tayyareleriyle uğraşmaktadır. İstanbul semalarında gezen İngiliz tayyareleri ve Mister Cook, bilinçsiz Peyami'nin rüyalarına girerek endişelerini somutlaştırır. Bu kâbuslar, Peyami'nin toplumsal felaketler sonrasında görülen ancak kişinin felaketi birincil olarak deneyimlemediği durumlarda ortaya çıkan ikincil travma etkisinde olduğunu göstermektedir. İşgal, yağma ve yas Ayşe'nin suretinde en yakınına kadar gelmiş olduğundan onun için bu büyük savaşın etki alanından kaçış imkânı kalmamıştır. Bilhassa Ayşe'nin travmalarından ikincil anlamda etkilenmesiyle asker olmamasına karşın savaşa katılma hususunda kararlılık gösterir.

Yine ikincil travmanın etkisiyle henüz hiçbir yakınını yitirmemiş, savaş meydanında çarpışmamış, yara almamış, düşmanlarca kötü muamele görmemiş olmasına karşın Ayşe'nin etki alanına girdikten sonra bu durumları yaşayan kişilerle benzer bir direnç geliştirmeye ve düşmana karşı hırslanmaya başlar. Eski umursamazlığı ve edilgenliği, kurduğu yüksek empati ve yaşadığı ikincil travma ile yerini savaşa ve kahramanlık arzusuna bırakır.

---

¹⁷³ Ayla Kahil - Nejla Refia Palabıyıkoglu, “İkincil Travmatik Stres”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, X/1, (2018), s. 62.

Kahramanın yolculuğunda etkin rol oynayan bu rüyalar, onun dönüşümünün ilk adımının habercisidir. Rüyalar, o özel sembolik diliyle Peyami'ye korkularını ve yolculuğunun anlamını göstermektedir. Rüyaların kolektif bilinçaltından yükselen sesine kulak veren kahraman, öte dünyalara ait bir bilgeden nasihat almışçasına Ayşe'den gelen mektubu henüz okumaksızın da kendi bilinçaltında Anadolu'ya gitme yani eşikten geçme kararını vermiştir:

“Özellikle psikanalistlerin çabasından sonra mitlerin rüyanın doğasına sahip olduğundan ya da rüyaların ruhun dinamiğinin belirtileri olduğundan şüphe edilemez. ... Peri masalı ile mitin mantık ve düzenlerinin rüyalarinkine karşılık geldiğini keşfetmelerinden bu yana, arkaik insanın uzun süredir gözden düşmüş olan tasavvurları çağdaş bilincin önüne heyecan verici bir biçimde geri döndü.”¹⁷⁴

Sevinç Çokum'un *Ağustos Başağı* romanında savaşlarda asker ve asker yakınlarının yanı sıra bilhassa sahra hastanelerinde tüm ölümlere ve sakatlıklara şahit olan sağlık çalışanları da travmatik etkiden nasibini alır. Doktor Necati Bey'in kızı Münire, Milli Mücadele'nin başlaması akabinde babasıyla birlikte çalışmaya başlayarak hemşirelik yapar ve pek çok ölüme şahitlik eder. Nişanlısı Mülazım Refik'in de ölümüyle sarsılan Münire'de karşılaştığı her ölümle maruz kaldığı ikincil travma etkisini artırır ve Münire'nin kişiliğinde değişime sebebiyet verir:

“Sonra gencecik insanların ölümlerini gördüm. Kimisi elimizde öldü. Daha yarasını sarmaya vakit bulamadan... Gittiler kollarımızın arasında. Dediğin gibi, bu bir yıldızın kaymasına benziyordu. Bir varsın, bir yoksun işte o kadar... Ve ben onca ölünün, iniltinin, feryadın arasında ya iyice katılaştım yahut aklımın yarısını kaybettim.”¹⁷⁵

Münire'nin nişanlısının şehit düşmesinden dolayı yaşadığı yas ve travmatik etki dışında hastanede ilgilenmek durumunda olduğu yaralanma ve ölümler kendisinde ikincil travmaya neden olur.

1.11. Akut Stres Bozukluğu

TSSB ile benzer semptomlar gösteren akut stres bozukluğu da travmatik yaşantılar üzerine oluşan bir ruhsal bozukluktur. Amerikan Psikiyatri Derneği-DSM 5 (2013) travma sınıflandırmasını, travma ve stresörle ilişkili bozukluklar başlığı altında; tepkisel bağlanma bozukluğu, sınırsız toplumsal katılım bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu ve akut stres bozukluğu olarak sınıflamaktadır.¹⁷⁶ TSSB'de

¹⁷⁴ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 229.

¹⁷⁵Sevinç Çokum, *Ağustos Başağı*, s. 361.

¹⁷⁶ Seda Bayraktar, “Travma Sonrası Hayata Küsme Bozukluğu”, s. 56

görülen semptomların üç aydan kısa sürmesi, akut stres bozukluğuna işaret eder.¹⁷⁷ TSSB gibi kronik bir probleme dönüşmemesi, ASB'nin travma sonrası gelişim ihtimaline daha açık olabileceğini düşündürmektedir.

Romanlarda TSSB oluşturacak tarzda yaşantılar yaşamasına rağmen çeşitli nedenlerle bu ruhsal durumdan sıyrılarak hayata karışabilen kahramanlar dikkat çeker. ASB'nin en ayırt edici yönü kısa süreli olmasıdır. Dolayısıyla savaş döneminin zorlayıcı koşulları altında bazen bireyler kendi acılarını arka plana atarak daha toplumcu bir bakışla hareket edebilmektedirler. Bireyin iç mücadelelerini ve çelişkilerini bastırarak denli gürül gürül akan bir dünya, kişiyi yaşama ve mücadeleye davet ederek semptomların kronikleşmesini önleyebilmektedir.

Halide Edip Adivar'ın *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe, çok ciddi travmatik yaşantılardan sonra bu travmatik etkiyi mücadele ruhuna kanalize ederek kurban psikolojisinden olabildiğince çabuk çıkar. İzmir'deki faciadan sonra İstanbul'a geldiğinde sessiz ve vakurdur. Etrafına yaydığı yaşlı ve mağrur Türk kadını imajı ile yaşadıklarından sonra direniş emaresi göstermesi hem etrafındaki kişiler üzerinde olumlu etki bırakır hem de Ayşe'nin travmasını yönlendirmesine olanak sağlar. İstanbul'da işgalcilerin radarına girdikten sonra Anadolu'ya giderek varlığını Türk milletinin varlığına vakfetmesi ve mücadeleye olan inancı Ayşe'nin ruhsal manada birkaç ay içerisinde toparlanmasını ve etrafındaki kişilere rol model olmasını sağlar. Bu nedenle Ayşe'nin travmatik geçmişi onu ruhsal anlamda TSSB'de hizalamaz. Anadolu'daki eylemlerinin mücadeleye katkısı ve kurtuluşa inancı arttıkça travma sonrası gelişim gösterir. Yalnızca İhsan ile olası birlikteliğini erteleme ihtiyacı hisseder. Dolayısıyla Ayşe'nin travmatik ruh halinin etki süresi akut stres bozukluğuna işaret etmektedir.

İlhan Tarus'un *Hükümet Meydanı* romanında görülen akut stres bozukluğu aslı kahraman Kaymakam Mümtaz Bey üzerinedir. Romanın vaka zamanı 1920 yılının yaz aylarından başlayıp aynı yılın ekim ayının sonlarında bitmektedir. 1920 sonbaharında, 26 Eylül 1920 gecesi şeklinde net bir tarih verilerek adeta tarihi bir belge imajı uyandırılan romanda Mümtaz Bey, Çoraklı'ya gelerek Yunus Ağa güdümündeki güç odaklarını dağıtır ve hızlıca kurdurduğu harp divanında Öğretmen Bilal dahil pek çok kişi suçlu bulunarak asılır. O esnada öldürülemeyen Yozgadlı, Molla Mehmed ve Yunus Ağa da farklı noktalarda harp divanında soruşturulmaksızın öldürülürler. Kaymakam

¹⁷⁷Burhanettin Kaya, "Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Komorbidite", s. 34.

Mümtaz Bey'in bu aceleci tavrı Ankara Hükümeti tarafından hoş karşılanmaz ve konuya dahil olan iftiraların da etkisiyle yaklaşık bir ay hapis tutulan Mümtaz Bey, hayli kısa süren soruşturma sonrasında suçlu bulunarak asılır. Mümtaz Bey'in kişiliğinde yaşanacak köklü değişim kısa sürede asılacak olmasından dolayı bir aylık bir süreyi kapsamaktadır. Dolayısıyla travmatik yaşantılarının etkisiyle davranan Mümtaz Bey'in ilgili süre dolayısıyla akut stres bozukluğu özelliklerini gösterdiğini söylemek mümkündür.

Mümtaz Bey, farklı cephelerde madalyalar almış bir asker olsa da daha çok İngilizce ve Fransızca bilgisine başvurulduğu alanlarda görev almış, “sütbesüt Büyükkadalı, çocukluğundan beri hastalıklı, zayıf bünyeli bir zabitti(r)”¹⁷⁸ Geldiği ortamdaki yoz davranışlar ve hoyrat yaklaşımlar karşısında tezat oluşturan kibar üslubu ve beyefendi tavrı ile entelektüel bir Harbiyeli olduğunu belli eden Mümtaz Bey'in yumuşak bir doğası vardır.

Mümtaz Bey, ayaklanmayı bastırmak ve asayişi sağlamakla görevli olduğu için hızlı ve kesin çözümler arar ve ancak romanın sonunda yargılanacağı harp divanına göre ipin ucunu kaçırarak Çoraklı'da namını “Cellat”a çıkarır ve ordu sisteminin gerektirdiği usullere riayet etmeyerek idam cezalarının pek çok ve pek hızlı verilmesine sebep olur. Vicdanı rahat bir şekilde hareket eden Mümtaz Bey, isyancıları ele geçirmek ve yok etmek idealiyle hareket ederken emirleriyle birçok köyün askerlerce yakılıp yıkılmasına neden olur. Henüz düşmanla birebir teması olmayan halkın kendi askerleri tarafından gördüğü muamele kaotik bir biçimde dile getirilir.

Daha çok olay akışı ve diyaloglar üzerine kurulu bir kurguya sahip romanda Mümtaz Bey'in değişiminin esas boyutları yargılandığı harp divanında anlaşılır. İsyanın elebaşlarından olan Molla Mehmed'in yakalanması üzerine verdiği ceza yerleşik, medeni ve sistemli bir orduda görülemeyecek şekilde psikolojik işkence içerir. Mümtaz Bey, Molla Mehmed'den asker sıfatıyla ibretlik bir intikam alır. Ayaklarından ters asılmak suretiyle yüzü ağaca dönük biçimde bekletilen Molla Mehmed'in ensesine mavzer namlusu dokundurular ve infazının bilemeyeceği bir anda gerçekleştirileceği söylenerek on altı saat boyunca her saniyede ölüm korkusu yaşatılır. Divan-ı harpte yargılamak şöyle dursun standart bir idam cezasının bile uygulanmadığı bu istisnai durumda Mümtaz Bey, şahsi bir hesaplaşma içinde gibi davranarak ordunun usul ve kaidelerini çiğner ve bu göreve gelmeden evvel sergilediği yumuşak ve sakin kişilik

¹⁷⁸İlhan Tarus, *Hükümet Meydanı*, s. 143.

yapısından hiç beklenmeyecek eylemlerde bulunur. Sakin ve soğukkanlı mizacına güvenilerek göreve gönderilen Mümtaz Bey'in bir ayda böylesine kendisinden geçmesi ve gerek harp divanı düzenini tesis edememesi gerek suçlulara karşı savaş hukukuna riayet etmemesi kendisini suçlu durumuna düşürür. Savaş zamanının Mümtaz Bey gibi kendi halinde, entelektüel ve beyefendi bir insanı böylesine kısa bir sürede cellatlaştırması da romanın savaş ile ilgili genel kanısını ortaya koymakta ve Mümtaz Bey'in bir uçtan diğer uca savrulması anlatının sert gerçekçi yönünü perçinlemektedir.

1.12. Travma Sonrası Hayata Küsmeye Bozukluğu

Alper Hasanoğlu tarafından literatüre kazandırılan travma sonrası hayata küsmeye bozukluğu, kişinin eskiden yaşadığı bir travmanın ruhsal anlamda olumsuz etkilerinin devam ettiği ve artık ilgili travmatik yaşantının ölüm tehdidi içermediği durumlarda görülmektedir. Linden ve arkadaşları bu hastalığın kriterlerini ve ek bulgularını şu şekilde belirlemiştir:

“A. Ana kriterler:

1. Sonrasında ruhsal bozukluğun geliştiği olumsuz yaşam deneyimi vardır.
2. Hasta durumunun kötüleşmesinden bilinçli olarak olayı sorumlu tutar.
3. Hasta yaşadığı olayı “haksızlık“ olarak değerlendirir.
4. Yaşanan olay konuşulduğunda “küsünlük ve hiddet“ hisseder.
5. Hasta olayı tekrar tekrar anımsar, olayı unutmaması birey için önemlidir.
6. Duygudurumu düzenleyebilme yeteneği bozulmamıştır. Hasta dikkatini başka şeylere yönelttiğinde normal bir duygudurum gösterir.
7. Yaşanan olumsuz deneyimden önce herhangi bir ruhsal bozukluk söz konusu değildir, şu andaki durum daha önceki bir bozukluğun nüksetmesi olarak yorumlanamaz.

B. Ek bulgular:

1. Hasta kendini bir kurban gibi algılar ve çaresiz, durumla baş edemeyecek gibi hisseder.
2. Hasta olayla başa çıkamadığı için durmadan kendini suçlar.
3. Hasta, hiçbir şeyi umursamadığını, iyileşip iyileşmemenin de kendisini artık ilgilendirmediğini söyler.
4. Özkıyım düşünceleri olabilir.
5. Duygudurumu disforik, agresif ve depresiftir ve majör depresyonu anımsatır.
6. Hasta bir dizi özgül olmayan uyku bozukluğu, iştah kaybı ya da ağrı gibi bedensel bulgu gösterebilir.

7. Hasta olayın geçtiği yer ve olayın kendisiyle ilgili fobik belirtiler gösterir.

8. Enerji kaybı vardır, hasta kendini güçsüz, bitkin hisseder.”¹⁷⁹

O halde hastalığın oluşmasının asıl nedeni hastanın kendisinin anlaşılmadığına, dertlerinin önemsenmediğine inanması ve geçmiş travmatik yaşantılarının üstesinden gelebilecek içsel gücü kendinde bulamamasıdır. Savaş nevrozunun ayrı bir travmatik olgu olduğunun anlaşılması psikoloji bilimi için hayli uğraştırıcı olmuş dolayısıyla bu hastalıktan muzdarip hastaların tedavisinde de temel engeli oluşturmuştur. Roman ve hikâyelerdeki zaman aralığına hayli yakın bir dönemde yani I. Dünya Savaşı yıllarında yapılan psikoloji kongrelerinde araştırmacılar tarafından ortaya atılan görüşlerin büyük bir kısmı bu hastalığın anlaşılmasının çok uzağındaydı:

“Aslında o araştırmacılar savaş travmasının özgülüğü fikrini oybirliğiyle reddederler; genel olarak, savaş nevrozlarının hiçbir şey barındırmadığını ve halihazırda bilinen nevrozlar semptomatolojisine yeni hiçbir şey katmadığını söylerler. Hatta Münih Kongesinde Alman Nörologlar ‘savaş nevrozları’ kavramı ve kelimesinin tedavülden resmen kaldırılmasını istedi.”¹⁸⁰

“Hastayı nevrotik semptomlarından çekip kurtarma adına, açlık kürü, karanlık oda, eziyetli elektrik akımları gibi işkence sistemleri tertip eden doktorlar, Freud’un kuramının ilkelerini tersyüz ederek farkında olmadan bu kuramın hakkını teslim etmiş oldular. Nevroz hastasını ‘sağlığa kaçmaya’ zorlamak için tedaviden işkence icat ettiler.”¹⁸¹

Romanlarda TSHKB, ölüm tehdidinin olmadığı veya çoktan ortadan kalktığı geçmiş travmatik yaşantıların kahramanda geriye dönüş yoluyla tekrarlanarak oluşması biçiminde görülmektedir. Cephe anılarının veya sevilen birinin başına gelen dramatik olayın kahramanda yarattığı travmatik etki, diğer kahramanların anlam veremeyeceği kadar büyük olabilmekte ve TSHKB yaşayan kahraman yalnızlaşmaktadır. Bu kişiler sessizliğe gömülerek hayata karşı daha umutsuz ve umursamaz bir tavır geliştirmişlerdir. Kahramanların ruhsal durumu ve hayata karşı iştahsızlıkları majör depresyon görünümündedir.

Yakup Kadri’nin *Yaban* romanının aslı kahramanı Ahmet Celâl, yaşadığı travmatik olaylardan sonra yerleştiği köyde umduğunu bulamaz. Artık cephe olmadığı için ölüm tehdidi altında değildir ancak yine de bunalımı hafiflemez. Hatta kendisini hepten yalnız hisseden Ahmet Celâl’in depresyonu artar ve o da kendisinin

¹⁷⁹ Alıntılayan Alper Hasanoğlu, “Yeni Bir Tanı Kategorisi Önerisi: Travma Sonrası Hayata Küsmeye Bozukluğu”, s. 94.

¹⁸⁰ Sandor Ferenczi, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 42.

¹⁸¹ Ernst Simmel, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 86.

köylülerin kendisine yakıştırdığı ifade ile bir yabancı olduğunu derinden hisseder. Köye gelmesinden önce başlayan bu depresif belirtiler köyde geçirdiği yedi, sekiz aydan sonra Emine'nin romana dâhil olması ile sekteye uğramıştır ancak Emine ile ilgili yaşadığı hayal kırıklığı TSSB'nin ancak artmasına neden olmuştur.

Ahmet Celâl; öz farkındalığı yüksek, hislerine kulak verip onları tahlil eden, hassas ve düşünceli biri olmasından dolayı da yaşadığı olumsuz deneyimler kendisine daha çok acı vermektedir. Bu nedenle *Emine vak'ası* Ahmet Celâl'e ancak acı verecektir. TSSB ve depresyon belirtilerinin dışına çıkarak ilk kez kendi yaşantısıyla ilgili olumlu ve heyecanlı bir duygu durumuna girer, Emine ilgili tasarımlarda bulunur. Emine'nin ve köylünün kucaklayıcı ve candan bir yaklaşımın tam tersini benimsemesi Ahmet Celâl'in iyileşme sürecini başlamadan sonlandırır. Cepheden gelen olumlu gelişmelerin haberi, Ahmet Celâl'in tek sevinç kaynağı haline gelir ancak bu gelişmelere kendisinin hiçbir katkısı olmadığını/olmayacağını bilmek, aynı zamanda hayattaki amaçsızlığını ve değersizliğini hatırlatan, olumsuz kimlik algısı inşasında etkisi yadsınamayacak bir unsur olmaktadır.

Ahmet Celâl'in duyduğu yabancılaşmanın ana sebebi farklı ve derin bir kültürel anlayıştan olmasıdır. Okuduğu kitaplar ve derin düşünceleri, içinde bulunduğu ortama uyum sağlamasına yardım etmekten çok aidiyetsizliğini körüklemiştir. Eserde geçen Racine, Voltaire, Shakespeare gibi belli başlı isimlerin yanı sıra Ahmet Celâl'in kâh Emine'nin babası Şerif Çavuş'u on yıllık macerasından dolayı Odesa'ya benzetmesi kâh Emine'yi Donkişot'un sevgilisi köylü Dulcine'ye benzetmesi romanın aydınlara hitap için yazıldığının da göstergesidir. Ahmet Celâl, son dönem Osmanlı aydını tipidir ve sevgilisini Dulcine'ye benzetirken esasen yazar da Ahmet Celâl'i Donkişot'a benzetmektedir. Donkişot gibi kahramanca duyguları, tüm tutku ve iştihakına rağmen Ahmet Celâl de yararlı işler yapamaz. Bu yararsızlık düşüncesi bir noktaya kadar kabul edilebilir ancak Ahmet Celâl'in marazî ruh hali günden güne şiddetlenerek yaşantının da ötesine geçen bir travmatik kimlik tasavvuruna yol açar. Köye gelen askerlerle cepheye gitmeyi aklından geçirse de ayak bağı olmamak için isteğini söyleyemez: "Beni cephenin ardında, bir köşecikte, bir sakat hayvan gibi saklardı. Boş yere subay kantinlerinin ve subay çadırlarının bir sığıntısı olurum. Arkaya veya geriye doğru hareket anlarında, karargâh kumandanlarının bir angaryası, bir baş belâsı kesilirdim."¹⁸²

¹⁸²Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, s. 132.

Ahmet Celâl gibi eğitimli, dil bilen ve sadece silah tutamayacak bir asker cephede farklı görevlerde faydalı olabilir ancak TSSB ve depresyon nedeniyle hissettiği yararsızlık Ahmet Celâl'i gerçekten de eleştirdiği köylüler kadar yararsız kılmaktadır. Bu hastalıkların ağırlaşmasıyla Ahmet Celâl, kendi yargılarına ve sağduyusuna karşı öz güvensizlik geliştirerek köylüleri bilge addetmeye, her denilene itaat etmeye başlar; davranışlarında dengesizlik oluşur:

“Deli mi oluyordum? Nöbetim mi var? Herhalde kendimde bir acayip muvazenesizliğin şahidiyim. Kâh Bekir Çavuş'un tembihine boyun eğecek kadar çaresizliğe düşüş, kâh imamın elinden okuduğu kâğıdı kapıp yırtacak kadar celâdet gösteriş, her halde, normal bir haleti ruhiye alâmeti değildir.”¹⁸³

Samim Kocagöz'ün *Kalpakkılar* romanında psikolojik derinlik bakımından en detaylı işlenen kişi Yusuf'tur ve Yusuf'un yaşadıkları ve şahit oldukları savaşın trajedisini de kurtuluş ümidini de canlı bir biçimde yansıtmayı başarmıştır.

Üç yıl boyunca yaşadığı tüm travmatik yaşantılar; olayların vahşet içermesi, uzun sürmesi, kişiye dönük olması, ölüm ihtimalini içermesi gibi nedenlerle Yusuf'ta ağır biçimde travma sonrası stres bozukluğuna yol açmıştır. Nihayet o çok istediği İzmir'e ve Nemide'ye kavuştuğunda eski Yusuf değildir. Pek çok insan öldürmüş olması felsefi ve ruhsal anlamda Yusuf'u mahveder, terhis edilmiş olması da bir köşeye atılmış hissini körükler. Nemide, Yusuf'un ruh halinin farkındadır ancak zamanla geçeceğine inanmaktadır. Romanın sonunda Nemide'nin bu durum karşısındaki çaresizliği ve Yusuf'un küskünlüğünü yenememesi, savaş gerçekliğini realist bir biçimde ortaya koyarken Yusuf'un geri dönülmez biçimde değiştiğini ve bir yanının ölmüş olduğunu okura sezdirmektedir.

Yusuf'ta en derin travmatik etki bırakan olay sol elinin kesilmesine neden olan yaralanma vakası olur. Bu olaydan sonra sıcak çatışma anları dışında Yusuf istemsizce karamsar ve intikamcı duygu ve düşünceler arasında kaybolur, çatışma esnasında da rasyonel değil intikamcıdır. Öldürebildiği kadar düşman askeri öldürerek savaşı bir an önce sonlandırmayı arzular. Çatışma anları dışında da zihni bireysel trajedisiyle baş başadır: “İşte böyle anlarında insanlığını unutuveriyordu. Her zamanki o sakin, soğukkanlı görünüşü, fırtınalı, dalgalı, kudurmuş bir denizin halini alıyordu. Arkadaşlarını kırıp geçiriyor, günlerce bazen ağzını bıçak açmıyordu.”¹⁸⁴

¹⁸³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, s. 151.

¹⁸⁴ Samim Kocagöz, *Kalpakkılar*, s. 208.

Yazarın, zaferle tüm yaraların bir anda kapanmayacağını, ideale yakın karakterlerin savaşın çirkin yüzüyle değişebileceğini göstermesi Milli Mücadele romanları arasında *Kalpakkıllar*'ı nadide bir yere koymakta, eserin insani ve gerçekçi boyutunu derinleştirmektedir.

Talip Apaydın'ın *Vatan Dediler* romanında Molla Mahmut'un tüm savaş dönemi boyunca maruz kaldığı travmatik yaşantılar onda depresyona ve travma sonrası hayata küsme bozukluğuna neden olmuştur. Zafer kazanıldıktan sonra dahi Mahmut, sessiz ve küskündür. Artık travmaya neden olan ölüm ihtimali, sakatlanma ve yaralanma korkusu, geride bıraktığı ailesi adına endişelenme, vatanın işgal edilmesi gibi korkulardan arınarak memleketine dönmüş olsa dahi gelecekte umutsuz ve hayata karşı küskündür. Onun bu küskünlüğüne neden olan asıl durum, köylünün içinde bulunduğu ikinci sınıf yaşam koşullarına sebep olan emperyalist yaklaşımın farkına varması ve bu çarkın kırılabileceğine inancının kalmamasıdır. Dolayısıyla Mahmut'un travma sonrası hayata küsme sebebi bireysel değil daha toplumsal ve sınıfsaldır. Bu bağlamdan hareketle Mahmut'un savaş koşulları içerisinde kültürel ve bilişsel anlamda ilerleyerek ruhunda bir aydın sorumluluğu hissettiğini ve yine aynı şekilde Türk aydınında görülen çaresizlikten doğan depresifliği yaşadığını söylemek mümkündür.

Mahmut'a göre vatani için savaşıp ölen köylü kısmı zaferden sonra unutulacak, cepheye hiç gitmemiş olanlar baş tacı edilecektir. Osmanlı zamanında sadece vergi alınırken ve savaşa çağırılırken hatırlanan köylü için yeni kurulacak düzende de köklü bir değişim olmayacaktır. Bu tarz düşünceler içinde kahrolan Mahmut için vatanın kurtuluşu tek başına travma sonrası hayata küsme bozukluğunu telafi edemez ve Mahmut hep biraz küskün kalır.

Sevinç Çokum'un *Ağustos Başağı* romanında Yusuf, Kût'ül Amâre'de ve dönüş yolunda yaşadıklarını unutamaz ve zihni, travma sonrası stres bozukluğunun etkisiyle bu travmatik yaşantının "kara vagon" gibi kristalize olduğu görseller aracılığıyla tüm zor anlarında kendisine bu travmatik duyguyu tekrarlama yoluyla hatırlatır. Bu durum, Yusuf'ta TSSB'nin yanı sıra depresyon ve travma sonrası hayata küsme bozukluğu yaşatır. Askerliği süresince onu düşmanla çarpışmalardan daha fazla yoran görevler üstlenmek zorunda kalır. Anzavur birliklerine yardım eden P... köyünü yaktırmak, asker kaçaklarını yakalayarak astırmak, Kayalı Süleyman gibi çetecileri yakalamak gibi çelikten bir irade gerektiren görevlerde asker olmanın bilinciyle emirleri yerine getiren Yusuf; vicdani manada hayli zorlanmaktadır. Askerde vicdan azabına sebep olabilecek

ve barış zamanında yapılamayacak eylemlerin savaş zamanında yapılması gerekliliğinin yaratacağı ruhsal çatışma bilinç düzeyinde ketlenme yaratabilir:

“...(Ketlenme) kişinin ne yapmak istediğini bilememesinden ve kişinin dönüşecek olduğu şeyden ve yaparken hissedecek olduğu şeyden bir korunma yöntemidir. Ketlenmiş insan, denilebilir ki eylemlerimizin deneysel doğasına dair en keskin hisse sahiptir; bir şey yapmanın, herhangi bir şey yapmanın, kişiyi geleceğe, geri dönülemeyene teslim ettiği. Bilinmeyen bir hissin geleceğine ya da eşi benzeri görülmemişin şokuna.”¹⁸⁵

Yusuf, bilişsel bir ketlenme de yaşamaz ve yaptığı her şeyin farkında olan zihni savunma mekanizmalarını devreye sokmaz. Böylesi zorlu anlarda kendisini çaresiz hisseden Yusuf, kendisinde travmaya sebep olmuş Kût’ül Amâre dönüşünü istemsizce hatırlar. Kara vagonlara yerleştirilerek ülkelerine beş parasız yollanan askerler; aç, susuz, nefessiz bir biçimde yabancı bir ülkeden kendi ülkelerine dönmeye çalışırken kendi ülkeleri tarafından sahihsiz bırakılmış hissetmiştir ve bu sahihsizliğin yarattığı çaresizlik duygusu Yusuf’un kendisini çaresiz hissettiği anla birleşerek büyür ve ruhunda iyileşmeyen bir yara açar. Bu travmatik olayın yarattığı his, yalnızca bir kara vagon görüntüsü olarak Yusuf’un zihninde yankılanır ve onlarca askerin kapatıldığı vagondaki oksijensizlik Yusuf’un nefesini hâlâ kesebilmektedir. Savaş halinin Yusuf için devam etmesi de ilgili travmanın iyileşmesine engel olmakla birlikte daha da artırmaktadır: “Avuçları ter içindeydi. ‘Zor işmiş..’ diye düşünüyordu... Şimdi uçsuz bucaksız bir denize bırakmak istiyordu bedenini. Tâ ki ölümlerden, ölümlerden irak olsun. sonsuza doğru yüzmek yüzmek...”¹⁸⁶

Esir alınan Yunan subaylarının trenle Eskişehir’e götürülmesi emrini aldığı anda da içinde bulunduğu durum ve halkın keşmekeşi aynı duyguları uyandırır:

“İşte kara vagon... Yusuf bir an Kut’ül Amare’den dönüş sıkıntısını yaşar gibi oldu. İtalyan askerleri gözlerinin önünde belirdi. İtalyanlar şimdi memleketlerine dönüyorlardı değil mi? Yavaş yavaş her şey eski çizgilerine kavuşuyordu. Yunanlılar da gideceklerdi elbet. ... Gözleri camın dışındaydı. Birden Esmâ’yı hatırladı. Bu ter, postal, çarık, çorap, deri, meşin kokularının dışındaydı Esmâ.

İpek saçlı söğütler, pul pul titreşen kavaklar bunu anlatıyordu. Bu pencere bütün hayatlarının savaşmaktan ibaret olmadığını, olamayacağını anlatıyordu. Unutulmuş güzellikleri tek tek anlatıyordu.”¹⁸⁷

¹⁸⁵ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 234.

¹⁸⁶ Sevinç Çokum, *Ağustos Başağı*, s. 119.

¹⁸⁷A.g.e., s. 255.

Yusuf böylesi anlarda Esmâ'nın yüzünün çizgilerini ve rüzgârda dalgalanan mavi yazmasının gökyüzünün maviliğiyle birleşen kıvrımlarını belleğinde canlandırarak bu histen kurtulmaya çalışır. Esmâ'ya duygularını açamamış olması ve savaştan dolayı elinin kolunun bağlı olması Esmâ'ya duyduğu aşkın katışıksız bir güven ve huzur sağlamasına engel olarak kendisinde çelişkili duygular uyandırır da Yusuf'un Esmâ'dan başka sığınacak bir limanı yoktur. Esmâ'ya kavuşmaktan öte Esmâ'yı düşünebilecek olmak bile Yusuf'u rahatlatır:

“Yaz çiçekleri keskin kokularıyla belirecek. Geyve Boğazı'nın iki yakasında açan gelincikler kıpır kıpır ettikçe, Yusuf Esmâ'yı hatırlayacaktı. Böceklerin, kuşların tembel tembel ötüşlerine, Geyve'nin üstünde saçaklanan yaz bulutlarına sığınacaktı. Ölümle biraz olsun unutmak için...”¹⁸⁸

Yusuf için Esmâ, çekilen tüm çilelerin sonunda kavuşulacak sembolik ödüllerin somutlanmış halidir ve Esmâ'nın varlığı onu, yolculuğunda daha dayanıklı ve metin kılar. Gerçekten de zamanı geldiğinde Yusuf, yolculuğunu tamamlayarak ödülüne ulaşacaktır: “...Genellikle bütün engeller ve devler aşıldığında gelen en son macera, başarılı kahraman-ruhun Dünyanın Kraliçe Tanrıçasıyla mistik evliliği olarak sunulmuştur.”¹⁸⁹

Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* romanında travma sonrası hayata küsmeye bozukluğu “yorgunluk” biçiminde görülmektedir. İçerik ve eser adı bağlamında savaşmaktan ve yenilmekten yorgun düşen savaşçı Cemil ve onun şahsında temsil edilen bir Osmanlı neslidir. Erden paşaya kadar herkes, Trablus'tan bu yana süren ve peş peşe yenilgilere sebep olan, imparatorluğu çökerten, imparatorlukla birlikte tüm bir toplumu duygusal, fiziksel, ahlâki anlamda çökerten bu savaş serisinden yorgun düşmüştür. Cemil dışında Patriyot Ömer'de ve Binbaşı Nuri Bey'de de ele alınarak derinleştirilen bu yorgunluk, ölüm korkusu bile değildir. Savaşın; kıyııcılığı, dramatikliği, sert gerçekçiliği, travmalar yaratırken uzun sürmesi, umudu kırması durumunda savaş yorgunluğuna sebep olması, romanın asıl meselesidir. Psikolojide “savaş yorgunluğu” olarak terimleşen bu olgu, yazarın ne kadar doğru bir gözlem yaptığını ortaya koymaktadır:

“İlk kez Birinci Dünya Savaşı süresinde İngiliz hekim Frederick Mott, savaş şoku geçiren askerler üzerinde bir inceleme yapmış ve görülen belirtileri, patlayan bombaların etkisi sonucu beyinde oluşan çok sayıda küçük kanamaların varlığıyla açıklayarak bu duruma

¹⁸⁸A.g.e., s. 121.

¹⁸⁹ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 103.

‘şarapnel şoku’ adını vermişti. Sonraki savaşlarda bu belirtilerin organik nedenlerden değil, savaşın verdiği yorgunluktan ve uzun süreli ölüm ve sakat kalma korkuları sonucu ortaya çıktığı anlaşılmıştır.”¹⁹⁰

Savaş yorgunluğu için savaş nevrozu da denmiştir. Bu yorgunluk, evden gelen kötü haberler, asker tarafından savaşın gerekçesinin benimsenmemesi, etik olarak bir başkasını öldürmeye karşı olmak gibi nedenlerle de tetiklenebilmektedir. Yaralanan askerlerde savaş anksiyetesi azalırken güvenilebilecek bir liderin varlığı savaş yorgunluğunu kırabilmektedir.¹⁹¹

Cemil ve diğer askerler inanç duyulabilecek bir komutanın varlığından henüz habersizdirler. Bilhassa ittihatçı subaylar belli bir amaç ve inanç üzere girdikleri I. Dünya Savaşı yenilgisini hazmedemezken bir de herkesçe suçlu görülmekte, köşe bucak kaçmaktadırlar. Depresyonda olan Binbaşı Nuri Bey dışında diğer askerlerin bu yorgunlukları savaş meydanındaki yenilgi zincirinden kaynaklandığı ve mücadelenin başarılı olmasıyla ortadan kalkabildiği için geçicidir. Savaş yorgunluğu biçiminde görülen bu durum, travma sonrası hayata küsme bozukluğu olarak askerlerin yaşamını alt üst etmiş ancak depresyona dönüşmemiştir. Cemil gibi, Teğmen Faruk gibi kişiler yine bu yorgunluğa olabildiğince meydan okuyarak savaşmış ve ipi göğüslemiştir.

Romadaki kökten asker olan kahramanlar travmatik yaşantıyı çok ağır geçirmemiş daha çok yorgunluk olarak duymuşlardır. İçinde buldukları durumun siyasi yönü onları daha fazla etkilemiştir: “Zorunlu askerlik, bu yüzden, savaş nevrozlarının tezahür etmesi için verimli bir alandır; bu tip nevrozlara, profesyonel veya ücretli askerlerde rastlanmaz.”¹⁹² Siyasi bakımdan ittihatçılıkları sebebiyle haksızlığa uğradıklarını düşünen bir grup olarak asker olmayan kahramanlarda görülen diğer semptomlardan pek etkilenmeyerek travma sonrası hayata küsme bozukluğu yaşamışlardır: “Subayın savaş nevrozlarının sıradan askerinki kadar neden böyle büyük semptomlar göstermediğini işte şimdi izah edebiliriz. Subay kendini izdihamdan azade kılmıştır, daha müsait bir ruhsal gelişime sahiptir ve kendi yaralarını bireysel bakımdan daha fazla yüceltme imkânına sahiptir.”¹⁹³

Romanda Cemil ve arkadaşları da cephenin kaotik ortamından, evden uzakta olmaktan, ölüm korkusundan veya ölen asker arkadaşlarından pek etkilenmezler çünkü bu durumlara alışkındırlar. Onları asıl üzen ve travma oluşturan etki, kendilerini

¹⁹⁰ Engin Geçtan, *Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 153.

¹⁹¹ A.g.e., s. 154, 155.

¹⁹² Sigmund Freud, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 26.

¹⁹³ Ernst Simmel, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 71.

kurtarıcı olarak görmelerine rağmen taban tarafından desteklenmemek ve topluma yararlı olamamak, halk tarafından anlaşılammaktır. Tarihsel anlamda da tartışmalı bir sürecin tarafı olmakla birlikte Cemil ve subay arkadaşları vatanın kurtuluşu adına yaptıkları fedakârlıkların dikkate alınmadığına inanmaktadırlar. Yine de vatansever duygularla mücadeleyle devam ederler.

1.13. Esaret

Kişinin hürriyetini cebren kısıtlayan esaret, savaş döneminde çok farklı şekillerde gerçekleşebilir. Özellikle esaret boyunca kişinin bir sonraki adımda başına ne geleceğini bilememesi, serbest kalıp kalmayacağından emin olamaması veya daha kötü durumlara düşeceğini tahmin etmesi esareti travmatik bir sürece dönüştürür. Esir tutulan kişi veya grubun kurtarılma veya affedilme umudunun olup olmaması esaret duygusunun travmatik etkisini etkiler.

Kahramanların dönüşüm yolculuğunda yeni bir sınav anlamına gelen esaret, kadim anlatılardan bu yana kullanılagelen bir anlatı motifidir. Bir şekilde hapsedilen kahraman, kişisel dönüşümünün ve anlatının devamı için hürriyetine ulaşmak zorundadır. Bu süreçte yaşayacağı tüm zorlanmalar, bireyde travmatik unsuru tetikleyici yaşantılar olabildiği gibi bireyin içinden güçlenerek çıkacağı bir imtihan da olabilir:

“Tanrısal ve insani; iki dünya ancak birbirinden farklı olarak resmedilebilir –yaşam ve ölüm, gece ve gündüz gibi ayrı. Kahraman bildiğimiz ülkeden karanlığa doğru yola çıkar; orada macerasını tamamlar ya da yine basitçe bize olan bağlarını kaybeder, hapsedilir ya da tehlikeye düşer; ve dönüşü o öte bölgeden bir dönüş olarak anlatılır.”¹⁹⁴

Romanlarda esaret durumu çok farklı şekillerde görülebilmektedir. Esir alan güçler, bazen isyancılar bazen dış düşmanlar bazen de Kuvayımilliye yanlıları olabilmektedir. Yine esir alma süreci kimi zaman resmi biçimde tutuklama şeklinde kimi zaman da gayriresmi olabilmektedir. Esir tutulan kişiler ise olumlu veya olumsuz bir biçimde beklenmedik sonlarla karşılaşmaktadırlar.

Milli Mücadele yıllarında diğer savaş dönemlerinden farklı olarak toplumdaki çatallaşma da iki farklı güç odağı oluşturmuştur. Dolayısıyla hem Ankara hükümeti yanlıları hem de hilafet destekçileri kendi meşruiyetlerini oluşturmuşlardır. Dolayısıyla esir alma işlemi Yunanlılar, İngilizler gibi dış güçler tarafından organize edildiği gibi bahsedilen iki güç odağı tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Bu bakımdan

¹⁹⁴ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 199.

hareketle esir alınan kişi veya gruplar tek bir anlayışın temsilcisi değildir ve esaret yaşayanların da esir tutulma biçimleri değişkenlik göstermektedir.

Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldız* romanında mağaraya sığınma biçiminde başlayan ve başta sadece kadın ve çocukları korumak için alınan bir tedbir, savaş zamanının kaotik ortamının yarattığı zorunlu haller neticesinde esarete dönüşür ve Yıldız'da romanın tüm olay örgüsünün yaslandığı travmatik etkiyi ortaya çıkartır. Salihli'de cepheye kadın ve çocukların götürülemeyeceği ve düşmanın bastırması gerekçesiyle geçici biçimde Yıldız'ın liderliğinde kadın ve çocuklar mağaraya sığınır ancak bu sığınma bir esir hayatına dönüşür. Yirmi altı gün süren bu hapislikte Yıldız, mağaranın güvenliğini sağlar ve hatta birkaç kez cephede de silah attığı söylenir. Gergin bir bekleyişle sürekli düşman bekleyen ve bir yandan da mağaradaki kadın ve çocukların güvenliğini sağlama sorumluluğunu üstüne alan Yıldız'a mağaradaki bu geçmek bilmeyen yirmi altı gün esasen büyük travmatik izler bırakır ancak bu durum o esnada anlaşılabilir.

Tohumu bugünlerde atılan bir paranoya ve depresyonun pençesine düşen Yıldız'ın delirme ve iyileşme süreci romanın ana odağıdır. Yıldız, anne ve babasıyla ilgili paranoyakça fikirlere kapılır ancak romanın doğal akışı içinde anne ve babası ile ilgili kapıldığı vehmin nedeni anlaşılabilir, daha doğrusu okura bırakılır ve deliliğin bir anda inkişaf ettiği hatta bunun bir cinnet olduğu söylenir. Mağaradan çıktıktan sonra Yıldız, Murat konusunda babasına güvenmemeye, Nedim'den şüphelenmeye başlar ve bu hırçın ruh hali babasının Ankara'ya dönmesi yönündeki isteğini belirttiği her telgrafla güçlenir. O halde Yıldız'ın deliliği -veya buhranı- babası Kâmil Bey'in veya Nedim'in sandığı gibi bir anda değil aşama aşama gerçekleşmiştir ve temeli savaşın ilk günlerinde atılmıştır.

Memleketi olan İzmir'in işgal edildiğini gören ve babasının zoruyla İzmir'i terk etmeye mecbur kalan Yıldız, Salihli cephesinde halkın ve Anadolu'nun durumunu müşahede eder. Sevdiklerine bir zarar gelmesi hele de Tayyareci Murat'ın şehit düşmesi olasılığına henüz alışmamışken düşmanın saldırıları sonucunda mağaraya kapanırlar. Belirsiz bir süreliğine girdiği bu mağarada tüm kadın ve çocukların sorumluluğunu üstlenen Yıldız, güçlü kalmak ve olası saldırıları savuşturmak zorundadır. Güvenlik ile ilgili ağır sorumluluğu dışında bir de köylülerin artık yiyecek getirememesi sonucunda açlıkla boğuşmak zorunda kalır. Son günlerde sadece şekerle beslenmek durumunda kalırlar. Yıldız, kadın ve çocukları mağaradan nasıl kurtarabileceği, düşman saldırısı

karşısında kalırlarsa hepsini nasıl savunabileceği konusunda endişelenerek ancak bir yandan da güçlü ve emin görünmek suretiyle her günü umudu kırılarak geçirmektedir. Bu mücadele Yıldız'ın ününün duyulmasına ve kahraman olmasına sebep olsa da aynı şekilde sınırlarının savaş meydanında dövüşmekten daha çok yıpranmasına da neden olur.

Mehmet Rauf'un *Halas* romanında Nihat, yanında önemli kâğıtlarla Anadolu'ya geçecek ve böylelikle tam manasıyla Milli Mücadele'ye gönlünden geçtiği gibi destek olacaktır ancak beklemediği biçimde iki İngiliz askerini darp eder. Kaçıp Ekrem Behiç'in yanına gelir. Ekrem Behiç, artık deniz yoluyla değil karadan ve kılık değiştirerek Anadolu'ya geçebileceğini ve bunun için de Hacı Molla'yı bulması gerektiğini söyler. Kahraman, Beatrice'ten yani geçmişinden başlayarak yolculuğunda yeni yeni yardımcıların yardım ve yönlendirmeleriyle ilerler. Aldığı yardımlar ve kendi kişisel özellikleri kahramanı başarıya ulaştıracak yetkin güçler olsa da esaret gibi zorlayıcı güçler karşısında kalır:

“Eşiği aştıktan sonra, kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin rüya dünyasında ilerler. Bu, mit-maceranın sevilen bir aşamasıdır; mucizevi sınavlar ve işkencelerle dolu bir dünya edebiyatı yaratmıştır. Kahraman bu bölgeye girmeden önce karşılaştığı doğüstü yardımcının önerileri, tılsımları ve gizli araçlarından yardım almaktadır.”¹⁹⁵

Hacı Molla'nın evindeyken bir muhbir tarafından İngilizlere ihbar edilince yaka paça götürülen Nihat esaret altına alınır. Bir İngiliz bodrumunda, kayıt altına alınmaksızın, sorgulanmaksızın yaklaşık sekiz ay kalır. Başlarda asıl derdi Anadolu'ya geçmeden yakalanmış olmak ve kundurasının içindeki önemli kâğıtların yakalanma ihtimaliyken daha sonra hiçbir sorgu ve kayıt olmadığı için İclâl ve Ekrem Behiç gibi kendisini arayıp soracak insanların artık kendisini bulamayacaklarını düşünmeye başlar. Günde iki öğün ekmek ve pis su verilen Nihat gün yüzü de görmez ve umutları günden güne kırılır. Kurtarılmaya dair tüm umutları biten Nihat için esaret bir çeşit ölüm anlamına gelir:

“Sakalları iyice uzamış, zayıflıktan çene kemikleri çıkmış, kımıldanamamaktan dizleri uyuşmuş, vücudu pelte olmuştu. Kendi kendine, ‘Bunlar beni burada zorla öldürecekler,’ diye inledi. Etraftan yükselen çürük kokusu dayanılmaz bir derecedeydi. Bu çürük kokusu açlık ve susuzlukla birleşince onu harap ve helak ediyordu. Bazen varlığının en derin

---

¹⁹⁵ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 93.

noktalarından kabaran isyanlarla yumruklarını duvarlara vuruyor ve haykırarak lanetler yağıdırıyordu.”¹⁹⁶

Birkaç ay içerisinde zaman kavramını da yitiren Nihat, artık her anlamda tanınmayacak hale gelmişken sorguya alınır. Bu esnada talihi ilk kez yaver gider ve Beatrice ile karşılaşır. Araya hatırlı dostlarını sokan Beatrice, Nihat’ı hücreden kurtararak evine getirtir ve onun İclâl’le birlikte Anadolu’ya geçmesine yardımcı olur.

Yakup Kadri’nin *Yaban* romanında bir kişi veya grup/birlik değil bütün bir köy düşman birliklerince işgal edildikten sonra esir alınırlar. Önce yağma ve tahrip maddi hasar veren düşman güçleri, daha sonra köylüleri köyün meydanında küme şeklinde oturtarak esir alır. Oluşturdukları kümeden beğendikleri kadınları teker teker çekip almak suretiyle tecavüz ederek esir aldıkları kadınları ve erkekleri travmatize ederler. Ele geçirecekleri başka hiçbir şey kalmayana kadar esirlerine her türlü ezayı çektirdikten sonra köyü ateşe vererek köylüleri kurşundan geçirirler. Düşman birliklerinin yaklaştığından öncesinde haberdar olan köylüler böyle bir muameleye maruz kalacaklarına ihtimal vermezler ancak düşman kuvvetleri tüm köyü maddi ve manevi anlamda sömürür, terörize eder ve sonrasında ateş açarak öldürür. Böylelikle savaşın tahripkâr ve ölümcül yönünün yalnızca cephede değil sivil yerleşim yerlerine de sıçradığı anlaşılır.

Yaban romanındaki bu vahşi sahneler muhakkak tarihsel gerçekliğin kurgusudur ancak romanda Ahmet Celâl tarafından halkın bu esareti bir noktada hak ettiğini düşündüğünü belli eden unsurlar vardır. Ahmet Celâl ve genel olarak ilk dönem romanlarının kahramanları ile yazarların dünya görüşü ve kişiliği arasındaki paralellik neredeyse yazarın da bu kanıda olduğu fikrini verebilir. Ancak yazarın, Tetkik-i Mezalim Komisyonu ile yaptığı Anadolu gezisinin izlenimlerinden yola çıkarak yazdığı Milli Mücadele konulu hikâyelerinde halka karşı benzer bir tutum görülmez.

İlhan Tarus’un *Hükümet Meydanı* romanında Kaymakam Mümtaz Bey, hilafetçilerin başlattığı ayaklanmayı bastırmakla görevliyken aldığı sert tedbirler ve ölümcül kararlar dolayısıyla kasabanın asayişini sağlamakta son derece başarılı olmuştur. Ancak halk kendisine “Cellat” lakabını vermiştir. Divan-ı harpte hızla yargılama yapıp suçluları hızla asması ve psikolojik anlamda işkence yapması onun bu lakabı almasına neden olur. Düzenli orduda bu tarz hukuksuz durumlara taviz verilemeyeceği için Kaymakam Mümtaz Bey, Ankara’da tutuklanır. Tutuklanmasına

---

¹⁹⁶Mehmet Rauf, *Halas*, s. 203.

ihtimal vermeyen ve tutuklanınca şaşırın Mümtez Bey tutukluluk süresi olan yirmi üç gün boyunca kendi akıbeti ile ilgili herhangi bir endişe duymaz ancak yargılamanın sonunda hükümet meydanında asılır.

Samim Kocagöz'ün *Kalpaktılar* romanında TBMM'nin açıldığı gün dört mebus yani Şükrü Bey, Osman Bey, Hüsrev Bey ve Doktor Fuat Bey; Gerede'ye halkı Kuvayımilliye'ye katma amacıyla gelirler. Gerede yakınlarında Anzavur'un takipçileri dört mebusu darp ederek tutuklatır ve daha sonra mebuslar Düzce'deki hapishaneye nakledilir. Uğradıkları hakareten sonra kurtuluşu Kumandan Mahmut Bey'den umsalar da o da Hendek'te şehit edilmiştir. Kumandan Mahmut Bey'in birliğindeki Yusuf, Salih ve Şevket de aynı hapishanede esir edilirler. Anzavur güçler yerel gücü domine ettiği için kimse mebusları kurtaramaz ve haklarında ölüm fermanları okunur. Kurşuna dizilmek üzere sıralandıkları vakit içsel bir çatışma yaşayan görevli mülazım sayesinde son anda serbest kalırlar.

Gerek dört mebus için gerek Yusuf ve Salih için ayaktakımı olarak gördükleri isyancıların sözüyle tutuklanmak ve resmî anlamda tanımadıkları padişahın fermanıyla idama mahkûm edilmek sarsıcı olur. Kahraman ve şerefli bir kumandan olan Mahmut Bey'in şahadet haberi hepsini üzer. Salih, hiç sevmediği padişahın fermanıyla öldürülecek olmayı, Yusuf da milli mücadelenin mutlu sonunu göremeden ölecek olmayı gururuna yediremez. Bu esaret esnasında işlevsizlikten dolayı Yusuf'un travmaları tekrar gün yüzüne çıkar. Kurşuna dizilmek için yan yana sıralandıklarında ise ölüm korkusunu en yoğun biçimde hissederler.

1.14. Kaçınma

TSSB'nin uzun bir süre asker sendromu olarak adlandırılmasının bazı sebepleri; askerlerin savaştan sonra da kendilerini zaman zaman cepheymiş gibi savunmasız ve tetikte hissetmeleri, girdikleri yeni ortama alışamayarak tekrar cepheye dönme ihtiyacı duymaları ve savaşa gitmemiş herkese karşı yabancılık hissetmeleridir. Genel olarak asker olsun sivil olsun geçmişinde ciddi travmatik yaşantılar olan bireylerde kaçınma dürtüsü ortaya çıkmaktadır. Bu dürtü sosyal hayattan soyutlanma biçiminde olabileceği gibi gerçeklerden kaçınma, gerçek hayattaki ve aktüel zamandaki sorunları inkâr etme ve bu sorunlarla yüzleşememe biçiminde olabilir. TSSB tanısı ancak psikopatolojik ve tetikleyici etken bir arada değerlendirilerek konulabilmektedir. Psikopatolojik

davranışlar kaçınma, aşırı uyarılma ve geriye dönüş yaşantılarıdır. Tetikleyici etken de yaşamı tehdit eden ve alışılmışın dışında olan yaşamsal bir olaydır.¹⁹⁷

Romanlarda kaçınma dürtüsü daha çok sosyal hayattan kaçınarak kişinin kendisini çevresinden izole etmesi biçiminde görülmektedir. Cephede çatışmış kişilerde yansıtılmış olan kaçınma dürtüsü, çoğu zaman savaşta aldığı yaralarla sakatlanmış kişilerde ortaya çıkmıştır. Kahramanın eski yaşamına uyum sağlayamaması ve çevresinden uzaklaşması biçiminde seyredilen kaçınma dürtüsünde yabancılaşma söz konusudur. Savaş yaşantıları ile ilgili umursamaz bir tavır geliştirme biçiminde de görülen kaçınma dürtüsünde asker, savaş ile ilgili konuşmayı reddeder veya konuyu geçirir. Bazen de tam aksi yönde sadece savaş anılarına saplanarak başka bir konuya odaklanmaktan ve cephe dışındaki yaşama dönmekten kaçınır. Travmatik yaşantıda saplantılı bir biçimde ilgili travmatik olayın/sürecin tekrar tekrar hatırlanması veya reddedilmesi söz konusudur. TSSB'nin bir semptomu olan kaçınma, cephede çatışmış veya hala tehlikenin içinde olan roman ve hikâye kahramanlarında realist bir biçimde yansıtılmıştır.

Kaçınma, bastırmayı da içine alan bir savunma mekanizmasıdır. “Şeyleri bastırırız çünkü eğer bastırmazsak daha çok acı çekeceğimizi düşünürüz. Ancak bir tür acıdan özgürleşme, der Freud, bizi başka bir korku için özgür kılar.”¹⁹⁸ Nevrozun oluşumuna sebep olan etkiler bilinçaltına bastırılır ancak yoğunlaşan travmatik etkiler, bastırılmamış farklı ve beklenmedik bir noktadan ortaya çıkarak yeniden bilinç düzeyine yükselebilir. Bastırma, kaçınma ve tekrarlama gibi savunma mekanizmalarıyla trajedisinin üstesinden gelmeye çalışan kahramanlar çoğunlukla başarısız olmaktadır:

“Travma nevrozları ve savaş nevrozlarında, insanın Beni hem dışarıdan tehdit eden hem de Benin kendi oluşumunda vücut bulan bir tehlikeye karşı kendini korur; barış zamanı aktarım nevrozlarında Ben kendi libidosuna hasmıymış gibi bakar; bu hasmın talepleri de tehditkârmiş gibi görünür. Her iki durumda da Ben zarar görmekten korkar: Bir durumda libidosu diğer durumda ise dış güçler vasıtasıdır. Saf travma nevrozlarından tamamen sıyrılıp, ardından aktarım nevrozlarına yaklaşır, savaş nevrozları vakasında korkulan şeyin nihayetinde içsel hasım olduğu söylenebilir. Böylesi kaynaştırıcı bir kavrayış yolunda karşılaşılan kuramsal zorluklar hiç de anlaşılmaz değildir; her nevrozu bir travmaya bir tepki olarak veya temel bir travma nevrozu olarak inşa eden bastırmayı tasvir etmeye sonuna kadar hakkımız vardır.”¹⁹⁹

¹⁹⁷ Alper Hasanoğlu, “Yeni Bir Tanı Kategorisi Önerisi: Travma Sonrası Hayata Küsmeye Bozukluğu”, s. 95.

¹⁹⁸ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 214.

¹⁹⁹ Sigmund Freud, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, s. 27-28.

Yakup Kadri'nin *Yaban* romanında Ahmet Celâl'in hayatının ortasında gittikçe derinleşen kapanmaz bir uçurum vardır. Kendisiyle halk arasındaki bu uçurum, realitenin bir yansıması olması dışında ondaki sorunlu ruh halinden de kaynaklanmaktadır. Doğa-insan çatışmasına benzer biçimde onun doğayı değerlendirme biçimi, Servetifünun'dan bu yana işlenen en önemli temlerden olan hayal-hakikat tezadından nasibini alır. Umduğunun aksine Ahmet Celâl için Porsuk Çayı cerahat gibi ılık ve boz, tepeler birer ur, feza boş ve lüzumsuzdur. Bu öznel ve karamsar betimlemeler, kahramanın dış dünyayı anlama ve yorumlama biçiminin sorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Buradaki temel sorun ise savaş yaşantılarının kahraman üzerinde bıraktığı derin izlerden kaynaklanmaktadır. Ahmet Celâl, kalabalıklar içinde kaybolmayı, ruhsal yalnızlığını insanlar arasında yaşamayı diler. Her ne kadar İstanbul'dan kaçsa da yerleştiği köyde tam anlamıyla yalnız kalmak istemez: “Gözle görünmez bir çember, bir nevi karantina kordonu beni aralarına karışmak istediğim bu küçük insan kümesinden ayırıp duruyor.”²⁰⁰

Kaçınma dürtüsü sosyal hayattan ve gerçeklerden kaçınma şeklinde olduğu gibi aynı şekilde savaş dönemi yaşantılarına dönme, o günlerin hatıralarında yaşama isteği şeklinde de görülmektedir. Ahmet Celâl'in köylü tarafından gariipsenen bilhassa hijyenik alışkanlıklarının yanı sıra cephede edindiği ve bırakmak istemediği alışkanlıkları da vardır. Savaştan dönmüş ve TSSB yaşayan askerler, savaş döneminde edindikleri alışkanlıklarından vazgeçmek istemezler çünkü yeni hayata alışmak kolay değildir. Romanda bu durumu örneklendirecek şekilde şöyle bir detay vardır: “Zira, savaşlardan beri seyyar karyolamı hiç bırakmadım. O, benim vücudumun bir parçası oldu. Daha rahat bir yatakta asla uyuyamıyorum.”²⁰¹

Bu seyyar karyola, Ahmet Celâl'in travmatik geçmişini seyyar olarak kendi kafasında taşıdığı somutlaştırılmış analogisidir. Travmatik yaşantıdan sonra artmış uyarılmışlık, uyku düzensizliği, travmatik olayın hayal etme yoluyla tekrar yaşanması, heyecansal sınırlılık ve kaçınma gibi semptomlar dikkat çeker: “Semptomlar üç aydan kısa sürdüğünde ‘akut’, daha uzun sürerse ‘kronik’ TSSB adı verilir.”²⁰² Ahmet Celâl'deki semptomlar Kronik TSSB teşhisi konabilecek düzeyde uzun sürmüştür.

²⁰⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, s. 19.

²⁰¹ A.g.e., s. 25.

²⁰²Fuat Özgen, Hamdullah Aydın “Travma Sonrası Stres Bozukluğu”, s. 34.

“Hasretten Hasrete” hikâyesinde I. Dünya Savaşı’nda pek çok cephede savaşmış olan Namık’ın İstanbul’a duyduğu hasretten sonra, İstanbul’daki yalnızlığıyla bu kez de cephe günlerine hasret duyması, kahramanın evine dönemediğini ve ruhunun bir hasretten diğerine geçtiğini düşündürmektedir. Kaçınma dürtüsü içinde bulunan askerlerin eski yaşamlarında uyum sağlayamadıkları, sosyalleşemedikleri ve bir süre sonra cephedeki anılarında yaşadıklarını, cephe günlerini yaşamış kişilerle iletişim kurabildiklerini belirtmiştik. Namık’ta da tam olarak bu silsileye uyan bir süreç söz konusudur.

İstanbul’a dönen Namık, eski İstanbul’u bulamaz çünkü artık kendisi de İstanbul’un o eski Namık’ı değildir. Şehirden çok kendisi de değişmiştir çünkü savaş yaşantısı kişinin ruhsal yapısını değiştirecek ölçüde yıkıcıdır. Namık, şehri ve insanları değişmiş ve bozulmuş bulur. Kimseyle dostluk kuramaz ve depresyona benzer biçimde içinde derin bir sızı ve boşluk duygusu oluşur, sosyalleşme çabaları ise beyhudedir:

“Sabahları, yatağının içinden, vücudunda yeri malûm olmayan bir sızı ile kalkıyordu. Dışarıdaki şehir ona nihayeti yok bir çöl ve evi karanlık bir zindan gibi geliyordu. Senelerden beri hasretini çektiği şehir bu şehir, senelerden beri acısını ruhunda taşıdığı ev bu ev değil mi idi? İlk günler bu kederinin esbabını bir türlü halledemiyordu. Fakat, yavaş yavaş kendini ve etrafını tahlil ede ede nihayet müthiş hakikate erdi. Ve inkisarihayal denilen korkunç elem onda şuurî bir hale girdi. İstanbul eski İstanbul değildi.”²⁰³

Artık uyum sağlamaya çalışmaktan vazgeçen Namık tek başına parkta otururken yanına gelen iki kişiden diğer zamanlarda yaptığı gibi uzaklaşmaz. Daha bu hareketinin sebebini sezmeden iki kişiden erkek olanın da kendisi gibi zabıt olduğunu ve yine kendisiyle aynı süreçten geçtiğini öğrenir. Savaşın, şehit ve gazilerin, ruhları ortak acılarda birleştiren havanın unutulmasıyla yabancı bir şehirde gibi hisseden askerler için tek yol tekrar cepheye dönmektir. Yeşil ve mor tepelerin ardına bakarlarken umdukları istikbalin, kendi hayatlarının ve aradıkları o havanın hala Anadolu’da yani cephede olduğunu sezinlerler. Bu zabıt dışında bu konuda kimseyle konuşmamış olan Namık, kaçınma dürtüsü içinde olan askerler gibi sosyal hayattan değil sadece savaştan ve savaşı görmüş kişilerle konuşabilmektedir.

“Bir Şehit Mezadı” hikâyesinde, savaş fasıllarında kıraathanede oturan zabıtların eğlencesi haline dönüşen mezat ele alınmıştır. Şehit olan askerlerin kimi eşyalarının memleketine gönderilmesi masraflı bir iş olduğundan ve attığı taşın vurduğu kuşa değmeyeceğinden dolayı düzenlenen mezatla satılan eşyalardan elde edilen gelirin

²⁰³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, s. 68.

memleketine yollandığı söylenir. Bu mezat sahnesindeki ve öncesindeki zabıt tutumları, savunma mekanizması gereği tam olarak savaş psikolojisine giren ve savaşın dışında kalan her şeye mesafe koyan kaçınma psikolojisini yansıtmaktadır:

“İki muharebe arasındaki fasıla bu ateşli gençler için pek can sıkıcı bir intizar devresidir. Bütün malihülyalar insanı hep bu devrede yakalar; eski hâtıralar hep bu devrede uyanır ve daüссıla denilen bu yumuşak pençeli canavar kalbin içine tam bu devrede yerleşir. O zaman harbin en çetin, en korkunç, en kanlı safhaları bile iştiyakla özlenir.”²⁰⁴

Savaş ve çatışma anlarını bu özlem anlarına tercih eden askerler, kaçınma dürtüsüyle ve bir ihtiyaç halinde savaş anlarını beklerler. Savaş sonucunda şehit düşmeyi normalleştiren askerler için şehit mezadında kederlenecek bir taraf yoktur. Kurşun deliğiyle delinmiş bir kalpağın satışa konması ve pahasının düşmemesi için küçük bir delik denilerek kalpağın satılması detayı sert gerçekçiliği yansıtmakta ve kalpağın sahibini şehit eden “küçük delik”le birlikte aslında ölüm neredeyse doğal bir biçimde küçümsenmektedir. Askerlerin içinde buldukları koşullara uyum sağlamalarının başka bir yolu olmaması onları doğrudan kaçınma psikolojisine sürüklemektedir.

“**Bir Beyoğlu Dönüşü**” hikâyesinde Mütareke'den sonra Beyoğlu'na ilk kez çıkan Necati; eski alışkanlıklarını, eski hayatını ve eski arkadaşlarını hatırlar. Bir zamanlar kendisinin de turladığı caddelerde eski arkadaşı Mantar Avni'yi görünce, arkadaşının değişmemiş hâli Necati'ye kendisinin ne kadar değişmiş olduğunu gösterir: “Harpten beri, gerek yaşayışı, gerek düşüncüsü, gerek zevkleri büsbütün başka bir istikamet alan Necati bunun mevcudiyetini unutmuştu bile.”²⁰⁵

İstanbul, mütarekeden sonra elbette değişmiştir ancak Avni ile birlikte İstanbul'u gezen Necati için İstanbul neredeyse bambaşka bir şehirdir ve her köşede onu sinirlendiren, yabancılığını artıran bir emare görür. Özellikle yabancı popülasyonundaki artış ve yabancı dillerde yazılmış tabelalar, eski askerin canını sıkıyor ancak tam olarak sorununu kendisi bu değildir. Kendi ruh halini tartan Necati, rahatsızlığının adını tam olarak koyamaz ancak neredeyse fiziksel anlamda somut bir rahatsızlık duymaktadır. Eğlencelerin de hiçbir türüsü onu eskisi gibi neşelendiremez. Müsiki, aydınlık, içki, dost meclisi, yemekler ve tüm tantanasıyla Beyoğlu artık Necati'ye göre bir yer değildir. Kişiliği değişmiş olmakla birlikte Necati, evinde de huzur bulamaz.

²⁰⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, s. 117.

²⁰⁵ A.g.e., s. 134.

Beyoğlu'nun da bundan sonra eskisi gibi kendisini mutlu edemeyeceğini bilir. Artık sosyalleşemeyecek olan Necati savaştan yenik çıkan askerlerin küskünlüğüyle birlikte kaçınma psikolojisi içerisinde bir yabancılaşma hissetmektedir.

Samim Kocagöz'ün *Kalpakkılar* romanında kaçınma dürtüsü Yusuf'un gerçeklerden yani asıl hayatından kaçınması biçiminde aksetmiştir. Yusuf, Milli Mücadele'den önce nişanlı ve hukukçu bir genç olarak hayata hazırlanırken Yunanlıların İzmir'e girmesiyle eski hayatını ertelemek zorunda kalan eski bir mülazımdır. Milli Mücadele'de savaşlarla geçen üç yılın ardından Yusuf her anlamda değişmiş, üstelik sol kolunu da kaybetmiştir. Yaşadığı tüm psikolojik sorunların üstüne eklenen sakatlık duygusu Yusuf'un depresyonunu tetiklemiş, son görevi olan mezalimi engelleme komisyonunda şahit oldukları da onun insancıl yönünü hayli törpülemiştir. Bu durumun farkında olan Yusuf, içten içe artık üç yıl öncesine göre bambaşka bir adam olduğunun farkındadır. İzmir'de kendisini bekleyen nişanlısının karşısına yarım bir adam olarak çıkma endişesi de Yusuf'ta hem özgüvensizlik hem de travma sonrası stres bozukluğundan dolayı hayata karşı kırgınlık yaratır. Bu nedenle savaşın en zorlu ve kıyıcı anlarında dahi İzmir'i ve nişanlısını düşünerek, umutla memleketinin kurtuluş zamanını hayal ederek bu zorlukları aşmaya çalışan Yusuf, kurtuluş saati gelmesine rağmen ruhunda beklediği o büyük rahatlamayı duyamaz ve İzmir'e gitmeyi hiç istemez. Eski yaşamına, İzmir'e ve nişanlısına dönmeyi istemeyen Yusuf, hayata dönmekten kaçınmaktadır.

Roman boyunca savaş zamanında yaşanabilecek her türden travmayı yaşamış ve bu travmalarla şekillenmiş bir genç adam olan Yusuf, ailesi ve nişanlısı tarafından da yadırganacağını düşünerek dönüşü ertelemeye ve mümkün olduğu kadar cephede kalmaya çalışmaktadır. Özellikle sakatlandığı için memleketine henüz kurtuluşu tam olarak göremeden yani erkenden dönecek olmayı gururuna yediremeyen Yusuf, özel izin alarak tahrip engelleme birliğine girebilmiştir. Savaşla değişen askerlerin cephede kalmayı ve yurduna dönmeyi istediği, döndüğünde de cephedeki anılarında yaşamayı devam ettirdiği bir durum olarak ortaya çıkan kaçınma dürtüsü Yusuf'ta da izlenebilmektedir.

Talip Apaydın'ın *Vatan Dediler* romanında kaçınma psikolojisi, ruhsal betimleme ve gösterme tekniği ile apaçık biçimde gösterilmiştir. İnönü'de düşman bozguna uğratılmış, düşman ordusundan kalan malzemelerin toplanması için süvari birliği görevlendirilmiştir. Geceyi köyde geçiren askerlerin bir kısmı yalnızca ve sürekli

olarak savaştaki mücadeleden bahsetmek isterken bir kısmı da tam tersine hiç konuşmazlar. Tipik olarak savaşın asker psikolojisinde yarattığı bu dilemma yazarın kaleminden ustaca verilmiştir. Askerlerin suskunluğunda neredeyse küskünlük sezilir. Yaşadıkları karşısında duyarsızlaşan askerler, zafer sevinci duymak bir yana buruk, küskün ve suskunlardır:

“Kimisi yaptıkları savaşı anlatıyordu. Kimisi bu savaşa hiç katılmamış gibi sessizdi. Sanki hiçbir şey geçmemiştii başlarından, unutmaya çalışıyorlardı.

-Nasıl oldu yavu, anlatın hele?

-Hiç işte, savaştık. Onlar attı, biz attık. Sonra geri dönüp kaçtılar.

Bu kadar kısa anlatıyorlardı.

-Pek çok ölü varmış, öyle mi?

-Çook... Her yer dolu.

-Sen kaç tane öldürdün?

-Bilmem. Epey öldürdüm herhalde.

-Hay yaşayasınız. İşini bitirdiniz düşmanın. Çok iyi oldu.

Başlarını indirip sustular.”²⁰⁶

Askerlerde kaçınma psikolojisi, inkâr dürtüsüne benzer biçimde yaşananların yok sayılması, önemsizleştirilmesi biçiminde olabilir. Bu eserde de askerler, mümkün olduğunca bu konu hakkında konuşmaktan kaçınarak kısa yanıtlar verirler. Kaçınma psikolojisi cephede, ateş hattındayken bu biçimde görülebileceği gibi, cephe sonrasında yurda döndükten sonra cephe günlerinde yaşamayı sürdürmek ve eski hayatına dönememek biçiminde görülebilmektedir.

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanında kaçınma dürtüsü önemli bir yere sahiptir. Bilhassa Akşehir'de nihilist bir görünüme bürünen Salih, esasen kaçınma davranışı geliştirmektedir ve travma sonrası gelişim yaşadığında bu kaçınma dürtüsü nihilizmle birlikte ortadan kalkar.

Salih, çocukluk arkadaşı Niko'dan eski günlerdeki gibi bir sıcaklık görür. Bu hesaplı yakınlık, Salih'i bir parça da olsa eski Salih gibi hissettirdiği için uzun bir süre kuşkulandırmaz ve Niko'nun da etkisiyle yavaş yavaş duygu, düşünce ve davranışları değişmeye başlar. Salih'in ruhsal değişimi Akşehir halkında büyük bir infial yaratır ve

²⁰⁶ Talip Apaydın, *Vatan Dediler*, s 210.

olabildiğince dışlanır. Kötü niyetli azınlıklarla hemhâl olması, içkiye sarılması, namazı bırakması, eski mert kişiliğinin tam aksine yılışık tavırlar sergilemesi ahalinin gözünde Salih'i bitirir: "Romanda Çolak Salih'in Birinci Dünya Savaşı sonrası Akşehir'e döndüğünde kısa bir süre bir boşvermişlik, kendini içkiye verme, namazı niyazı bırakma, Rumlarla beraber olma gibi yaşantılarından oluşan bir nihilist dönemi vardır."²⁰⁷ Benzer davranışlar TSSB yaşayan askerlerde de değerler yitimi biçiminde tezahür etmiştir. Salih, dayandığı değerlerin altında kalınca pragmatist ve hedonist bir gölge kimlik (gölge arketipi)²⁰⁸ kurar: "Yenilgiyle biten savaş, kardeşinin ölümü, annesinin çıldırması Salih'i bir nevi Nihilizm'e götürür. Akşehir'de silahların bırakılmasından sonra daha hür, daha müreffeh ve daha neşeli olan yerli Rumlarla beraber, onlardan biri gibi hareket eder."²⁰⁹

Sıradan bir Türk köylüsü olarak romanda Salih'in zihnî hudutları gerçekçi bir şekilde çizilmiştir. Salih, yaşadığı tüm anksiyete ve travmaya karşın hayatı anlamlandırmaya çalışsa da felsefi boyutta pek derine inemez. Kendisiyle aynı cephede bulunmuş olan Doktor Haydar ile konuşarak kendisini ve yaşadıklarını çözümlenmeye çalışır. O, daha çok duygusal ve dürtüsel bir kişi olarak karşımıza çıkar. Padişahın buyruğu üzerine savaşa gitmiş ve hayatı mahvolmuştur. Üstelik ülke düze çıkamamıştır. Yaşananları kendisinden soyutlayarak siyasi bir bakışla gidişatı irdeleyemez veya insan olarak temel hak ve hürriyetlerinin devlet yöneticileri tarafından değersizleştirilmesi üzerine sorgulamalarda bulunamaz. Zaten sosyal statüsü, eğitimi ve hayatla ilgili tecrübeleri bakımından da bu sorgulamalarda bulunamaması gerekir. Yaşadıkları ile padişahı bir biçimde ilişkilendirerek o dönem halkının genel bakış açısının aksine yaşadığı değer yitimlerine bir yenisini ekleyerek padişaha karşı bir tutum geliştirir, padişaha iman isyana dönüşür. Bu, sınır harbi yaşasa da elinden hiçbir şey gelmeyen insanların yaşadığı histerik ve ironik bir isyandır :

"Padişahım çok yaşa," diye tekrarladıktan sonra alçak bir sesle ilâve etti. "Ama böyle bir bağırma istiyor insan. Padişahım, padişahım.. ne olursa olsun bi şey için, biri için 'Çok yaşa' diye bağırmalı insan... Pek hoş oluyor yani... kol bacak gitse de!..."²¹⁰

"Bi şey için, biri için kol bacak gitse de" çok yaşa diye bağırmanın yanlışlığını Salih artık bilmekte ve bireyselleşmektedir. Asıl bireyselleşen, alt metinde, yüzyıllarca

²⁰⁷ Nurullah Çetin, *Türk Romanı Tahlilleri 1*, Akçağ Yay., İstanbul 2017, s. 291.

²⁰⁸ Carl Gustav Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, Can Yayınları, İstanbul 2001, s. 19.

²⁰⁹ Sema Uğurcan, *Edebiyatımız 2 Yazarlar Meseleler*, "Tarık Buğra'nın Roman Kahramanları Üzerinde Bir Tasnif Denemesi", Dergâh Yay., İstanbul 2012, s. 165-166.

²¹⁰ Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, s. 41.

her ne olursa olsun “Çok yaşa!” diye bağırmış, kişi ve kurumların kutsiyetini sorgulamamış Türk halkıdır.

Salih, bulunduğu yeri terk etmek ister ama ne gidecek bir yeri vardır ne de bildiği başka bir yurt. Ona göre kimse tarafından anlaşılmaz çünkü onlar savaşa katılmamıştır. Din adamlarının ateşli nutuklarına, halkın devlete ve padişaha olan sarsılmaz imanına eskisi gibi tutunamaz çünkü Salih artık yalnız ve yabancı biridir. Koluna karşılık padişahın bir kılını bile almadığını düşünecek kadar “kutsalları” yok saymaktadır:

“Ama Salih hırsıyla homurdanıyordu:

‘Gidecem ben. Gidecem buralardan!..’

Sigarayı sömürür gibi içiyordu. Tez bitirdi ve tazeledi:

‘İşleri güçleri vır vır çene çalmak... Yok Devlet-i Osmaniye’ymiş... Yok İstanbullu Hoca’ymış... Yok padişahımızmış... Ne yapmış bana Devlet-i Osmaniye? Padişah bana kılını mı vermiş? İstanbullu Hoca topları iftar topu mu sanırmış?..’²¹¹

Salih, Akşehir’e geldiğinden beri her an tetikte ancak her an kafası dağıktır. Düşüncelerini mantıklı bir düzen içinde ifade edemediğini hisseder. Akli hep savaşta ve kaybettiklerindedir. Yeni Salih’ten kendisi de hoşlanmaz ancak eskisi gibi de olamaz:

“Sanki daima saldırış bekliyor, daima saldırma zarureti ve mecburiyeti duyuyordu.

Düşünemiyor, konuşarak anlamaya çalışıyordu. Eskiden bu kadar değildi. O da pekâlâ ötekiler kadar düşünüp, fikir yürütebilirdi. Son zamanlarda, belki de düşündüklerini söylemeye söylemeye böyle olmuştu.”²¹²

Salih’in bu kaçınma dürtüsünden kurtulmasını sağlayan ve hâlâ işe yarayabileceği düşüncesini kendisine empoze eden Doktor Haydar’dır. Küçük Ağa’yı Kuvayimillîye’ye kazandırması Salih’in en büyük zaferidir.

Doktor Haydar da kendi içinde sosyal hayata karşı bir kaçınma davranışı içindedir. Arabistan cephesinde bilhassa bir sağlıkçı olarak gördüklerinden sonra asıl ölümlerin harpten sağ çıkan kişiler olduğunu düşünmektedir. Doktor için gerçek hayat harple bütünleşmiş ve harpsiz düşünülemez olmuştur:

“Harp onu bilmeyen için ne kadar akıl dışı, ne kadar insan ve hayat gerçeklerine zıt ise, onu bilenler için de tek gerçek hâlini alıyor, o kadar tabiileşiyordu. Sanki harpsiz hayat olamazdı, harpsiz hayat, yapmacık, düzmece, yalan idi. Doktor bunu düşünmeye

²¹¹A.g.e., s. 70.

²¹²A.g.e., s. 81.

mecbur olur ve acı acı güler: ‘Bu da bir çeşit şehit düşmek.. hayatı asıl harpten sağ çıkanlar kaybediyor,’ derdi.”²¹³

Doktor Haydar, hayatla ve insanlıkla ilgili yaptığı sorgulamalarda hep tek başınadır. Etrafında bu konularla ilgili konuşabileceği, dertleşebileceği nitelikte kimse yoktur. Dolayısıyla o, romandaki yalnız ve entelektüel bireydir. Düşünceli ve sakin tavrı çevresi tarafından ilminin ağırlığına yorulur. Her gittiği yere en zaruri ihtiyacı olarak gördüğü kitaplarını da götüren Doktor; bir yandan Shakespeare, Corneille, bir yandan da Evliya Çelebi okuyan; Doğu’yu ve Batı’yı, hayatı ve insanları olduğu gibi gören ve anlamaya çalışan derinlikli bir kişidir. Doktor’la aynı mücadeleye baş koymuş diğer kişiler, fazla düşünmenin ağırlığı altından ezilmekten korkarak her fırsatta neşelenmeye çalışırlar: “Çünkü düşünmek insanın içinde kendine karşı bir düşman daha peydahlaması oluyordu.”²¹⁴ Ancak Doktor, romanın “düşünen adam”ıdır. Hem inisiyatif alarak aksiyona geçebilen, zor kararlar alabilen bir yanı vardır hem de tüm yaşananlarda mana arayıp da bulamayan insanların karamsarlığını ve hüznünü yaşar. Derin düşünceleri, Doktor’un acılarını bireyselleştirmektense insanîleştirmektedir. Doktor, eğitim düzeyi göz önüne alındığında realist bir anlatı malzemesi olmakla birlikte Osmanlı aydınının fedakâr kesiminin de temsilciliğini üstlenir; tüm travmalarına, yalnızlığına ve yabancılığına karşı kurtuluş mücadelesine dört elle sarılır.

Kemal Tahir’in *Yorgun Savaşçı* romanında toplum nazarında yenilginin ana müsebbibi olarak görülen ve dışlanan ittihatçılar kaçınma psikolojisi içerisindedirler. Pek çok asker, sosyal yaşama uyum sağlayamamakta, cepyedeki günlerini aramaktadır. Samimi ve gerçek bir sosyal personadan kendisini izole eden Patriyot Ömer, öz kimliğinden bile kaçınma dürtüsü içindedir. İnandığı değerler üzerinde kendisine bir yaşam şekli inşa eden Patriyot olanla görünen olmak üzere iki farklı kişilikle yaşarken tıpkı Cemil gibi yorgun düşmüştür. İlk işlediği cinayetten sonra ne hissettiğini Cemil’e bu yorgunlukla açıklar:

“ ‘Yorgunluk mu?’

‘Evet, yorgunluk...’ Patriyot bir zaman sustu. ‘Yorgunluğunu şimdi fark ettim, inanır mısın?’ ... Şimdi anlıyorum ki, ben o gün bir sınırı aşmış herkesten ayrılmışım. Oysa benim yaradılışım herkesten başka türlü değildi. Zor iş, herkesten başka türlü değilken başka türlü olmak...”²¹⁵

²¹³A.g.e., s. 137.

²¹⁴A.g.e., s. 161.

²¹⁵ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 123.

Yaşadığı soyutlanmayı ve farklılaşmayı yorgunlukla açıklayan Patriyot Ömer, her an tetikte ve paranoyakça yaşamaya alışmış, hayatın doğal akışına set çeken bir psikoloji geliştirmiştir. Yazar, bu yorgunluğu daha sonra Anadolu’da ortaya çıkacak ittihatçı subay Teğmen Faruk’a şöyle tasvir ettirir:

“Dışarıya kulak verip dalıyorum. Sessizlik damarlarımı donduruyor. Pusu yerine girdiğimi birden sezmişim gibi irkiliyorum. Sokakta, kahvede, tramvayda üniformalıya nasıl baktıklarına dikkat ettiniz mi? Omuzlarımızın üstünde artık apolet değil, yenilginin suçunu taşıyoruz. Daha doğrusu hâlâ yaşamakta oluşun suçunu... Yakın bir arkadaş düştüğü zaman gelir insanın içine bu duygu cephe...”²¹⁶

Teğmen Faruk ve diğerleri savaşta hayatta kalmaktan duyulan suçluluğu artık cepheye değil cephe gerisinde hissetmektedir. İttihatçıların içine düştükleri bu durum onların İstanbul’dan da kaçarak Anadolu’ya yani yine cepheye sığınmalarına neden olur

1.15. Tekrarlama

Travma yaşatan olayın travmatik olaydan sonra zihinde indirgendiği görseller, kokular, eşyalar, kelimeler veya diyaloglar travma yaşayan zihin tarafından tekrar edilmeye karşı ve geriye dönüşlerle bu tekrar eden unsurların travmayı yinelemesine karşı bir eğilim vardır. Tekrarlama, travmatik etki olmakla birlikte bir savunma mekanizmasıdır. Birey, travmatik anla ilgili zihninde kristalize olan an, nesne veya sözcüklerle o anları tekrar ederek geçmişin telafisine çalışır:

“Freud’un ‘savunmalar’ olarak isimlendirdiği şeylerin tamamı kişinin hafızasını kaybetmesinin, kendini geçmişin bir geleceği olmadığına inandırmanın hayali yollarıdır; bu ayırıcı biçimde psikanalitik unutmaya (gizlemeyi unutmaya) hatırlamanın tek yoludur. Psikanaliz, gerçekte, unutmaya olmaksızın başlayamayacak süreçlerin -bastırma, tekrar, aktarım, bellek, rüyalar- bir fenomenolojisidir.”²¹⁷

Travmaların süreğenliği belleğin gücünden gelir ve bellek de travmalarla güçlenerek olaya/ana saplanır veya tamamen zayıflar: “Semptomlar için bir çare olabilir, ancak psikanalitik açıdan belleğin çaresi yoktur. Arzunun hayalet yazarı olan geçmiş bizi geleceğe götürür; gerçekte semptomlar, bu bakış açısına göre bir kişinin daima başarısız olmuş belleği kendi kendine iyileştirme girişimleridir.”²¹⁸ Tekrarlama ise hafızanın asılı kaldığı sahneye dönme dürtüsüdür ve hafıza bu dürtü aracılığıyla kendisini ve geçmişi iyileştirmeye çalışır:

²¹⁶A.g.e., s. 35.

²¹⁷Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 135.

²¹⁸A.g.e., s. 129.

“Örneğin yineleme zorlantısında hastayı daha kesin bir yineleme organize etmekten alıkoyan nedir? Ya da bir direnci bir engelin inşası olarak düşünmek bizi dirençleri alışılmışın dışında yaratıcı ürünler olarak yeniden tanımlamaya götürebilir. Sandor Ferenczi ve Otto Rank *The Development of Psychoanalysis*'te ‘Gerçek direnç analitik çalışmayı sekteye uğratmaktan ziyade onun gidişatını düzenleyen bir ana mekanizma olarak bir gerekliliktir... Direncin içeriği de önemlidir ve yeniden üretmeyle analitik inceleme çıkarmak isteği şeye ihanet ederek gelecek için bir engel olan geçmişi şifreler’ diye yazar. Direncin geçmişi hatırlanmaktan ziyade tekrar ederek şifrelemesi gelecek için bir engeldir. Görünen o ki direnç, geleceği tüm savunmalar gibi engelleyen, hastanın ve analistin hakkında hiçbir şey bilmediği bir şeydir. Önceden baskılanan şey deneyimin özgünlüğüdür. Yinelemenin engeli -yineleme olarak direnç- öngörü illüzyonu yaratır. Ve psikanaliz kuramı geleceğin sadece farklı koşullardaki geçmiş olduğunu ima ederek buna göz yumar.”²¹⁹

Phillips'in söz ettiği geleceğin farklı koşullardaki geçmiş olmasından kasıt, psikanalizin geçmişi tekrar ettirerek katarsis yaşatma yöntemi ile şifalandırma amacıdır. Travmatik anı bilinçsizce yineleyen birey o ana dönerek o anın şiddetini, dehşetini ve acısını tekrar eder ve etki geçene kadar tekrarlayarak ve telafiler ekleyerek o andan kurtulmaya çalışır. Bu bakımdan tekrarlama hastalığının seyrinde ve tedavisinde temel bir semptomdur.

Hikâyelerde travmatize olmuş bireyler, travmatik anlarını kristalize ettikleri anlara tekrar tekrar dönerler. Bu tekrarlama eğiliminin hikâyelerde kendisine yer bulmuş olması hikâyelerin psikolojik alt yapı bakımından derinleştirildiğini göstermektedir.

Yakup Kadri'nin “**Teslim! Teslim!**” hikâyesinde yağma olaylarını kaymakama aktaran Şevki Efendi, olayların yaşandığı gece korunaklı bir bağda bütün kaotik manzaralara şahitlik etmiştir ancak bir tanesini zihni sürekli tekrar eder. Kaymakama olayları anlatırken de sözü akışın içinde birden kesip “Teslim! Teslim!” diyerek Yunan askerine teslim olmaya çalışan kız çocuğuna geçer. Sürekli bu hikâyeyi anlattığı söylenen Şevki Bey, artık kimseyi bağa almadığı için vicdan azabından dolayı kız çocuğunun “Teslim! Teslim!” diyen sesini de işitmektedir. Travmatik yaşantının TSSB'ye dönüştüğü durumlarda görülen geriye dönüş ve tekrarlama semptomları Şevki Efendi'de net biçimde görülebilmektedir.

---

²¹⁹ A.g.e., s. 60, 61.

“**Utanç**” hikâyesinde travmatize olmuş tecavüz mağduru kadın, İstanbul’da bir yıldır kocasını aramaktadır. Hikâyesinin aslını öğrenmek isteyen kişilere yardımcı olmaları umuduyla başından geçenleri anlatırken kocasını görmüş olan bir kişi kocasıyla diyalogundan bahseder. Utanç duyduğu için evinden ve karısından kaçan adam, derdini soranlara da tam olarak açılmamakta ve hep aynı sözleri tekrarlamaktadır:

Hem de öyle şaşkın bir hale gelmiş ki ne dediğini bilmiyor; yarım saat kadar ayak üstünde konuştuk, bütün söylediklerinden bir şey anlayamadım; ikide bir “Başımdan büyük bir felaket geçti; büyük bir felaket... sorma, sorma...” diyordu. Ve yüzü sapsarı, gözlerini yere dikip kalıyordu.²²⁰

Hikâyede tecavüz travması kadın kadar kocasını da etkilemiştir. Derdini anlatmaya da utanan adam hep aynı sözleri tekrar eder. Travmatize ruh halinin etkisiyle sözleri anlaşılmasız olmuş, zayıflayıp sararmıştır.

1.16. Travma Sonrası Gelişim

Travmatik yaşantı, çeşitli semptomlarla ortaya çıkmak suretiyle kişinin tüm zamanlarının geçmişi tarafından esir alınmasıdır: “Semptomlar hasta tarafından her zaman engeller olarak ortaya konur. Bu yüzden bu kısıtlamaların hayali olarak engellemediği durumda hastanın hayatının neye benzeyeceği merak etmeye değer.”²²¹ Hasta, bu engelleri kaldırmada içten gelen bir güç duyarsa geçmişin üstesinden gelerek yeniden ana ve geleceğe hükmetme gücünü de duyabilir.

Travmatik süreç benzer yaşantılar yaşamış olan kişilerde çok farklı bir seyir izleyebilir. Kimi zaman TSSB olarak kişiye adeta yerleşen bir ruhsal rahatsızlığa neden olurken beraberinde depresyon gibi yan hastalıkları da getirir bazen de sadece akut stres bozukluğu oluşarak birkaç aydan kısa bir sürede atlatılabilir. Ancak bunların dışında kişi her ne yaşamış olursa olsun travmatik süreci iyileşme ile atlatabilir ve eskisinden dahi daha iyi bir benlik algısı geliştirebilir:

“Travma sonrasında ilişkilerin bozulması, temel değer ve inançlardaki değişimler gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceği gibi kişiler, yeni baş etme becerileri geliştirerek farklı bakış açısı oluşturmaktadır. Kişi, stresle mücadele sonucunda olumlu psikolojik gelişmeler sağlayabilmektedir. Söz konusu ifadeleri en iyi kapsayan ve bu gelişimi deneyimleyen kişiler için illüzyondan öte bir gerçeklik olduğunu, yalnızca bir baş etme mekanizması olmayıp hem sonuç hem de süregelen bir deneyim olduğunu ortaya koyan kavramın ‘Travma

²²⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Milli Savaş Hikâyeleri*, s. 64.

²²¹ Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 57.

Sonrası Gelişim’ olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, gelişimin diğer terimlerden farklı olarak kişinin travma öncesi durumuna dönmesi değil, kişinin pek çok alanda daha iyi bir düzeye gelmesi anlamına gelmektedir.”²²²

Romanlarda bazı kahramanlarda kimi eksikliklerin telafisiyle tam olarak travma sonrası gelişim izlenebilmektedir. Kişiyi hayata dönmeye teşvik eden içsel güç bazen kurtuluş umudu bazen de intikam arzusu olmaktadır. Bazen de kişilerin travma sonrası gelişim süreci dış etkenler dolayısıyla sekteye uğrayarak başarıyla sonuçlanmaz ancak kişide iyileşmeye dair bir çaba izlenebilmektedir.

Travma sonrası gelişimde kahraman, kendisini travmatize eden ve hatta dönüşüm yolculuğuna çıkmaya zorlayan yaşantılarının kaynağıyla yüzleşir ve barışır. Bu kaynak, psikanalist bir bakışla kadim anlatılardan kolektif bilinçaltına kadar izi sürülebilen baba figürü şeklinde açıklanan itici güçtür. Dünyevi zorluklar biçimine bürünen ve anlatı formatında her seferinde yeniden şekillenen bu dönüştürücü zorluk ve engeller ilgili eserlerde büyük ve yıkıcı bir savaştır. Yalnızca kahramanın eylemleriyle şekillenen ve nihayet bulan bir engel olmamakla birlikte, savaş, etkisi altına giren herkesi dönüştüren temel yapısal unsurdur. Savaşın aktüel anlamından azade olarak hayat yani gerçekler tarafından aşılması gereken bir engel olarak kurgulanmış olduğunu idrak eden kahraman, felaket olarak gördüğü travmalarını geride bırakır:

“Babayla karşılaşacak olan kahramanın sorunu, ruhunu, bu devasa ve acımasız kozmosun bunaltıcı ve akıldışı tragediyalarının, Varlığın görkeminde tamamen onaylanmış olduğunu anlayacak kadar korkusuz kılmaktadır. Kahraman yaşamı kendisine özgü kör noktasından aşar ve bir an için kaynağı görür. Babanın yüzünü görür ve anlar-ikisi bir araya gelmiştir.”²²³

Halide Edip Adivar’ın *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe, Sultanahmet mitinginde matem havasında, sessiz ve vakurdur. Etrafına verdiği bir felaketten sağ çıkan kişi imajı onu görenlerde ürperti ve kardeşlik duyguları uyandırır. Mister Cook ile girdiği sözlü münakaşada geri adım atmaya ölüme göze alan bütün bir Türk milletinin numunesi haline gelen Ayşe’ye kılıçlarını vakfeden Türk subayları, Ayşe’nin travmasından ve gözü pek tutumundan etkilenirler. Ayşe, kurtuluş mücadelesine İstanbul’da daha fazla yararlı olamayacağını gördüğünde Anadolu’ya geçer ve hemşire olur. *Ateşten Gömlek*’teki Ayşe; *Yeni Turan*’daki Kaya, *Vurun Kahpeye*’deki Aliye, *Tatarcık*’taki Lâle gibi Halide Edip’in idealize edilmiş aksiyoner kadınları arasındaki

²²² Tuğba Özyanık / Sultan Tarlacı, “Toplumsal Travma Döneminde Travma Sonrası Gelişim ve Temel İnançlardaki Sarsılmalar”, *Gelişim ve Psikoloji Dergisi (GPD)*, III/6, (2022), s. 124.

²²³ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 138.

yerini alarak inandığı değerler adına mücadele eden adanmış bir kadındır.²²⁴ İzmir'in kurtulma hayali, tüm Anadolu'nun ve İstanbul'un kurtulma hayali Ayşe'nin hem yaşam kaynağı hem de şahsi travmasını yenerek daha güçlü bir birey olma yolunda esas rehberi haline gelir. Ayşe'nin travma sonrası gelişim gösterme biçimi ikilem yaşayan yılgın Türk askerine ilham olur.

Yazarın böylesi ideal bireyleri asli kahramana dönüştürmesi anlatının tezine ve yapısal formülüne uygundur. Ayşe, Aliye veya onların hayatlarında yer alan erkek kahramanlar zorlayıcı şartlar tarafından kuşatılmış bir halde ülkenin kurtuluşuna hizmet etme gücünü ve ilhamını özlerindeki vatansever kudretten alırlar. Yolculuk, zorlukları aşarken ölümü de göze alabilecek cesur bir duruş gerektirir: "Fakat, Buddha'nın ölümünde olduğu gibi, dışa yayılış çağlarından tam bir geçiş yapma gücü, kişinin yaşarken nasıl biri olduğuna bağlıdır. Mitler, aşılacak engellerle dolu, tehlikeli bir ruh yolculuğundan bahseder."²²⁵

Vurun Kahpeye'de Tosun Bey'in başından geçen pek çok travmatik olay vardır: Düşman işgaline karşı savaşırken bacaklarını kaybeder ve sevgilisi Aliye'nin linç edilerek öldürüldüğünü öğrenir. Ancak Aliye'nin ölürken söylediği "Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billâhi!"²²⁶ sözü onu öylesine etkiler ki mücadelenin devam ettiğini ve Aliye gibi her koşulda iç ve dış düşmanlarla savaşılması gerektiğini idrak eder. Âli Bey'e yazdığı mektubu bu sözlerle sonlandıran Tosun Bey, "...Memleket mücadelesinde daha içten, daha iman ve fedakârlığa dayanan bir savaş açabilmek için kuvvet ve sıhhat toplamaya gidiyorum."²²⁷ der. Aliye'de bulunan ve Tosun Bey'e ilham veren savaşçı ruh, Aliye öldükten sonra da yaşamaya devam edecektir. Tosun Bey, vücudunun yarısını alıp götüren sakatlığına ve Aliye'nin ölümüne rağmen travmalarını yenmek ve mücadeleye devam etmek zorunda olduğunu bilir. Bu nedenle romanın sonunda gösterdiği ruh hali ve yazdığı mektup, onun travmatik yaşantıdan sonra iyileşme sürecine girdiğinin göstergesidir.

"Kırmızıtepe" hikâyesinde Sakarya'nın cephe kumandanlarından Kemalettin Bey, İstanbul'un işgalinden sonra Sakarya'daki zafere kadar geçen sürede

²²⁴ Gülcan Calayir Küçükgörmen, *Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, s. 88.

²²⁵ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 324.

²²⁶ Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 21.

²²⁷ A.g.e., s. 206.

yaşadıklarıyla travma sonrası gelişim sağlamış ve özgüvenini savaş sayesinde tesis etmiştir. Anlatıcı karakterin gözünden verilen Kemalettin Bey'in değişimi, zor zamanların yarattığı güçlü insan tipidir:

“16 Mart'tan evvel İstanbul'dan, Anadolu harekâtının bir gölgesi gibi tanıdığım zayıf ve yorgun Kemalettin Bey, Yunan'la yumruk yumruğa, göğüs göğse yaptığı yirmi günlük meydan muharebesinden sonra, kuvvetli ve geniş omuzlu, yanmış yüzünde, gözleri hemen kumanda edecekmiş gibi mütehakkim, harbin bütün cephedeki askerlere verdiği özel ve erkek bir zariflikle ayakta duruyordu.”²²⁸

Savaş zamanının yarattığı psikolojik zorlanmalar bir yana cephe kumandanı olarak alınması gereken kararların sorumluluğu zayıf ve yorgun Kemalettin Bey'de ters bir etki yaparak onda travma sonrası gelişim sağlamıştır. TSG'de Kemalettin Bey'de olduğu gibi travmatik ruh halinden çıkmaktan öte eskisine göre psikolojik anlamda daha iyi bir duruma gelmek esastır.

“**Cin**” hikâyesinde oğlunu kaybeden ve yine de ulusun kurtuluşunu görüp rahatlamadan ağlamamaya kendine söz vermiş bir annenin travma sonrası gelişimi bir köpek yardımıyla gerçekleşir. Kahramanın yanında bulunan hastanedeki diğer kişiler de aynı ruh halindedir: “Çok gariptir ki anlamamak için, yumuşamamak için sımsıkı kapanan ruhumu ben nasıl bekliyor ve bu yeni zırhında hapsediyorsam arkadaşlarım da öyleydi.”²²⁹ Kurtuluş gününü sabırla bekleyen ve travmalarının acısını yaşamayı erteleyen kahramanın kalbini beklemediği anda hayatına girerek yumuşatan ve bir manada hayata döndüren Cin isimli köpektir. Cin'in sevgisiyle kaybettiği çocuğun acılarını hafifleten kahraman, “uzun bir hastalıktan iyileşen insan hayatı nasıl tadarsa, insanlarla ilgilenmeyi, yeni baştan etrafını eski dikkatle, eski sıcaklıkla sevmeyi”²³⁰ tatmaktadır. Cin; kahramanın travma sonrası gelişim göstermesini sağlamış, kalbini yumuşatarak tuttuğu yası hafifletmiştir. Geçirdiği hastalıktan sonra Cin'in ölmesi üzerine Anadolu'daki ilk gözyaşlarını akıtan kahraman, tüm acılarına ve travmatik geçmişine rağmen iyileşmiştir.

Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* romanında Yıldız hastalığı süresince, ülke çapında kahramanlığıyla bilinmesine rağmen, ruhsal olarak toparlanmak adına Beybaba ve Ahmet Çavuş'la gittiği Ecevit'teki halkın kendisini iyileştirmek için seferber

²²⁸ Halide Edip Adivar, *Dağa Çıkan Kurt*, s.75-76.

²²⁹ A.g.e., s. 156.

²³⁰ A.g.e., s. 159, 160.

olmasına rağmen ve dahi Murat gibi cesur ve mahir bir tayyarecinin şehadetiyle geride bıraktığı nişanlısı olmasına rağmen Milli Mücadele'nin en çetin günlerinde her türlü desteğe muhtaç olunmasına karşın herhangi bir sorumluluk üstlenmeyi düşünemez. Bizzat kendisinin de gördüğü direnişçi kadınlar gibi; askere üniforma dikmeyi, sahra hastanelerinde çalışmayı, eğitimci olmayı, cephaneye taşınmayı vb. aklından geçirmez çünkü ağır bir depresyonun pençesinde. Dikmen Yıldızı'nın mücadeleye karşı bu pasif yaklaşımı, hastalığını yendikçe değişir ve harekete geçme gerekliliğini duyarak Ankara'ya gittiğinde öğretmenlik yapmayı düşünür. Artık Büyük Taarruz başlamıştır ve mücadele adına son perdeye girilmiştir. Taarruzun başarıyla sonuçlanması, Dikmen Yıldızı'nın Murat'ın hayatta olması ihtimaline olan inancını güçlendirir ve onu daha da hayata bağlar. Ülkenin düşmanlardan arındırılarak düze çıkmasıyla Yıldız da iyileşmiştir. İzmir'in tekrar ele geçirilmesi esnasında yapılan Süreyya Bey'in düğününde hazır bulunanlar arasında Dikmen Yıldızı ile birlikte Zübeyde Hanım ve Kâzım Özalp de vardır. Özalp'e gelen İzmir'in kurtuluş haberi tam manasıyla Dikmen Yıldızı'nın da kurtuluşu olur ancak asıl saadete Murat'la kavuştuğunda ulaşır. Murat'ın yaşadığını gözleriyle görmeden önce muharrirden aldığı Murat'ın gizli görevde olduğu bilgisi çok önemli bir gelişme kapısı aralamakla birlikte Yıldız'ın bu bilgiyi kabullenebilmesi zaten paranoyak ruh halini yendiğini göstermektedir.

Yıldız, tüm çilelerinden sonra hem karakter anlamında tekâmül etmiş hem de bir ödül niteliğinde Murat'a kavuşmuştur. Asli kahramanın kadın olduğu eserlerde, kadınlar şehit düşmemişse hayatının erkeği ile buluşmuştur. Yıldız da benzer bir örüntü ile kişisel yolculuğunu tamamladıktan sonra Yıldız tarafından idealize edilen ve neredeyse göksel bir varlık olan Murat'a kavuşur. Arkaik anlatılarda tanrıça olarak görülen kadın kahramanın modern anlatılarla birlikte insanileşmesi, Yıldız gibi idealize kadın kahramanlar yaratmıştır:

“Tanrıçayla (her kadında yeniden bedenlenir) karşılaşma, kahramanın, sonsuzluğun örtüsü olarak kutlanan yaşamın kendisi olan aşk ödülünü (sevgi: amor fati) kazanmak için vereceği son sınavdır. Ve maceracı, bu bağlamda, bir delikanlı değil de bir genç kız olduğunda, nitelikleri, güzelliği ya da özlemleriyle bir ölümsüzün eşi olmaya uygun biridir. O zaman göksel koca ona iner ve istese de istemese de onu yatağına götürür. Eğer ondan uzak durmuşsa, birden gerçeği görür; eğer onu istememişse, arzusu yerine gelir.”²³¹

Yıldız, artık kişisel yolculuğunun sonuna gelmiştir ve nihai ödülüne kavuşmak üzeredir. Muharririn Murat ile ilgili verdiği bu bilgiyle Dikmen Yıldızı'nda

²³¹ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 111.

yaratabildiği etki, elbette önceki telkinlerle Yıldız'ın iyileşme sürecine girmiş olan zihninin gerçekleri kabullenme aşamasına ulaşmasından kaynaklanmaktadır ve burada en önemli pay sahibi Mütekait Miralay Osman Bey yani Beybaba ile Ahmet Çavuş'tur. Bilhassa romanda Ahmet Çavuş'un cahil olmasına rağmen üstün sezgileri ve Anadolu bilgeliği sayesinde Dikmen Yıldız'na bir ruh doktorunun dikkatiyle yaklaşabilmesi, en hassas anlarda en ihtiyaç duyulan yönlendirmeleri yapabilmesi necip Türk milletinin irfanına dayandırılır.

Kanonik edebiyatın etkileşim içinde olduğu Türkçülük düşüncesi romanda böylelikle fenomene dönüşür ve travma sonrası gelişimin pratikteki en önemli rehberi haline gelir. Dikmen Yıldız'ın bağrına bastığı taş bebeğin taştan olduğunu söyleyen, kendi felaketlerini içli içli anlatıp Dikmen Yıldız'ını psikolojik manada kendi acılarından uzaklaştıran, taş bebeği sandığın içine koydurup bu yanılısamayı ortadan kaldıran yine Anadolu insanı olur. Savaşın gidişatındaki olumlu değişimler ve sömürgecilğe karşı yürütülen davanın haklılığı, bir halkı yüreklendirirken Dikmen Yıldız'ını da kuruntularından kurtulmaya, küllerinden yeniden doğmaya davet eder. “Dikmen Yıldız'ın bilincinin düzelmesi bir bakıma Türk milletinin bilincinin düzelmesidir. Dikmen Yıldız bir semboldür.”²³²

Dikmen Yıldız'ın roman kurgusu içinde bireysel bir trajedi olarak ele alınan dramı esasen tarihî ve sosyal manada Türk milletinin yaşadığı drama paralel olarak ilerler. Büyük ve kanlı çarpışmalar sonucunda makûs talihini yenen milletle birlikte Dikmen Yıldız da iyileşir ve güçlenir: “Yazar Dikmen Yıldız romanında Dikmen Yıldız'ın ve Beybaba'nın (Dikmen Yıldız'ın nişanlısı Murat'ın babası) şahsında Türk milletinin Millî Mücadelenin zaferle sonuçlanması sonucu özgüveninin arttığını hatta kendilerinin diğer milletlerden üstün olduklarına hükmettiklerini vurgular.”²³³

Mehmet Rauf'un *Halas* romanında Nihat henüz cepheye gidemeden pek çok travmatik unsura maruz kalmıştır. İzmir'deki propaganda yürüyüşüne karşı hislerinde yapayalnız kalması, hükümetin ve sarayın memleketin kurtarılması konusundaki kayıtsızlığı, İzmir'de şahit olduğu çıkarma ve yağma, cinayetler ve en sonunda İngiliz bodrumunda geçirdiği sekiz aylık esaret Nihat'ın vatanperverliğini değiştirmemiş ancak onu daha çaresiz, umutsuz ve yalnız bırakmıştır. Beatrice sayesinde esareten kurtulmasından sonra ruhsal bir toparlanma yaşar. İclâl'in nihayet kendisi gibi

²³² Mehmet Güneş, *Aka Gündüz'ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında Sosyal Meseleler(1909-1958)*,(Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 14.

²³³A.g.e., s. 146.

adanmışlıkla direnişe katılacağını görmek ve Beatrice'in bir yabancı olarak Milli Mücadele'ye duyduğu sempati ve hayranlık, Nihat'ı oldukça rahatlatır. Esaretteyken hissettiği çaresizlikten ve ümitsizlikten eser kalmaz. Nihat'ın travma sonrasında yaşadığı gelişim ve bağımsızlık ülküsüne adanmışlığı toplumsal ölçekte Türk milletinin travma sonrası gelişimini sembolize eder. Mücadele bitmemiştir ancak esere göre Mustafa Kemal'in varlığı herkeste güçlükleri aşmak için büyük bir motivasyon kaynağıdır. Konuyla ilgili düşüncelerini merak eden Beatrice'e verdiği söylev tarzındaki cevap yazarın da romanın ithafında dile getirdiği düşüncelerle paralel bir görünüm sunmaktadır:

“-Ben, diyordu, Mustafa Kemal'e vicdanımın bütün samimiyetiyle tapıyorum. O olmasaydı bugün biz Türkler yok olmuştuk. Gerçi ötede beride kahramanlıklar yapılmadı değil, orada burada kendilerini tehlikeye atarak düşmana karşı gelenler pek çok oldu. Fakat asıl Mustafa Kemal'dir ki bu çeşitli ve dağınık kahramanlıklara bir mana, bir kimlik, bir canlılık verdi. Kesin bir hedef tayin etti ve onları takip etmeleri gereken yola sevk etti. Anadolu'nun bugünkü ülkesi tek bir manayla Mustafa Kemal ülkesidir.”²³⁴

Nihat'ın ülküsel anlamda yalnız olduğunu ve ülkenin düşmanın eline geçeceğini düşünmesi travmatik sürecini oluşturmuştur ancak kurtuluş adına eyleme geçmesi ve Mustafa Kemal gibi güvenilir bir liderin varlığı Nihat'ın umutlarını yeşertip kahramanı yalnızlığından kurtardığı gibi onda travma sonrası gelişim sürecini başlatır.

Yakup Kadri'nin *Yaban* romanında aslî kahraman Ahmet Celâl esasen depresyondadır. Yeni hayatına ve yeni çevresine uyum sağlayamadığı gibi yerleştiği köyün yerlileri de kendisini yaban olarak görür. Onu içine düştüğü bunalımdan çekip alan -geçici olsa da- Emine isimli köylü kıza duyduğu hayranlık ve tutku karışımı aşk olur. Hayli uzun zamandan sonra hayata karşı ilk kez umutla bakmaya başlayan Ahmet Celâl, travma sonrası stres bozukluğunu Emine'ye duyduğu aşkla yenmek üzere olduğunu hisseder:

“Bu vak'a, köye gelişimin yedinci veya sekizinci ayında mı ne oldu. Bu vak'a, diyorum. Zira, dilimin ucuna, farkına varmaksızın, birdenbire gelen bu soru, bana, his hayatımın şayanı dikkat bir merhalesine geldiğimi ispat etti.”²³⁵

“O gün bugündür, kendimi toplayamadım. Dereyi atlarken, sanki içimde ağır bir şey yuvarlanıp düştü. Öyle bir şey ki, on dakika öncesine kadar, ben onu kalbimin üstünde

²³⁴ Mehmet Rauf, *Halas*, 256-257.

²³⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, s. 33.

veya kafamın içinde, bir demir gülle gibi taşıyordum. İşte bu, yuvarlanıp düştü. Şimdi, hafifim. O kadar hafifim ki kolumu bir kanat gibi kımlıdatsam havaya uçabilirim.”²³⁶

Emine’ye karşı duyduğu bu hisler, uzun soluklu ve dönüştürücü etkiye sahip bir değişimin gerçekleşmesine sebep olamaz çünkü Emine de Ahmet Celâl’i yaban olarak görür ve hislerini karşılıksız bırakır. Bu nedenle Ahmet Celâl yaklaşmış olsa da travma sonrası gelişimini tamamlayamaz ve tam tersi yönde duyguları perçinlenir ve buhranı artar. Eserde travma sonrası gelişimin sürecinin yarım kalması durumunda ruhsal anlamda eski durumdan daha kötüye doğru bir gidiş kurgulanmıştır. Travma sonrası gelişim sürecinin tamamlanması halinde birey nasıl ki eski durumundan daha iyi bir benlikle hayata başlıyorsa sürecin sekteye uğramasıyla bireyin umudunun kırılmasından ötürü zaten travmatize olan eski ruhsal sağlığından daha kötü bir duruma gelmesi olasıdır.

Tarık Buğra’nın *Küçük Ağa* romanında Salih, yaşadığı travma sonrası stres bozukluğu ile boğuşurken bir zamanlar sırtını güvenle dayadığı değerlerini de yitirmiş ve nihilizme saplanmıştır. İçinde varlığını sürdüren çatışmayı ve kaçınma dürtüsünü isimlendiremediği bir “şey” olarak her an hissetmektedir. Salih’in adını koyamadığı “şey” benliğinin posasıdır. Salih, öznenin yıkımını temsil eder. Bu yıkım ve ardından gelecek yükseliş ise bütün bir Türk milletinin yükselişini ifade edecektir: “Gerçek olan Salih’in fiziksel olarak parçalanması değildir; heybetli, milletini hatta gayrimüslim halkı koruyup kollayan bir imparatorluğun parçalanmasıdır.”²³⁷

Salih’i bu sendromdan kurtaracak ilk adım, kendisine ihtiyaç duyulabileceğini hissettiği an olacaktır. Nikoların kahvesinde tertiplenen toplantıda azınlık grupların ayrılıkçı organizasyonuna denk gelen Salih, bir müddet konuşmaları dinler. Çeteleşmeye katılmak istemeyerek toplantıdan ayrılan Vasili, Salih’i bahçede görünce ona hitaben “pis” der. Bu söz Salih’in onuruna dokunur, Niko’nun gerçek yüzünü görür ve bulunması gereken tarafı anlar. Savaş henüz bitmemiştir ancak kendisinin bu savaşa çolak haliyle ne şekilde bir katkı sağlayacağını bilemez ama duydukları önemlidir ve ilk iş bu duyduklarını ifşa etmelidir. Salih’in içi hem intikam ateşiyle yanar hem de iradesini yeniden bulur.

Salih’i diriltten yine savaşmak, asker olmak, intikam almak ve onurunu kurtarmak olacaktır. Öncelikle rakıyı ve Rumlarla görüşmeyi, Rumca konuşmayı

²³⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, s. 45.

²³⁷ Derya Topal, *Osmancık, Küçük Ağa ve Firavun İmanı Romanlarında Tarihi Kişilik Kurgusu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan 2019, s. 91.

bırakır. Kahveyi devredip davranışlarına çekidüzen verir. Askerlik insiyakıyla sol koluyla atış talimleri yaparak kendisini bir asker olarak eğitir ve neredeyse keskin nişancı olur. Gördüklerini anlatacak kişi olarak başta İstanbullu Hoca'yı düşünür ancak Cuma hutbesinde cemaat arasında doktoru görünce nedenini bilmediği bir şekilde sevinir: “ ‘Sevinecek ne var ki bunda?..' Ama bu soru türkü söyler gibi neşeliydi.”²³⁸ Salih'in içgüdüsel olarak Doktor Haydar'a yönelmesi, savaşın iki asker arasında kurduğu bağdan kaynaklanmaktadır. Doktor Haydar, Salih'e bir yol göstererek onun psikolojik anlamda iyileşmesinin önünü açar.

Kolsuzluğunu telafi etmek adına sol elini nişancılıkta o kadar geliştirir ki askerlerden ve çetecilerden bile daha usta bir nişancı olur. Fiziksel eksikliklerin telafisini, ortaya attığı aşağılık kompleksi olgusuyla açıklayan bireysel psikolojinin kurucusu Alfred Adler'e göre; herhangi bir uzvunda eksiklik hisseden birey, aşağılık duygusundan kurtulmak adına o uzvuna eğilerek kendisini daha iyi bir forma sokar. Solak çocukların veya görme yetisi az gelişmiş çocukların ileride ressam olması gibi sağ ellerini kullanmaya öylesine odaklanır ve öylesine sıkı çalışırlar ki herhangi bir kişiden daha becerikli bir biçimde sağ ellerini kullanmaya başlarlar:

“Hayatının ileri dönemlerinde sağ elini çok düzgün kullanamayışı taşıyacağı ağır bir yük gibidir. Diğer yandan sağ eli ve koluyla daha ilgili hâle gelir. Bu ilgi kendini resim çizme ya da yazı yazmayla gösterir. Aslında böyle bir çocuğun ilerideki yaşlarda normal bir çocuğa göre daha iyi eğitilmiş olduğunu görmek şaşırtıcı değildir.”²³⁹

Sağ kolunu yitirince sol kolunu eğitip sağ kolundan dahi üstün bir hale getiren Çolak Salih, aşağılık kompleksinin kamçısıyla hareket ederek eksikliklerini telafi eder. Bu özelliğiyle Çerkez Tevfik'in yanında da itibar kazanmak adına Manda Halil'le yarışa tutuşur ve uzun süredir yitirmiş olduğu itibarını geri kazanır. Salih, yarımlığının üstesinden gelmek bir yana gerçek bir kahramana dönüşür. İstanbullu Hoca'yı Kuvayımillîye'ye katarak Küçük Ağa'yı ortaya çıkarması, Milli Mücadele'ye karşı olan Eskişehir mutasarrıfının evini basması, Çerkez Tevfik'in gözüne girerek Kuvayımillîye adına casusluk yapması mücadeleye değerli kazanımlar sağlar. Eksikliklerini telafi ederek ve kahramanca inisiyatifler alarak eski kimliğinin daha iyi bir versiyonunu inşa eden Salih, aradan geçen bir yılda TSSB'yi yener ve Akşehir'e İstanbullu Hoca'nın isteği üzerine döndüğünde önceki gelişle tamamen zıt bir ruh hali içinde bulunur. Kışı atlatıp baharda dirilen doğa ile Salih arasında analogi kuran yazar, Salih'in iyileşmesiyle

²³⁸Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, s. 91.

²³⁹ Alfred Adler, *Yaşama Sanatı*, Olimpos Yayınları, İstanbul 2021, s. 34.

de mücadelenin geldiği noktayı göstermektedir: “Şimdi Akşehir bembeyaz, pırıl pırıl ve ılıktı. ... Gerçekten de şubat ortasında böyle bir güneş bir başka yerde güç bulunurdu. Gökyüzünün bu sarışın ve tertemiz maviliği nisanı karşılar gibiydi; sanki tabiat bahara hoş geldin diyordu.”²⁴⁰

Salih, evinden ayrılarak geçirdiği maceralarla olgunlaşan ve hikâyenin sonunda evine farklı bir adam olarak dönen “kahramanın yolculuğu” teminin yansımasıdır ancak Tarık Buğra’nın da dediği gibi Salih’in yolculuğu Türk ulusunun yolculuğudur: “Çolak benim için Osmanlı İmparatorluğu’nun simgesi olmuştur: Ve ben, onun uyanışında zaferin gerçek anlamını bulmuşumdur. O bedeni Osmanlı, o ruh yapısını da devletler kuran millet gördüm”²⁴¹

Salih, TSSB’de görülen askerlerde olduğu gibi savaşa var olmaya çalışır; kendini iyileştiren, hayata bağlayan ideali yine savaşarak gerçekleştirir. Salih’i en çok yaralayan fiziksel kaybı sonucunda bir kenara atılmaktır: “Amma velâkin bundan gayri bana da, benim gibilere de bir şeycik demeyecekler. Bizim gibileri bi kenara kakalayıverecekler.”²⁴² Dolayısıyla Salih, tamamlanmak ve kendini gerçekleştirmek adına kişiliğini kazanana kadar savaşmak zorundadır. Kahramanlık ve intikam duygularının iç içe geçtiği Türk halkı var olabilmek adına savaşmak zorundadır:

“Reis Bey burada Salih’i hatırladı. Çocukluk arkadaşı Niko’nun Pontus Devleti hülyası peşinde, hiçbir Osmanlı’nın aklına sığmayacak bir ırkçılıkla silâha sarılışı, bedeni gibi ruhu da çökmüş Çolak Salih’ten bir savaş kahramanı yaratmış, Salih’i savaşız yaşamaktan korkar hâle getirmişti. Salih şimdi yalnız ve yalnız Niko ile hesaplaşmak için yaşıyordu ve Osmanlı ülkesinde şimdi binlerce ve binlerce Salih vardı. Osmanlı ülkesinde şimdi Rumların, Ermenilerin tatlı dilleri, güler yüzleri ile uyumuş binlerce ve binlerce Salih o ilk fırsatı, o intikam saatini yaratmak için insanüstü bir çabaya girmiş bulunuyordu.”²⁴³

Salih, kendisinden hiç kimsenin beklemediği bir biçimde hem içindeki hem dışındaki düşmanlarla savaşıp kahramanlaşarak hem mücadeleye önemli katkılarda bulunur hem de TSSB’yi yener. Üstelik travma sonrası gelişimle eski Salih’ten daha özgüvenli bir birey ortaya çıkmış olur.

Kemal Tahir’in *Yorgun Savaşçı* romanında Cemil, kendi nesli gibi hayli yorgun ve yılığdır. Yenilgiyi bir savaş yarası gibi ruhunda duyan Cemil, İttihatçılığından

²⁴⁰ Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, s. 347.

²⁴¹ *Politika Dışı*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1992, S. 20, s.245-246. İstanbul: 2017.

²⁴² Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, s. 355.

²⁴³ A.g.e., s. 380.

dolayı da toplumun nazarında suçludur. İstanbul'da neredeyse kaçak hayatı yaşamaktadır. Tüm bu durumlardan dolayı kronik bir yorgunlukla boğuşmaktadır.

Cemil üzerinden mücadele etmenin, inanmanın ve yılmıya neden olan yenikliğin üstesinden gelmenin tek çare olarak sunulduğunu okuruz. Kurtuluş Anadolu'dadır. Anadolu'ya geçmesi zorunlu olan Cemil, ölüp de yeniden hayata gelmiş gibi, uzun süredir üzerinde hissettiği yorgunluktan kurtulmaya başlar. Sanki kahraman yeni bir dönemece girmek için sembolik olarak yaşam döngüsünü tamamlamaktadır: "Adaların ışıklarından kurtulup karanlık denize yönelince bu yolculuğun sonunda hiçbir kara parçasına ayak basmayacakmış duygusuna kapılmıştı. Yaşamaktan ölüme geçmek de ancak böyle bir şey olmalıydı. Bu gidişin yalnız sonu yok değil, dönüşü de yoktu."²⁴⁴

Cemil, İstanbul'dan Anadolu'ya geçerken kendi yolculuğunda da bir eşik atlamaktadır. Bu yaygın motif -yani eşik-, eşikten geçişin bir kendini yok etme biçimi olduğunu vurguluyor.²⁴⁵ Bu seyahat, eski Cemil'in eskisi gibi kalmayacağını, dönse de bambaşka birine dönüşeceğini haber veriyor.

Hürriyet, vatan ve halk uğruna verilen bu mücadelede iniş ve çıkışlar oldukça Cemil'in de ruh hali yani yorgunluğu dalgalanır. Bekir Sami Bey'i mert ancak dirayetsiz bulan Cemil, umut bağladığı Halit Paşa'nın da gözünün yılarak kaçmasıyla ve Manisa'nın düştüğü haberiyle hepten yorgun düşer. Nihayet Çerkez Ethem ve Bahriye Nazırı Rauf Bey gibi güçlü kişilerin de kendisiyle aynı yola baş koyduğunu görünce yorgunluğu bir anda geçer: "İstanbul'da sürekli bir yorgunluk duyuyordum ya... Söylemiştim. Kaç gündür serseri olduk dolaşıyoruz. Üç gecedir uyumadım doyasıya... Gündüzleri birkaç saat kestiriyorum o kadar... Öyleyken ne yorgunluk var ne can sıkıntısı..."²⁴⁶

Milli Mücadele'nin gidişatı ile Cemil'in ruh hali simetrik seyir izler. Her darbede yorgunluğu nükseden Cemil, mücadelenin başarılı olması sürecinde yavaş yavaş bu yorgunluğu alt eder ve Bursa'daki direnişte hayli önemli görevler ve sorumluluklar üstlenir.

1.17. Toplumsal Travma

Savaş; toplumsal ölçekte korku, öfke, panik, çaresizlik gibi duyguları yoğun biçimde yaşatabilecek bir olgudur. Toplumsal travma, aynı bireysel travmalarda olduğu

²⁴⁴ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 230.

²⁴⁵ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 89.

²⁴⁶ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 381.

gibi travmatik yaşantıyı yaşayan kitlede paranoyaya, ahlakî dejenerasyona, değer ve kabullerde yapısal değişime ve karamsarlığa neden olabilir. Psikolojideki gelişmelerin ışığında ortaya çıkarılan toplumsal düzeydeki bilincin ve kolektif bilinçaltının varlığı, travmatik yaşantıların toplumu da etkisi altına alabileceğinin göstergesidir. Sosyal bir canlı olan insan travmatik olguyla birebir karşılaşmasa da çevrenin etkisiyle ikincil travma geliştirebilir. Buna benzer biçimde toplum da toplumun bir kesiminin veya büyük bir kısmının yaşadığı travmatik olayların etkisiyle travmatize olur.

Toplumsal travma romanlarda pek çok nedene bağlı olarak gelişmiş ve yine pek çok sonuç doğurmuştur. Bunlardan en etkili olanları şöyle sıralanabilir: Toplumda asayişin olmaması, hilafet yanlılarının ikilik çıkarması, otorite boşluğu, Ahmet Anzavur gibi isyancıların çıkardığı ayaklanmalar, Rum komşuların ihaneti, işgalle gelişen yağma ve tahripler, asker yakınlığı ve şehadet haberleri, ölüm korkusunun bulaşıcı etkisi, zorunlu göç, İstanbul hükümetinin baskısı, bazı din adamlarının toplumun manevi duygularını sömürmesi, direnişe kayıtsız gruplarla onlara müdahale eden kişiler arasındaki somut ve soyut çatışmalar, tüm bu nedenlerin ortaya çıkardığı ahlâkî çöküş; sivil yerleşim birimlerinde yaşanan tecavüz, işkence, dayak gibi travmatik yaşantıların yaygınlığı, intihar ve aileyi terk etme gibi bireysel travmatik davranışların toplumdaki akisleri ve bazı çetecilerin halka haraca bağlaması.

Toplumun ilgili dönemde konjonktürel anlamda büyük ölçekte bir savaşı kaldıracabilecek bir durumda olmayışı da toplumsal travmanın oluşmasında ve büyümesinde etkili olmuştur. Tarihsel anlamda ve zorunluluklar neticesinde insan gücü hor kullanılmış, savaşacak durumda olan bireyler savaşa ve askerliğe karşı çoktan olumsuz bir algı geliştirmişlerdir. Trablus'tan başlayarak Milli Mücadele'ye kadar yıllar yılı cephelerde kanını akıtmış olan gençlik, yenilgi zincirinden yorulmuş ve savaştan uzak bir yaşam hayaline sarılmıştır. Asker yakını olan aileler, evlerinden ayrılan gençlerin yolunu beklemiş ve ekonomik anlamda da evi geçindirebilecek kişilerin yokluğu nedeniyle yoksullukla mücadele etmiştir. Özellikle çiftçilikle geçinen aileler için genç erkek demek iş gücü demektir. Askere giderek ve vergi vererek yeterince fedakârlık yaptığını inanan halk, artık cephelerde sürünmek istememektedir. Zaten Milli Mücadele öncesindeki savaşlarda genç nüfus büyük bir darbe almıştır:

“Kurtuluş Savaşı başlangıcında insan gücüne gelince: Birinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle, çeşitli cephelerden ya 'terhis' edilerek ya da kaçarak köyüne, kasabasına dönen yorgun erler yıllardır ilk kez çoğunun çocuğunun ekmeğini çıkarmak için hasada

hazırlanıyor. Yeni bir savaşı göze alamayacak kadar yorgun köyler, kasabalar, çoğunluğuyla savaştan, eşkıya baskınlarından, vergilerden yılgın, genç nüfusunun büyük bölümünü savaşlarda yitirmiş, padişah-halife yanlısı hocaların, imamların etkisi altında, bilinçlenmemiş bir kalabalık.”²⁴⁷

Bu yılgın ve yorgun kitlenin yeni bir savaşa, üstelik bir ölüm-kalım savaşına ikna olması demek toplumsal travmanın üstüne gitmek ve kurtuluş inancına ermek demektir. Ankara hükümeti ve İstanbul hükümeti arasında bölünmüş olan halk, dış düşmanlarla savaşmak için uygun bir ortamın oluşmasında en büyük engeldir. Bu engeli aşacak ve toplumu ardından sürükleyecek bir liderin varlığı, toplumsal hareketi mümkün kılacak ve toplumun travmatik yaşantıyı göz ardı ederek orduyla iş birliği yapmasını sağlayacaktır. Toplumsal eğilim olarak karizmatik bir liderin peşinden gitmeye alışkın olan Türk toplumu, liderini bulduğunda büyük oranda savaşa sarılmış ve toplumsal travmasını ikinci plana atmaya çalışmıştır. Toplum bu manada yönlendiren lider olan Mustafa Kemal Atatürk’ün romanlardaki varlığı da bu nedenle dilden dile dolaşan ve varlığından güç alınan, üstün bir şahıs olarak göze çarpmaktadır. Mustafa Kemal’in ülküsüne inanan toplum, bu ülküde hizalanarak olumsuzlukların üstesinden gelmeye çalışmıştır.

Halide Edip Adıvar’ın *Ateşten Gömlek* romanında travmatik unsurlar daha çok askerler üzerinden değil Ayşe, Kezban ve sonradan asker olacak olan Peyami gibi kişiler üzerinden veya kolektif biçimde verilmiştir. Romanda kolektif travma yani toplumun travması; güçlü bir imparatorluğun yıkılması ve siviller adına düşmanın yaşamın sürdürüldüğü alana kadar girmesiyle oluşan güvensizlik, çaresizlik ve isyan duyguları sonucunda ortaya çıkmıştır. Tarihi Sultanahmet mitinginin romanda ele alınma biçimi bu duyguları gerçekçi bir biçimde ortaya koymaktadır: “Yaşantılar sonucunda oluşan bazı toplumlarda ortaya çıkan durumlar, kişisel travmalardakine benzer semptomlar oluşturabilir. Dehşet, tedirginlik, çaresizlik, kayıp hissi, öfke, acı, yalnızlık gibi birçok duygu durumu kitleler halinde görülür.”²⁴⁸ İstanbul semalarında uçan düşman uçakları mitinge gelen herkeste benzer duyguları hatta yok olma isteği uyandırır :

“Bir aralık kürsünün kenarında denizin dibinden gelir gibi sesler hâsıl oldu; havada öyle derin bir sükûn vardı ki bu gulguleyi canımız kulaklarımıza toplanmış gibi dinledik ve ak

²⁴⁷ Mehmet H. Doğan, “Türk Romanında Kurtuluş Savaşı”, *Türk Dili Dergisi*, Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, s. 13.

²⁴⁸ Tuğba Özyanık, Sultan Tarlacı, “Toplumsal Travma Döneminde Travma Sonrası Gelişim ve Temel İnançlardaki Sarsılmalar”, s. 123.

gökte bir vızıltı duyduk. Minarelerin üstünde iki siyah tayyare dolaşıyordu. Fakat halkın duyduğu şey ölümden kuvvetli idi. Kimse ne başını kaldırdı, ne alâkadar oldu.

Cemal:

- Ah, dedi, keşke bombalarını atsalar ve bu günü, bu kelimesiz ahdimizi kanımızla mühürlesek.²⁴⁹

Hıristiyan Batı'nın uçaklarını Müslüman ülkesinde minareler üstünde uçurması detayı, halkın işgali yalnız toprak bütünlüğüne değil dine karşı da bir saldırı olarak değerlendirdiğinin göstergesidir. Türk halkı için vatan, din, namus gibi üstün tutulan değerlerin ayaklar altına alınacak olması halkta isyan, panik, korku ve hatta ölüm arzusu uyandırarak travmatik etkiye sebep olmuştur.

Melitta Schmiedeberg'in 1942 tarihli "Hava Saldırılarına Bireysel Tepkiler" başlıklı makalesinde benzer bir durum bilimsel araştırmaya konu edilmiş ancak bireysel ve toplumsal manada çok farklı bir sonuç ortaya çıkmıştır:

"Saldırıların şoke etkisi yarattığı bazı vakaların gözden kaçmış olması olasıdır ve saldırılara dayanamayanlar da ülkeyi terk etmiş olabilirler. Ancak nüfusun büyük bir kısmı kendisini Blitz²⁵⁰ gerçeğine adapte etmişti. Bunu güvenlik ve tehlikeye dair standartlarını değiştirerek ve zamanla bombalamaları hayatın hoş olmayan ancak kaçınılmaz gerçeği olarak algılamayı öğrenerek yapmışlardı."²⁵¹

Ateşten Gömlek'te İngiliz savaş uçaklarının İstanbul semalarında uçuşu ve mitinge katılan halka gözdağı vermesi, orada bulunan halkta isyan duygusunu ve yok edilme dürtüsünü tetiklemiştir. Tek tek bireyler ve büyük bir grup halinde bu uçakların manasını idrak etmeleriyle kahrolmuş olan halk, Birleşik Krallık'ın insanlarından ne kadar da farklı reaksiyon göstermektedir. Bu derin farklılık, *Ateşten Gömlek*'te ilgili sahnenin ne ajite edildiğini gösterir ne de bilimsel çalışmalarla çatıştığını ortaya koyar. Bireylerin ve toplumların oluşturduğu ve mensubu olduğu etnokültürel kimlik ve tarihsel süreçteki konjonktürel dinamik farklılıkları benzer olaylara farklı tepkiler verilebileceğini göstermektedir. Bu farklılıklar, ölüm kavramına dair algının dahi içinde bulunulan şartlar doğrultusunda birey ve toplum nazarındaki esnekliğini de göstermektedir. *Ateşten Gömlek*'te travmatize olan halkın uçaklara karşı tutumu, diğer roman ve hikâyelerde de izi sürülebilen ortak bir reaksiyondur. Yani Türk toplumunun tüm bileşenleri Milli Mücadele'yi herhangi bir savaştan ayırt etmiş ve işgalci güçlerin

²⁴⁹ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 42.

²⁵⁰ II. Dünya Savaşı'nda 7 Eylül 1940-11 Mayıs 1941 tarihleri arasında Birleşik Krallık'a yönelik Alman hava saldırılarına verilen isimdir.

²⁵¹ Aktaran Adam Phillips, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, s. 205.

ağır haksızlıklarına karşı küskün ancak savunmacı ve isyankâr bir varoluş ortaya koymuştur.

Romanda karakter düzeyinde toplumsal travmanın izlerini Peyami’de sürmek mümkündür. Peyami’nin olay akışına dâhil olarak edilgenliğinden sıyrılma süreci ile bireysel ve toplumsal travmadan etkilenme eşiği doğru orantılı ilerler. Romanın başında hayli etkisiz ve kayıtsız görünen, annesinin gelirleriyle Őiřli’de rahat bir yaşamın tadını çıkararak Peyami, suya sabuna dokunmayan bir profil çizer. Peyami’nin işgal ile ilgili ilk izlenimleri birincil gözlemleri ve kendi fikirleriyle değil etrafındaki endişeyle şekillenir. İstanbul İngilizlerce işgal edildiğinde tifodan bilinçsizce hasta yatan Peyami, toplumsal travmadan payını alarak kbuslarla uğraşır:

“Ne garip bir hastalıktı. İçinde uzun bir yatak olan bir tayyarede müthiş bir süratle mütemadiyen İstanbul’un üstünde uçuyordum. Kalbimi vücudumdan ayıran bu srat içinde gözümü kapamaya çalışıyorum. Fakat utuğum tayyarenin üstündeki boşlukta bir İngiliz tayyare filosu dolaşıyor ve tam karnımın üstüne bir bomba atmaya çalışıyordu. Havada tarrkalar oluyor. Başımda beyaz bulutlar didik didik oluyor, onların arasında muazzam at sinekleri kırmızı yeşil kanatlarının uçları pırlıdayarak bulutların arasında uuşuyorlar. İki elimi karnıma bastırıyor, güya kendimi koruyorum. Bir defa bulutlar arasında Mister Cook’un çıplak başı, uzun bıyıkları, sarı kocaman dişleri meydanda, küçük gözleri kan içinde bana baktı.”²⁵²

Toplumsal düzeyde yaşanan travma esasen tuzu kuru olan Peyami’yi etkileyerek bilinçaltında yer bulur ve rüyalarına sızır. Toplumsal travmanın bireysel boyutta etkisi daha çok kendisini ikincil travma olarak göstermektedir. Zaten Peyami’nin içinde yaşadığı toplumun düşüşü ve ülkenin siyasal birliğinin gölgelenmesi onun hayatını içinde bulunduğu zengin yaşamdan doğrudan değil dolaylı olarak etkileyecektir ancak kolektif travma süreci karakteri ikincil travmaya ve maceraya atılmaya iter ve onu edilgenliğinden sıyrır.

Kahramanın kişisel dönüşümünde manidar bir geçiş olması için ve hatta kahramanın en baştan idealize olarak sunulmaksızın daha organik bir gelişim yaşadığını göstermesi için Peyami’nin baştaki çekingen ve vurdumduymaz tavrı gereklidir. Savaş uçaklarını gördüğünde dizlerinin bağı zlen Peyami’den savaş meydanında yiğitçe savaşmak isteyen Peyami arasında gelişen dönüşüm, romanın tüm sürecini kapsayarak gerçekçi bir gelişim ortaya koyar: “Kahramanın biyografisindeki son eylem, ölüm ya da

²⁵² Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, s. 63-64.

ayrılıktır. Burada yaşamın tüm anlamı kusursuzca özetlenir. Söylemeye gerek yok ki, kahraman eğer ölüm onu korkutmasa kahraman olmazdı; ilk koşul mezarla barıştır.”²⁵³

Vurun Kahpeye romanında ise zaten geri ve cahil bırakılmış olan toplum, işgal söylentisi dolayısıyla iyice sinmiştir. Kuvayımilliyeye ve olumsuz özellik gösteren din adamı tipi temsilcisi olan Hacı Fettah arasındaki çatışmada arada kalmış olan halk; kime güvенеceğini, neye inanacağını şaşırmıştır. Romanda geri kalmış, korkak, fakir gibi özelliklerle karşımıza çıkan Anadolu insanı, cehaletlerinden dolayı kasıtlı şekilde yayılan söylentilere kolaylıkla inanmaktadır. Bu durumu bilen Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin, yani toplumdaki ayırık ve toplumun üstünde bulunan din adamı ve burjuva kendi çıkarları doğrultusunda Aliye ve Kuvayımilliyeye adına her türlü söylentiye yayarak toplumun bir araya gelerek güçlenmesine engel olurlar:

“Böylece Tosun, henüz Ömer Efendilere misafir olmadan evlatlığı Aliye ile münasebetleri uydurulmuş, galiz teferruatla, kasaba içinde Fettah Efendi’nin himmetiyle yayılmıştı.”²⁵⁴

“... Aliye, kumandana ne söylemişti? Rumca olduğu için, Ömer Efendi bile anlamamıştı. Fakat herhalde bir tebeddül vardı. Acaba Fettah Efendi’nin dediği gibi, Aliye, yalandan Müslüman görünen bir gâvur kahpesi de, Kumandan’a efsun mu okumuştur? Herkes, bu efsunun kendilerine temin ettiği huzur ve emniyetten ziyade, ona karşı kalplerinde uyanan yabancı hislerin, şüphelerin tesiri altına giriyor, hatta kendisine çok muhabbetli olan kasaba kadınlarının bile gözlerinde zaman zaman ve mütereddit bir şüphe dolaştığını görüyordu.”²⁵⁵

“... Hacı Fettah ile Uzun Hüseyin Efendi’yi hain bilen halk, onlar etrafında Yunan aleyhtarı diye yapılan telkinata kapılıyor, Aliye’nin şüpheli bir mahlûk olduğuna dair bu iki adamın gece gündüz neşrettiği masallar, ahalinin aşağı tabakasında, tesirini çok az bile olsa, göstermeye başlıyordu.”²⁵⁶

Bu dedikodulara hemen inanacak kadar cahil olması dışında halkın, güçlü gördüğü kişi ve grupların yanında pozisyon alması da dikkat çekicidir. Zıtlıklar üzerine kurulu romanda toplumun üst kesiminin temsilcileri olan Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin ile halkın yanında duran Aliye ve aynı şekilde Yunan ordusu mezalimi ihtimali ile Kuvayımilliyeye’nin sözde istekleri arasında kalan halk, kendi zavallılıkları dolayısıyla kendi hakları için mücadele etmektense güçlü olanı tespit edip ona yakın kalma ve güç el değiştirdiyse saf değiştirme refleksiyle hareket ederler. Bu davranış kalıbı, halkın net biçimde sınıflara ayrılmasından anlaşılacağı üzere hayli uzun bir süreçte gelişmiş doğal

²⁵³ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 314.

²⁵⁴ Halide Edip Adivar, *Vurun Kahpeye*, s. 47.

²⁵⁵ A.g.e., s. 124.

²⁵⁶ A.g.e., s. 162.

bir olgu olarak karşımıza çıkar. Halk; iktisadî şartlar dolayısıyla adeta kastlaşmış, herhangi bir ülkünün birleştiremeyeceği kadar heterojen, olumsuz sosyal ve siyasi şartlar altında pusulasız kalmış, Yunan ordusunun insafına terk edilmiş, din adamının elinde oyuncağa dönmüş, her söylentiye kolaylıkla kanan, cahil ve korkak bir kütledir. Halkın beklentilerindeki, inanışlarındaki ve davranışlarındaki değişkenlik romanın sonunda Aliye'nin vatan haini ve kahpe damgasıyla halk tarafından linç edildikten sonra yine halk tarafından gerçeğin iade edilmesine kadar baştan sona aynı çizgide devam eder.

Halk uğruna halk tarafından linç edilen Aliye'nin kaotik sonu Aliye'ye veya aydına biçilen bir ceza olarak değil Aliye'yi şehitliğin en üst mertebesine taşırken onun çarmıha gerilen İsa gibi masumiyetin ve fedakârlığın timsali yapılması biçiminde yorumlanmalıdır. Dolayısıyla romanın okuruna yani bir noktada aydınlara verdiği mesaj halkın içinde bulunduğu durumun iyice anlaşılacak her türlü fedakârlığın göze alınıp halkın bu karanlıktan kurtarılmasıdır. Aliye, öleceğini bilse bile yolundan dönmeyecek bir karakter kudretine sahiptir. O, görevini yerine getirip şehitlik mertebesine ulaşan ve dönüşümünü tamamlayan kahramandır:

“Anlam çok açık; bütün dinsel eylemlerin anlamı budur. Birey, uzun ruhsal disiplinler yoluyla, kişisel sınırlamalarına, çekişmelerine, umut ve korkularına olan bağlılığını terk eder, doğrunun gerçekleşmesinde yeniden doğuş için gerekli olan öz-kıymına karşı direnmez ve böylece en sonunda, büyük an için nitelikleri tam olarak gelişmiş olur. Kişisel tutkuları tamamen çözülmüş olarak, artık yaşamaya çalışmaz da, içinde olup bitecek olana bırakır istekle kendini; yani bir isimsiz olur. Yasa, kayıtsız şartsız kabul etmesiyle onun içinde yaşar.”²⁵⁷

Bu durumda Aliye bir rol model olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanın sonlarında ise her ne kadar çok geç olsa da bu olgu kırılarak yepyeni bir davranış modeli geliştirilir. Yunanlıların çekilirken yaşattıkları mezalimden sonra terörize olmuş halk kendilerine gösterilen suçluyu yani Aliye'yi linç eder. Bu, halkın din adamı olan Hacı Fettah tarafından son kez aldatılmasıdır çünkü kasabaya giren Kuvayımiliye lideri Ali Bey, yaşanan dramı yine halktan öğrenir ve halkın yol göstericiliği neticesinde adalet yerini bulur. Halkın yaşadığı değişim Aliye'nin öldürüldüğü noktada yine halkın rehberliğinde Hacı Fettah'ın ve Uzun Hüseyin'in öldürülmesi biçiminde sembolize edilir. Her zaman güçlü olanı kollayan ve onun yanında yer alan halk, pasifize

---

²⁵⁷ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 214.

durumundan kurtularak Aliye ölmüş olmasına rağmen onun hatırası karşısında asıl suçluyu ele verir. Eşraftan Uzun Hüseyin'in de aynı cezayı alması toplumun kast çemberini kırdığının göstergesidir. Halk, pragmatist yaklaşımından vazgeçerek ipleri eline alır ve adaletin sağlayıcısı olarak sunulan Kuvayımillîye'nin gelişi ile birlikte ölü toprağını üstünden atar ve olumlu anlamda ciddi bir değişim yaşar. Bu değişimin yaşanmasının asıl sebebi ise elbette ki Aliye'nin fedakârlığı ve kaotik sonudur ve ölmüş olsa da Aliye, var oluş amacını gerçekleştirmiş olur. Mezalim öncesi gergin bekleyiş, zıt gruplar arasındaki mücadele ve nihayetinde yaşanan mezalim, zaten ürkek ve gergin olan halkın tansiyonunu son noktaya taşımış ve halkta histerik bir biçimde cezalandırılacak bir kurban arayışı yaratmıştır. Aliye'nin kaotik sonu, toplum travmasının ulaşabileceği korkunç boyutları göstermektedir.

Her şeye rağmen olumlu özellikler gösteren hatta idealize edilen Aliye'nin linç edilerek öldürülmesi, Halide Edip'in genel kurgu çizgisi dışında sert gerçekçi bir bakışın tezahürüdür. Diğer romanlarında olumlu kişilerin kazanmasına rağmen *Vurun Kahpeye* ve *Ateşten Gömlek* romanlarında daha karamsar bir sonun kurgulanması yazarın bizzat yaşadığı Milli Mücadele günleriyle ilgilidir. Romanın yazıldığı devrede Halide Edib'in bizzat şahit olduğu feci olayların romancıda bir kötümserlik yarattığı da tahmin olunabilir.²⁵⁸ Yine bu bağlamdan hareketle yazma zamanı ile vaka zamanı arasındaki yakınlıktan dolayı Halide Edip'in toplumsal travmatik ögeyi vaka zamanındaki toplumsal travmayı yansıtacak biçimde ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

“Dağa Çıkan Kurt” hikâyesinde sembol, masal ve mitler aracılığıyla Türklüğü sembolize eden kurdun; kurtluğu yani bağımsızlık aşkını diğer kurlara uluyarak hatırlatmasını konu eder. Destansı bir savaşı ve eski Türk tarihini hatırlatan ilgili semboller, anlatıda kolektif bilinçaltının yansımalarını ortaya çıkarmaktadır. Kolektif bilinçaltı da toplumsal travmayı mitler aracılığıyla şifalandırma görevini üstlenmiştir. Bir araya gelerek uluyan kurlar, toplumsal travmayı yenerek yeniden güçlenmenin ve düşmanı alt etmenin bilincine varırlar:

“Şimdi sarı ay, sarı ateş gözlerimize giriyor; siyah servi duvarlarının arkasından, boş ufuklardan, korkunç gürültülü ve derin bir uluma bütün dünya kurlarının uluması bize

²⁵⁸Inci Enginün, *Halide Edin Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, (3. bs.), s. 202.

cevap veriyor gibiydi. İkimizin de uzun çenelerimizden derin bir acı çığlık uzanıp aya gitti ve biz kurt soyunun giydiği haince hüküm kalkıncaya kadar dağda kalmaya ant ettik.”²⁵⁹

“**Vurma Fatma!**” hikâyesinde Kozc köylüsünün köylerini yakan Yanako’dan aldıkları intikamın Şekli, toplumsal olarak geçirdikleri travmanın derecesini göstermektedir. Fadime’yi ararken Kozc köyünü yağmalayan ve yakan Yanako’yu bir yıl sonra Dumlupınar mevzilerine yakın bir noktada gören köyün kadınları, Yanako’yu ve yanındaki Yunan askerini parçalayarak öldürürler:

“...Yarım saat sonra bir ateŐin alevleri önünde, siyah yeldirmeli, kadından ziyade intikam fırtınasına benzeyen müthiş bir kafilenin elinde parçalandılar. Küçük siyah gözlü bir kız bir tanesinin tozdan boz rengini almış siyah kıvrıkcık saçlarını esmer elleriyle didikliyor, diŐleriyle yaralarını koparıyordu ... Kollar, taşlar, kudurmuş kuvvetli kaslar, siyah tırnaklı esmer kadın elleri Yanako’nun ölüsünü didikliyordu.”²⁶⁰

Küçük bir kız çocuğunun bile lince dâhil olması ve öldükten sonra bile cesedin didiklenmesi, intikam duygusunun yoğunluğunu ve toplumsal travmanın ağırlığını göstermektedir.

“**Emine’nin Şahadeti**” hikâyesinde tahrip birliklerinin kasabayı yağmalaması üzerine kaıŐan ve vurulanlar arasında Emine de vardır. Genç ve güzel bir kadın olmanın savaş dönemindeki zorluğunu yaşayan Emine, kocasının hayatını ve kendi namusunu korumak için düşmanla mücadele ederken vurularak Şehit düşer. Emine’nin ölme sebebi ve biçimi kasabalıları derinden etkiler ve herkes kasabaya gelen askerlere bu Şahadeti nakleder: “Şimdi yıkıntısı üzerinde yeller esen, vaktiyle mamur ve Şen kasabanın bin bir faciası arasında onun ölümünü, köylerin taş yığınlarının üstünde herkes birbirine hem ağlatan hem kalbi ısıtan bir efsane gibi anlatıyorlardı.”²⁶¹

Yaşanan benzer travmalarda ve bazen daha trajik örneklere rağmen halkın daha fazla benimseyerek dilden dile aktardığı ve bazen de efsaneleŐtirdiđi bu gibi yaşantılar, toplumsal travmanın hafifletilmesine n ayak olur. Bu hikâyede de yaşanan pek çok faciaya rağmen kasabalıların bir efsane gibi bu hikâye üzerinde durmasında toplumun kendine yakın bulduğu bir yön vardır. Emine’nin kendisini ve kocasını kahramanca savunduktan sonra Şehit edilmesi, kasabalı tarafından kahraman Türk kadını anlatısının iŐlenmesine olanak sağlayan tarihsel bir değere dönüŐtürülmüŐtür.

²⁵⁹ Halide Edip Adivar, *Dağa ıkan Kurt*, s. 18.

²⁶⁰ A.g.e., s. 121.

²⁶¹ A.g.e., s. 123.

“**Himmet Çocuk**” hikâyesinde İney’e giden mezalimi tetkik heyeti, yağmacılar tarafından yakılmış, taş üstünde taş kalmayan bir köyle karşılaşır. Yanan evlerin raporunu tutmak istediklerinde yaşlı bir adamdan aldıkları cevap, köylünün yani Anadolu halkının çektiği çileyi ortaya koyar: “Kaç ev mi? Bütün köy yandı. Kaç adam mı öldü? Sayısını Allah bilir. Eşkîya gelir, öldürür, düşman gelir öldürür, yakar, soyar. Görüyorsunuz ya, ne ev ne yiyecek ne giyecek var.”²⁶²

Karakter olarak hikâyede bulunan ve anıyı hikâyeleştiren/hikâyeyi anılaştıran Halide Onbaşı, köylünün bulunduğu içler acısı durumdan etkilenerek heyetin peksimetlerini köylülere bırakır çünkü yangından dolayı yiyecek hiçbir şey kalmamıştır: “Evsiz, ekmezsiz, bezgin bir halk, dünya onların zafer destanını terennüm ederken onlar ölümün gözlerinin içine bakıyorlardı.”²⁶³ Halide Onbaşı’nın bu izlenimi halkın yaşadığı zorluğu ve toplumsal travmayı ortaya koymaktadır.

Mehmet Rauf’un *Halas* romanının “Çeşit Çeşit” bölümünde İzmir’deki gösterilerden de ülkenin yıkımın eşiğine gelmiş olmasından da etkilenmeyerek kendi hesaplarının ve gündelik meşguliyetlerinin peşinden giden çeşit çeşit Türk, aslı kahraman Nihat’ta hayret, hayal kırıklığı ve bıkkınlık yaratır. Apolitik kimliğinden sıyrılan ve “halas” a faydası olmayan herkesle arasına mesafe koyan Nihat’ın kaygısı tüm Türk toplumu adınadır. Bireysel varoluşunun çok ötesinde gördüğü kurtuluş fikri İzmir’de gördüğü kayıtsızlıklar nedeniyle ateşlenir: “M. Rauf’un diğer romanlarına nazaran Halas’ta yer alan arzu duygusu, bireysel değil toplumun yaşadığı kaygıyı gidermeye yöneliktir. M. Rauf, Halas romanında Millî Mücadele’yi işlemeden dolayı bireysel psikolojiden çok toplumsal psikolojiye yer vermiştir.”²⁶⁴

Toplumun savaş hezimetine ve mütareke zulümlerine karşı verdiği tepki benmerkezci bir kayıtsızlık olarak sunulsa da İstanbul ayağında daha siyasi bir çekişme, Anadolu’da ise isyan ve kurtuluş istenci biçiminde yansıtılmıştır. Nihat da benzer biçimde karşı koyma refleksi göstermektedir: “Olay örgüsünün Nihat’taki değişim ekseninde takibi yapıldığında Mehmet Rauf’un kurguyu Nihat’ın uyanışı yani bireysel uyanışla başlayan bir milletin uyanışına dolayısıyla bireysel milliyetçilikten kolektif ve

---

²⁶² A.g.e., s. 134.

²⁶³ A.g.e., s. 136.

²⁶⁴ Barkın Burak Bingöl, *Mehmet Rauf’un Romanlarında Sıra Dışı İnsan*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2023, s. 102.

yapılandırılmış bir mücadeleye evrilen uyanışa çevirdiği okunur.”²⁶⁵ Nihat ile konuşan Ekrem Behiç, işgalin halk nazarında yarattığı ve yaratacağı etkiyi şöyle dile getirir:

“Bozulduk, istilaya uğradık. Düşman görülmemiş bir zulümle gırtlığımızı sarıldı. Kesemizi, malımızı, canımızı almak için üstümüzde tepiniyor... Dört savaş senesinde asker savaş etmiş, asker mustarip olmuştu. Şimdi sıra halka geldi. Askerler siperlerde didindiler, boğuşular ve öldüler... Şimdi halk şehirlerde, evlerinde, sokaklarında savaş ediyor ve bu savaş bizim için her bakış açısından hayırlıdır. Çünkü düşman alçaklığı ancak şimdi halkın kalbine yerleşir, vicdanında sönmez bir kin uyandırır.”²⁶⁶

Yakup Kadri'nin *Yaban* romanında Ahmet Celâl'in gazilik travması kendi geçmişinden ve bireysel psikolojisinden kaynaklanan, sebebi ve sonucu belli bir travmadır. Toplumdaki aydın kesimin temsilcisi olarak topluma yabancılaşmasından doğan travma ise kolektif ve kültürel, sosyolojik, ekonomik kökleri derinlerde olan bir travmadır. Öyle ki Ahmet Celâl kendisini, kendi insanından daha çok yabancı menşeli bir konserve kutusuna yakın hisseder:

“Geçen gün, kırlarda dolaşırken ayağım bir konserve kutusuna çarpmıştı. Durup bakmıştım. Bu kutu Amerika'dan gelmiş bir kutu idi ve üstünde İngilizce bir şeyin adı yazılı idi. Bu kutuyu buraya hangi yolcular bıraktı. Kimbilir ne zamandan beri kaldı, bilmiyorum. Fakat tuhaf bir ilgiyle eğildim, elime aldım, baktım adeta bir eski âşınayı görür gibi oldum.

Ben, bu topraklarda, işte bu teneke kutunun eşiyim.”²⁶⁷

“**Küçük Neron**” hikâyesinde Yunan kumandanı tarafından verilen emirlerle üç gün üç gece yakılan ve yağmalanan Manisa'nın halkı çaresizce birbirlerinin evlerine sığınır ancak Yunanlılar evlerin de kapılarını kırarak gruplar halinde bulunan sivil Türkleri süngüden geçirir, paralarını alıp evlerini yakar, ırza geçip kan dökerler. Toplumun hafızasından silinmeyecek denli büyük bir travma yaşayan halk savunmasız ve silahsızdır. Hikâye, Manisa halkına yaşatılan katastrofik zulmü dile getirirken yaşananların toplumun nesiler boyu taşıyacağı bir leke olduğunu da belirtmektedir:

“Ah, bu halkın gözlerinden o vahşî levhaların izini hangi ulvî teessürün yaşları silecek. Yedi yaşında çocuklar ki yetmiş yaşında ihtiyarların görmediği şenatleri gördü, işitmediği rezaletleri işitti, acaba günün birinde bunların hepsini unutmaya ve bir güneş altında

²⁶⁵ Canan Olpak Koç, “Bireysel Duyarlılıktan Kolektif Disipline: Mehmet Rauf'un Halas Romanı Ve Türk Milliyetçisi Nihat”, *Humanitas*, VI/16, (2020), s. 328.

²⁶⁶ Mehmet Rauf, *Halas*, s. 107.

²⁶⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, s. 69.

insanlık, iyilik, gzllk denilen bazı ilhi Şeyler mevcut olduğunu bilmeye muvaffak olacaklar mı?''²⁶⁸

Toplumun savaş, soykırım veya böylesi ağır travmatik yaşantılar sonrasında bireysel travmaya benzer biçimde toplumsal bir travma yaşadığı bilinmekle birlikte hikâyede konu edilen çocukluk dönemi travmalarının sürüp gideceği ve hatta travma aktarımı ile nesilden nesle bu travmaların izlerinin aktarılacağı da bilinmektedir:

''Ruhsal travma aktarımı genel olarak, toplumsal travmanın aktarımı ve bireysel travmanın aktarımı olarak ikiye ayrılmaktadır. Toplumsal travmanın aktarımında; yaşamının bir döneminde savaş ve soykırım gibi bireyden ziyade bir grubu ya da bir toplumu önemli derecede etkileyen ve ciddi travmatik deneyimler yaşayan, bu travmatik deneyimler sonrasında hayatta kalabilen ocuk ve yetiŐkinlerin bu sürece tanıklıkları 'ikincil-vekaleten travma' olarak nitelendirilmektedir. İkincil travmanın aktarımında, toplumsal travmaya maruz kalan bireylerin ya da grupların, bu travmanın izlerini ve etkilerini psikotarihin çocukların 'zehir konteyneri' olarak kullanılması olarak ifade ettiği gibi ilk olarak yakın çevresindeki kişilere (aile, yakın arkadaş vb.) yöneltmesi önemli yer tutmaktadır. Bu aktarım esnasında toplumsal travmanın, birincil travmayı doğrudan ya da dolaylı olarak deneyimleyen nesilden daha sonraki nesillere kadar uzanabildiğine dair görüşler çerçevesinde kuŐaklararası travma geçiŐi olarak tanımlanan fenomen ortaya çıkmıştır.''²⁶⁹

Toplumun tek jenerasyonda atlatamayacağı kadar ağır olan Milli Mücadele Dönemi travmaları toplum hafızasında yer ederek izini sonraki nesillere de bırakmış olsa gerektir. Bu travmatik etki kolektif bilinçaltını da etkilemiştir. Travmanın derin izleri toplumun kültürel kodlarına, tarihi bilincine işlenerek toplumsal davranış modellerinin Őekillenmesinde az veya çok etkili olmuştur.

''**Ses Duyan Kız**'' hikâyesinde Garipler köyünde, yaşadığı travmatik yasla sesler duymaya başlayarak kendisini yollara vuran ve öldüğünde de mezarından ses duyulduğuna inanılan on altı, on yedi yaşlarında bir genç kız vardır. Duyduğu sesle düşmanın işgalini haber verdiğine ve öldüğünde de mezarına nur doğduğuna inanılan bu kızın mezarı halk tarafından türbeye dönüŐtürülmüŐtür. Gelen geçenin yanına yaklaŐtırılmadıėı türbe, inaniŐa göre uzaktan sorulan sorulara yanıt vermektedir. Henüz dört beş yıl önceki bir olaydan etkilenen toplum, bu kızın hikyesinden bir söylence yaratmıştır. Söylenceler yöre halkının manevi ihtiyaçlarından doğar ve söylencelerin acıları hafifletmek gibi bir görevi de vardır. Ses duyan kızın hikyesiyle özdeŐleŐen

²⁶⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Milli Savaş Hikâyeleri*, s. 39.

²⁶⁹ Görkem Derin, Erdinç ztrk, *Psikotarih*, ''Ruhsal Travmanın Aktarımında Psikotarihsel Dinamikler'', Ankara 2020, s. 28-29.

işgal dönemi, toplum tarafından sözlü kültürde yerini söylence biçiminde almıştır. Ses duyan kızı ermiş formuna sokan köylü, toplumun buhranlı dönemlerinde yaptığı gibi trajedilerden bir manevi kılavuz yaratma ihtiyacı duyar ve kız üzerinden inanç ve umutlarını bağlayabileceği, gelecekle ilgili kaygılarında rahatlatıcı bir başvuru kaynağı olabilecek, bir yönüyle ilahi ama yine de somut bir kaynak arayışına girer. Bu davranışın yani zor zamanlarda söylence yaratmanın altında yatan temel sebep, toplumun kaygılarını hafifletme ihtiyacıdır.

“**Bir Meczup**” hikâyesinde yine Anadolu insanının arasında bir tip olarak kendine yer bulan yarı deli yarı ermiş bir kişinin, Hamdi'nin üzerinden yaratılan söylence ele alınır. Anadolu insanının yaşamında önemli bir görev üstlenen söylenceler savaş anlatısında da kendisine yer bulmuş olup söylence biçiminde formüle edilen bu hikâyeler dönemin atmosferini yakalayarak anlatıda eklektik bir yapıyı inşa etmektedir.

Hastalara şifa, dertlilere deva dağıtan Hamdi, bir gün kendini tamamen yitirerek şu cümleleri haykırmaya başlar: “Aman Allahım, bağıma bir ok saplandı, bağıma ucu zehirli bir ok saplandı! Onu hangi eller oradan çıkaracak?”²⁷⁰ Hamdi'nin bu haykırıları ülkenin işgal edilmesini ima etmektedir. Ermişliğiyle gaipten haberler veren Hamdi, henüz işgal olmadan toplumun başına gelecekleri hissetmiş ve ümitsizliğe düşmüştür. Hadisenin öbür tarafını kaplayan esrar, yani zehirli oku çıkaracak olanın keşfi, savaşın daha sonraki kısımlarında aydınlanacaktır. Toplumun manevi anlamda rahatlama ve acılarını hafifletme ihtiyacından doğan bu tarz söylenceler, görülenin ötesinde daha üstün güçlerin varlığını hissettirerek toplumun acılarında yalnız olmadığını ve kötü talihin değişebileceğini hatırlatır. Bu bakımdan savaş gibi büyük bir yıkım yaratan toplumsal olaylarda toplum, travmatik etkiyi azaltmak adına pek çok söylence ve hikâye yaratır.

“**Ceviz**” hikâyesinde Anadolu'daki yine yağmacılar tarafından yakıp yıkılan bir köyün yarattığı izlenimler toplumsal travmayı dile getirmektedir. Yakılan köyde geceleyebilecekleri üstü kapalı bir ev ararken dokuz yaşlarında bir çocuk görerek evine misafir olan grup, çocukla birlikte bir genç kadının ve bir ihtiyarın kaldığını, geriye kalanların köyü çoktan terk ettiğini öğrenir. Misafir oldukları odada genç kadının yağmacılar tarafından kötürüm bırakıldığını öğrenirler ve gördükleri diğer eziyetleri dinlerler. Yol boyunca böyle anıları dinlemiş olan grup için bu son hikâye, sınırların

²⁷⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, s. 46.

boşandığı bir katarsis anı yaşatır. Hikâyede toplumun bu kadar acının üstesinden gelip gelemeyeceği sorgulanır:

“Bir daha, eski halimize dönecek miyiz? Bu gamlı seyahat günün birinde nihayete erecek mi? Buna hiç ihtimal vermiyoruz. Mutlaka ya bir köyün, ya o köyün dere ve bayırlarından biri içinde can vereceğiz gibi bir hisle doluyuz. Harbin bir ateş sağanağı halinde savurarak, yakarak, yıkarak üstünden geçtiği bu yerlerde ekseriya hayalen tasavvur ettiğimiz ahret âlemini; cennetle cehennem ortasındaki cansız ahret âlemini buluyoruz ve zannediyoruz ki hepimiz yerin altından yürüyoruz. Felâket, meşakkatle, zahmet ve elemle o kadar haşır neşir olmuş ki, açlık ve susuzluk gibi şeyler bizi artık korkutmuyor.”²⁷¹

“**Köyünü Kaybeden Kadın**” hikâyesinde yağma ve işgal nedeniyle göç eden ve bu esnada köylülerini ve köyün yolunu yitiren bir kadının askerlerden köyüne dönmek için yardım isterken askerlerde yarattığı yürek burkan duygular ele alınmaktadır. Yanan köyler ve süngülü düşmanlar dolayısıyla mahşer yerine dönen yurttaki toplum korku ve panik duygularıyla travmatize olduğu için kimsenin kimseden haberi olmaz. Bu kaos, yolda düşüp bayılan kadının can korkusuyla orada öylece terk edilmesi detayı ile işlenmiştir. Ortada kalan ve başından pek çok iş geçen kadın, askerlerden her gün köyüne gönderilmesi için aman dilemektedir. Kadına kıyamadıkları için köyün hala işgal altında olduğunu söyleyemeyen askerlere, kadının köye ne vakit gönderileceğini sorup durması aslında vatanın ne vakit kurtarılacağı sorusunu sormakta ve bu sorumluluğun aciliyetini hatırlatmaktadır. Bireysel travma ile kolektif travmanın iç içe görünümünü edebî bir üslupla dile getiren son kısım kimi acıların ortaklığını hatırlatmaktadır: “İptidalarda dayak yemiş bir çocuk hıçkırığına benzeyen feryatları gittikçe bir derin inilti halini alıyordu. Bu ses, bizim için, sanki, düşman istilâsı altında kalan bütün Anadolu topraklarının bağrından çıkan bir millî felâket vaveylâsı idi.”²⁷²

İlhan Tarus’un *Var Olmak* romanında eserin vaka zamanı 1919 baharındır ve olaylar birkaç aylık süreci kapsar. Mütareke sonrası Anadolu’daki gerilim yalnız dış düşmanlardan değil iç düşmanlardan da kaynaklanmaktadır. Sarayın ve hükümetin gücü hepten azalmış, devlet memurları yozlaşmış, otorite boşluğundan her kovukta çeteler türemiştir. Soy Çerkezlerden Anzavur Ahmet Paşa, halife yanlısı olduğundan emrindeki adamlarla Asakir-i Şahâne adıyla komuta ettiği bir kuvvet kurmuştur. Bu süreçte çete reisi Kara Hasan ile Anzavur arasında kasaba sokaklarında çıkan çatışmalarla asayiş iyice bozulmuş, Kaymakam ahalinin ve çetelerin elindeki silahları toplama konusunda

²⁷¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Millî Savaş Hikâyeleri*, s. 99

²⁷² A.g.e., s. 115.

çaresiz kaldığı için kasaba halkı da göç etmeye veya erkenden evlerine girmeye başlamış, Tütüncü Yahya Bey gibi varlıklı kişiler fidye istemiyle çetelerce dağa kaldırılmaya başlanmıştır. Bu korkulu ve gergin süreçte gözünü budaktan esirgemeyen vatanperver gençler Hamdi Bey etrafında toplanmışlardır. Halk; Ahmet Anzavur gibi güçlü ve sert bir paşayla çetecilerin avucuna düşmüş, hükümetle isyancılar arasındaki kopuşta pozisyon alamamakta, malını ve canını dahi koruyamamaktadır. Dolayısıyla asayişin bozulmasıyla büyük bir güvensizlik ortamı oluşmuştur.

Hükümet Meydanı adlı romanda da asıl üzerinde durulan tarihi anlamda ve müstakil olarak Kurtuluş Savaşı değil savaş döneminin bireyde ve toplumda yarattığı dejenerasyondur. Roman, bu bozulmayı iki zıt kutupta da göstermeyi amaçlayarak ihanet, kibir, intikam gibi sapkın ruh hallerini ve tecavüz, adam öldürme gibi suç eylemlerini romana serpiştirmiştir. Yazar, savaş döneminde değişmeyen ve bozulmayan insan ve kurum olmayacağı tezinden hareket ederek yalnız kişilerdeki bozulmayı değil kurumları da şahısların yönetmesinden kaynaklanan kurumsal bozulmaları ve çelişkileri de objektif olmaya özen gösterdiği belli olacak biçimde ele almıştır.

Eser adı ile muhteva arasındaki bağ da dikkat çekicidir. Otorite ve güven aşılması gereken hükümet algısı bozularak hükümet meydanı, gücü eline alanın adeta terör estirdiği, tüm çatlak seslerin öldürülmesinin hükümet adıyla resmileştiği ve dolayısıyla sorgulanamaz kılındığı, kurumsal kimliğin içinin boşaltıldığı bir mekân olarak okura sunulmuş ve bu yönüyle uzamsal bir varlık değil okurun ceza ve ölümle ilişkilendirdiği gerilim hattının bizzat kendisi olmuştur. Farklı zamanlarda tamamen farklı görüş ve davranıştaki kişilerin aynı meydanda sallandırılması okurda o dönemde at izinin it izine karıştığı algısı uyandırmaktadır. Bu bozulmanın, otorite boşluğunun ve karışıklığın toplumun ve kurumların geneline yayıldığını işaret eden romanın alt metninde tüm yurdun hükümet meydanına dönüştüğünü, yapı unsuru olarak seçilen Çoraklı'daki hükümet meydanı mekânının tüm yurdu sembolize ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Yunus Ağa liderliğindeki hilafet yanlıları ile düzenli ordu arasında kalan ve eziyet gören halk, dış düşmandan önce iç karışıklığın kurbanı durumuna gelir. Kuvayimilliyeci güçler yani Faruk, Ahmed ve Bilal, gerilla taktiğiyle bir arada veya ayrı ayrı olarak Yunus Ağa'nın adamlarına teker teker suikast düzenlerler. Bu durumun üstüne giden Yozgadlı, Kitapçı Kerim Efendi'nin dükkânının karargâh olarak kullanılmasından şüphelenerek dükkânı basar ve böylelikle Faruk ile Ahmed öldürülür.

Bilal ise, ironik bir biçimde bizzat Ankara Hükümeti'nin temsilcileri tarafından asılacaktır. Görüldüğü üzere kasaba ve köyler sivil yerleşim yerlerinden sıyrılarak karargâha ve hücreye dönmüştür.

Ordunun dış düşmanın yanı sıra ayaklanmalarla iç cepheye dönüşen Anadolu'da isyancılara karşı yürüttüğü mücadelenin yarattığı kaos içerisinde hızlı ve kesin çözümler aranırken Ankara hükümeti yanlısı Bilal gibilerin yanı sıra pek çok insanın meydanlarda sallandırılması Mümtaz Bey'in de sonunu getirecektir. Dönemin karışıklığı aynı biçimde halkın da kafasını karıştırmaktadır. Hilafet yanlıları sokaklarda ve evlerde Ankara hükümeti yanlılarını avlarken daha sonra Mümtaz Bey'in gelişiyile rüzgâr tersine döner. Asayişin tamamen bozularak iç huzurun yok edildiği bir ortamda çaresiz kalan halk daha sonra da harp divanının keskin kılıcıyla tanışır ve hükümet meydanının önünde gınaşırı farklı görüşten insanlar sallandırılmaktadır. Ankara hükümetine karşı yapılan ayaklanmaların toplumda yarattığı dalgalanmayı ve iç karışıklığı aktaran anlatı da halk; kimin yanında konumlanacağını şaşırılmış ve savaş zamanının özel koşullarının etkisiyle dejenere olmuş, güçlü olanın yanında olmayı seçmiştir.

Samim Kocagöz'ün *Kalpakkıllar* romanında İzmir halkının maruz kaldığı çıkartma kanlı olur. Resmî binaların basılması, Türklerin alay ve hakaretlerle yağmur altında koşturularak vagonlara kapatılması, yaşlı ve düşkünlerin süngülerle öldürülmesi gibi gelişmeler ani ve korkunçtur. Dalga dalga yayılan işgal karşısında tedariksiz ve systemsiz kalan yerel güçler, işgalleri durdurmaya çalışsa da Anzavur isyanları halkı korkutmakta ve ikileme bırakmaktadır. İsyancıların safında olmayan kişiler korkutulmuştur. Dinî sömürü ve saray desteği ile gücü elinde tutan isyancıların Kuvayımilliye'ye karşı tutumlarındaki düşmanlık bazı çevrelerde destek toplasa da aynı biçimde düşmanlık da uyandırmaktadır. Halkın bilinçsiz kısmı bu bakımdan bölünmüştür. Bu ikiliğin bireysel anlamda yarattığı kuşku ve gerilim Düzce'deki hapisanede esirlerin başında nöbet tutan mülazım üzerinden başarıyla verilmiştir. Kuvayımilliyecilerin infazına kadar isyancıların safında yer alan mülazım yaşadığı sorgulamalar neticesinde infazdan hemen önce saf değiştirir ve infazı engelledikten sonra Kuvayımilliye'ye katılır.

İlhan Tarus'un *Vatan Tutkusu* romanında toplumsal travma kendisini kadınlar ve cinsellik üzerinden gösterir. Vatan işgal altındayken Elif isimli köylü kadınının Yunan askerleriyle gönüllü olarak cinsel birliktelik yaşadığı iddia edilir. Konuyu tartışmak üzere toplanan heyetin karşısına getirilen Elif kendisini savunamaz. İddiaların

doğru olduğu anlaşılır. İşgalci Yunan askerleriyle bir Türk kadını arasında tecavüzle değil zina ile birliktelik olmuş olması erkeklerin gururuna ve vatanî duygularına dokunur. Toplanan heyetin nazarında Elif'in suçu vatana ihanet olarak değerlendirilir. Elif'e verilmesi uygun görülen ceza, işgalin ve işgalcilerin toplumda yarattığı infialin boyutlarını da göstermektedir. "Trene yetiştirme cezası" olarak detaylıca anlatılan uygulama romana göre çok nadir uygulanan, vahşi bir cezadır. Bu biçimde ceza alan Elif, ters biçimde asılır. Erkekler ata binerek sırayla Elif'in etrafında döner. Her erkek her geçişinde Elif'i bir kez süngüler. Defalarca süngülenen kadının kanı yavaş yavaş bedeninden boşanır ve vücudundaki kan bitinceye kadar işlem devam eder. Toplumsal travmanın meydana getirdiği linç kültüründen nasibini alan Elif, öfkeli erkeklerin kurbanı olur ve arkasından yalnızca kadınlar üzülür.

Talip Apaydın'ın *Toz Duman İçinde* romanında işgalin ayak sesleri adım adım yükselirken halk, hem bu seslere hem de Molla Mahmut gibi gerçeği söyleyerek uyarıda bulunanlara kulaklarını tıkar. Kolektif anlamda bir kaçınma psikolojisine giren halk, zaten büyük bir savaş dönemini öyle veya böyle atlattıktan sonra yeni bir savaşa hazır değildir. Herkes sadece tarlasıyla meşgul olmak, ezici vergilerden olabildiğince sıyrılmak derindedir. Ancak Molla Mahmut'un oluşturduğu çete ile halk, işlerin görmezden gelinemeyecek bir duruma geldiğinin, çetelerin kendi içlerinde bile filizlendiğinin farkına varır. Yıllar yılı savaşlardan yorgun düşen ve askerden kaçan halk, tamamıyla olmasa bile Milli Mücadele dolayısıyla cepheye gitmiş ve ordunun zaferinin harcına kanını akıtmıştır. Bu zafer umudunda romanda da dile getirildiği gibi bir halk devleti kurma inancı yatmaktadır. Ancak bu milli olarak adlandırılan büyük savaş bile İbrahim Beyler için de Molla Mahmutlar için de tüm dinamikleri değiştirecek bir unsur olmayacaktır, köylünün ağa ile çatışmasına hayal kırıklığı da eklenir.

Kaçınma psikolojisiyle işgali ve yağmayı ötelediğini düşünen halk, işbirlikçiler hariç olmak üzere Yunan birliklerinin köylerine kadar geldiğini görünce evlerine kapanır. Molla Mahmut'un çetesinin peşine düşen Yunan birlikleri, Tacımlılar için kutsal olan Tacım Dede tekkesini kurşun yağmuruna tutarak türbenin kutsiyetini yerle bir ederler. Çetenin yerini öğrenmek için Bilal'i döverek öldürürler. Bilal'in cesedini dövdükleri karısı Hasibe Kadın'la birlikte köye gönderdiklerinde işgalcilerin asıl yüzünü gören köylü, bu manzara karşısında çaresizce dövünür:

"Evin önüne varınca bir gürültü daha koptu. Komşu kadınlar, çoluk çocuk, hısımlar akraba hep oraya dolmuştu. Ağlayıp sızlamalar, bağırıp çağırmalar birbirine karıştı. Kimi

sesini koyvermiş yas ediyordu, kimi saçını başını yoluyordu, kimi de ağzına ne gelirse sövüp sayıyordu.”²⁷³

Talip Apaydın'ın *Vatan Dediler* romanında olay örgüsü daha çok cephede geçmekte ve askerlerin psikolojisine odaklanılmaktadır. Zaferden sonra Yunan tahrip birliklerinin Anadolu'yu yakıp yıkmasıyla halk, canını ve malını kurtarma telaşına düşer. Molla Mahmut ve Haceli, yağmayı engelleme birliğinde oldukları için Yunanlıların Anadolu'da sebep olduğu yağma ve tahribin boyutlarını ve halkın düştüğü içler acısı durumu görebilmişlerdir. Kendi köylerine geldiklerinde ise direnişe en karşı olup kendi çıkarlarını korumak adına Yunanlılarla işbirliği yapmaya çalışan Kökeçli Hacı Nuri'nin zavallı durumu ve pişmanlığı Mahmut'u etkiler. Milli mücadelenin karşısında olan toplumun en uç paydası dahi yağmacıların düşmanlığından nasibini almış, belki mallarını belki canlarını kaybetmişlerdir. Dolayısıyla halk perişan ve ortada kalakalmıştır. At üstünde gördükleri askerlere koşarak dert yananlar, Yunanlıları şikâyet edenler veya bir evlat gibi bağrına basanlar, işgal ve yağma dönemi boyunca halkın yaşadığı travmatik olguyu öne çıkarmaktadır.

Sevinç Çokum'un *Ağustos Başağı* romanında Söğüt halkı düşman işgali dolayısıyla göç etmek zorunda kalmıştır. Bir daha dönüp dönemeyeceğini bilmeksizin yeni bir bilinmezliğe göç etmek zorunda kalmak herkesin gururuna dokunur. Söğüt'ten gidip şehit düşen her genç, halkın ortak acısını oluşturmakla birlikte yaşanan yeri düşmana terk etmek daha kapsayıcı ve hayatı doğrudan etkileyen travmatik bir olgudur. Yetim Hikmet dahi Söğüt için ve kendisi için son derece kutsal olan türbeyi sahipsiz bırakmak istemeyerek kafileden ayrılır ancak sonrasında yine kafileye dönmek zorunda kalır. Söğüt halkı üzgün ve yorgun biçimde memleketlerini terk ederler:

“O gün göç kfilesi, eski zamanları hatırlatarak, Söğüt'ün içinden ağır ağır yürüdü. ... Gepegenç kadınlar, kızlar evlerin sofalarında toplaşırlardı. Gülüşmeler, türküler yayılırdı ortalığa. Sanki hiç yaşlanmayacaklardı. Bu kötü günleri de görmeyeceklerdi. Pekmez kokuları, tarhana kokuları... Bolluk bereket... Elbirliğiyle dokunan halılar...”²⁷⁴

İşgalden, yağma ve yangından dolayı gerçekleşen zorunlu göç; dönemi ele alan pek çok roman ve hikâyede anlatı unsuru olarak kullanılmıştır. *Ağustos Başağı*'nda ise mekân olarak seçilen Söğüt ve Söğüt'ten çıkıp gitmek zorunda kalmak simgesel bir öneme sahiptir. Söğüt'ün Türk tarihi ve Osmanlı tarihi bakımından taşıdığı sembolik değer ve dolayısıyla Söğüt'ün düşmanın eline geçmesi durumunun kolektif

²⁷³ Talip Apaydın, *Toz Duman İçinde*, s. 403.

²⁷⁴ Sevinç Çokum, *Ağustos Başağı*, s. 220-222.

bilinçaltındaki karşılığı, Türk tarihinde bir dönemin kapandığını vurgulamaktadır. Romanda Söğüt'ün kültürel hazine olarak taşıdığı değerın sık sık vurgulanması ile ilgili göç, tarihsel anlam bakımından Söğüt'ün dışına taşarak diğer anlatılardaki göç durumundan daha da önem kazanmış ve toplumsal travmanın boyutunu arttırmıştır.

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanında Akşehir halkı kendi içinden savaşa pek çok asker göndermiş ancak tüm fedakârlıkları yenilgi üstüne yenilgiye uğramıştır. Yurtlarına sağ salim dönen Çolak Salih gibi askerlere dahi savaşı kazanamadıkları için pek minnet duymazlar. Üstelik şimdi ahali, Kuvayımilliyeciler ile İstanbullu Hoca'nın önderliğindeki padişahçılar arasında kalarak yeni bir savaşa hazırlanmaktadır. Ne olursa olsun bu yorucu ve talihsiz süreç içerisinde toplum da aşınmış ve yığınlaşmış ve yığınlaşmış. Halkın buhranı, bitmeyen savaşlar ve Kuvayımilliyeciler ile padişahçılar tarafından oluşturulan ikilemin yanı sıra yıllarca kendi içlerinde toplumun bir parçası haline gelmiş olan Rum tarafının ihanetinden de kaynaklanmaktadır. Niko ile düşüp kalkan Çolak Salih'e duydukları ortak öfkenin müsebbibi de yine bu ihanettir. Salih'in travmatik ruh halinden sıyrılarak iyileşme sürecine girmesini sağlayacak olan bu ihaneti müşahade etmesi olacaktır. Salih'in ruh dünyasında bu kadar etkili olan ihanet elbette halkın genel görüşünde de etkilidir. Yıllarca dostluk ve barış içinde yaşamış olan azınlıkların ayrılıkçı davranışları ve ayak oyunları halkta güvensizliğe ve infiale neden olmuştur.

Halkın içindeki padişahçı kanadın sesi olarak kurgulanmış olan İstanbullu Hoca, halktaki ikiliğin en büyük tetikleyicisidir. Tarık Buğra, İstanbullu Hoca karakteri üzerinden eserini kaleme alırken tarihi romanlarda sıklıkla görüldüğü gibi kanonik söyleme yönelip okura belli fikirleri aşılama amacı gütmektense tarihî bir dönemi bireyselleşme üzerinden anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır:

“Altı yüz yıllık bir devlet geleneğine ve anlayışına göre yetişmiş... Mustafa Kemal gibi, Kuva-yı Milliye gibi isim ve sözleri ilk defa işitmiş insanlarımızı, bunlarla karşılaştıkları ortam ve şartlar içinde değil de, çok sonraki durumlara göre yargılamak, ilme de, sanata da ters düşer. *Küçük Ağa*'da bu hatadan sıyrılmak istedim; dedelerimiz, babalarımız, büyük dayı ve amcalarımızı yaşadıkları günlerin ve olayların içinde anlayıp, anlatmak istedim.”²⁷⁵

Tarık Buğra böyle söyleyerek yüzyıllarca tebâ olmuş bir halkın kendi kaderini kendisinin tayin etmesi gerekliliği karşısında yaşadığı şok dalgasını, buhranları ve psikolojik çırpınışları alabildiğine gerçekçi bir biçimde işlemiş, bir cenahtan

²⁷⁵*Politika Dışı*, Ötüken Neşriyat, s.245, 246.

seslenmemiştir. Diğer romanlardan farklı olarak hilafetçi kanattan bir kişinin eğrisiyle doğrusuyla ele alınması ve yine o karakterin Kuvayımillîye'ye katılarak kahramanca mücadele etmesi, toplumsal ikilem ve travma yaşayan halkın da yalpalama döneminden sonra büyük oranda doğru noktada hizalandığını gösteren sembolik bir değişim ve duruşun göstergesidir.

Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* romanında savaşın yarattığı toplumsal travmatik etki daha çok iç düşmanlar, isyancılar, kesesini doldurmaya çalışan çeteciler, kayıtsız halk, müttefik sayılan ancak arkadan iş çeviren Almanya'nın yarattığı tahribat gibi içerden bir kaynamadan kaynaklanmaktadır. Romanın başlarında İstanbul'un durumu ele alınırken yıllar süren savaşların toplumda yarattığı ahlakî çöküş ve dejenerasyon gözler önüne serilir. İhbar üzerine evden kaçıp Gülhane'de geceleyen Cemil, parkta para karşılığı istismar edilen şehit çocuklarıyla tanışır. Arkadaşı Teğmen Recep'in yanında tanıştığı düşkün kadın bir şehit eşidir. Parasızlık ve kimsesizlik insanları bu noktaya getirmiştir. İstanbul'da ayyuka çıkan ahlâksızlık ve liyakatsizlik sorununa eğilen anlatı, daha sonra Cemil'in başka bir kimlikle gittiği Subay Barınma Evi'nde askerlerin içinde bulunduğu dramatik durumu da gözler önüne serer. Osmanlı Devleti fiilen çökmeden önce toplumsal manada ve ahlaken zaten çökmüştür.

Romanın ilerleyen kısımlarında Anadolu halkının içinde bulunduğu zorlu durum ortaya konur. Halk, yalnız Akhisar'da değil henüz düşmanın girmediği her yerde başta bir direniş emaresi göstermekte sonra gözleri yıldırıldığı için evlerine kapanmaktadır. Halktan yana umutsuz kalan asker de savaş yorgunluğunu daha derinden hissetmektedir. Halk ve eşraf, direnmek bir yana dursun her yere korkuyla Yunan bayrağı asmış, direnişçilerin Akhisar'ı terk etmezse öldürüleceğini bildirmiştir. Hatta Gavur Efe, Cemil'in emir eri Kör Şaban'ı taşlatmıştır. Toplum katında ittihatçılar suçlu bulunmakta, direnişe karşı inanç çeşitli etkenlerle darbe almaktadır. Taburlar birer birer dağılmakta, askerler günden güne savuşmaktadır. Direnişçiler adına padişah fermanı ve fetva yayınlanmış, kanları helal sayılmıştır. Mert subaylar teker teker şehit düşmekte, iç ve dış düşmanlar güç kazanmaktadır. Askerleri savaşa ikna edebilen bir yöntem bulunamamakta, subaylar halkın gözünde eski itibarını kazanamamaktadır. Cemil'in de muzdarip olduğu bu yorgunluk yalnız askerlere değil halka da sirayet etmiştir. Yazar, Cemil'in ağzından bir devrin röntgenini çeker:

“Trablusgarp'tan beri arka arkaya yenilmiş bir ordunun subayı olmak zordu. İşe Hürriyet savaşçıları olarak başlamışlar, eşkıyalığa özenen baldırı çıplak oğlanların ağzıyla

‘Sarıbacak’lığa kadar tekerlenmişlerdi. ‘Millet bize artık kızmıyor bile, subay takımını adamdan saymıyor! Sözlerimizin yarısında başlarını çevirmelerinden belli...’ Batakçı kumarçılara, hileli iflasla piyasaları dolandıran tüccarlara dönmüşlerdi. Ne rahmetli Yarbay Rahmi Bey’in yumuşak kahramanlığı söküyor ne de Yarbay Kasap Osman’ın durmadan adam asması... Birisinin alayı iki gün vuruşarak erimiş, ötekinkini hemen hiç vuruşmadan dağılmıştı. Tümen Komutanı odasından çıkmıyor, binbaşından yukarı subaylar yolda yürürken gözlerini yerden kaldırmıyordu.”²⁷⁶

Toplumun içine düştüğü bu kaos ve ahlâkî çöküntü, devletin tüm kurumlarıyla çökmesinden kaynaklanmaktadır. Çöküş psikolojisinin devlet kurumlarının ve ordunun tüm kademelerine sirayet etmesiyle toplum da tüm kesimleriyle aynı çöküşten nasibini almıştır. Yazar, toplumdaki bu bozulmayı yalnızca İstanbul ahalisine mal etmeyerek Anadolu insanında ve orduda da gösterir. Ancak toplumda travma yaratan bu bozulma daimî değildir ve toplum için hâlâ bir umut vardır. Bu durum romanın sonlarında ordunun cesarete gelerek aldığı galibiyetle sessiz bir biçimde müjdelenmektedir

---

²⁷⁶ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 464-465.

SONUÇ

Milli Mücadele Dönemi, Türk edebiyatı roman ve hikâyelerinde tarihî koşullar dikkate alınarak ve kahramanların yaşadığı dönem ve çevrenin kahramanda yarattığı etkiler anlatıya dâhil edilerek işlenmiştir. Dönemin özel koşulları; kahramanlarda travmatik etkiler bırakarak psikolojik ve fiziksel değişimler yaratmış, kahramanların benlik algılarını ve hayatı algılama biçimlerini çoğu zaman dönüştürerek değiştirmiştir.

Psikoloji biliminde psikolojik travmalarla ilgili yapılan çalışmalarda travmatik bozuklukların kapsamı; semptomlarına, sürelerine, seyrine ve yoğunluğuna göre belirlenmiştir. Bu bakımdan edebî eserlerdeki şahısların yaşadığı travmatik yaşantılara gösterdikleri tepkiler ve uyum problemleri de benzer bir kapsam daraltmasıyla ele alındığında psikolojideki travmatik bozukluklarla şahısların psikolojileri arasında benzer örüntüler olduğu tespit edilmiştir.

Psikolojide literatüre TSSB, ASB, TSHKB gibi isimlerle girmiş ve çeşitli farklılıklarıyla kapsamı belirlenmiş travmatik bozuklukların Milli Mücadele konulu roman ve hikâyelerde de realist bir biçimde ele alındığı söylenebilir. Milli Edebiyat Dönemi'nde etkin olan realizm akımının daha sonraki yıllarda da etkin olması, yazarların kahramanların tahlilinde psikolojiden faydalanmasını gerekli kıldığından ilgili eserlerde de psikolojinin anlatıya etkisini görmek mümkündür. Kimi zaman sanatçı duyarlılığının ve gözleminin etkisi ve doğal sonucu olan bu disiplinler arası yaklaşım kimi zaman psikoloji disiplininden kitabî manada yararlanılarak kahramanlara tatbik edilmesine benzer bir yakınlık ortaya koymaktadır.

Eserlerde en yaygın görülen ve gerçeğe yakın bir biçimde ele alınan travmatik etki toplumsal travma olmuştur. Savaş döneminin zorlayıcı koşulları toplumsal travmanın oluşmasına ahlâkî çöküş, zorunlu göç, yağma ve tahrip gibi pek çok unsur üzerinden yol açmıştır. Tarihsel bir gerçeklik olan bu durumun oluşmasında etkin olan unsurlar, roman ve hikâyelerde dağınık ve çeşitli bir biçimde görülmektedir. Tarihsel koşulların yarattığı toplumsal travmanın *Dikmen Yıldızı* hariç olmak üzere tüm romanlarda önemsenerak ele alındığı tespit edilmiştir.

Savaşın konu alındığı eserlerde savaşın topluma yansımalarının verilmesi doğaldır. Eserlerde toplumsal travma ve kolektif bilinçaltının izleri rahatlıkla görülmektedir. Toplumsal travmayı oluşturan unsurlar aynı zamanda tek tek bireylerde

de travma oluşturan unsurlardır ve diğer travmatik unsurlarla birleştğinde çoğul travma ortaya çıkmaktadır. Çoğul travmalar TSSB'nin oluşumunda önemli bir faktördür.

Romanlarda psikolojide olduğu gibi TSSB yaşayan bireyin aynı zamanda depresyon, paranoya, hayata karşı küsme bozukluğu gibi yan bozukluklarla da mücadele ettiği görülmüştür. Travmatize olan bireyin ruh halinin üzerine en çok eğilen romanlar ve ele alınan kahramanlar; *Kalpakkıllar-Yusuf*, *Yaban-Ahmet Celâl*, *Dikmen Yıldızı-Yıldız* ve *Küçük Ağa-Çolak Salih* olmuştur.

Dikmen Yıldızı ve *Yaban* Milli Mücadele sürecini fon olarak kullandığı için kahramanın psikolojisine daha çok odaklanması doğaldır. Savaş koşullarını ve cephe yaşantısını işleyerek dinamik bir olay örgüsü içeren diğer romanlarda ise kahramanların psikolojisi anlatıyı zenginleştiren ve realizmi yansıtan tamamlayıcı unsur olarak esere serpiştirilmiştir. Dinamik bir savaş anlatısı içermesine rağmen kahramanlarının travmatik ruh halinin detaylandırılmasına en çok önem verilen romanlar ve kahramanlar; *Kalpakkıllar-Yusuf* ve *Küçük Ağa-Çolak Salih* olmuştur. Travmatik unsur içermesi bakımından en zengin anlatı Samim Kocagöz'ün *Kalpakkıllar* romanı olmuştur. *Kalpakkıllar*'da travmatik ruh haline yenik düşen Yusuf, TSSB ile birlikte depresyon ve TSHKB belirtilerini hayli gerçekçi bir biçimde taşımaktadır. *Küçük Ağa*'daki Çolak Salih ise travmatik unsurların anlatıyı zenginleştirmesinin yanı sıra travmaları üzerinden yaşadığı değişimi ve travmatik süreci en gerçekçi biçimde yaşayan kahraman olmuştur. Kahramanın değişimi sebep-sonuç ilişkisine dayalı, organik ve realist bir değişimdir. Bilhassa travma sonrası gelişim yaşadığı tespit edilen karakterler olan *Ateşten Gömlek-Ayşe*, *Vurun Kahpeye-Tosun Bey*, *Dikmen Yıldızı-Yıldız* ve *Küçük Ağa-Çolak Salih* içinde dönüşüm yolculuğunu psikolojik manada en doğru biçimde ilerleten karakter Çolak Salih olmuştur.

Travmatik unsurun işlenerek karakter tahlilinin derinleştirilmesi, başka bir deyişle tipin karaktere evrilmesi, yoğunluk bakımından eserden esere farklılık göstermektedir. Travmatik unsur yoğunluğu, en gerçekçi karakter dönüşümünü yansıtmada belirleyici unsur olmamıştır. Bu duruma en uygun örnek *Dikmen Yıldızı* olmuştur. Kahramanın psikolojisine eğilen *Dikmen Yıldızı* romanında ana kahraman Yıldız'ın değişimi psikolojik travma yaşantısı bakımından gerçekçi olmamakla birlikte abartılıdır. Delilik, depresyon, asker yakınlığı, yas, esaret gibi travmatik unsur bakımından hayli zengin bir malzeme olanağına sahip olan *Dikmen*

Yıldızı, ilgili unsurları esrarengiz bir kurgu benimsemeye çalışılması nedeniyle okura gerçekçi ve anlaşılır bir biçimde iletememiştir.

Travmatik unsur bakımından en zengin roman *Kalpakkıllar* iken ilgili unsurlara en az yer veren roman İlhan Tarus'un üçlemesinden ilkinin oluşturduğu *Var Olmak* romanı olmuştur. Yine travmalar bakımından en gerçekçi ve derin işlenen kahraman *Küçük Ağa-Çolak Salih* iken en üstünkörü işlenen kahraman *Var Olmak*-Hamdi Bey olmuştur. Hamdi Bey'in psikolojisi gerçekçi bir biçimde yansıtılmakla birlikte pek detaylandırılmamıştır.

Taciz ve tecavüz yaşantıları İlhan Tarus'un yapıtları dışında tecavüz mağdurunun gözünden değil tecavüz mağdurunun yakını olan veya bu duruma şahit olan erkeğin gözünden işlenmiştir. Tarihte yaşanan biçimiyle yansıtılan tecavüz olgusu bireysel yönüyle değil topluma etkisi bakımından ele alınmış ve halkın çaresizliğini yansıtan bir olgu olarak sunulmuştur. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İlhan Tarus ve Samim Kocagöz dışında kalan yazarların tecavüz meselesine değinmemesinin tarihsel ve psikolojik manada romanlarda bir eksiklik oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Bilhassa kadın yazarların tarihsel gerçeklik üzerinden yola çıkarak kadınlara yönelik özel bir şiddet eylemi olduğunu söyleyebileceğimiz tecavüz meselesine dikkat çekmesi beklenirken Halide Edip'te olsun Sevinç Çokum'da olsun böyle bir alaka gözlemlenmemiştir. Erkek yazarlardan da birkaç yazar dışında konunun olay örgüsüne dâhil edilmemesi tarihsel gerçekliğin yansıtılmasında bir eksiklik yaratmış hatta bu meselenin üstünden geçilmiştir. Oysa ki tecavüz meselesi, özellikle Yunan birlikleri tarafından toplumsal travmayı körükleyici bir eylem olarak bilinçli bir şekilde uygulanmış, yalnızca tecavüz mağduru olan kadınlar değil bu kadınların aileleri de travmatize edilmiştir. Toplumun barış zamanında tecavüz meselesine bakışı ile savaş zamanındaki tecavüz meselesine bakışı da apayrıdır. Çünkü toplum, işgalci güçlerin tecavüz eylemiyle bireyleri değil toplumu aşağılamaya, baskı altında tutmaya ve iktidarını dayatmaya çalıştığının bilincindedir.

Yine tecavüz meselesinin eserlerdeki diğer travmatik unsurlardan başka bir farkı da tecavüz mağdurunu intihara yönlendirebilmesidir. Eserlerde pek çok ağır travmatik yaşantı ele alınmasına karşılık tecavüz dışında hiçbir travma, herhangi bir kahramanı intihara sürüklediği gibi intihar düşüncesini de beraberinde getirmemiştir. Oysa tecavüze uğrayan kadınlardan bazıları, yani *Kalpakkıllar* romanında Yusuf'un kız

kardeşi, “Efe’nin Hikâyesi” öyküsündeki Kezban ve diğer eserlerde gıyaben konuşulan örnekler tecavüzün utancından ve travmasından ötürü intihar etmişlerdir. İntihar dürtüsünün önündeki en büyük engel, ölüm korkusu değil dini inançlardır. Tecavüzün kişide ve toplumda yarattığı yıkım, dini inanç faktörünün de geri plana atılmasına sebep olacak niteliktedir. Aynı zamanda tarihsel bir gerçeklik olan bu durum, tecavüz travmasının diğer travmaları da ardında bıraktığını göstermektedir. Buna rağmen tecavüz eyleminin eserlerde pek dillendirilmemesi ve üstünkörü işlenmesi edebiyat sosyolojisi bağlamında çalışılmaya ve anlaşılmaya değer bir durum olarak görünmektedir.

Romanlardaki travmatik unsur yoğunluğu, zenginliği ve bu unsurların gerçekçi bir biçimde işlenmesi yazma zamanı ile ilişkilendirildiğinde kanonik edebiyat söylemi devreye girmekte ve dikkate değer veriler ortaya sermektedir. Yazma zamanı ile vaka zamanı arasındaki sürecin en kısa olduğu romanlar *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye*, *Yaban*, *Halas* ve *Dikmen Yıldızı*’dır. Bu eserlerden *Ateşten Gömlek*’te tüm kahramanlar çeşitli fedakârlıklarla travmalarını göz ardı ederler. Hatta ana kahraman Ayşe’de tüm yaşadıklarına rağmen TSSB oluşmaz ve ASB belirtileri gösterdikten sonra gelişim sürecine girer. Kafa travması, ikincil travma, ASB gibi diğer romanlardan daha farklı travmatik unsurlar içeren romanda, kahramanlar ya hiç travmatize olmamışlardır ya da travmatik süreci hızlı aşmışlardır çünkü vatan, görev ve fedakârlık beklemektedir. *Vurun Kahpeye* romanında travmatik unsurlar romanın sonundaki tahrip sahnelerine saklanmıştır. Halk, dış çemberde ve mücadeleye uzaktır. *Yaban* romanında benzer özellikler gösteren halkın yaşayacağı toplumsal travma, kanonik söylemden uzaklaşan diğer romanlardan farklı olarak travmatik anlatımdan ziyade cezalandırma biçiminde ele alınmıştır. *Halas* romanında savaştan çok siyaset öne çıkarılmış, yazar ile anlatıcı bir bütün oluşturmuş, kanonik bir söylemi devreye sokmuştur. Bu bakımdan travmatik unsur azdır. *Dikmen Yıldızı*’nda ise halk daha bilge bir görünümde olsa da yine anlatının dışında tutulmuştur. Ele alınan travmalar bireysel ve adeta sınıfsaldır. Bu bakımdan ilk dönem romanlarında travmaların daha çok halkla kopukluk yaşayan aydın travması olduğu göze çarpar ve travmatize olan bireyler ya subay ya da subay çevresindedir. Tarihsel döneme ve hem birey hem toplum psikolojisine daha dar bir bakış göze çarpar. Kişiler travmalarını çok daha hızlı atlatmaktadır, toplum ise zaten ya dışta bırakılmış ya da cehaletinin bedelini ödemiştir.

İlk dönem romanlarının kişi kadrosunun daha ziyade aydınlardan oluşması, bu aydınlar tarafından savaşın anlamına dair felsefî sorgulamalar yapılması beklentisi oluştursa da eserlerde bu noktada da bir zayıflık göze çarpmaktadır. Yine kanonik söylemin etkisiyle insana ve hayata dair bir söylem değil mücadelenin anlamını ve önemini ön plana çıkararak bir söylem geliştirilmiştir. Eserlerde savaşın olgu olarak anlamsızlığını duyan ve bu konuda ciddi bir biçimde düşünen hiçbir kahraman yoktur. Kişiler, savaşın kaotik ve dönüştürücü gücü karşısında direnemeyerek yaşadıkları olumsuz dönüşüm karşısında varoluşsal kriz yaşamamış ve acı çekmemiştir. Yalnızca ikinci dönem romanlarında bir parça yakalanabilen bu durum *Kalpakkıllar* romanında Yusuf ve *Küçük Ağa* romanında Doktor Haydar'da görünse de bu sorgulamalar da olay akışını bozmayacak, okuru esas meseleden uzaklaştırmayacak şekilde yanıp sönen bir kıvılcım halinde görünmüştür. Kısacası kahramanların duygu durumları ve tepkileri, en karamsar anlarında dahi tarihsel anlatının önemini ikinci plana atmayacak biçimde ayarlı ve işlevsel tutulmuştur. Tarihi dönemin öneminin ağırlığı yazarların felsefi yaklaşımının hudutlarını dar bir alanda bırakmıştır. Oysa ki Milli Mücadele gibi büyük bir savaş ve yıkım, beraberinde derin bir edebiyat felsefesi getirecek niteliktedir.

Yakın dönem romanlara bakıldığında farklı olarak çeteler anlatıya dâhil edilmiş ve çoksesli bir kişi kadrosu oluşturulmuştur. Halk, mücadeleden uzak gösterilmemekle birlikte iki farklı görüşe ayrılmış ve entrik unsuru çeşitlendirmiştir. Halkın işleme biçimindeki bu farklılık toplumsal travmanın ele alınma biçimini daha gerçekçi ve somut kılmıştır. Yağma, tahrip, tecavüz, asker yakınlığı, yas gibi süreçleri yaşayan halk, fon olarak kullanılmadığı için travmaları gerçekçi ve detaylı işlenmiştir.

Benzer biçimde idealize edilmeyen veya ideale yakın kahramanlar işlendiği için kahramanların yaşadığı travmatik süreç hızla geçirilmemiş hatta bazen gerçek yaşamda olduğu gibi travmalar kahramanda kronikleşmiştir. Askerlerde ölüm korkusuna ve suçluluk duygusuna yer verilmiş ve savaş sahnelerinde artış olmuştur. İlk dönem romanlarında olduğu gibi her travma, kahramanı intikam almaya yani savaşa yönlendirmemiştir. Asker yorgunluğu olarak literatüre geçmiş olan psikolojik durum, kahramanlarda savaşa karşı yılgınlık ve yorgunluk duyguları biçiminde yansıtılmıştır. Özellikle *Yorgun Savaşçı* romanında bu yorgunluk teması gerçekçi ve detaylı bir biçimde işlenmiştir. Aydın yalnızlığı temi oldukça azalmış, bireysel ve toplumsal acılar önemsenmiştir. İlk dönem romanlarındaki “kahraman”lar yerini bireye bırakmıştır.

Aynı ülküyü paylaşan bireylerde kişilik farklılıkları öne çıkarılmış, görüşler tipolojiye indirgenmemiştir.

Bu durum, doğrudan ilk dönem yazarlarının kendi kimlikleri ile anlatıcı arasında gerekli ayrımı göstermediğini ve ana kahramanlarla özdeşleştiklerini de doğrulamaktadır. Kendileri Osmanlı aydını olan ve sırtlarına büyük bir yük bindiğini hisseden ilk dönem yazarları; cephede çatışan sıradan bir askeri, köyünden çıkıp bilmediği bir yere gönderilen köylüyü, yağmalanan köy ve kasabalarda babasız, eşsiz kalan, tacize ve tecavüze uğrayan kadınları, kimsesiz kalan çocukları ve genel olarak halkı değil aydınları asli kahraman olarak seçmişlerdir. Onların mücadeleye ve halka bakışları da tarihsel söylemin temel belirleyicisi olmuştur. Halk, köylü, çeteci, kadın, çocuk, ihtiyar, ayaklanmacı gibi çeşitli gruplar aydın kahramanı ikinci plana atarak varlığını ikinci dönem romanlarında ortaya koyabilmiştir. Dolayısıyla bu noktada yine yazarların şahsi farklılıklarından, geldikleri sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel sınıftan söz edilebilir. Yazarlar, cumhuriyetin bir kazanımı olarak farklı sosyal ve iktisadi sınıflardan gelerek hem eserlerin sayısını hem de eserlerdeki kişi kadrosunu ve sesi arttırmışlardır. Yine travmatik süreçlerin daha organik bir yapıda ele alınması ikinci dönem romanlarında edebiyatın araçsallaştırılmasının önüne geçmiş ve eserleri daha edebî, insanî ve kamusal kılmıştır. İkinci dönem romanlarında siyasi ve iktisadi söylem değişmelerinden de söz edilebilir.

İlhan Tarus'un *Hükümet Meydanı* romanı ile ilk defa Ankara Hükümetine ve tarihî koşullara objektif bir bakış getirilmiştir. Edebiyatın araçsallaştırılmasının önüne geçen bir kurgu oluşturan İlhan Tarus, eserinde Ankara Hükümetine dışarıdan bir bakış sunmaktadır. Tarihsel gerçeklikle hesaplaşmak olarak anlaşılması gereken bu açılım, diğer romanlardan farklı bir biçimde ilgili tarihsel süreçte Ankara Hükümetinin çok çeşitli zorluklarla hareket ettiğini ve zor kararlar alarak süreci yönettiğini gösterirken klasik bir subay kahramanlığı söyleminden çıkıp savaş hukuku gerçeklerinin de anlatıya dâhil edildiğini göstermektedir. Talip Apaydın'ın *Vatan Dediler* romanında ise nihayet esas kahramanların tamamı köylülerden oluşturulmuş ve savaş dışında sınıfsal söylem üretilmiştir. Asli kahraman olan Molla Mahmut, savaş zamanı ile birlikte savaş sonrasına da odaklanabilen tek köylü karakterdir. Molla Mahmut, cephede yaşadığı bilinçlenme ile iktisadi sınıfların ayrımına tamamen varmış ve bu meselenin de neredeyse savaş kadar köylünün önünde duran ve çözülmesi gereken büyük bir sorun olduğunun farkına varmıştır. Savaş edebiyatının bu yan temalarla

zenginleştirilebileceğini gösteren bu eserde diğer bir yenilik de köylü karakterin de kendisini geliştirerek aydın fikirlere sahip olabileceğini göstermesidir. Böylelikle yazar sadece iktisadi sınıfları değil entelektüel sınıfları da dışlamıştır. Bu yeniliklerin tarihsel sürece daha geniş bir çerçeveden bakma olanağı sağlaması, travmatik yaşantılara da farklı bir bakış teklif etmiştir.

Eserlerde travmatik süreçlerde insan psikolojisinin ağırlık verdiği hayal ve rüyalar yok denecek kadar azdır. Kahramanlar gün içinde ve uykuda huzursuz olsalar da onların bilinçaltını ve dolayısıyla huzursuzluklarını dışa vuracak biçimde rüyalara başvurulmamıştır. Söz arasında geçip giden hayal ve rüyaların detaysızca verilmesi eserlerin psikolojik alt yapısı bakımından bir eksikliklerdir. En detaylı rüya *Ateşten Gömlek* romanında Peyami'nin tifodan hasta yatariken gördüğü rüyadır. Kahramanlar hayal kurarken de olay akışının bozulmasını istemezmişçesine kısa diyaloglarla savaşın bir an evvel bitmesini ummaktadır ki bu yetersiz ifadelerle hayal kurmak denemez. Oysa ki arzular, özlemler ve ihtiyaçlar kişinin elinin kolunun bağlı olduğu durumlarda kendisini hayallerle ve rüyalarla gösterir. Yine başka bir dikkat çekici eksiklik cinsellik meselesine hemen hiç değinilmemiş olmasıdır. *Yorgun Savaşçı*'da Cemil ile Neriman arasındaki ilişkinin anlatımında yer verilen cinsellik, karakterlerde uyandırdığı vicdan azabının anlaşılabilmesi adına romana dâhil edilmiştir. “Şebben'in Kara Hüseyin'i” hikâyesinde de uzun yıllardır eşinin yolunu gözleyen Şebben'in arzuları dile getirilmiş ancak bu da bir çocuk sahibi olma isteğinden doğmuştur. Onun dışında yazarlar, yine tarihsel gerçekliğin ciddiyetini bozmaktan kaçınmak istercesine cinsellik meselesine de mesafeli durmuşlardır. Birbirini seven âşıklar arasında, cepheden dönen eşini karşılayan kadınlarla eşler arasında saygılı ve ürkek bir yaklaşım yansıtılmış, cinsellik dürtüleri kahramanlardan soyutlanmıştır. Bu durum, eserlerin psikolojik gerçekçiliğini derinleştirmesini zorlamaktadır.

Yaralanma ve sakatlanma, insan psikolojisini hayli yıpratıcı travmatik bir olaydır. Özellikle sakatlanan birey, günümüz dünyasının sunduğu kimi tedavi yöntemlerinin bolluğunun aksine sakatlığıyla ömür boyu yaşamak zorundadır. Eserlerde yaralanan ve ciddi biçimde sakatlanan pek çok kahraman vardır. Kahramanların bu travmatik olaya verdikleri ortak tepki, barış zamanı verilecek bireysel tepkinin çok dışında, toplumsal yararlılığı gözetken, bu sakatlığı bir askerin işlevsizliği şeklinde anlamlandıran farklı bir tepkidir. Yine de bu tepkinin roman veya hikâye kurgusallığı içinde verilen suni bir tepki olduğunu söylemek yanlış olur. Genel itibarıyla

kahramanlarda adanmışlık duygusu hâkimdir. Bu nedenle sakatlanarak kolunu veya bacağına kaybeden veya topallamaya başlayan kahramanlar, toplumsal birlik duygusunun en yoğun yaşandığı dönemin etkisiyle kendi fiziksel bütünlüklerinin bozulmasına değil vatan mücadelesi adına işlevsiz kalmalarına üzülmürler. Bu noktadan hareketle Milli Mücadele döneminin kendi özel şartlarını diğer savaşların ve dönemlerin şartlarından psiko-sosyal anlamda ayrı değerlendirmek gerekmektedir.

Yine travma sonrası gelişim meselesi de bu pencereden irdelendiğinde psikolojik manada anlamlı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Milli Mücadele döneminin toplumda yarattığı haklılık ve mücadele duyguları ile hayatta kalma içgüdüğü, kahramanlarda yaşanan travmaların beklenene göre daha hızlı düzelmesine imkân sağlamıştır. Yine yararlı olma düşüncesi ve asker ihtiyacı, yükselen toplumsal birlik duygusu ve benzer travmaları yaşayan kişilerin hissettiği kardeşlik duyguları, bireyin psikolojik sorunların üstesinden gelmesine ve yararlılık göstermesine yardımcı olmuştur.

Milli Mücadele konulu hikâyeler, daha ziyade mezalim sonrası Anadolu'ya bakış biçiminde kurgulandığı için yağma, tahrip ve zorunlu göç önemli travmatik unsurlardır. Bu hikâyelerde ilk dönem romanlarına oranla halka karşı hayli müşfik bir söylem vardır. Halkın cehaletinden, yozluğundan ve yanlış inanışlarından değil travmalarından bahsedilmiştir. Bu nedenle toplumsal travma, yağma ve tecavüz hikâyelerde en çok işlenen travmatik unsurlar olmuştur. Hikâyelerin bir kısmı anı biçiminde kurgulandığı gibi bazı anılar da hikâye biçiminde kurgulanmıştır. Dolayısıyla travma yaşayan bireye dış gözlem yapılması söz konusudur.

Romanlardan farklı olarak hikâyelerde çocuklar önemli bir yer tutmuştur. Hatta çocuklar yalnızca hikâyelerde asli kahraman olarak görünmüştür. Öksüz ve yetim kalan çocuklar, ailenin sorumluluğunu üstlenen çocuklar, deliren veya depresyona giren çocuklar kimi hikâyelerde asli kahramanı oluşturmuştur. Yine benzer bir biçimde tecavüz travmasına daha fazla yer verilmiştir. Ayrıca travmatik unsurların en ağır seyrettiği durumlar romanlarda değil hikâyelerde görülmektedir. Özellikle delilik, paranoya, tekrarlama, depresyon gibi zor düzelen veya hiç düzelmeyen travmalar hikâyelerde ağırlıklı olarak işlenmiştir. Hikâyelerin Anadolu gezilerindeki gözlemlerle yazılmış olması da yazarların romanlarda kurguladıkları travmatik unsurların gerçekte çok daha ağırlarının yaşandığını gözlemlediklerini ve bunları ancak hikâyelerde yansıttıklarını göstermektedir. Ne var ki ilgili dönemi travmatik unsurlarıyla ele alan

hikâyelerin sayısı dönemin Türk tarihi ve edebiyatı bakımından önemi göz önüne alındığında oldukça azdır.

Çocukların dışında eserlerde çocuklaşan yani çocuk gibi nazlanan askerlere, bilhassa yaralı askerlere yer verilmesi psikolojik bakımdan oldukça başarılı bir gözlemin sonucudur. Psikolojide yaralanan askerlerin libidosunu yani hayatta kalma iç güdüsünü dış dünyadan/nesnelere iç dünyaya/öznesine yönlendirdiğini ve bu nedenle farkında olmaksızın çocukça davranmaya, özellikle hemşirelerden anne ilgisi ve şefkati beklemeye eğilim gösterdiklerini belirtmiştik. *Ateşten Gömlek*'te Ayşe'nin bakıcılık yaptığı gazilerin çocukça yakınlık beklmeleri ve "Bir Hastane Koğuşunda" hikâyesinde annesini kaybeden çocuğun yanındaki askerlerin de sünnet çocuğuna benzetilerek nazlandığına dair verilen örnekler ilgili ruhsal etkiyi başarılı bir biçimde yansıtmaktadır. Savaş dönemi ile çağdaş olan yazarların dikkatini çeken bu durum, ikinci dönem yazarlarının değindiği bir ayrıntı olmadığından bu psikolojik detayın gerçek gözlemler sonucu olduğunu düşündürmektedir.

Hikâyeler, savaş kazanıldıktan sonraki süreci ele aldığı için savaşa ve olay akışına değil insan psikolojisine ve mekân tasvirlerine ağırlık vermiştir. Yakılan yerleşim yerlerinin tamiri ve travmatize olmuş halkın iyileştirilmesi konusu önemsenmiş, toplumda ve bireyde oluşan travmalar endişe konusu olmuştur. Bu travmaların unutulmasının ve atlatılmasının zor olduğunun altı çizilmiş ve hatta travma aktarımından endişe duyulduğu yansıtılmıştır. Hikâyelerdeki bakış açısı çoğunlukla yazarların kendisine aittir ve anlatıcı-yazar formülüyle yazarların anıları ve gözlemleri hikâyeleştirilerek nakledilmiştir.

Milli Mücadele yıllarını ele alan ve savaş kaynaklı travmalara yer veren hikâyeler oldukça azdır. Reşat Nuri Güntekin'in, Aka Gündüz'ün, Reşat Enis Aygen'in konuyu ele alan hikâyeleri dergilerde kalmış, baskıya girmemiş veya yeni baskıları yapılmamıştır. Konuyu ele alan yeterli hikâye olmaması, savaş döneminde ve yakın tarihte yazılan hikâyelerin de bu konuyu bütünlüklü bir biçimde ve ana tema olarak savaşı odağa alan şekilde işlememesi edebiyat sosyolojisi açısından incelenmeye değerdir. Yine ilgili dönemi bütünlüklü bir biçimde işleyen romanların da azlığı ve yazılan romanların yazma zamanının da belli bir dönemde toplanması, ilgili döneme gösterilen alakanın yetersizliğini gösterebilir yahut Milli Mücadele yıllarının I. Dünya Savaşı'nın hemen peşinden patlaması dolayısıyla uzun süren bir savaş döneminin savaş

edebiyatı bağlamında yeterince edebiyata konu edildiği de düşünülerek Milli Mücadele’yi müstakil biçimde işleyen eserlerin büyük bir külliyat oluşturmadığı söylenebilir. Bu durum da yine edebiyat tarihinin araştırma konusu olabilir.

Büyük ve köklü ulusların tarihinde pek çok önemli savaş ve bu savaşı ele alan edebî eserler mevcuttur. Diğer edebiyatların benzer savaş dönemlerini işleyen edebî eserleri ile Türk kurtuluş mücadelesini işleyen eserler arasında çeşitli yönlerden karşılaştırmalı edebiyat alanında çalışmalar yapmak mümkündür. Tezin konusunu oluşturan eserlerde davaya bağlılık, haklılık düşüncesi ve mücadele duygusu ile bir direniş havasının olması kahramanlarda oluşması beklenen travmaları belki de en aza indirmiştir. Diğer ulusların edebiyatlarında kahramanların ruh hali daha farklı değişkenlere göre farklılık gösterebilir. Bu bağlamda tarihî değişkenlerin ve tarihi algılama biçiminin savaş duygusuna ve travmatik unsurlara etkisi incelenebilir.

Bu tezde incelenmiş olan roman ve hikâyelerde yazarlar, Türk tarihi açısından hayli önemli ve edebî malzeme açısından da oldukça zengin bir dönemi ele almışlardır. Bu dönemin ele alınmasında tarihî bağlam ve olay akışı kadar kahramanların ruhsal durumları ve süreçleri de önemsenmiştir. Araştırmanın esas konusunu oluşturan TSSB’nin eserlere yansıma biçimine bakıldığında yazarların edebiyat-psikoloji ilişkisi bakımından son derece başarılı oldukları ortaya çıkmaktadır. Bilhassa ilk dönem romanlarının yazma zamanı göz önüne alındığında psikoloji biliminin TSSB’yi henüz tüm boyutlarıyla kendi literatürüne katmamış olduğu bilgisinden yola çıkarak hem romanların hem de hikâyelerin ilgili ruhsal dönüşümü her yönüyle ve realist bir biçimde ele almış olmaları kayda değerdir. Henüz psikolojide özellikle askerlerin yaşadıkları psikolojik değişimlerin farklı ruhsal bozukluklarla aynı şemsiye altında toplanmaya çalışıldığı, sonrasında da TSSB kavramının müstakil bir ruhsal bozukluk olarak ortaya çıkmasına kadar gelen süreçte kimi eksik ve yanlışlıklarla “şarapnel şoku”, “asker yorgunluğu”, “savaş yorgunluğu” gibi kavramlarla açıklanmaya çalışıldığı bir dönemde bu ruh hâlinin realist bir biçimde ve tüm yönleriyle eserlere tatbik edilmesi hem yazarların ve eserlerin edebî gücünü hem de edebiyatın insana dokunan derinliğini açıkça ortaya koymaktadır. Tezin çıkış noktası olan travmalar üzerinden edebiyat-psikoloji ilişkisinin varlığı ve yine travmalar özelinde hangi disiplinin diğerine etki ettiği sorusunun cevabı incelenen roman ve hikâyelerle ortaya çıkmış ve her iki disiplinde de travmaların insan psikolojisinin sağlığında ve değişiminde önemli bir etken olduğu, edebiyatın sanat gücünün travmaları teşhis etmekte psikoloji biliminden

daha hızlı ve daha kesin sonuçlar ortaya çıkardığı görülmüştür. Tüm bu sonuçlardan yola çıkılarak tezin, araştırmanın başlangıcında ortaya attığı önermelerin doğruluğunu ispatladığı görülmektedir.

TABLOLAR

Tablo 2.1. Romanlarda travmatik unsur dökümü

Travmatik unsur	Travmatik unsuru içeren romanlar
Yağma	<i>Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Halas, Yaban, Kalpaklılar, Vatan Dediler, Ağustos Başağı</i>
Tecavüz	<i>Yaban, Var Olmak, Hükümet Meydanı, Kalpaklılar</i>
Yas	<i>Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Dikmen Yıldızı, Kalpaklılar, Vatan Dediler, Ağustos Başağı</i>
Asker Yakınlığı	<i>Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Dikmen Yıldızı, Kalpaklılar, Toz Duman İçinde, Vatan Dediler, Ağustos Başağı, Yorgun Savaşçı</i>
Yaralanma ve Sakatlık	<i>Vurun Kahpeye, Yaban, Kalpaklılar, Ağustos Başağı, Küçük Ağa</i>
Paranoya	<i>Dikmen Yıldızı, Var Olmak, Vatan Tutkusu, Toz Duman İçinde, Ağustos Başağı, Küçük Ağa, Yorgun Savaşçı</i>
Delilik	<i>Dikmen Yıldızı, Kalpaklılar Ağustos Başağı, Küçük Ağa</i>
Depresyon	<i>Dikmen Yıldızı, Yaban, Kalpaklılar, Toz Duman İçinde, Vatan Dediler, Ağustos Başağı, Yorgun Savaşçı</i>
Kafa Travması	<i>Ateşten Gömlek</i>
İkincil Travma	<i>Ateşten Gömlek, Ağustos Başağı</i>
Akut Stres Bozukluğu	<i>Ateşten Gömlek, Hükümet Meydanı</i>
Travma Sonrası Hayata Küsme Bozukluğu	<i>Yaban, Kalpaklılar, Vatan Dediler, Ağustos Başağı, Yorgun Savaşçı</i>

Esaret	<i>Dikmen Yıldızı, Halas, Yaban, Hükümet Meydanı, Kalpaklılar</i>
Kaçınma	<i>Yaban, Kalpaklılar, Vatan Dediler, Küçük Ağa, Yorgun Savaşçı</i>
Travma Sonrası Gelişim	<i>Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Dikmen Yıldızı, Halas, Yaban, Küçük Ağa, Yorgun Savaşçı</i>
Toplumsal Travma	<i>Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye Halas, Yaban, Var Olmak, Hükümet Meydanı, Kalpaklılar, Vatan Tutkusu, Toz Duman İçinde, Vatan Dediler, Ağustos Başağı, Küçük Ağa, Yorgun Savaşçı</i>

Tablo 3.1. Hikâyelerde travmatik unsur dökümü

Travmatik unsur	Travmatik unsuru içerecek hikâyeler
Yas	“Ses Duyan Kız”, “Dağa Çıkan Kurt”, “Fatma Nine ile Kerem Dede”, “Himmat Çocuk”
Delilik	“Ses Duyan Kız”, “Garip Bir Benzeyiş”, “Vurma Fatma!”
Asker yakınlığı	“On Dört Yaşında Bir Adam”, “Gizli Posta III”, “Tanıdığım Çocuklardan”, “Şebben”in Kara Hüseyin’i
Yağma	“Dünya Gözü ile Ahret Sesleri”, “Teslim! Teslim!”, “İssız Köy ve Dilsiz Kız”, “Küçük Neron”, “Utaç”, “Muhacir Kerim Ağa”, “Düşmana İltihak”, “Ceviz”, “Zeynebim, Zeynebim...”, “Efe’nin Hikâyesi”, “Aziz’in Karısı”, “Vurma Fatma!”, “Emine’nin Şahadeti”, “Bir Hastane Koğuşunda”
Tecavüz	“Utaç”, “Muhacir Kerim Ağa”, “On Dört Yaşında Bir Adam”, “Zeynebim, Zeynebim...”, “Efe’nin Hikâyesi”, “Vurma Fatma!”
Paranoya	“İssız Köy ve Dilsiz Kız”
Kaçınma	“Hasretten Hasrete”, “Bir Şehit Mezadı”, “Bir Beyoğlu Dönüşü”
Tekrarlama	“Teslim! Teslim!”, “Utaç”
Sakatlık	“Ceviz”
Travma sonrası gelişim	“Kırmızıtepe”, “Cin”

Toplumsal travma	“Ses Duyan Kız”, “Küçük Neron”, “Bir Meczup”, “Ceviz”, “Köyünü Kaybeden Kadın”, “Dağa Çıkan Kurt”, “Vurma Fatma!”, “Emine’nin Şahadeti”, “Himmet Çocuk”
------------------	---

KAYNAKÇA

- Adıvar, Halide Edip, *Ateşten Gömlek*, Can Yayınları, İstanbul 2016, (34. Bs.)
- Adıvar, Halide Edip, *Dağa Çıkan Kurt*, Can Yay İstanbul 2022, (8. Bs.)
- Adıvar, Halide Edip, *Vurun Kahpeye*, Can Yayınları, İstanbul 2023, (30. Bs.)
- Adler, Alfred, *Yaşama Sanatı*, Olimpos Yayınları, İstanbul 2021.
- Amerikan Psikiyatri Birliği, *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*, Çev. Ertuğrul Köroğlu, HYB Yayıncılık, Ankara 2013, (5. Bs.)
- Apaydın, Talip, *Toz Duman İçinde*, Literatür Yay., İstanbul 2021, (6. Bs.)
- Apaydın, Talip, *Vatan Dediler*, Literatür Yay., İstanbul 2021.
- Atay, Falih Rıfkı - Adıvar, Halide Edip – Karaosmanoğlu, Yakup Kadri – Us, Mehmet Asım, “İzmir’den Bursa’ya Kadar”, *İzmir’den Bursa’ya Yunan Mezalimi*, Pozitif Yay. İstanbul 2022.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2021.
- Bal, Fatih - Hacıosman, Beril Zeynep, “Hezeyanlı Bozukluk Hakkında Güncel ve Bilimsel Bulgular”, *The Journal of Social Science*, III/5, (2019), s. 106-121.
- Bayraktar, Seda, “Travma Sonrası Hayata Küsme Bozukluğu”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi, Travma Özel Sayısı*, III/3, (2018), s. 55-60.
- Belge, Murat, *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yay., İstanbul 2012.
- Bildik, Tezan, “Ölüm, Kayıp, Yas ve Patolojik Yas”, *Ege Tıp Dergisi*, 52/4, (2013), s. 223-229.
- Bingöl, Barkın Burak, *Mehmet Rauf’un Romanlarında Sıra Dışı İnsan*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2023.
- Binyazar, Adnan, “Toz Duman İçinde/Vatan Dediler”, *Türk Dili Dergisi*, Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, XXXVI/298, (1976), s. 101-108.
- Bremner vd., “Chronic PTSD in Vietnam Combat Veterans: Course of Illness and Substance Abuse”, *Am J. Psychiatry* I/3, (1996), s. 369-375.

Brian, O - Stephen, L - Watson, J.P., *Traumatic Events and Mental Health*, Cambridge University Press, 1988.

Bryant, Richard A., "Posttraumatic Stress Disorder, Flashbacks and Pseudo memories in Closed Head Injury", *Journal of Traumatic Stress*, IX/3, (1996), s. 621-629.

Buğra, Tarık, *Küçük Ağa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

Celayir Küçükgörmen, Gülcan, *Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.

Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Çev., Sabri Gürses, İthaki Yay., İstanbul 2017.

Çetin, Nurullah, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Çetin, Nurullah, *Türk Romanı Tahlilleri I*, Akçağ Yay., İstanbul 2017.

Çokum, Sevinç, *Ağustos Başağı*, Kapı Yay., İstanbul 2011.

Derin, Görkem - Öztürk, Erdiñç, *Psikotarih*, "Ruhsal Travmanın Aktarımında Psikotarihsel Dinamikler", Ankara 2020

Doğan, Mehmet, "Türk Romanında Kurtuluş Savaşı", *Türk Dili Dergisi*, Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, XXXVI/298, (1976), s. 7-40.

Enginün, İnci, *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, 3. Bas., Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.

Erikan, Celâl, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, İş Bankası Yay., İstanbul 2014, (3. Bs.)

Freud, Sigmund - Ferenczi, Sandor - Abraham, Karl - Simmel, Ernst - Jones, Ernest, *Psikanaliz ve Savaş Nevrozları*, Adem Beyaz, Pinhan Yay., İstanbul 2017.

Geçtan, Engin, *Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

Gölge, Zeynep Belma, "Cinsel Travma Sonrası Oluşan Ruhsal Sorunlar", *Nöropsikiyatri Arşivi*, XLII/1,2,3,4, (2005), s. 19-28.

Gündüz, Aka, *Dikmen Yıldızı*, 3. Basım, Semih Lûtfi Kitabevi, İstanbul 1943.

Güneş, Mehmet, *Aka Gündüz'ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında Sosyal Meseleler(1909-1958)*,(Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009.

Hasanoğlu, Alper, “Yeni Bir Tanı Kategorisi Önerisi: Travma Sonrası Hayata Küsmeye Bozukluğu”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, XIX/1, (2008), s. 94-100.

Hocaoğlu, Çiçek - Sağlam, Demet, “Yaşlıda Travma Sonrası Stres Bozukluğu: Bir Olgu Sunumu”, *Klinik Psikiyatri*, X, (2007), s. 223-227.

Jung, Carl Gustav, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, Can Yayınları, İstanbul 2001.

Jusdanis, Gregory, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 1998.

Kahil, Ayla - Palabıykoğlu, Nejla Refia, “İkincil Travmatik Stres”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, X/1, (2018), s. 59-70.

Kalkan, Bülent, *Kurtuluş Savaşı Romanlarında Aydın Tipi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Millî Savaş Hikâyeleri*, İletişim Yay., İstanbul 2023, (27. Bs.)

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, (52. Bs.)

Kaya, Burhanettin, “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Komorbidite”, *Psikiyatri Dünyası*, IV, (2000), s. 37-43.

Kazancıgil, Ali, “Anti-emperyalist Bağımsızlık İdeolojisi ve Üçüncü Dünya Ulusçuluğu Olarak Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce II, Kemalizm*, İletişim Yayınları, (2009), s. 235-327.

Kocagöz, Samim, *Kalpakkıllar*, Literatür Yayınları, İstanbul 1962.

Koç, Canan Olpak, “Bireysel Duyarlılıktan Kolektif Disipline: Mehmet Rauf’un Halas Romanı Ve Türk Milliyetçisi Nihat”, *Humanitas*, VI/16, (2020), s. 312-331.

Kurdakul, Şükran, “Samim Kocagöz’ün Romanlarında Kurtuluş Savaşçıları”, *Türk Dili Dergisi*, Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, XXXVI/298, (1976), s. 78-85.

Ortaylı, İlber, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Yay., İstanbul 2018.

Özgen, Fuat - Aydın, Hamdullah, “Travma Sonrası Stres Bozukluğu”, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, I, (1999), s. 34-41.

Özalp, Kazım, *Millî Mücadele 1919-1922 I-II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022.

Özden, Mustafa Şahin, “Travma ve Dissosiyatif Bozukluklar: Genel Bir Bakış”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Travma Özel Sayısı, III/3, (2018), s. 71-76.

Özkul, Merve - Var, Esra Çalık, “İkincil Travmatik Stres ve Sosyal Destek İlişkisinin Değerlendirilmesi”, *Türkiye Sağlık Bilimler, ve Araştırma Dergisi (TUSBAD)*, I/2, (2018), s. 49-62.

Özyanık, Tuğba - Tarlacı, Sultan, “Toplumsal Travma Döneminde Travma Sonrası Gelişim ve Temel İnançlardaki Sarsılmalar”, *Gelişim ve Psikoloji Dergisi (GPD)*, III/6, (2022), s. 121-142.

Phillips, Adam, *Öyle ve Böyle Yeni ve Seçilmiş Denemeler*, Çev. İpek Şen, Ayrıntı Yay., İstanbul 2019.

Politika Dışı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992, S. 20, İstanbul 2017, s. 245-246.

Rauf, Mehmet, *Halas*, İş Bankası Yay., İstanbul 2022, (3. Bs.)

Sarıaslan, Naz, *Cumhuriyet'in İlk On Yılında Yaşamış Yazarların (Halide Edip Adıvar, Peyami Safa, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu) Romanlarında Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yılları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2023.

Solomon, Zahava, “The Effect Of Combat-Related Posttraumatic Stres Disorder On The Family”, *Psychiatry*, LI, (1988), s. 322-329.

Sümer, Mehmet, *Millî Kimliğin İnşasında Edebiyatın Rolü (1911-1920)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015.

Tahir, Kemal, *Yorgun Savaşçı*, Ketebe Yay., İstanbul 2021.

Tarus, İlhan, *Hükümet Meydanı*, H2O Yay., İstanbul 2019.

Tarus, İlhan, *Var Olmak*, H2O Yay., İstanbul 2019.

Tarus, İlhan, *Vatan Tutkusu*, H2O Yay., İstanbul 2019.

- Tatar Kırılmış, İlknur, “Tarihi Romanlarda Değişen Bakış Açısı, Küçük Ağa ve Küçük Ağa Ankara’da”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VI/28, (2013), s. 390-402.
- Topal, Derya, *Osmancık, Küçük Ağa ve Firavun İmanı Romanlarında Tarihi Kişilik Kurgusu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan 2019.
- Türkeş, Ömer, “Güdük Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C. II, Kemalizm*, İletişim Yayınları, (2009), s. 425-429.
- Uğurcan, Sema, *Edebiyatımız 2 Yazarlar Meseleler*, “Tarık Buğra’nın Roman Kahramanları Üzerinde Bir Tasnif Denemesi”, Dergâh Yay., İstanbul 2012.
- Us, Mehmet Asım, “Yunan Ordusunun ve Hükümetinin Sorumluluğu”, *İzmir’den Bursa’ya Yunan Mezalimi*, Pozitif Yay., İstanbul 2022.
- Yalçın, Bektaş Murat - Öztürk, Onur, “Birinci Basamakta Majör Depresif Bozukluğa Yaklaşım”, *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, X/4, (2016), s. 250-258.
- Yancı, Ferihan - Özlem Polat, Aslıhan; “Tecavüze İlişkin Tutumların Tecavüz Mitleri, Adil Dünya İnancı, Cinsiyet Roller ve Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, I, (2019), s. 31-50.
- Yazgan, Çağrı, “Yaşlılıkta Yas”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, VII, (2006), s. 179-184.